De nachtbruid

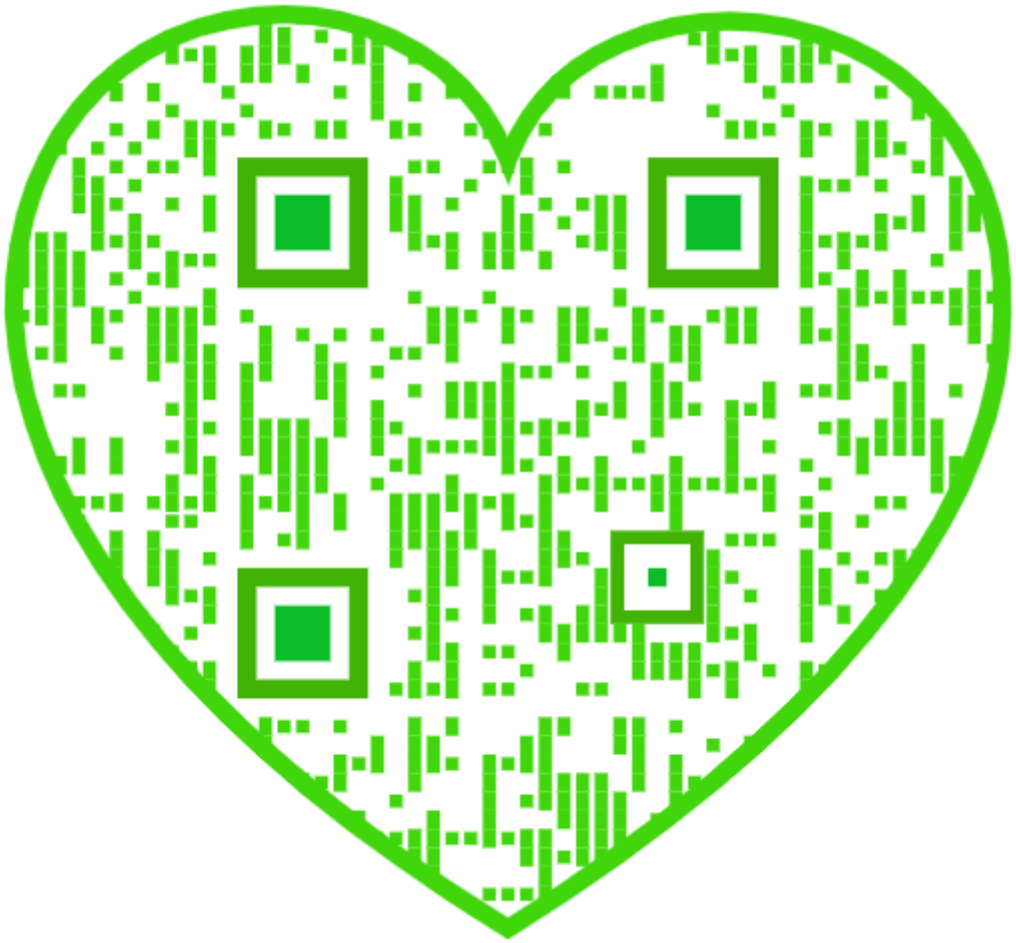
Frederik van Eeden

bron
Frederik van Eeden, *De nachtbruid*. W. Versluys, Amsterdam 1909

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eede003nach01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

I.

Als men mijn stadje nadert uit zee, op een zomerdag, dan ziet men alleen het hooge, ronde geboomte op de wallen, en daarboven uit de oude klokketoren, met fantastisch gevormde en versierde verdiepingen en donker-kobalt-blauwen koepeltop. Het land aan weerszij ziet men nauwelijks, en het bleek-bezonde groene geboomte schijnt in den zonnenevel op 't geelgrijze water te drijven. Het is een droomerig stadje, dat eens in Hollands bloeitijd een kortstondige illuzie had van wereldsche grootheid. Toen kwamen er bont-getuigde, met verguld snijwerk en groote, zwierige vlaggen versierde schepen in het haventje, visschersschepen, handelsschepen en oorlogsschepen, en de inwoners bouwden fraaie huisjes, met trapgevels en beeldhouwwerk, en verzamelden daarin uitheemsche kostbaarheden, meubels en zilverwerk en porcelein. Er stonden kanonnen op de wallen, en de stedelingen voelden zich gewichtige en machtige lieden, die wat te zeggen hadden in de wereld. Ze voerden een blazoen en

waren daar trotsch op, ze lieten zich schilderen in zwierig gewaad, ze gaven hun aardige, kernige namen aan de dingen en ze spraken kleurig en dapper, als 't past aan menschen die een bloeiend, oorspronkelijk leven leiden.

Nu is dat alles lang voorbij. Het stadje leeft geen eigen leven meer, maar vaart stilletjes achteran in 't zog van 't groote wereldschip. In 't haventje liggen nog een paar visschersschuiten, een beurtschipper, een paar zeil-jachtjes en het stoombootje. De fraaie huisjes zijn rariteiten voor de vreemdelingen, en het porcelein, de meubels en schilderijen zijn tegen een fooi te bezichtigen op het museum.

Er is orde, en rust, en ook welvaart, straten en huizen zien er net en goed onderhouden uit. Maar 't is geen krachtig eigen leven meer, de kleur en fleur is verdwenen, het fraaie en zwierige is weg. Het leeft nog maar als onbeteekenend deel van een grooter leven. Zijn bekoring is enkel in de herinnering aan vroeger tijd. Het is mooi door zijn droom-wezen, door de onwerkelijke fantasie van zijn verleden.

Al het fraaie er van, de schaduw-donkere grachtjes met de lichte ophaalbruggen daarin spiegelend, de aardige, grillig belichte straatjes met de roode baksteengevels, blauwgrijze stoepen, paaltjes en kettingen,

het haventje met de oude teer- en touwwinkeltjes, de hooge sombere iepenboomen op de wallen - het heeft alles alleen de toevallige schoonheid van het verwelkte, het kan niet meer willen mooi zijn, zooals een jong, bloeiend wezen. - Het is mooi zijns ondanks, niet meer als een stuk mensch-leven, maar als een stuk natuur. En weemoedig is het mooie, door den naglans van een korte opflikkering van eigen welbewust levensschoon.

In deze stille sfeer, waar het leven nu nog maar als in een kleinen zijstroom van den grooten vloed, traag en spiegelend vliet, - woon ik, een oud man, tot het volbrengen van mijn laatste werk.

Ik leef als een onbeduidende onder onbeduidenden. Ik doe wat ik kan om niet opgemerkt te worden, en heb geen bekendheid hoegenaamd, ook niet als zonderling.

Ik ga om, zooals men dat van mij verwacht, met docter en notaris en kom ook op de societeit. Men weet dat ik wat geld heb en nog verdien met een kleine kweekerij, buiten de stad, en met lessen geven in Italiaansch.

De geruchten over mijn verleden zijn al tot rust gekomen, en aan mijn uitheemschen naam, Muralto, is men gewend. Men ziet mij geregeld mijn zelfde wandeling maken, langs den zeedijk, naar mijn kweek

en men kent mijn grijzen vilthoed, en bij zomerweer mijn witte jasje, als eigendommelijkheden van de stad. Als gij dit leest, lezer, ben ik begraven, netjes en eenvoudig, met twaalf bidders en de koets met zwarte pluimen van de 2e klas, en een krans van de burgemeesters-vrouw, die ik les gaf, van den notaris, die wel eens wat aan me verdiende, en van 't weeshuis, omdat ik als penningmeester de kas altijd in orde had.

Dit is zooals ik 't wensch. Als dit door u gelezen wordt mag mijn levende persoonlijkheid u niet meer in den weg zijn. Mijn individueel bestaan mag de aandacht niet meer trekken. Ik weet hoe dit bij u de waarheid zou versluieren. Nooit heeft de mensch nieuwe, zuivere gedachten aangenomen van een tijdgenoot, tenzij hij een erkend en gehuldigd profeet ware, dat wil zeggen een bedorven en verloren man. Ik wil mij niet laten bederven en verloren geven, en toch weet ik dat mijn gedachten te groot zijn om door mijn Levende medemenschen zonder onderworpenheid, uit vrije erkenning, te worden aangenomen.

Daarom heb ik vrede in deze kleine wereld, onder de zware dracht van mijn geweldig leven. Ik heb het mijzelven niet gegeven en ik heb geen keuze. Als ik sprak naar mijn gedachten, vrij en oprecht, zoo zou ik òf opgesloten òf aangebeden worden. Ik verdien het één noch 't ander, maar zóó zijn de

menschen van dezen tijd. Zij kunnen niet verwerpen zonder haat en niet aannemen zonder slaafsheid. Het is mijn schuld niet, en ik zie geen heil in aangebeden, noch in opgesloten worden. Zoo leef ik in zelfbedwang en vrede tusschen de kleinen.

Maar deze bladzijden zijn de deuren van de kooi mijns bedwongen levens. Alleen door dit geschrift houd ik vrede in mijn binnenste, en beheersch ik den opstand.

Het is een zware worsteling, het vermoeit mij, - niet van 't aanzetten, maar van 't tegenhouden der gedachten. Want wat ik schrijf moet klaar zijn, en ordelijk, en beknopt. Lezers zijn thans ongeduldig, en snel vermoeid, en begeerig naar prikkeling. En ook verstompt zijn ze, en hooren niet meer zoo scherp den zuiveren toon van oprechte betuiging. Toch heb ik vrede, want dit zal gelezen worden. Het zal de toppen raken, en het mensch wezen is thans nog zoo gebouwd, dat alles zich van de toppen langzaam uitspreidt en tot in allerdiepste lagen doordringt.

Zijt ge dit oneens lezer? Neemt gij zelf niets aan op hooger gezag, maar alles op uw eigen zelfstandig oordeel?

Dan moet ik u juist hebben. Dan zijt gij op den top en alle andere menschen zijn naast of onder u gerangschikt. Alle andere menschen aanvaarden en

gelooven op gezag, - maar gij niet. Dan heb ik dit ook speciaal en alleen voor u geschreven. Hoe gelukkig dat het eindelijk in uw handen is gekomen. Sta toe dat ik u in gedachten omhels, dierbare, kostbare, vrij oordeelende en zelfstandig gevoelende lezer. Gij zijt mij zulk een schat, zulk een vondst, dat ik u om alles ter wereld niet loslaten of verliezen wil.

Luister dan, lieve lezer, met wat geduld, en geef u wat moeite. Zonder inspanning maakt men zich geen zoete winst eigen. Gij zijt verstandig genoeg niet te willen oordeelen zonder trouwe aandacht gegeven te hebben.

Ik schrijf dit voor u, omdat ge niet wilt handelen zonder te begrijpen, omdat ge een onrustige en ontevredene zijt, een zoeker en minnaar van het onbekende, - omdat ge op uw weg eindelijk hebt omgezien naar wat u zoolang zachtjens geduwd en gedreven heeft, - omdat ge uw oogen wijder spert en vaster richt op 't verschiet waarheen alles heen te leiden schijnt.

Ik schrijf dit voor u, den onwillige en opstandige, die genoeg heeft van alle slavernij.

Ik schrijf dit voor u, die zich mondig voelt en niet langer als kind wil behandeld worden, ook niet door het noodlot.

Ik schrijf dit voor u, den trotsche en booze, ja

voor den moedwillig kwade die den gedweeën goede veracht, - ik schrijf dit ook voor u, den ernstig goede, die zijn vijand wil liefhebben, maar 't niet kan.

De gedweeën en tevredenen, de vereffenaars en gladstrijkers, de vóórsprekers en vleiers van God, die de onrust ontloopen en de ooren toestoppen voor te luide waarheid - die moeten liever iets anders lezen, er zijn genoeg aardige en vermakelijke boeken tot tijdverdrijf.

Ook de slaven der rede, die in een kring om hun paaltje loopen, zoover het touwtje hunner logica reikt, die kunnen mijn lezers niet zijn.

Hij alleen die het woord verwonnen heeft, die de afgoderij van het ware woord heeft verzaakt - die kan mij met voordeel lezen en verstaan.

Luister dan, ik ben een oud man die den roem van jonge tijden verkondig. Ik ben een eenzame en verlatene, maar ik leef niettemin in gemeenschap met de groote wereld der menschen en het leven der Goden.

Rustig zit ik hier in mijn oud, somber, koel huis, met zijn duffe geur van oud hout en herinnering van doode geslachten. Ik zie uit op de haven en hoor hier het gestadige ruischen van den zeewind in de

hooge olmen op den dijk, en het gekrijsch der meeuwen, dat van het wijde, zilte zee-leven spreekt.

En in de kluizenarij van dit stille, vergeten leven voel ik mij toch den machtigsten te machtig, tegen 't noodlot opgewassen, ik beheersch het Leven, het zal buigen naar mijn wenk, ik recht met de Goden zelf, tot den Allerhoogsten.

Soms huiver ik, als een achtelooze blik met wat schijn van meer beteekenis, van een der menschen om mij heen, mij doet denken dat een zweem van het ziedende leven in mij ontdekt is. Maar niemand ziet het, of kent mij, gelukkig!

Als ik u dit gezegd had, niet waar lieve lezer, al zijt gij nòg zoo verstandig, en ik kwam niet in een vurigen wagen met een stralenkrans en een blinkend gewaad - maar in mijn burgermans-jasje - dan zoudt ge toch stellig de schouders hebben opgehaald, en mij voor een armen gek gehouden.

Maar nu ben ik een rijke wijze, omdat ik schrijf en zwijg.

Gij zijt nog een persoon, lieve lezer, maar ik ben reeds verder, ik ben dood en geen persoon meer. Nu, nu, terwijl gij dit leest. In dit *nu*, dat ook *nu* is

voor mij. Ik ben geen persoon, maar méér dan dat en kan daarom tot u zeggen wat u van elken persoon hinderen zou.

Voor u is er alleen nog maar een stil, klein boekje, dat zich gedwee laat dichtdoen en wegleggen - en ook weer even geduldig zijn rustige konde vervolgt, zoodra het wordt opengedaan.

II.

Mijn ouders waren Italiaansche aristocraten en mijn kinderleven in het ouderlijk huis te Milaan en op het landgoed bij Como doemt vaak in mij op, in beelden half herinnering, half droom. Ik kan het niet goed onderscheiden, wat een zuivere herinnering en wat een droom of droomherinnering is uit dien ouden tijd. Herinnering is als overlevering, men herinnert zich niet den eersten indruk, maar weer de herinnering dáárvan, en wie weet hoezeer die reeds onzuiver was, en zoo wijzigt zich het beeld van jaar op jaar, als een vaak-verteld verhaal.

Mijn kindertijd lag voór 't midden der negentiende eeuw, mijn weelderige en deftige tijd. Ons huis was een paleis met een omzuilde binnenhof, breede steenen trappen met beelden en een marmeren dolfijn die water spoot. Wij hadden rijtuigen en bedienden en ik droeg fluweelen pakjes, breede kanten kragen en kleurige zijden strik-dasjes. Mijn vader herinner ik mij toen als een trotsche, lange, donkere man die

zich uiterst zorgvuldig kleedde en kapte. Hij had zwarte, glimmende bakkebaarden en dik, lang golvend glanzig haar, dat met een kunstigen lok over zijn voorhoofd hing. Hij droeg lichte pantalons met souspieds en verlakte schoenen, die altijd zacht kraakten. Hij had kalme maar zeer besliste manieren, en imponeerde mij geweldig door de zachte wijze waarop hij bevelen gaf en door de zekerheid waarmee hij zich kon doen gehoorzamen. Alleen mijn moeder weerstond hem, door een even onwrikbare en evenzeer bedwongen kracht. Als kind zag ik dat conflict dagelijks, en gaf er de grootste aandacht aan, zonder het te doen merken, of het mij zelf recht bewust te zijn.

Mijn moeder was een zeer blanke, blonde Noorsche vrouw, die ik als een groote schoonheid hoorde roemen, wat een kind van zijn moeder niet uit zichzelve constateeren kan. Ik weet dat zij groote, grijze oogen had met donkere kringen er onder, en dat het dikwijls scheen alsof ze geschreid had. Haar stem, haar tint, haar blik, alles deed mij veel aan tranen denken. En in den stommen strijd tegen mijn vader was haar weerstand een lijdende, pijnlijke, en weeke, - de zijne een koele, meer onverschillige en vroolijke, maar niet minder vaste. Ik hoorde hen nooit kijven, maar zag de hoffelijk getemperde spanning in het deftige huis, onder de statige maaltijden, zoo goed als de bedienden

het zagen. Mijn vader echter kon somwijlen opera-wijzen neurieën en uitbundig lachen en schertsen met zijn vrienden - maar moeder ging altijd ernstig en stil, over de dikke tapijten zwevend als een schim, en op haar best niet meer toonend dan een kwijnend glimlachje.

Wij waren rijke en voorname lieden en mijn ouders voelden dat zeer sterk.

En als ik daar nu aan denk, hier in mijn Hollandsen provincie-stadje waar ik mijn eigen schoenen poets, dan voel ik toch meewarig met die beiden, zoo goed met den koelen, wellevenden vader, als met de bleeke, kwijnende, gedistingueerde moeder. Want ze achtten hun hoogen staat deugdelijk en rechtvaardig en compleet, en ze zagen niets van wat er aan te kort kwam. Mijn moeder zag niet hoe smakeloos de kleederdracht was, haar opgepofte japon met volans waarin ze zich zwierig en statig meende vóór te doen, ternauwernood door haar eigen lichaams-schoonheid en natuurlijke gratie van een allerbespottelijkst figuur gered. En mijn vader wist niet hoezeer zijn traditioneele familie-macht al ondermijnd was door overal woelende democratische gedachten.

Ook onze weelde was vol zonderlinge gebreken. Ik heb bittere kou geleden in het groote, kille paleis, 's avonds kon men er den nek breken op de donkere

steenen trappen, op sommige plaatsen heerschte een soms zeer vunze of walgelijke stank, de bedienden sliepen in benauwde krotten, er was een toiletkamer waarop mijn vader erg trotsch was en die schatten gelds gekost had, maar waar men op lichtklaren dag een kaars moest aansteken als men zich de handen wilde wasschen.

Meewarigheid voel ik voor mijn hooghartigen vader, als ik denk hoe hij kunstschatten verzamelde en van toenmaals beroemde kunstenaars schilderijtjes kocht, waarop hij uren kon turen door een monocle en waarover hij lange, fijn uitgesponnen kritische beschouwingen hield met zijn vrienden - welke schilderijtjes toch inderdaad prullige stukjes waren, thans zonder eenige waarde.

Het was een droom van geheel geslaagde levensglorie, door mijn Italiaansche ouders even wel-overtuigd gedroomd als dien anderen, door de Hollandsche kooplieden van dit kleine havenstadje. En dien Italiaanschen droom heb ik meegedroomd in vollen ernst. Ik kan mij nog gansch in de illuzie verdiepen, ik zie het paarsch fluweel met de witte struisveer en de groote diamant op mijn moeders hoedje, een klein rond hoedje, op het dikke blonde in een netje gevangen haar, - ik sta bij haar in 't rijtuig en voel mij het prinsje, het zoontje van de Contessa - en zie de menschen groeten

met diepen eerbied - ik ruik de wat doffe, fijne wierook-en-lavendel-geur van mijn moeders kleederen. En ik herinner me mijn kalm en fier gevoel aan de maaltijden, bij het geweldig-pronkerige zilverwerk, de groote rozen-boeketten, de violette kousen der geestelijken die te gast kwamen, den geur van den zwaren wijn.

En dan roert het mij te denken aan het zelfbedrog van een zoo trotsch, eigendunkelijk, kritisch en sceptisch man als mijn vader, die zoo volkomen door deze illuzie van zijn grootheid bevangen was. Op de burgerpraal dezer zeventiende eeuwsche Hollanders had hij laag neergezien - en toch was die waarlijk fraaier, evenals de oudere Italiaansche cultuur, die mijn vader meende te overtreffen, terwijl hij werkelijk in droeven achteruitgang was.

Het is begrijpelijk dat ik in den familie-tweespalt de zijde mijner moeder koos, en mijn zusje, die ouder was dan ik, mijn vaders partij. Maar ook, dat mijn vader daarin allerminst berustte, en dat ik al heel spoedig begon te bemerken hoe ik zelf de hoofdzaak was waarom de strijd ging, niet tot verhooging van mijn bescheidenheid. Wonderlijk is hoe wij als kinderen zulke conflicten mee strijden, schijnbaar gansch met onze boekjes en spelen vervuld en toch zeer goed opmerkend de beteekenisvolle blikken, de voor ons verborgen tranen en hartstochten, de bij onze binnen-

komst plotseling gestaakte gesprekken, - de gekunstelde toon tegen ons kinderen. - de eigenaardige teekenen van droevige spanning, van gewichtige gebeurtenissen buiten ons om, die in het gezin ophanden zijn, en waarvan wij weten geen notitie te mogen nemen.

Ik wist het wel, zoo klein ik was, dat de priester aan moeders zijde stond, en dat mijn vader tegen een coalitie kampte. Maar bij mijn moeder voelde ik warmte, zachtheid en teederheid, en ik was reeds lang voor haar partij gewonnen eer ik wist waar 't om ging. Haar schoonheid, die ik prijzen hoorde, de eerbied die ik haar zag bewijzen, haar vroomheid die ik als een groote kracht begreep, waartegen mijn anders voor niets of niemand wijkende vader zich niet dan schuchter spottende verzetten durfde, de sfeer van lijden en tranen, waarin zij leefde - dat alles trok mijn ridderlijk gemoed naar haar. Ik vond mijn vader een groot man, een reus die alles durfde en alles gedaan kreeg wat hij wilde - maar juist daarom zou ik mijn moeder tegen hem verdedigen. Trouw ging ik met haar naar de kerk, en volgde stipt haar vermaningen tot vroomheid. En tegenover de frivole grapjes die mijn vader soms daarbij te pas bracht, bewaarde ik trots en heldhaftig een grooten ernst.

Maar al spoedig was 't met dezen ridderlijken kamp gedaan. De spanning nam toe, zoodat de gastmalen

ophielden en mijn moeder dagen lang niet te voorschijn kwam, en mij alleen enkele oogenblikken bij zich liet komen en dan hartstochtelijk uitschreide en mij te samen met haar bidden liet. Er kwamen onbekende heeren tot lange geheimzinnige conferenties, - en op een guren winter-morgen verscheen, zeer vroeg, een groote reiswagen waarin mijn vader met mij vertrok.

Toen begon voor ons beiden een rusteloos zwervers-leven dat jaren duurde. Wij trokken door Noord-Afrika, Klein-Azië, door gansch Europa, door Amerika, en nooit bleven wij zoo lang achtereen op eene plaats, dat ik er mij aan hechten en te huis gevoelen kon. Als met een opzettelijke bedoeling, of door een onophoudelijke onrust gedreven, brak mijn vader altijd òp, wanneer een verblijf mij behagelijk begon te worden en ik vriendjes in mijn omgeving had gemaakt, en wonderbaarlijk was de geestkracht waarmee hij dit verdrietige, sjouwerige en ook menigmaal gevaarlijke bestaan volhield.

Wij reisden soms in half-barbaarsche landen met zeer primitieve vervoermiddelen. Hij had geen vaste bediende, en dulde niet dat een vrouw de zorg voor mij overnam. Wij waren altijd te samen, dag en nacht, en hij deed voor mij al wat een moeder zou kunnen doen. Hij hielp mij, mij wasschen en aankleeden en

verstelde soms mijn kleederen. Hij gaf mij onderricht, leerde mij teekenen, muziek, verschillende talen, schermen, zwemmen en rijden, maar liet mij nooit toe ergens naar school te gaan, hoewel ik dat zeer verlangde. Geen oogenblik liet hij mij buiten zijn aandacht, zijn zorg voor mij kende geen verzwakking en toch werden wij nooit recht vertrouwelijk. Ik voelde dat de oude kamp werd voortgezet, onder voor mij veel zwaarder omstandigheden. Hij had moeder en mij gescheiden en zou mij nu overwinnen daar ik alleen stond. Hij vermoedde zeker niet dat ik dit zóó zou begrijpen en den strijd met besef volhouden. Maar of ik 't al niet beredeneerde, mijn gevoel begreep zijn taktiek volkomen, en ik zette mij nu eerst recht schrap, met al de koppigheid van een kind en de karaktervastheid die ik van hem zelven had geërfd.

Over drie soorten menschen was mijn vader niet te spreken. Vooreerst de priesters, de zwarten, zooals hij ze noemde, die hij haatte met al de vinnige heftigheid van zijn landaard, en waarvoor hij mij zijn afkeer, ondanks mijzelf, zoo goed wist mede te deelen, dat ik nog niet onverwacht een priesterkleed kan zien zonder een gewaarwording van griezel, als bij 't zien van een slang. Ten tweede de burgerlui, die hij filisters noemde, de klein-levenden, tevredenen, bekrompen, angst-valligen - die hij minder haatte dan wel met innige

schamperheid verachtte. En eindelijk de vrouwen, die hij niet haatte, noch verachtte, maar vreesde met een spotachtigen schuw.

En thans, nu ik van zoo verren afstand op mijn jeugd terug zie, nu begrijp ik dat het niet enkel gezonde, natuurlijke teederheid was die hem dreef tot zoo overgroote zorg voor mij. Maar bittere, hartstochtelijke gevoelens van verzet en weerwraak waren geboren uit beschamende en pijnlijke ondervinding. Priesters, vrouwen en filisters waren hem te machtig of te slim geweest, nu zou hij mij, zijn opvolger in de wereld, ten minste uit hun handen houden. Dat was de eenige groote voldoening die hij nog in 't leven zocht, meer uit rancune tegen zijn vijanden dan uit liefde voor mij.

Daarbij had zijn wezen tegenstrijdigheden die ik nu wel verklaren kan, maar die mij als kind zeer wonderlijk en stuitend voorkwamen. Hij deed zich vóór als vrijgeest en had er plezier in den spot te drijven met mijn naïeve vroomheid. Hij noemde God een groote grappenmaker die de menschen duchtig voor den mal hield en zich amuseerde ten hunnen koste. ‘Maar *mij* bedot hij niet,’ placht hij te zeggen ‘en ik beloof je dat ik 't hem zeggen zal, vierkant in zijn gezicht, als ik hem te spreken krijg hiernamaals’. Alleen over de natuurwetenschap en de natuur sprak hij met eer-

bied. De natuur was volgens hem altijd mooi en goed, waar de menschen haar niet bedierven. En de natuur kennis noemde hij onze eenige vastheid in 't leven, wapen en schild tegen priesterlijke leugens en godsbedrog.

En toch ging mijn vader menigmaal naar de kerk, ook met mij samen. Nooit verzuimde hij, waar hij kwam, tempels te bezoeken, van welken godsdienst ook. Hij was zeer muziekaal, en 't heette dan, dat hij vooral ging om de gewijde muziek. Maar ik zag hem ook in de Katholieke kerken zich kruisen met het wijwater en zelfs lange uren in gebeds-aandacht geknield liggen voor een bloemversierd en kaarsenom-straald Lieve-vrouwe-beeld.

Ik begreep daar niets van, de onlogische bewegingen van een artistiek-poëtisch en muziekaal gemoed nog niet kennende. Maar ik dacht er 't mijne bij, en geen wonder was 't dat ik den vromen vader voor den meest oprechten en den ongeloovige voor den onder boozen invloed verdoolde hield. Aldus bleef moeders invloed, ondanks haar afwezigheid, oppermachtig. In mijn herinnering werd haar beeld ontdaan van al het dagelijksche, gewone en onschoone, en zij begon langzamerheid voor mij, met haar lijden, haar tranen, haar schoonheid en haar teederheid, in pure engelenheiligheid te stralen, voorwerp van mijn getrouwe en innige vereering.

Van mijn lange en moeilijke zwerftochten met mijn vader zal ik niet verhalen. Ik herinner mij er trouwens niet veel van. Ik moet veel moois en merkwaardigs gezien hebben, maar ik had er weinig aan. Als de ziel zoo jong is schiet zij in een te ruime omgeving geen wortel en neemt het schoone niet op. Ik heb meer herinnering van enkele prente-boekjes, van kleine, gezellige hoekjes in de kamers die wij bewoonden, van een tinnen kannetje dat ik op weg gevonden had en dat mij nooit verlaten mocht, ook niet als ik ging slapen, - dan van de landen en steden die wij dóórtrokken.

Wel moet ik van 't groote om mij ook iets opgenomen hebben, want die gaven mij vast de stof waaruit de droomen geweven zijn, over welke ik u later vertellen zal. Maar als jongen vermaakte het reizen mij hoegenaamd niet, ik verlangde naar mijn moeder, en naar ons landhuis waar ik met mijn zusje spelen kon onder de luchtige open galerijen, in den rozentuin, of dammen leggen in de beek. Alleen het reizen per spoortrein, wat toen een nieuwtje was, boeide mij de eerste malen, en vooral de tocht over zee naar Amerika, toen Philadelphia en Chicago nog kleine plaatsen waren, en het oversteken van den Oceaan per stoomboot nog een gewaagd en hachelijk ondernemen heette. Alleen van enkele momenten met nablijvende betee-

kenis heb ik scherper herinnering bewaard. Zoo weet ik een jammerlijke dag ergens in Klein-Azie, ik meen in de buurt van Smyrna. Wij waren beiden ziek geweest door schadelijke kost, mijn vader en ik, en hadden hulpeloos gelegen in een zeer slechte herberg. In dien tijd hadden dieven al ons goed gestolen en toen wij verder trekken wilden konden wij geen paarden krijgen, want de bevolking was bevreesd voor de dieven en hun wraak als wij ze zouden aanklagen. Tusschen een troep groezelige, druk met elkander overleggende Syriers in een brandend-heete straat, stond ik naast mijn vader en zag naar zijn uitgeputte gelaat, bleekgeel en ingevallen door de ziekte, met glinsterende strepen van 't zweet, en een uitdrukking van doodelijke moeheid en hardnekkig willen.

Hij had een pistool in elke hand en herhaalde een paar bevelende woorden, telkens weer, terwijl uit de bruine, glimmende koppen rondom soms brutaal, soms klagend, soms spottend, luide, voor mij onverstaanbare antwoorden kwamen. Ik zag de wreede, baatzuchtige, onverschillige gezichten, met de wilde oogen, en wist hoe kort de afstand was tusschen ons leven en den dood. Nog komt mij de branderige wilde-beesten geur van die plaats te binnen en hoor ik het geluid van een eentonig gezang met gedoedel en tromgebons in de verte, en het papier-achtig geschuifel der palmbladen

boven ons hoofd. Deze akelige toestand moet lang geduurd hebben. Doodsch en vijandig scheen mij toen de gansche menschheid, de gansche wereld.

Ik wist wel dat mijn vader overwinnen zou. Hij wilde niet sterven, en ik had een kinderlijk vertrouwen in zijn geweldige wilskracht. En zoo gebeurde 't ook, en ik was noch verwonderd, noch verheugd. Het zwoegende reis-leven ging voort en ik had een verbitterd gevoel dat het mijn vader was die de wereld voor mij afsloot en vijandig maakte.

Wij kregen toch eindelijk een gids dien dag en maakten een langen marsch te voet langs gloeiende zandwegen, zwak en moe als wij waren, alleen geleid door een half-wij zen jongen, die neuriede en op strootjes kauwde. Toen begon ik te begrijpen wat dulden beteekent. Mijn vader sprak niet, en verdroeg ook van mij geen klachten. Ik hield mij goed, zoo goed ik kon, maar ik begon toen veel te denken. ‘Hoelang zou ik dit kunnen volhouden?’ dacht ik. ‘En waarvoor doet hij dit? Als dit nare en moeielijke tot niets dient, moeten wij het toch niet doen. Wat zou hij er mee vóór hebben? Komt er iets heel prettigs na? Of blijft het zoo moeielijk tot wij dood gaan? Is dit alles plagerij van God, zooals hij zegt? Waarom doet God dat, en mogen we ons zoo laten plagen?’

Ik deed toen één enkele vraag, na uren zwijgend loopen:

‘Is er rechtvaardigheid, vader?

Ik bedoelde daarmee of ik voor al die pijn in mijn voeten, die dorst en die inspanning door evenredige pret zou beloond worden. Mijn vader antwoordde niet. Hij had blijkbaar al zijn krachten noodig om voort te loopen.

Maar toen wij eindelijk in de havenstad waren aangekomen en ons met zeewater gewasschen hadden zei hij kortaf: ‘Er is alleen kracht!’

Dat antwoord beviel mij niet. Er moest plezier komen. Aan kracht had ik niets.

III.

Bedenk goed, lieve lezer, waar 't om gaat. Niet om ons bezig te houden met het verhalen en aanhooren van spannende en kleurige gebeurtenissen. Maar om te beproeven hoever mijn woorden u den onbekenden achtergrond dier gebeurtenissen kunnen verhelderen en belichten. Schijn is het machtwoord der wijsgeeren waarmede ze het gebeurende trachten te vernietigen. Maar dat woord heb ik al versleten. Het is soms als een vuil, verrafeld vod in mijn handen, ik heb er niet het oude nut meer aan. Er *is* geen schijn, kan ik ook zeggen, er zijn alleen bekende en onbekende dingen, eigene en nog vreemde waarheden, zeer vlug voortgaande en zeer langzaam vlietende levens-werkelijkheden. En mijn aanhoudend en hartstochtelijk willen is geweest, mijn leven lang,. om van de bekende te geraken tot de onbekende, van het eigene tot het vreemde, van het vluchtige tot het standvastige, van het snelgaande tot het trager-vloeiende - zooals een zwemmer, die uit het midden

van een woesten bergstroom worstelt naar de stille wateren aan den kant. En waartoe die zware worsteling? Omdat die stille wateren ook zijn de zegeningen van troost, van vreugde, van geluk. Daar is 't plezier, het rechte plezier, dat ik al als jongen van de rechtvaardigheid verwachtte, het billijke loon voor moeite en pijn, de evenredige vergelding.

Mijn vader geloofde niet in rechtvaardigheid, maar wel in kracht. Doch daarmee deed hij juist wat hij niet wilde, hij liet zich bedotten, en trachtte dat ook mij te doen. Maar ik liet mij toen reeds, als kleine jongen, die valsche munt niet in de handen stoppen. ‘Loop rond met je kracht!’ dacht ik. ‘Ik wil plezier. Wat heb ik aan kracht of macht, zonder plezier?’ Ik wilde wáár voor mijn geld, want ik geloofde aan rechtvaardigheid.

De Hollandsche kooplieden, die mijn mooi en stevig huis gebouwd hebben, waren niet zeer wijdzichtige klanten en zeilden op hun vreugde-jacht vierkant in 't moeras. Maar ze vroegen wáár voor hun geld, en dat was goed. Ik woon nu als oud man op de schoone ruine van hun glorie, overgroeid door de onvolwassen kiemen van nieuwer, grootscher levenspracht - maar ik ben blijven gelooven aan rechtvaardigheid, zoo vast, dat ik de verantwoordelijkheid wel dragen durf, om u, lieve lezer, dat geloof met alle macht te beduiden. En dat

geloof leert dat ge u niet moet laten bedotten en wáár moet vragen voor uw geld.

Namelijk goede, deugdelijke, solide waar. Wat vooze vreugdetjes, wat nietige en jammerlijke pleziertjes, wat klatergoud wil men ons niet voor het echte gouden geluk aanpraten! Deze wil u paaien met lekker eten en drinken, gene met de pret van rijk en machtig zijn, nog weer anderen met de voldoening van een goed geweten, of wel met de streeling van eer en het genoegen van plichtsbetrachting - of eindelijk met de belofte van belooning hiernamaals, accepten op de eeuwigheid, met vrijheid om u als schim bij de clerus te beklagen ingeval de bestuurder van den kosmos ze niet honoreert. Er is niets wat mij in mijnen ouderdom zoo droeviglijk vermaakt als de onnoozelheid der zich zoo slim wanende menschen, vooral dier practische, rationeele, laag-bij-de-grondsche en epicuristische lieden, die zich zoo geweldig veel moeite geven en zich met zulke vooze, vergankelijke, onechte en holle prullen laten afschepen.

En ik weet niet wat erger is, het bedrog der priesters, of dat der wijsgeeren, die langs een redekunstig laddertje op een verhevenheid klimmen en daar een groot woord op een papiertje schrijven en u dat als wettig betaalmiddel voor al uw moeiten willen opdoffelen. Met een stralend gezicht gaan de

brave burgers naar huis met hun strookje papier waarop staat: ‘zuivere rede’ of ‘wil tot macht’ en zijn zoo voldaan als de door de legers der Fransche revolutie zoogenaamd bevrijde, en met waardelooze assignaten eerlijk betaalde volken van Europa.

Wat mijn vader mij liet winnen voor mijn moeite scheen mij geen billijk loon, noch kon hij mij eenig redelijk vooruitzicht geven op beter vergelding. De veelheid van 't leven, de schoonheid der wereld die hij mij zoo overvloedig opdrong, zou mij als bijna volwassene verheugd en verkwikt hebben. Als jongen verdroot en vermoeide ze mij.

Ik was een lange jongen, en zooals de menschen zeiden, een replica van mijn trotschen, donkeren vader. Ik herinner mij den uitval van een verontwaardigden Parijschen straatjongen die mij nariep. ‘Hé, jongen, wat loop jij grootsch?’ en in mijn vaderland waar men eerder tot andere scherpheden overgaat dan die van 't woord, bezorgde die grootschheid mij nog vinniger uitvallen. Een knaap van 't land bootste mijn fiere houding en zuiver Italiaansch na, en kreeg van mij een tik met den handdoek, dien ik droeg, daar ik baden ging in 't meer. Op mijn terugweg kwam het antwoord, een messteek in den rug, die mij dagen lang tot nederiger houding dwong.

En ik was al jong gewend dat wij de aandacht trokken, wáár wij kwamen. De altijd elegant gekleede vader met zijn ouderwetschen zwier en melancholieke oogen, en de bijna even groote, sprekend op hem gelijkende zoon. Vooral voor vrouwen waren wij voorwerpen van belangstelling. Doch mijn vader liet nooit merken dat hij daar eenige notitie van nam, noch heb ik hem ooit met een vrouw in nadere verstandhouding gezien.

Maar míj was, reeds lang vóór ik de schoonheid van kunst of natuur kon genieten, een blik uit vrouwenoogen het meest waardevolle wat het leven mij bood. Dat gold mij het eerst als volwichtige munt en veel pijnlijke moeiten waard.

Ik zal trachten nauwkeurig en volkomen oprecht te zijn. Ik kan mij dat veroorloven, oud terwijl ik schrijf, en dood als ik gelezen word. Ik ben van een zeer verliefde natuur, en het denken aan vriend of geliefde was altijd de oase in mijn gedachten-woestijn. Onder de meest gewichtige zorgen en plichten waren zulke gedachten mij toch altijd onzeglijk veel belangrijker en gewichtiger. Zij waren nooit doodsch of saai, verveelden mij nooit, en waren mijn troost in tijden van somberheid en ontmoediging. Ook de pijn die ze brachten was mij lief, en had nooit het essentieel hatelijke en afkeer-wekkende van andere dorre levenssmart.

Het valt mij moeielijk te herinneren wanneer de eerste schijnsels dezer groote en voornaamste levensvreugde mij helder zijn gaan lichten. Maar ik kan niet veel ouder dan vijf of zes jaar geweest zijn. Ik speelde toen de passieve rol en het meisje was het dat mij als naar vriendje verkoos en de attentie uitlokte die ik volgaarne schonk. Maar toen ik later zelf op zoek van liefdevreugde ging, dacht ik maar om jongensvrienden. En het was een jongen, een lange, bleeke, Hollandsche en, naar 't mij nu voorkomt, volstrekt niet zeer aantrekkelijke jongen, aan wien ik voorstelde, op een helderen zomeravond, toen wij onder sterrelicht wandelden, om eeuwige vriendschap te sluiten. De bleeke jongen had wat men gezond verstand noemt en antwoordde dat hij te weinig begrip had van de eeuwigheid om dat voorstel te durven aannemen. Zooveel gemoedsbezwaar heb ik later onder vrouwen maar zeldzaam gevonden.

Door ons gestadig reizen waren al deze aanhechtingen zeer kort en vluchtig, en daar een liefdezoekend kind niet om stands-vooroordeelen geeft, ook zeer velerhand, maar daarom niet minder intensief. Ik heb een aardige bruinoogige en bar-voetige Livorneesche visschersjongen liefgehad, omdat hij zoo sterk was en zoo goed roeien kon, en zwemmen als een visch. En later, toen ik grooter was, een jonge Duitsche handelsreiziger, die

mij studentenliederen leerde, en mij imponeerde door zijn vertoon van meerder wereldwijsheid. Bij die verhoudingen was ik altijd de meest geestdriftige, de vurig smachtende, de dag en nacht van 't voorwerp mijner liefde vervulde. En 't bloed kan nog naar mijn oud hoofd stijgen als ik denk wat schatten van toewijding ik aan zoo onvatbaren verkwistte. Maar ook weet ik nu dat ik van geluk mag spreken dat het maar onvatbaren waren. Want door mijn reisleven aan mijns vaders zij was ik groen als gras gebleven, en hoe licht had een àl te vatbare het jonge teedere instinct, ons medegegeven door der menschheid Oerverstand, voor goed van zijn bestemden weg kunnen afleiden, tot levenslange marteling. Want wij zijn allen, man en vrouw, als dubbel-wezens geboren, en het buigzame, jonge hout kan zoo gemakkelijk verwrongen en zijn rechte groei voor altijd misvormd worden.

Het meisje had in mij eerder den minnaar ontdekt dan ik de minnares in haar. De ontzachlijke, alles overtreffende en goed-makende vreugde van het vertrouwelijk-zijn had ik wel gevonden, maar nog niet de bizondere, hoogere vreugde van het vertrouwelijk zijn bij grooter verschil, tusschen jongen en meisje. Ik vond alle vertrouwelijkheid heerlijk, als ze maar zeer innig was, en voelde zelfs iets van een vaag vermoeden

omtrent het groote geluk eener vertrouwelijkheid en innigheid met allen, man of vrouw, oud en jong. Maar dit waren maar zeer korte oplichtingen en dóórzichten, terstond onder 't alledaagsche weer begraven.

Het moet tusschen mijn tiende en twaalfde jaar geweest zijn, dat ik voor 't eerst, in de lichte oogen van een meisje ziende, dat bizondere en hoogere geluk gewaar werd, dat jongens-vriendschap mij niet kon geven. Dat was een gebeurtenis die mij zoozeer vervulde, dat ik dagen lang voor niets anders toegankelijk was en rondliep als een wakend-droomende.

Of het kwam door 't bloed van mijn blonde, Noorsche moeder weet ik niet, maar nooit kon een zuidelijk donker-oogig en zwartharig meisje mij zoo machtig boeien en hevig interesseeren als een blond en lichtoogig. Vooral het Engelsche type, het koele, van-zich-zelf zekere, ook wat trotsche en preutsche blonde meisje, rank en toch sterk, met welig haar, dat trok mijn aandacht en belangstelling met geweldige kracht.

Heb geduld, lieve lezer, het is een fijne en moeie-lijke zaak, en ik moet goed overwegen en bedachtzaam spreken, willen wij wat nader tot de beteekenis dezer dingen doordringen.

Als men deze gevoelens ondergaat, als kind nog, dan denkt men dat het de persoon is, dat Alice of Bertha ons zoo hevig interesseert, en dat alleen Alice

of alleen Bertha die zoo merkwaardige en sterke vreugde-gevoelens en toenaderings-neigingen kan teweeg brengen. En vooral, dat juist Alice of juist Bertha zoo buitengewoon de moeite waard zijn om nader te leeren kennen.

Maar hoe is 't mogelijk dat wij zulk een illusie volhouden, en er zelfs in leven en sterven - hoe gelukkig en benijdenswaardig dat ook moge zijn! - waar wij weten dat ieder dezelfde belangstelling voor een andere ondervindt en wij zelf haar menigmaal van de eene op de andere zien overgaan?

Verliefdheid is het weetgierig zijn naar een allerbelangrijkst en ons onmisbaar geheim. Het geliefde meisje trekt ons, zooals een lichtschemer den in diepe duisternis verdwaalde. Maar wij weten toch dat elk wezen van haar soort zulk een lichtglans spreiden kan, en dat het alleen onze toevallige ontvankelijkheid is, die juist dit enkele wezen onder zooveel duizenden deze aantrekkingsmacht geeft.

Ik meen dus zeker te kunnen zeggen dat ik in de geliefde niet haar zelf zocht, maar den afglans van één gemeenschappelijk licht, dat ook door andere venstertjes schijnt als door die oogen waarin ik 't ontdekte. Maar hoewel mijn verstand 't moet zeggen, toch begrijpt mijn hart er weinig van. Als ik denk aan wie ik 't innigst, het langst en 't laatst heb lief gehad dan is

zij, haar persoon, mij ge wisheid, die ik voor geen hoogere gewisheid zou willen loslaten, hoe lang ik ook geleefd heb in rusteloos gepeins over deze zaak.

De reeks van mijn jongens-vrienden is niet vermeldenswaardig. Het waren poppen, weelderig gekleed door mijn milde fantaisie, een tijd lang als helden vereerd, met al het ritueel eener Duitsche vrienden-cultus - en daarna, als ze niet wilden eigen leven toonen naar mijn ideale verwachting, ruw uitgekleed en verschopt en gehaat. Nog zie ik de fotografie van eenen onder hen, met doorgeprikte oogen in mijn waschkom liggen en zich bruinend opkrullen onder een wrekende lucifers-vlam.

De laatste van de reeks, de jonge handelsreiziger, behield zijn glorie het langst. Ik zag hem niet langer dan acht dagen, op een badplaats - en daarna kon hij zijn positie als vriendschaps-held ophouden door correspondentie, waarin hij mijne innige, in slecht Duitsch gestamelde oprechtheden beantwoordde door vlotte diefstal uit de klassieken van zijn romantisch vaderland.

Dat ging goed, totdat ik hem na een paar jaren terug zag en bemerkte dat het niet eens een pop, maar een skelet was, hetwelk ik met helden-rusting had uitgedoscht. Ik was woedend alsof hij mij opzettelijk bedrogen had, - maar dat was onverdiend,

hij had te goeder trouw zijn best gedaan, de nationale traditie van vriendschap te handhaven, en het smeulend vuurtje van eigen schamel liefde-schoon brandend te houden.

Een vriend, die mij met gelijke munt zou betaald hebben, die mij vergold wat ik hem geven wilde, even trouw, even toegewijd, even vurig, even opofferend, even aandachtig en zorgvol als het in mijnen aard lag om vriendschap te verstaan en te bewijzen - zoo eenen heb ik niet gevonden. En ik was onredelijk genoeg een bitter en schamper gevoel te behouden jegens diegenen die mij zulk een hooge vriendschap schenen te beloven, en mij deerlijk teleurstelden. Ik begrijp nu hoe goed het is dat zulke vriendschappen in dezen tijd niet bestaan. Hebben wij niet al werk genoeg om ons vrij te maken uit de hopeloos-schijnende verwikkeling der sexueele instincten en verhoudingen? Zijn wij nog niet ver van de verzoening tusschen veel te vroeg komende en veel te lang aanhoudende driften, lijfelijke en geestelijke neigingen, misplaatste, uit-doovende en op anderen overgaande genegenheden,. en kinderen die men te eten moet geven? Zou men bij dien kluwen nog de complicatie wenschen van machtige vriendschappen die allicht ons geheele wezen konden vervormen en afleiden?

Laat elk dankbaar zijn die in zich een deugdelijke,

krachtig doorzettende en welig bloeiende hartstocht voelt ontluiken voor een mensch van andere sexe, en nog meer als hij daarbij voor niet al te wijde afgronden, al te vast gesloten deuren, en al te dorre woestijnen komt te staan. Als hij in die andere ziel iets ziet gebeuren van niet veel geringer aard. Daarbij nog hooge vriendschap onder sexegenooten verwachten is te veel macht en goeden wil toedichten aan de Godheid in wier hand wij leven.

Voor mij was het dan niet Alice of Bertha, - maar Emmy, en wel Emmy Tenders, een Engelsch-Schotsche koopmansdochter, die mij van alle menschelijke wezens het belangrijkste en kennenswaardigste toescheen. Ik weet volstrekt niet of ze mooi was, of anderen haar zoo vonden. Zij trok mijn aandacht in zoo sterke en heftige mate, dat ik er nooit toe kwam, haar aestethisch-kritisch te bekijken. Ik herinner mij dat ik met belangstelling en verbazing hoorde, nadat ik haar reeds meer dan een jaar lang kende, hoe een oud heer van haar sprak als van ‘dat mooie kind’. Het streelde mij, als een persoonlijk compliment, maar het klonk mij geheel nieuw.

Ik weet dat ze rank was, en toch tamelijk forsch, dat ze licht-grijs-blauwe oogen had en dik, overvloedig lichtblond haar, dat haar gezicht in zware golven om-

lijstte. Het is mij volstrekt onmogelijk te zeggen, of ook maar aan te duiden, wat mij zoo in haar aantrok. Ik zag haar voor 't eerst in haar eigen huis, in gezelschap van haar moeder, een vriendelijke Schotsche dame, en haar broeders, flinke, handige, bedaarde en zwijgende jongens. En van 't oogenblik dat ik haar zag was ik door een raadselachtig gevoel van aantrekking geboeid, dat mij nu nog, na meer dan vijftig jaar, even onverklaarbaar is als toen. Ze deed lief met haar moeder, flink kameraadschappelijk met haar broers, wat speelsch, en aardig vrijmoedig met mij. Ze zeide niets bizonders, en ik heb ook nooit in de illusie geleefd dat ze veel bizonders te zeggen had. Maar haar wezen verborg voor mij een geheim dat ik voelde te willen benaderen en doorgronden, al ging 't ten koste van alles, van 't allerkostbaarste. Ten koste van mijn leven zou ik maar een jammerlijk zwakke uitdrukking achten.

En daarbij, wat het onverklaarbare nog zoo zeer verhoogde, een gevoel van weemoed, van meewarigheid. Als ik bij mij zelf zeide: ‘Hoe lief is ze!’ dan bedoelde ik dat ‘lief’ met een bijgevoel van teedere smart, van innige deernis.

Wat beduide dat? Ze scheen volmaakt gezond en gelukkig, en had een prettig bestaan, goede ouders, een hartelijk familie-leven, weelde, veel buiten-vreugde,

bal-spel, thee-partijen, watertochtjes, dans-avondjes - alles wat een Engelsch meisje van onzen tijd gelukkig maken kan.

En toch als ik aan haar speelsche maniertjes dacht, haar lieve, jonge lenige leden, haar welig, grof blond haar, dat ze soms met beide handen naar achter streek, - dan welden mij uit pure meewarigheid de tranen in de oogen.

Zie, lezer, het is toch maar goed dat er van die groote vriendschappen vooreerst niets komt. Het leidt maar af. Men zou denken dat liefde de intellectueele gemeenschap der geesten bedoelt. Maar dat is larie. Welk een intellectueele reus moest men zijn om Goethe of Dante een waardige vriendschap te bieden! Maar Gemma Donati en Cristiane Vulpius waren hun portuur, hun gelijken in macht, waarvoor ze wilden buigen en zich vernederen. Elke lieve vrouw verbergt een levensgeheim dat opweegt tegen de wijsheid van den grootsten man, en waarvoor hij al zijn schatten in ruil wil geven, en 't nog te weinig acht.

Laten wij geduldig zijn, lieve lezer, en geleidelijk voortgaan. Mijn liefdetijd is voorbij, en nog is mij de zaak even raadselachtig als ooit. Maar 't is één arbeid waaraan wij allen werken, en ik zeg dat eerst de liefde van man en vrouw beter moet geordend en begrepen worden, eer wij aan de vriendschap toe zijn.

Nu draai ik den steen van mijn liefde-leven een halve slag om en beschouw een andere facet, als om de verborgen kristalvorm uit te vinden.

Emmy Tenders was de eerste vrouw die mij op eenmaal, zonder moeite van haar kant, gansch en al veroverde, toen ik van knaap tot jongen man was geworden. Zij was de eerste vrouw die ik ijverig zocht, zij het ook met diepen eerbied en innige schuchterheid. Maar zooals ik reeds zeide, al wel tien jaren te voren hadden meisjes mij gezocht, den aanstaanden jongen man in mij speurende eer ik dien zelf gewaar werd. Dit had mij wel gestreeld, en ik had ook, zooals gezegd, in den blik der oogen van een enkele, hooger vreugde-belofte gevonden dan mijn jongens-vriendschappen konden geven - maar ik had mij met een eigenaardige en mijzelf onverklaarbare stugheid tegen deze toenaderingen geweerd. Zonder aan jongens-tradities te gehoorzamen, wier invloed ik door mijn zwerversleven niet onderging, zag ik uit eigen gevoel iets kinderachtigs, iets onwaardigs, in meisjes en vrouwen-verkeer, en verhief mijn jongens-vriendschap daartegenover als edeler en flinker.

Maar o! de fijne en doeltreffende wraak die ik daarvoor moest ondervinden. Toen later mijn tijd van zoeken kwam, en overmachtige drift mij bestookte en voortjoeg, toen bleek dat al die kleine avontuurtjes

uit kindertijd mij tergend nauwkeurig nog waren bijgebleven, en allen met het bittere bijgevoel van spijt om de verloren gelegenheid. De kushand mij toegeworpen uit een venster in Napels, de buitengewone, meer dan moederlijke zorg van het hotel-kamermeisje in Weenen, de rozen mij op straat in de hand geduwd ergens in Zuid-Frankrijk door een jonge Spaansche, de arm om mijn hals en de kus op mijn wang die ik eenmaal plotseling voelde in een donkeren tuin waar ik naar muziek stond te luisteren en die ik, o stugge kwezel die ik was, nijdig en verontwaardigd afweerde - hoe vaak en hoe plagerig vasthoudend hebben ze door mijn droomende dagen en mijn slapelooze nachten gespookt, toen de ijskorst van jongenstrots lang gesmolten was, maar de meisjes ook evenredig voorzichtiger waren met haar toenadering.

En nu, op den afstand van een halve eeuw, kan ik nog niet zonder glimlach dat fijne spel van zoeken en verschuilen over en weer beschouwen, en iets waars erken ik in mijn vaders meening, dat het ook den Ongezienen die de figuren van dezen gracieusen dans zoo heimelijk beheerscht, wel menigmaal vermaken moet.

Let wel, lieve lezer, tot den tijd dat ik Emmy Tenders ontmoette, was ik groen als gras. Het was nooit in mij opgekomen eenig verband te zoeken

tusschen de heerlijke vreugde-aandoeningen der vertrouwelijkheid, die mij gestadig vervulden, - en sommige lichamelijke verschijnselen, die mij alleen verontrustten omdat ik ze voor ziekelijk hield. En toch acht ik juist dat verband welhaast het meest geheimvolle en belangwekkende van alle raadsels uit ons leven. En het zal u ook wel gegaan zijn als mij, die bij 't lezen van het geschrevene of gedichte door de groote en beroemde Minnaars onder de menschen, altijd een zekere nauwkeurigheid miste en tot den uitroep kwam: ‘Maar hoe hebt gij 't met *die* kwestie gevonden?’

Mijnen vader ging het in deze zaak als den man die in een donkere kamer zijn bril liet vallen, en toen hij na lang aarzelen en overleggen zeer behoedzaam den voet neerzette, precies het glas verbrijzelde. Hij wilde mij nu eens recht zorgvuldig en verstandig opvoeden, en deed het daarom net verkeerd. Mijn jongens-verachting voor meisjes en vrijage versterkte hij, mijn voorliefde voor jongens-vriendschap ging hij niet tegen. Het schrikkelijk gevaar dat ik daarbij liep mijn gezond en natuurlijk instinct te doen vervormen en mij daarmee levenslang ongelukkig te maken, scheen hij niet te zien, en toen het tijd was mij daarover in te lichten verzuimde hij dat. Mijn

zeer gevoelige preutschheid omtrent al wat mijn lichaam betrof respecteerde hij - en dit terecht, en tot mijn dankbaarheid - zoo lang mogelijk.

Maar toen het hem duidelijk werd dat ik in vollen gloed stond voor Emmy Tenders - en hij had wel zeer blind en doof moeten zijn, mijn feitelijke verdazing en verbijstering, mijn omgaan als een wezenlooze, mijn opschittering bij al wat aan haar herinnerde, mijn bleekheid, mijn nachtelijke dolingen buiten, en huilbuien in bed niet op te merken - toen vond hij den tijd gekomen mij afdoende in te lichten.

Tusschen twee gevoelige, fiere en verfijnde naturen als mijn vader en mij, was dit een allerpijnlijkste, allermoeilijkste karwei. Maar hij volvoerde die met zijn gewone, onverzettelijke vastbeslotenheid. Een benauwder uur heb ik in mijn leven niet doorgebracht. Mijn vader had boeken en platen ter verduidelijking bij zich, hij durfde mij niet aanzien, en mompelde veel binnensmonds met een holle stem. Het zweet parelde hem op 't voorhoofd.

Toen hij geeindigd had, en nerveus en verlegen als een kind dat kwaad gedaan heeft, de kamer verliet - was mijn eerste gedachte: een pistool. Ik was verpletterd en wilde mij van kant maken. Maar het raadsel, het raadsel zelf hield me in leven. Het vreemde, aantrekkelijke, geheimvolle, afstootende, het boeide

mij te zeer om er afscheid van te nemen. Wezenloos van pijn en vernedering ging ik naar mijn kamer.

En daar kwam, eer ik 't helpen kon, de naam Emmy op mijn lippen. Ik huiverde - en riep den naam nog eens, nu als een wanhopige jammerkreet. Toen viel ik op mijn bed en schreide, alsof ik mijn hart uit mijn lijf wilde schreien.

IV.

De menschensoort, die mijn vader filisters noemde, heeft dit als gemeenschappelijk kenmerk dat ze voor alle wonderen en geheimen terstond een gemakkelijke verklaring weet. Past de waarheid er niet precies in, dan doet ze als die kaffer, die een paar veel te nauwe laarzen cadeau kreeg, en daar raad op wist door niet-kleinzeerig zijn teenen af te kappen, en toen heel verheugd in 't kostbare geschenk uit wandelen ging.

Ditmaal was 't mijn vader zelf die beweerde niets wonderlijks of geheimvols te zien in mijn diep-ontroerde gemoedstoestand. Het wezen van de zaak had hij mij nu wetenschappelijk, biologisch en physiologisch-anatomisch uitgelegd, daaraan behoefde niets te worden toegevoegd en er bleef ook niets onverklaarbaars over.

Mijn afkeer, mijn innige ontzetting en neerslachtigheid, bij deze eenvoudige kennis-vermeerdering, die mij als elk nieuw weten had behooren te verheugen en te stichten - ja! daarvoor was in zijn verklaring geen plaats. Evenmin voor zijn eigen verlegenheid

bij 't mededeelen. En deze teenen moesten dus zonder sentimentaliteit worden afgekapt opdat de laars zou passen.

Lezer, meen niet dat ik diepen eerbied en ontzag van u verg, voor den onnoozelen grooten jongen die radeloos lag te huilen om dat zonderlinge verschil tusschen menschen en bloemen, dat bij de eersten zooveel disharmonie brengt in hun gewichtigste levensfunctie.

Ik zelf lach mijzelven van voor vijftig jaar nu lichtelijk uit, niet schamper, maar zacht ironisch-sympathisch. Ik klop den jongen op den schouder en voeg hem vriendelijk toe: ‘Rustig, jongie, schrik zoo niet. Wij zijn een wonderlijk mengsel van aap en engel. Maar tracht daarmee zoo gauw mogelijk verzoend te raken, dan wordt alles heel dragelijk. Dacht je dat Emmy Tenders zoo schrikken zou van 't zelfde, als zij het maar langs den rechten weg te weten kwam, dat wil zeggen langs den weg van eerbiedige liefde en innige vereering? Zij is wel wijzer. En had je het als dichter en minnaar en niet als filister geleerd dan zou je óók niet zóó geschrikt zijn.’

Maar dit alles, lieve lezer, verkort niet de geheimzinnige en onheilvolle waarheid, en men maakt geen disharmonie dragelijk door haar te loochenen. Dit is

zeker dat de voorstelling van mijn vader, als ware mijn ontzetting geheel onredelijk, op mij werkte als een poging om mijn teenen af te kappen opdat de schoen passen zou. Ik verzette mij heftig, handhaafde een onverbiddelijke scheiding tusschen het edele en hooge gevoel voor Emmy en de lage en vuile dingen die mijn vader mij gewezen had, en wandelde aldus haastig en ijverig op het gevaarlijke pad, dat zich nog maar éénmaal splitst in een weg naar dweepzucht en een naar liederlijk cynisme.

Dit was mijns vaders werk. Maar nooit heb ik het hem met eenigen bitteren wrok geweten. Waarom niet? - Kunnen wij oordeel spreken, lezer, in een geding waarvan de voornaamste feiten nog in ondoorgrondelijk duister liggen?

Van uit mijn koelen rechterstoel hier in dit droomerig en vergeten stadje heb ik vrijspraak voor allen, die in Amor's bloemrijk en doornrijk doolhof verdwaald en verongelukt zijn. Want het is zeker niet door ons menschen aangelegd.

Dat er schuld is kan ik niet wegpraten. Elk leed heeft een vader en een moeder, en die ouders zijn wij nu eenmaal gewoon zonde en schuld te noemen. Maar ik vervolg den stamboom dezer vreemde en teedere smarten verder dan Adam en Eva, of den Pithecantropus Erectus, zelfs al moest ik dan met

mijn aanklacht bij Machten belanden, die ons het vermoeden hunner onschendbaarheid van ouder tot ouder hebben ingeprent.

Zie nu, wat het vreemde en onlogische van de zaak verhoogt. Ik heb niet alleen een zeer verliefde, maar ook een zeer zinnelijke natuur. Te samen met mijn sterke vatbaarheid voor de vreugden der ziels-toenadering ging een geweldige, overmachtige voort-plantings-drang. Vóórdat het contact der beide stroomingen op zulk een pijnlijke wijze was tot stand gebracht, vervulde mij de lagere, donkere, lijfelijke drift met een wel gestadige maar niet zeer kwellende onrust, en met twijfel of ik wel gezond was. Het voortreffelijk evenwicht van mijn overige lichaamsfuncties, dat zich tot heden gehandhaafd heeft, woog altijd tegen dien twijfel op.

Maar toen het raadsel half verklaard was, werd het des te meer vervullend en prikkelend, en nam mijn gedachten zoodanig in beslag, dat ik mij nu als oud man er nog telkens over verbaas dat een menschelijk brein zulke betrekkelijk eenvoudige feiten zoo tot in 't oneindige kan overwegen zonder dat ze hun belangrijkheid verliezen, en zonder dat het eigenlijk iets verder brengt.

De geneesheeren zouden spreken van pathologisch,

en van libido sexualis. Maar ik maak er u opmerkzaam op, lieve lezer, dat al zijn er zeer brave en edele menschen onder de geneesheeren, elke geneesheer in onzen tijd, zonder uitzondering, in zoover hij een geneesheer moet heeten, ook tevens een filister is. Met hun verklaringen en hun fraaie woorden, voor dingen die boven hun bevatting gaan, omdat hun wetenschap nog ondichterlijk en onwijsgeerig is, zijn wij in 't geheel niet gebaat.

En hoe vermocht een dezer hedendaagsche wijzen mij redelijk te verklaren dat in een edel en hoog menschelijk type, zooals ik mijzelven, zeker niet zonder eenig recht, durfde noemen, te samen ging de zeer krachtige werking eener aan alle dieren gemeene drift, en tegelijk een overmatige gevoeligheid voor haar onedel karakter? Ware die drift schoon en goed en in geenen deele onedel, vanwaar dan mijn weerzin? - ware zij werkelijk laag en onwaardig, vanwaar dan haar zoo impertinente en overmachtige aanwezigheid in een verfijnde en hoog-ontwikkelde onder de menschen?

En wie hier van uitzondering en zeldzaam natuur-spel zou willen spreken, zou men hem niet onmiddellijk den mond snoeren met een reeks namen allen blinkende in de geschiedenis der menschheid? Kennen wij niet van Sophocles een veelbeteekende,

verzuchting over het verlost zijn van deze plaag door den ouderdom? Is het zonder diepen zin dat Dante op den top van den louteringsberg juist voor deze zwakte laat boeten de hem dierbaarste en meest geërbiedigde dichters, Arnaut de Perigord, Guittone van Arezzo en ook Guido Guinicelli, den Vader van hem en van allen

che mai
rime d' amore usar dolci e leggiadre?

Stond het anders met Dante zelven, met Shelley, Byron, Heine, Goethe?

De daad van mijn vader ontstond uit vermeend plichtbesef, maar had geheel andere gevolgen dan hij allicht verwachtte. Hij moest wel denken dat ik nu, wetende waar 't om ging, 't rechtstreeks op een huwelijk zou toeleggen, of wel mijn kalverliefde opgeven. De sluier der begoocheling dat er hier iets verheveners en mystiekers dan gewone voortplanting in 't spel was, - de hem bekende hekserij der vrouw waarvoor hij mij wilde beschermen - had hij voldoende verrafeld. Ook wachtte hij nu mijn vertrouwelijkheid en mijn bede om raad in moeilijkheden en gevaren van verwanten aard.

Maar ziet, ik bleef Emmy even vurig toegewijd, even ridderlijk getrouw. Ik voelde neiging haar met mijn levend lichaam tot schild te strekken voor de

laagheden der wereld, en haar over mijn lijk als brug door den aardschen modderpoel te doen gaan. En verder dan ooit hield ik haar beeld boven alle ontwijdende gedachten. Heiligschennis achtte ik het aan haar te denken als aan één der duizende wijfjes-menschen om mij heen, en mijn liefde te verwarren met het gevrij en getrouw der overige wereld.

Daarmede echter waren de door mijn vader plotseling aan 't licht gebrachte, met heldere verbeeldingsvizie gevoede, en nu naar erkenning en vrijheid hunkerende driften niet gestild. De slapende honden waren gewekt en huilden om vreten. En daar ik er niet in 't minste aan dacht hun te gunnen wat mijn vader als hun natuurlijken en gerechten buit aanwees, maar wat ik tot eiken prijs als heilig en gewijd uit hun gretige tanden wilde houden, zochten ze ander voedsel en dreigden mijzelf te verscheuren.

‘Maar wat wil je dan, oude heremiet?’ zal de jonge lezer vragen. ‘Hoe meen je dan dat het met deze dingen moet toegaan, op voorbeeldige wijze?’

Ik wil niets hieromtrent, jonge lezer! De oude Muralto is niet geroepen uw levens-programma op te maken. Hij schuift zijn lampje maar zoo ver hij reiken kan in 't donker vooruit. Voor de rommel en verwarring die aan 't licht komt, is hij niet aansprakelijk, en ieder moet weten hoe hij er zijn weg in vindt.

De honden willen vreten, dat staat vast. En zij worden eenmaal gewekt, al of niet met opzet, ook daar is geen ontkomen aan. Gezegend wie hun terstond den rechten buit kan voorzetten. En wee hem!, die meent dat hij hen, zonder gevaar voor zichzelven, kan laten ten doode vasten of onbeheerd op roof uitgaan.

En als ge het vertrouwen van uw kinderen wilt behouden, dreig dan niet de voeten van hun gevoel te verminken terwille van een enge theorie. Ik voor mij ten minste zou eerder bij den eersten besten politie-agent om intiemen raad zijn gekomen, dan terug bij mijn vader, na wat ik ondervonden had.

Emmy's huis stond aan de Thames bij Londen. Het effen smaragd-groene, wel-geschoren grasveld met de bonte bloemenranden en blauwe porselein-vazen reikte tot aan 't water, en daar zat op zomernamiddagen de familie in rieten stoelen, gebruikte thee, voederde de zwanen die voorbij zwommen, en keken naar 't vroolijke vertier, naar de honderde fraaie bootjes met zwierige, fijnkleurig groen, paars, rose en wit gekleede heeren en dames, de forsche giekroeiers in oefening, voorbij-stuivend met gelijkmatig riemgeklots en nagedraafd door schreeuwende vrienden te paard, de wed-zwemmers die midden door de drukte streefden, van alle zijden

aangevuurd, de weelderige huisbooten die voorbijdreven vol bloemen en vroolijke menschen, en waaruit muziek weerklonk en des avonds licht stroomde. Ik logeerde op het buiten met mijn vader, en als ik in die lichte, luchtige, nette, zuivere menschenwereld verkeerde, dan leek al wat hij mij verteld had maar een leelijk sprookje.

Maar Londen is een vreemde, en voor lieden van mijn slag aller-gevaarlijkste stad. De blanke engelen-schijn der menschen is daar met zooveel welslagen voorgewend, dat het des te scherper en griezeliger opvalt en prikkelender werkt, als het zwarte aapje plotseling uit de mouw gluurt.

Niet alleen Emmy Tenders, maar elke vrouw van haar ras en soort, elke beschaafde Engelsche vrouw, had voor mij iets hoogs, iets heiligs en onschendbaars. Vrouwen uit andere landen herinnerden nog meer aan het wijfjes-dier, van haar kon ik de noodlottige vernedering mij nog denken en voorstellen, maar een Engelsche vrouw scheen zoo rein, zoo voornaam, zoo preutsch, en toch zoo onbevangen onschuldig, dat haar aanwezigheid alleen genoeg was om alle onreine gedachten te verdrijven. En van alle Engelsche vrouwen was Emmy Tenders de liefste en reinste. Toen ik haar weer-zag vervloog alle onrust en griezel, ik was volkomen gelukkig, en ook dankbaar dat er

geen pistool onder mijn bereik was geweest in dat sombere oogenblik na de revelatie. Er daagde iets in mij, dien zomernamiddag aan de Thames in het vroolijke gezin, van het begrip dat Emmy's verwonderlijke macht al wat mij leelijk en vuil had geschenen rein zou hebben gemaakt, als het maar door háár tot mij was gekomen.

Maar het schijnt wel of de Engelschen te véél staat maken op de reinigende macht der onschuld hunner vrouwen. En wonderlijk is 't, hoe de openbare meening onder dit zoo preutsche volk tooneelen van ongegeneerde vrijage toelaat, die misschien nergens in het overige Europa, en zeker niet in Azie of Afrika openlijk worden gedoogd. Ik gleed in het ranke, sierlijke bootje langzaam over de glanzige rivier, door het teedere zomerwaas, dat alles in de bekoring van een sprookjesland hulde, en mijn liefste, in haar witte kleedje, zat tegenover mij op de zijden kussens, en hield de koorden van 't roer. En links en rechts onder de schaduwend overhangende wilgen, zagen mijn nu wèl-ingelichte oogen, minnende paren, elk in hun bootje, in innige houdingen, die mij ten zeerste beschaamd en beklemd maakten. Emmy scheen hen niet te zien, of er in 't geheel niet door gehinderd te worden. Toen kwam het in mij op dat hier de schuld bij mijzelven lag, en dat ik door een bizondere aan-

geboren verdorvenheid het natuurlijke zoo leelijk vond en er zoo lichtelijk aan werd herinnerd. En te meer bewonderde en vereerde ik het reine wezen, wier blanke ziels-spiegel niet door den onreinen adem der wereld besloeg, voor wie al het menschelijk liefde-leven even natuurlijk, gewoon, en zonder prikkel was als voor een natuur-onderzoeker of ouden filosoof.

Hier maakt de oude heremiet en filosoof Muralto de opmerking dat de jonge dichterlijke minnaar Muralto verre van de wijs was. Het is den ouden wel gebeurd, hoewel ondanks zijn vele jaren goddank zeldzaam, dat hij het menschelijk liefdeleven kon beschouwen zonder de lieflijke ergernis en de zoete prikkel van vroeger, zooals een natuur-onderzoeker of oude verzadigde filosoof - maar dan voelde hij zich niet beter en wijzer, maar betreurde scherp een waardevol verlies. Ik mag dwalen, lezer, maar acht het woord des ervarenen!

En in dienzelfden vurigen tijd van eerste, echte verliefdheid vertoonde zich aan mijn nu verhelderd oog de reuzenstad in al haar disharmoniën. En ik, die in het wufte Parijs door een broei-sfeer van zinnen-lust, en een hagel van verleidingen gewandeld had als een onschuldig kind, ik had op éénen schemeravond in Londen vier, vijf ontmoetingen waarvan de bizonder-heden mij bij bleven, zooals geweerhaakte doorns in

't vel blijven steken, schrijnend, brandend en jeukend, zooals de pitten van cactus of rozebottel, waarmee men te innig in aanraking is geweest.

Als de vrouwen van mijn vaderland, van een latijnsch volk, hun trots laten varen en hun minnespel uit nood of onverschilligheid tot een broodwinning maken, dan bewaren zij toch een natuurlijken en bekoorlijken schijn, en zij spelen het droevige spel met wat gratie en overtuiging, als een schamele hulde aan het hooge geheim dat ze moeten ontwijden.

Maar de Engelsche, en de Duitsche die de preutsch-heid opgeven - God zij de stumpers genadig! - ze gooien zoo plomp-verloren hun schaamte neer alsof ze blij waren haar niet langer te hoeven dragen, neen! laat ik zeggen alsof de grooter hoogte van hun val ook totaler moedeloosheid tot weder oprichten teweeg brengt. Koud, zakelijk en practisch drijven zij hun vak en beschouwen het menschelijk liefde-leven even ongeroerd en zonder prikkel als een natuurgeleerde of oude filosoof.

Maar juist deze rauwe tegenstelling, dit felle en gruwelijke contrast tusschen de reine Engelsche vrouw, zoo heerlijk vertegenwoordigd in mijn prinselijke geliefde - en de wezens die voor vijftig jaren, en misschien thans nog, tegen schemeravond de heerlijke Londensche

parken onveilig maakten, en mij op de meest onomwonden wijze aan de pas ontvangen vaderlijke inlichtingen herinnerden - dat prikkelde de nauw-ontwaakte driften in mij tot een ontembaar oproer. Blind woedend werden de gesarde, hongerige honden.

Was het edele Wezen dat mijn hart vervulde te goed voor hen, welnu! dan zullen ze zich andere buit verschaffen, vreten zullen ze, al was het afzichtelijk aas. De getergde honden werden wolven, werden hyéna's.

Verontwaardig u niet, lieve lezer. Ik geloof gaarne dat ge nooit veel met uw beestjes te stellen hebt gehad, dat ze willig genoegen namen met sla-blaadjes, of ook wel vastten naar verkiezing en zich tevreden voegden in een net gareel. Misschien waren 't wel marmotjes. *Maar hebt gijzelf dat handelbare ras gefokt?* Geef dan noch de eer aan u, noch de schande aan mij; maar beide aan den onbekenden Kweeker, die de stamboomen bijhield en de vaders en moeders sorteerde en bijeen bracht met fijne onderscheiding en verborgen bedoeling. In 't hoeden van mak vee is roem noch eer, en rekenschap van mijn herderen belief ik alleen te geven aan Hem, die beter wist dan ik wat Hij deed, toen Hij mij de wilde kudde vertrouwde.

En verwonder u ook niet dat mijn liefde voor Emmy niet in staat was die onzuivere beelden te

verdrijven en hun aantrekkingsmacht te vernietigen. De verzoening tusschen aap en engel, die onze menschelijke natuur eischt, was door de onhandige koppelarij van mijn vader fataal mislukt. Er was een hopelooze scheiding ontstaan, de engel scheen ongenaakbaar en het beest zocht zijn eigen wilde wegen.

In mijn gedachten duldde ik geen ontwijding van Emmy's heiligheid. Maar de vaderlijke les had in mij een krielenden zwerm van gedachten opgejaagd, al even moeielijk te leiden of te verjagen als een kamer vol vliegen. Ternauwernood kon ik ze weghouden van de ééne witte lelie in mijn vertrek, maar wat wonder dat het stinkend aas uit de Londensche avondparken meegebracht er zwart van zag!

V.

Emmy was negentien jaar toen ik haar leerde kennen en ikzelf was zestien, maar op dien leeftijd gansch volwassen, zooals niet zeldzaam is in mijn land. Drie jaren lang heb ik haar 't hof gemaakt, standvastig, maar op wonderlijk grillige en inconsequente wijze, met al de wisseling van alles-wagende, niets ontziende vereering, hoog-opvlammend geluk, plotselinge schuw en huiverend terugdeinzen, felle ontmoediging, zelfverwijt, diepe zelfverachting, - dit alles zijn oorzaak vindend in de verwarring en 't krakeel in 't intieme huishouden van mijn gemoed.

Emmy was, zooals ik thans in alle onpartijdigheid zeggen kan, een goed, lief, natuurlijk en eenvoudig kind, geboren om een voortreffelijke en liefhebbende huisvrouw en echtgenoote te worden.

Hoe vaak stel ik mij voor dat ik, de oude van thans, met mijn tegenwoordige kennis, tusschenbeiden zou getreden zijn en de twee scheepjes gemakkelijk in veilige strooming hebben geleid tot voorspoedige,

gemeenschappelijke vaart. Zoo weinig ware er toe noodig geweest, een kleine wenk, een liefdevolle inlichting, een zachte steun - en alles ware goed geworden. Maar dat zijn ijdele en kwellende nagedachten, misschien ook gansch onjuist....

Ik was zulk een onbegeerlijken vrijer niet, al was ik drie jaren jonger. Emmy's ouders waren vrijzinnige lieden, als de meeste Engelschen niet ongevoelig voor stand en titel, en hadden den jongen adelijken Italiaan zeker niet uit hun familie geweerd, al was hij in 't Roomsche geloof opgevoed.

Zoo liet het minnelijke kind zich mijn onstuimige vereering, minder door mij verborgen dan gebruikelijk is onder de in zelfbedwang geschoolde Engelschen, rustig welgevallen, en wachtte geduldig, onder zachte, bijna onmerkbare aanmoediging, tot ik oud genoeg zou zijn om grooter voortvarendheid te durven toonen. Het scheen mij soms wel alsof een meisje veel minder nieuwsgierig en verwonderd is, en omtrent den gang der komende geheimen veel eerder en zekerder wordt ingelicht uit verborgen bronnen, dan een jongen. Zij denkt er niet over en zou 't niet kunnen zeggen, en toch weet zij 't alles ter rechter tijd, alsof 't lichaam voor haar gedacht heeft.

Wel bleef 't reizende leven voortduren, maar mijn vader hield zich toch meer en langer te Londen op,

dan op eenige andere plaats, als zwichtte hij voor den onuitgesproken aandrang van zijn zoon. Misschien wilde hij ditmaal opzettelijk mij door 't vuur laten gaan, door mijn geslotenheid niet wetend hoe 't waarlijk met mijn hart en gedachten stond.

En toen wij weer op reis waren, na onze eerste ontmoeting, was het Emmy die 't eerste schuchtere sein tot verstandhouding gaf. Op Valentijns dag, waarvan ik de beteekenis wel wist, kwam een kleurig plakplaatje, voorstellende een roze vrouwehand, die met elegant toegespitste vingers een bundeltje blauwe vergeet-mij-niet aanbood. De herkomst was voor mij kennelijk genoeg. En ik, onhandige lummel, had de plompheid haar daarvoor een verrukte dankbetuiging te sturen, die natuurlijk een zeer koele afwijzing en ontkenning vond.

Zoolang wij van Londen weg waren had ik betrekkelijk rust. Ik peinsde over mijn liefste, schreef aan haar en over haar in mijn dagboek, en deed de studies mij aangewezen door mijn vader, die mij voor diplomaat wilde opleiden. Ik was des winters met hem in Berlijn, maar van de Londensche ergernis bemerkte ik aldaar niets, hoe goed ik ook begreep dat iets soortgelijks in die groote stad wel niet ontbreken kon. Alle gedachten aan het liefde-leven, zoowel aan het zuivere en heerlijke, als aan de lage ontwijding er van, zwierven

om de groote, grauwe, rook-sombere en mist-bevangen stad over zee.

Zooals de elementen van ons zinnelijk waarneembaar wezen, de lichaamscellen, een eigen leven en een zelfstandigen aard vertoonen, zoo schijnen de elementen van ons onwaarneembaar wezen, - de neigingen en driften, - wezens met een eigen aard. Ze zijn als dieren en kinderen, luisterend naar de stem die hen 't eerst riep, volgend de gewoonten die hen 't eerste zijn bijgebracht, verwonderlijk halstarrig in de afdwalingen die hen jong eigen zijn geworden, en met vreemden trek naar het lagere-, als dalend onder de werking eener graviteit.

Ik had mijn lage en mijn hooge tijden, zooals ik ze noemde. Soms waren weken en maanden mijn gedachten rein en rustig - dan weer begonnen ze op eenmaal opgewekt door een kleine oorzaak, soms geestelijk: een dagblad lectuur, een afgeluisterd gesprek - soms lichamelijk: een klein feestmaal, - en dreven hun afmattend, plagend spel, aldoor weer herhalend en omkringend diezelfde feiten en woorden, door gansche slapelooze nachten, de zoo ergerlijke en toch weer aantrekkelijke en nooit verzadiging gevende zaken beknabbelend en bekluivend als een hond een oud, lang wit-geknaagd been.

Vooral een naargeestige, sombere tijd, als de wereld

mij geen fleur van uiterlijk schoon aanbracht, dan zocht de verbeelding onvermijdelijk troost bij dat wat altijd prikkelde, altijd boeide en intrigeerde, en nooit verzadigde of verdroot. Noch studie, noch lichaamsoefening was in staat die eigenmachtige gangen der gedachte te weren, de geest had er geen wapens tegen.

In koortsige spanning geraakte ik toen het zeker was dat ik Emmy weer zou zien. Er was al een duidelijker begrip in mij geboren dat alleen haar nabijheid, haar toenadering, haar innigheid mij zou kunnen verlossen. En toen ik haar zag, vriendelijk groetend uit het rijtuig dat ons opwachtte aan het voorstads-station, op een helder-zonnigen mei-dag, en ik haar sidderend en duizelig van aandoening te gemoet ging, en niets van de groote wereld om mij heen zag als het door de zon vergulde haar, het blanke kleedje, de breede stroohoed en de glinsterende oogen - toen dacht ik waarlijk gered te zijn, en ik weifelde niet meer in mijn hart, en 't stond vast bij me dat ik haar werkelijk tot mijn vrouw wilde, welk een heilige ze ook mocht zijn en welk een onwaardige ik zelf.

Zoo had alles in orde kunnen komen, maar de wereld is nog niet zoo netjes ingericht. Ik was zeventien en Emmy twintig. Er kwamen nog weken, nog lange maanden, - er kwamen wederom triestige buien, neerslachtigheden, - er kwamen ook wandelingen

door de schemerparken. En de hongerige honden bleven janken en huilen, en de gedachten-vliegen bleven gonzen en zich bezoedelen. De mensch moge vernuftig en geduldig zijn, hij krijgt wezens te beheeren, tot zijn nut naar 't schijnt, die noch vernuftig, noch geduldig zijn, die zelf nooit rusten en leiding vragen aan een geest die wèl rust behoeft, die altijd door hun eigen zin willen doen, en toch noodlottig omlaag zinken zoodra het bestuur des verstands hen onbeacht laat. En die krijgt men van de Natuur, zooals 't heet, diezelfde Natuur die volgens mijn vader altijd goed is, als de mensch haar niet bederft.

Om u zelf, lieve lezer, niet lastig te vallen met fantasie-prikkels die u 't mennen van uw eigen span moeielijker konden maken, zal ik geen bizonderheden melden van mijn strijd en van mijn neerlaag. Deze voorzorg van een oud man behoeft u niet te krenken.

Ik viel onder den vereenden invloed der volgende dingen: de noodlottig ontstane scheuring tusschen lijfs- en zielsbegeerten, - het felle contrast tusschen Engelsche reinheid en Engelsche liederlijkheid, dat met zijn onbegrijpelijke weerspraak zoo prikkelend werkt als het hondje dat in de eendekooi de nieuwsgierige eenden tot den worger lokt - en eindelijk de verwenschte zelfverachting die doet zeggen ‘aan mij is toch niets bedorven’.

Mijn vader, met zijn rusteloos op mij gevestigde aandacht, kon niet zonder vermoedens blijven. Hij kwam op een avond bij mij in de kamer, installeerde zich, en zei:

- ‘Ik hoop, Vico mio! dat je in alles een edelman gebleven bent, en blijven zult’.

Als wij Italianen bemerken dat iemand een vriendschappelijke conservatie met ons begint, dan beschouwen we dat als een uitnoodiging om gezamenlijk een klein kunstwerk op touw te zetten en te voltooyen, en wij geven daaraan dan gaarne gehoor met aandacht en werken ijverig mee met zorgvuldige toewijding, opdat er iets goeds en fraais ontstaan moge. Hoor ik twee Hollanders om mij heen een gesprek voeren dan gaat het meer zooals dorps-schoolkinderen hun strafwerk maken, slof, slordig, onwillig en verlegen, - als 't maar àf komt.

- ‘Mijn vader!’ antwoordde ik ‘ik meen wel te weten hoe je wilt dat een edelman zijn zal, maar misschien weet ik niet hoe hij zich in alles te gedragen heeft. Doel je op een bizondere omstandigheid of spreek je in 't algemeen?’

- ‘Als je in 't algemeen erkent dat een edelman allen intiemen omgang met onedele menschen vermijden moet, Vico! - dan zijn de bizondere gevallen, die ik bedoel, daarin begrepen.’

- ‘Dat is duidelijk, vader! - Maar toch houd ik nog iets te vragen over. Vooreerst dit: noem je om-

gang intiem, waarbij de geest ter weerszij op oneindigen afstand blijft? - En dan dit: kan een edel mensch onedele neigingen hebben?'

Ik zag mijn vader pijnlijk verschrikken. Hij zei langzaam, en mij scherp aanziende:

'- Ik vrees, Vico!, dat ik dit óók duidelijk moet noemen. Op 't eerste antwoord ik dit: het is zeker dat we een lichaam hebben, maar van een geest die zich van dat lichaam zou kunnen afzonderen, weten we niets, en hebben we geen enkel bewijs. En wat het tweede betreft, natuurlijke neigingen zijn nooit onedel, als ze op natuurlijke wegen blijven.'

'- 'Zonder het eerste toe te geven' antwoordde ik 'zal ik het laten rusten, omdat onze aard te verschillend is, en wij elkaar toch niet begrijpen. Maar je antwoord op het tweede geeft mij veel te vragen. Als een neiging in mij natuurlijk is en dus niet onedel, hoe kan die dan mij tot onedele dingen drijven? Zijn alle natuurlijke neigingen goed, in alle menschen? En hoe onderscheid ik natuurlijke en edele neigingen van onnatuurlijke en onedele?'

- 'Heb je daar geen onderscheidingsvermogen voor, Vico?' vroeg mijn vader.

- 'Als ik mijn onderscheidingsvermogen laat werken, vader, dan noem ik onedel wat mijn vader natuurlijk noemt'.

Mijn vader staakte het gesprek even, om te peinzen. Toen begreep hij dat, om niet meer grond te verliezen, hij van 't algemeene tot het bizondere moest overgaan.

- ‘Laten we oppassen, zoon, dat we niet in woorden verward raken. Ik stel gelukkig vast dat we allebei een afkeer hebben van het gemeene en lage. Zorg dan, dat is al wat ik zeggen wou, dat je daar niet mee in contact komt.’

- ‘Maar het gemeene en lage in mij wil contact met het gemeene en lage in anderen,’ zei ik met bitterheid.

Mijn vader werd ongeduldig en zei:

- ‘Ik geloof niets van die gemeenheid en laagheid in je. Dat hebben de papen je als kind zeker ingepraat. Ik begrijp dat je met begeerten en opwellingen hebt te stellen die in 't geheel niet onnatuurlijk of slecht zijn, maar zeer gewoon op jouw jaren. Maar zoek daarvoor geen uitkomst bij onwaardige, liederlijke personen. Voor het groote gevaar heb ik je al gewaarschuwd, niet waar? Vergeet niet dat je je geheele leven in weinige oogenblikken verwoesten kunt, door besmetting.’ -

- ‘Ik vergeet dat niet, vader!’

- ‘Goed, maar je moest ook te trotsch zijn je met zulke laag-staande wezens af te geven.’

- ‘Ik wilde graag reden hebben om trotsch te zijn. Maar wat er in me omgaat, is wel geschikt om me nederig te houden. Kan jij me van al dat lage en leelijke verlossen? Je hebt het zelf in me opgeroepen.’

- ‘Ik?’ riep mijn vader wrevelig fronsend.

- ‘Door je wetenschappelijke inlichtingen. Vóór dien tijd had ik betrekkelijk rust. Nu ben ik als een radelooze, als een gevangen en gesarde kat. Het loopt mis met me, vader, dat is zeker. Ik voorzie het, en kan er niets aan doen. Ik kan mijn oogen uitsteken en mijn handen afhakken. Maar ik kan niet mijn gedachten beheerschen en mijn vizioenen verjagen. Dat is meer dan menschenwerk. Ik ga er onder, dat staat vast, en dan maar hoe eer hoe beter. Zooveel is er niet aan me verloren.’

Met gespannen, smartelijke gretigheid luisterde mijn vader naar deze eerste openhartige woorden. Toen zei hij met een half meewarig, half schamper lachje:

- ‘Eén ding is me nu duidelijk, mijn jongen, dat je gauw trouwen moet. Nu, je hoeft gelukkig niet lang te zoeken, of bang te zijn voor een weigering. Jij kunt van 't allerbeste krijgen wat rokken draagt. Wees niet bedeesd, Vico! Je hebt een edelen naam, zuiver bloed, een mooi gezicht, en een mooi, sterk, gezond lijf. Voor 't geld zal ik zorgen. Wees gerust, jongen, je hebt voor 't nemen wat je aanstaat.’

Ik stond op, diep verontwaardigd. Ik geloof dat ik lachte met een theaterlach.

‘Welzeker, uw bedoeling is dat ik een rein en heilig wezen, wier naam ik niet waard ben uit te spreken, zal gebruiken als een veiligheidsklep, een voorbehoedmiddel, een riool voor mijn eigen lage en vuile driften. Ik verzeker u, als het mijn vader niet was geweest die zulke taal tegen mij voerde, ik had den man uitgedaagd.’

Mijn vader poogde meewarig te glimlachen, maar het was gekunsteld en pijnlijk:

- ‘Mijn God, Vico!, wat overdreven, onmogelijke, dweperige onzin. Zijn dan alle moeders die kinderen gebaard hebben riolen geweest voor hun echtgenooten? Wees toch redelijk en bezadigd, jongen! Je bent geen onwaardige, je driften zijn niet laag en vuil, - wie heeft je dat toch in 't hoofd gepraat? Je moeder zeker en haar zwarte vrienden. 't Is vreeselijk, zooals een moeder haar kind vroegtijdig de gedachten kan vergiftigen.’

- ‘Als één van mijn ouders mijn gedachten vergiftigde, dan was 't niet mijn moeder. Mijn onwaardigheid weet ik door eigen besef, niet door vreemde inprating. Maar mijn vader kan dat niet begrijpen, omdat hij mijn heiligste en diepste gevoelens mist. Al was je raad goed, vader, dan zou de wijze waarop je

hem uitsprak mij al afstooten. Maar je raad is buitendien ijdel. Een Engelsche vrouw van twintig trouwt geen jonge man van zeventien, en binnen drie jaren ben ik toch verloren, hopeloos verloren, ik zie dat stellig vooruit. - En och! wat is dat nog? *Ik* ben 't immers maar!' -

Met smadelijk schouderophalen liep ik door 't vertrek. Mijn vader hield beide handen aan zijn voorhoofd en staarde met een blik vol somberheid, oude wrok en wanhoop in het ijle. Nog herdenk ik dien blik en verwonder me dat ik er toen niet smartelijker door getroffen werd. Na een poos stond hij op, zuchtte en met de woorden 'We zullen zien!' ging hij de kamer uit.

Wederom had de arme man het tegengestelde bewerkt, van wat hij bewerken wilde. Eén indruk was mij uit ons gesprek vooral bij gebleven, en wel deze, dat mijn moeder mij stellig begrijpen en wellicht redden zou. Ik wist dat zij nog leefde en ik wist ook den naam van ons landgoed. Voor 't eerst sints ons vertrek van huis kwam de gedachte bij mij op, haar te schrijven. Onder veel tranen stelde ik dien nacht een langen, hartstochtelijken brief aan haar op, waarin ìk al mijn kwellingen, mijn verrukkingen, mijn worstelingen, mijn heerlijke liefde en mijn diepe zelfvernedering en zelfverachting meedeelde. Ik noemde geen feiten, omdat jonge, gevoelige, hartstochtelijke brief-schrijvers

dat meestal niet doen, maar liever tusschen algemeene termen blijven zweven. Ik gebruikte ook geen enkele religieuze uitdrukking, omdat ik werkelijk de korte, moederlijke opvoeding geheel vergeten was, en zuiver oorspronkelijke hartsgevoelens vertaalde in mij meest gangbare spreekwijzen.

- 'Help mij, liefste moeder!' schreef ik. 'Help mij, ik weet dat jij alleen het kunt. Ik heb je nooit vergeten, en alle dagen en nachten aan je gedacht. Ik zie je nog zoo duidelijk alsof ik je gisteren verliet. Ik ben mijzelven een vreemd en vreeselijk raadsel, en vader kan mij helaas! niet begrijpen. Hij spreekt van de natuur die altijd goed is, en zegt dat mijn neigingen natuurlijk zijn en daarom goed. Maar ik vind die neigingen leelijk en verachtelijk, en de natuur die er mij toch toe drijft in 't geheel niet goed. Daarvan begrijp ik niets. De natuur kwelt me en foltert me. En hoe ik vecht, ik zie geen uitkomst. En tegelijk aanbid ik een heerlijk wezen, een engel van reinheid, en mijn vader zegt dat ik die neigingen die ik zelf verachtelijk vind op die heilige geliefde moet overdragen, en dat vind ik een verschrikkelijke gedachte. Ik heb haar lief met gloeiende, immense liefde, maar ik zou huiveren haar aan te raken met mijn onreine lippen. Er gaan gedachten in mij om die mij zouden doen bezwijmen van schaamte in haar

nabijheid. En met mijn vuige laagheden deug ik alleen voor de lage wezens die even ongelukkig zijn als ik en die ik hier zie rondloopen en die mij wel eens aanspreken. Zeg mij, liefste moeder, is er nog hulp voor mij, is er nog redding? Wat is dat, die Natuur, waarvan mijn vader spreekt? Is het een ding, of een denkend wezen, en hoe kan die goed zijn, altijd goed, en mij zoo ontzettend in 't nauw brengen en ongelukkig maken?'

In dezen toonaard schreef ik vele bladzijden vol, en stuurde weg, op goed geluk, zonder veel hoop. En veertien dagen ging ik dagelijks tevergeefs naar 't postkantoor, ten laatste zonder eenige verwachting.

Maar het antwoord kwam toch, en ik verschool mij er mee in mijn afgesloten kamer en scheurde met sidderende handen het couvert, en kuste het papier en kon langen tijd niet lezen van de overvloedige tranen.

En toen de inhoud als een lauwe vloed van teedere zegening zich over mijn verkleumde en gekwelde hart scheen uit te storten, toen schreide en kuste ik natuurlijk nog veel meer en inniger. Wij Italianen zijn altijd een beetje wat ze hier in mijn stadje theatraal en aanstellerig noemen, ook al zijn wij geheel zonder getuigen.

VI.

Ik ben er trotsch op, dat ik reeds voor zóóvele jaren aan mijn moeder de vraag richtte die naar mijn weten de beste filosofen nooit met genoeg nadruk aan zichzelven hebben gesteld. Zelfs zij die zich bij voorkeur natuur-filosofen noemen, die dus hun leven in dienst der Natuur hebben gesteld, die alles offerden om haar te kennen, nooit zonder eerbied en bewondering van haar spreken en niet ophouden haar schoonheid, haar mildheid en de vrede, die zij haren scholieren en bewonderaars brengt, te roemen - zelfs zij vergeten met bevreemdende achteloosheid ons mede te deelen of zij haar voor dood of levend houden, voor een wezen of een ding, voor een denkende, voelende, welwetende en aansprakelijke Godheid, of voor een blinde, gevoellooze macht, en eindelijk ons te leeren hoe wij zooveel lof en hulde kunnen volhouden waar wij zooveel kwellingen, zooveel geweldige fouten, zooveel genadelooze wreedheid zien.

De natuur-dienst is de religie die thans ongemerkt

de meeste proselieten maakt. Zelfs de apteker in mijn stadje, die een knap botanicus is, heeft zijn slap protestantisme van lieverlee voor een vurige en vrome natuur-dienst verwisseld. Als hij mij somtijds naar mijn kweek brengt, al planten zoekend, kan hij in waarlijk zuidelijken gloed geraken bij 't zien van insecten, vogels, planten, boomen, weiden, - al de schoonheden van zijn aangebeden Natuur. Zijn bijbel moest de plaats ruimen voor een tijdschrift dat de ‘Levende Natuur’ heet, maar voor de doode Natuur, de wolken, de zee en de sterren is hij niet minder geestdriftig. Dit is alles zeer beminnelijk, maar 't kost mij soms moeite den goeden man niet in 't nauw te brengen door te vragen waar hij meent dat zijn dierbare Natuur ophoudt en iets anders begint, of hij de menschen en hun producten óók tot de Natuur rekent, en zoo ja, waarom dan zijn bewondering rechtsomkeert maakt voor de sloppen van Amsterdam, en zoo niet of slechts ten deele, wat het dan voor een wonderbaar iets is, dat zulke merkwaardige producten schiep als de menschen en toch tegenstander, vijand en uitgeslotene zou zijn van het groote, goede, schoone verband der overige dingen.

Nu ja, lieve lezer, ik weet wel dat de menschen er zoo maar wat op los babbelen, en vaagweg en slordig praten van moeder natuur, en de schoone natuur, en

de menschelijke natuur en zoo voort, zonder ook maar in 't minst nauwkeurig te weten of te onderscheiden wat ze eigenlijk zeggen of bedoelen - maar er zijn er toch ook onder mijn gelijken en goede vrinden geweest, zooals mijn beminnelijke kamaraad Spinoza en mijn zeer dierbare vriend Goethe, die in 't geheel niet hielden van holle frazen en ook bijna gestadig aan deze dingen gedacht hebben, en die toch nooit met voldoende kracht der menschen recht bewijzen om de Natuur zóózeer te loven als zij doen, al het kenbare onder haar domein te brengen en toch over sommige van haar producten, laat mij zeggen: bavianen, tirannen, groot-inquisiteurs, dronkaards, filisters, moderne gebouwen en slechte verzen, in ethischen of aestethischen zin afkeurend te oordeelen, en dat oordeel dan nog wel *natuurlijk* te noemen.

Zie, dan was het antwoord wat ik van mijn moeder kreeg voor een jong verstand wel zoo aannemelijk. Zij scheen werkelijk voor elk gat een spijker en voor elken spijker een gat te hebben.

'De Natuur, mijn lieve zoon!' zoo schreef ze 'is blind en aan de zonde vervallen. Door een Goddelijk raadsbesluit dat wij niet kunnen doorgronden is ze overgeleverd aan Satan. Maar tegenover de Natuur staat het Mirakel. Dat is het wonder der Goddelijke Genade, waardoor wij uit de Zonde verlost kunnen

worden. Het middel ter verlossing is het bloed van Christus, en er wordt niets anders van ons gevergd dan in Christus en in de verlossing door zijn bloed te gelooven. Dan zal het Mirakel der Genade voor ons geschieden en geen zonde-val is zoo diep of het geloof in Christus kan redding brengen. Hoe krachtig de Natuur ook ten verderve werkt, het mirakel smeedt dingen

'a che natura
non scaldo ferro mai, ne batte incude.'

De brief waarvan dit een fragment is, maakte diepen indruk op mij. Vooreerst kwam hij als een tastbaar levensteeken van de zoozeer gevenereerde en bijna als een afgestorven heilige aangebeden moeder, en dan wekte hij oude teedere kindergevoelens op door bekende vrome klanken, die nu iets geheel nieuws schenen voor mijn meer ervaren gehoor. En met de mij eigen geestdriftige bereidvaardigheid die mij zoo vaak parten heeft gespeeld, nam ik elk der aangegeven gedachten dankbaar en hoffelijk òp, en paste en voegde tot zij precies scheen te sluiten in de leemten die ik zelf in mijn geestesleven had ontdekt.

Juist! de Natuur wil naar beneden. Door toedoen van Satan, die trekt. Ik had 't precies zoo gevoeld. Aan den anderen kant is God, die óók trekt, maar

omhoog. Ook dàt had ik gevoeld. De Natuur is dus tijdelijk losgelaten en Satan mag trekken. Waarom? - Mag je niet vragen. Goddelijk raadsbesluit. Dat is wel een weinig de moeielijkheid verplaatsen, maar eenmaal aldus ferm uitgesproken, de deur zonder aarzelen dichtgedaan - dan verzoent de geest er zich mee. Zachts dat er iets ondoorgrondelijks overblijft.

En nu de redding: *Christus*.

Voor 't eerst kreeg ik dit woord in mijn gezichtsveld, als een nieuwe plant die ik zag ontspruiten in mijn levenstuin. Thans na vijftig jaren, is zij nog niet volgroeid, maar belooft bloem en vrucht. Wonderbaar zijn de gedaante-verwisselingen die ze heeft ondergaan.

In 't eerst hoorde ik een zinledig woord, en wist niet wat er mede aan te vangen. Een mensch, een God, een mensch-God, een God-mensch.... alles goed en wel, maar wat was dat voor mij? Woorden, woorden. De Satan die mij omlaag trok had ik *gevoeld*, de God die mij omhoog trok, had ik *gevoeld*. Van Christus voelde ik niets. Verzekeringen dat hij geleefd had, gestorven was en weer opgestaan, lieten mij koud, zoolang ik niets van hem bespeurde.

Nu had ik meenen te bemerken dat Emmy meer van hem wist. In haar gezin werd des morgens gebeden en als ik haar de woorden: ‘Jesus Christ, our Lord’ hoorde zeggen, dan deed ze dat met zoo innige

uitdrukking dat ik er niet aan kon twijfelen of zij wist stellìg waarvan zij sprak. Ik kende toen de scheppende macht nog niet van suggestieve woorden.

Ik begon dus, zonderlinge vrijer als ik was, op een vroolijken morgen-rit te paard, met het lieve meisje te theologiseeren, en vroeg haar ronduit: ‘Emmy, wie is Christus?’

Nu dacht ik, in mijn naieveteit, dat iemand die door een ernstig, en niet-onverschillig persoon wordt gevraagd naar een goede bekende en dierbaren vriend, - ook blijdschap zou toonen en graag en hartelijk alle inlichtingen geven.

Maar Emmy scheen uiterst verwonderd en zelfs verschrikt, alsof de vraag haar in 't geheel niet beviel, maar eerder beklemde.

‘Weet je dat niet?’ zei ze, op ietwat stuggen, gereserveerden toon. ‘Ik dacht dat je godsdienstig was’.

- ‘Zeker ben ik dat, Emmy. Maar daarom wil ik juist meer van hem weten.’
- ‘Maar wordt dat dan bij jelui katholieken niet geleerd?’ vroeg Emmy.
- ‘Jawel, Emmy, maar dat voldoet me niet. Het zegt me niets. Ik wil ook voelen dat Christus er is en wat hij is.’
- ‘Wou je protestant worden?
- ‘Dat kan me niet schelen. Ik wil alleen geen

woorden gebruiken zonder te weten wat ze beteekenen. Als jij “Jesus Christ, our Lord” zegt, dan lijkt het of je werkelijk weet wat je daarmee bedoelt.’

- ‘Natuurlijk weet ik dat!’ zei Emmy een heel klein beetje kregel.

- ‘Kun je dat mij dan niet doen gewaar worden?’

Tot mijn voortdurende verbazing scheen Emmy het een onplezierig gesprek te vinden. 't Was of ze er àf wou. Ze begon, als met tegenzin, over God die mensch was geworden, voor onze zonden gestorven, weer opgestaan...

- ‘Neen! Emmy, daar heb ik allemaal niets aan. Dat kan alles best waar zijn, maar wat geeft me dat *nu*? Als hij dood is gegaan dan is hij ook dood...’

- ‘Hij is weer opgestaan’ zei Emmy haastig en bijna boos.

- ‘Dan is hij ook nooit dood gegaan, dan is 't malligheid om van doodgaan te spreken. Is sterven nog sterven, als je weet direct weer òp te zullen staan? Vermoord mij dan maar gerust driemalen daags, voor dat beetje pijn is niemand zoo bang. Christus leeft dus nog, - goed! dan vraag ik: hoe merk ik dat? Waaraan bespeur ik dat? Wat *is* hij dan werkelijk, en waaraan zou ik hem kennen als ik hem waarnam?’

- ‘Je moet in hem gelooven’ zei Emmy, nog altijd min of meer knorrig.

Het woord voor gelooven, dat Emmy gebruikte, heeft een minder gunstige bijklank. Doen gelooven, in 't Engelsch, is zelfs een spreekwijze voor beetnemen. Het was alsof ik hierdoor argwanend werd en begon te vermoeden dat Emmy's onrust en wrevel verwant waren aan die van 't schoolkind dat geprezen wordt om een opstel dat het van anderen heeft afgeschreven. Maar zeker was 't te goeder trouw dat het lieve meisje meende te gelooven, wat men haar had *doen* gelooven. Als in ieder gesuggereerde verzette zich de bedrogen persoonlijkheid in haar, zonder helder besef, tegen elk kritisch aandringen, dat de onwerkelijkheid van het ingeprente schijnbeeld zou kunnen aan 't licht brengen. Hoezeer heb ik het argelooze meisje toen met mijn naïef en onverbiddellijk dóór-vragen geplaagd! En hoe blij was zij, toen ik eindelijk de Christus-vraag losliet, en over tennis en croquet begon!

Maar hoewel ongeformuleerd, was mij de gedachte toch door dit gesprek stellig eigen geworden, dat Emmy inderdaad niets van Christus afwist, het woord gebruikte op gezag van ouders en maatschappij, en voor correspondeerende werkelijkheid niets anders bezat dan een vaag, vlottend fantoom, van een mooien, goeden man met lang haar en een dubbelpuntig baardje, die dood was en toch leefde, mensch was en

toch God, overal bestond en nergens, en door al die tegenstrijdige eigenschappen nog maar 't makkelijkst word gekend en toegesproken in plaatjes en in beeldjes, die niet kunnen en behoeven te gelijken, met woorden die aangenaam streelen door bekende klanken vol dierbare associaties.

Maar de verachting voor dit soort geloof in ingeprente onwerkelijkheden en suggestie-beelden had ik gretig van mijn vader overgenomen, en bewaar ik nog als den grootsten schat dien hij mij naliet, en die al zijn schulden jegens mij dekt.

Zeker, er is geen schijn - er zijn alleen graden van werkelijkheid, en wat wij schijnbeelden noemen zijn alleen zeer vluchtige werkelijkheden, door menschen geschapen, in vergelijk met de eeuwige en standvastige werkelijkheden die wij met ziel en zinnen waarnemen, en van hooger afkomst moeten zijn.

Maar we zullen aan menschelijke scheppingen niet de eer geven die alleen aan goddelijke toekomt, en geen holle woorden spreken en geen gesuggereerde schijnbeelden vereeren.

Van het moederlijk geschenk was mij dus de Christus-idee nog zonder waarde - maar rijk was ik toch al met de ideeën van God en Satan als de oorzaken van de droevige tweespalt en verwarring in mijn gemoed. Nu kwam het er maar op aan Satan te bestrijden en

God te hulp te roepen. Moeders raad was geweest: bidden en het vleesch bedwingen en tuchtigen.

Ik beproefde het onmiddelijk, met vertrouwenden ijver - en zie! zoo waar! het hielp inderdaad. Ik durfde het zelf nauwelijks gelooven, het scheen haast te mooi.

Ik bad avond en morgen, op mijn eigen, origineele, oprechte wijze, tot de macht die ik voelde als mij verheffend, en noemde die God. Ik legde mijzelven straffen op, ontzegde mij wijn en lekker eten, baadde veel in ijskoud water, kleedde mij onvoldoende, deed geforceerde tochten te voet, en sliep zelfs, als Satan weer de overhand scheen te zullen krijgen, naast mijn bed op den harden vloer. Want dat ik liever met God omhoog wou dan met Satan omlaag, - nu! daarvan was ik buitengewoon vast overtuigd. Het is merkwaardig met welk een blinde verwaandheid de mensch zich in dit opzicht voor een uitzondering kan houden, alsof iemand ter wereld er lust in zou hebben liever met Satan omlaag dan met God omhoog te reizen, zoolang hij de twee duidelijk onderscheiden kan. En nog curieuzer mag het heeten dat ik mijzelf al die moeite gaf, terwijl toch de moederlijke wijsheid tevens de redding alleen mogelijk noemde door een mirakel, dat ik zeker niet kon afdwingen, en door het geloof in Christus, dat ik mijzelf met den besten wil niet geven kon.

Het vischje zag niet dat het door deze evoluties reeds terstond de vleugel-netten van de fuik inzwom, die uitliep op dezelfde geloofs-suggestie, waarvoor het reeds eenmaal verschrikt was omgewend.

Want de evoluties hielpen, daar was geen twijfel aan. Ik voelde in korten tijd vroolijker, moediger, en vooral reiner, sterker. Satan scheen, zoo niet verslagen, toch aanmerkelijk geïntimideerd. Ik roeide, reed paard, speelde cricket en croquet, studeerde, en wandelde buiten - niet in de gevaarlijke parken. Ik achtte de schande van mijn val niet uitgewischt, en hield mij, als onwaardige, op eerbiedigen afstand van mijn geliefde. Maar ik zag haar veel en vereerde en vergoodde haar naar hartelust, zonder ver vooruit te denken.

Dit succes was niet het gevolg van een mirakel, noch van het geloof in Christus, - maar wel van den vreugdrijken schok door moeders brief bewerkt, en van machtige zelf-inprenting. Maar het scheen haar wijsheid te bevestigen en bereidde dus de vatbaarheid voor diepere suggesties vóór.

Satan's beeld werd mij bij deze deugd-oefeningen, uit zijn wederwerkingen, gestadig duidelijker. De listige booze macht, wier bestaan ik door mijn oorlogsverklaring officieel erkend had, toonde zich gestreeld en openbaarde zich met sterker realiteit. Ik wist toen

nog niet dat suggestie realiteit kan baren, en dat alle handelingen ook zelf-suggesties zijn.

Satan week, verschool zich, dook arglistig weer op, wachtte zijn kans, maakte gebruik van achteloosheden en zwakke momenten, gedroeg zich in één woord als een zeer levende en schrandere Satan.

Zijn fraaiste kunst was eindelijk, gebruik te maken van mijn exces in deugd. Na een paar weken van zelf-kwelling, oververmoeienis, schraal voedsel, slecht slapen en te dunne kleeding werd ik natuurlijk ziek, en de hartelijke familie Tenders verdroeg niet dat ik elders verpleegd zou worden dan bij hen.

Ziehier Satans schoone kans, waarvan hij op voortreffelijke wijze partij trok. Hij hield zich muisjesstil, geen onreine gedachte, geen vizioen, geen hinderlijke droom kwelde mij. De hongerige honden, die ik nu als satans verknochte huisdieren was gaan beschouwen, hielden zich koest. Vooreerst door de zelf-suggestie, vervolgens door de ziekte, en eindelijk... door de duidelijk uit mijn handelen blijkende belofte dat ik hun edeler prooi zou geven. Immers, al erkende ik 't mij-zelven niet, waartoe kon de dagelijks teederder en inniger verhouding tusschen den smoorlijk verliefden en spoedig herstellenden patient, en de volstrekt niet voor zijn vereering ongevoelige lieve verpleegster anders leiden? De vlam van het martelaarschap werd

door beeftea, zachte eieren en zoete Malaga-wijn spoedig gebluscht, en ik kon onmogelijk Satan's stem herkennen in de zachte bevelen tot zelf-indulgentie, noch God meenen te eeren door ongehoorzaamheid aan zulk een minnelijke meesteres.

Welk een tijd! welk een tijd! - den ganschen weg over, van mijn kweek naar huis, in anticipatie op mijn namiddag-uren van schrijfwerkzaamheid, heb ik geglimlacht, aldoor geglimlacht in zoete herdenking. De kinderen op mijn weg kregen dubbeltjes in plaats van centen, en de visscher die op 't haventje zijn op de wal gehaalde boot lag te kalfateren, keek onder de schuit vandaan met een attent gezicht alsof hij zeggen wou: ‘Nou het de ouwe heer er toch vast eentje gepakt van morgen’.

Zalig bevangen ben ik inderdaad door het koppig aroma van dien lang-verleden jongen liefde-tijd. Het geluid van haar schreden des morgens, het ruischen van haar kleedje eer ik haar zag, als zij mij het lekkers brengen kwam, dat ze tot mijn verkwikking had uitgedacht. En de vroolijke gesprekjes, waarbij zij eerst op een stoel naast het bed, maar ook ook later wel op den rand van 't bed zat.

En eenmaal, op 't allerlaatst, toen ik den volgenden dag op mocht staan en haar bedankte voor haar lieve zorg, toen boog ze zich over en eer we een van beiden

recht wisten wat we deden - zoo leek 't mij ten minste, misschien was zij klaarder wakker, - hadden we elkaar op de lippen gekust. En de zalige tranen die ik toen schreide, toen ze weg was, - om de onverdiende genade, en toch nooit mogelijke duur van dit geluk, - dat zijn alles dingen, niet waar lezer? die wij gewoonlijk beschouwen als de allerhoogste toppen onzer levensvreugd, die nog het prachtigst blinken als onze zon ten onder neigt. Maar weet dan ook wel dat vreugd en zaligheid van onvergankelijker materie zijn dan rots en gletscher, en dat men zeer hooge schoonheid beter van uit de verte ziet. Al sints lang heb ik bemerkt dat de meeste vreugde het best geschat kan worden als ze op zekeren afstand achter ons ligt, en men moet oud worden om den vollen lust der schoonheid op 't oogenblik zelf der waarneming te doorproeven.

Er kwamen nog een paar heerlijke dagen, bij glorierijk zomerweer, die ik doorbracht in een hangmat tusschen de eiken boven het effengroene gazon. Ik zag de ronde zonneschaduwen op 't gras, de glanzende zacht-vloeiende Theems, de zuivere zwanen, de blij-bevolkte bootjes - de vriendelijke, vroolijke menschen om mij heen, en in hun midden, als zonnige gelukskern, het welige goud-haar van wie mij 't liefst was,

en aan wie alle zomerheerlijkheid eerst zijn rechten glans ontleende. Ik las Heine en hoorde Schumann spelen, en rook de fijne doordringende lindebloesemgeur, die wonderbare geur vol scherpen weemoed en zoet verlangen, die men niet ruiken kan eer de liefde goed in ons hart genesteld is. Zooveel landen had ik doorreisd, en toch nooit lindebloesem-geur geroken, zoodat het mij was of de groote lindeboom door Emmy's wondermacht begon te geuren, zooals de gouden zomerzon eerst recht te schijnen.

Maar toen was ik hersteld en het schoone, luie leven ten eind. En Emmy, indachtig aan ons laatste weinig bevredigende gesprek te paard en misschien ook om een tegengif voor Heine toe te dienen, bracht mij een klein Nieuw-Testament als afscheidsgeschenk, dat ik dankbaar en eerbiedig aan mijn hart drukte en vlijtig te lezen begon.

VII.

Nu had de looze Satan mij goed in de fuik en kon zich vertoonen zonder dat het verschrikte vischje terugzwom. Mijn lichaam, nu weer gezond en verkwikt, wilde Emmy tot vrouw, op den gewonen, menschelijken, overouden trant. Het gaf dit te kennen met onloochenbare duidelijkheid, zonder zich in 't minst om mijn verheven scrupules te bekommeren. Vrouwen kunnen zich nog illusies maken dat mondkus en omarming geen verdere beteekenis heeft, een man wordt duidelijker gewaarschuwd, en ik vind het eigenlijk niet aardig van de groote en beroemde Minnaars, dat ze zich in dat opzicht zoo vaak van den domme houden, en zoodoende den lezer misleiden.

Nu kon Satan perfide grinniken om de knoei waarin ik zat. De schande mijner onwaardigheid zou misschien, met behulp van Emmy's grootmoedige vergeving, gedelgd zijn. Zulk een ontzondiging is in de romanwereld niet ongewoon, en in de werkelijke wereld vrij wel regel. Maar het lijf wilde volstrekt niet van uitstel

weten, en al waren mijn omstandigheden nog zoo gunstig, zoo eischten toch zedigheid en conventie, ja zelfs gewoon practisch verstand, nog eenige jaren wachtens.

Eenige jaren -... hoe luchtig worden in de liefdesgeschiedenissen zulke termijnen gesteld en neergeschreven, van vader Jacob's zeven jaren af - en hoe ontzettend verschilt hun beteekenis voor den man van verschillend temperament.

De oud-testamentische herdersjongen heeft het er wellicht goed afgebracht - maar als wij probeeren oprecht te zijn, lieve lezer, wat mogen wij dan onderstellen dat zulke termijnen bij den modernen cultuurmensch verbergen aan ongerechtigheid, aan knoeierij en onwaardige transacties tusschen zedelijk ideaal en natuurlijke werkelijkheid?

Toen ik pas in Engeland kwam had ik in een boek van Thackeray de opmerking gelezen dat er misschien wel reine vrouwen waren, maar zeker geen reine mannen, en ik had in jeugdigen overmoed een plechtigen eed gezworen dat ik hem tot een leugenaar zou maken. Dit was de eerste van het fraaie stel gebroken, gelijmde en gekramde eeden, waarmee mijn krakeelend ziele-huishouden zoo van lieverlede werd gestaffeerd. En men zou kunnen meenen dat de eerzucht tot het verzamelen van die kostbare en breekbare snuisterijen niet zoo algemeen behoorde geprezen

en aangemoedigd te worden. Mij tenminste is de liefhebberij duur te staan gekomen en heeft mij door tobben, worstelingen, zelfkwelling, zelfverwijt en aanhoudende zorg, de beste jaren en de schoonste aandoeningen mijns levens vergald.

En als ik nu, per slot van rekening, nog maar afdoende raad wist, lieve lezer! - maar waarlijk! moest ik van meet af weer beginnen, ik zou nog niet weten hoe beter te handelen. Ik zou zeker nooit meer beloften doen - maar wat ik eenmaal onrein en onwaardig noemde, noem ik nòg zoo. En dat ik er toch door mijn eigen aard met mijn neus ingewreven werd, als een weerspannige kat, acht ik nog even smadelijk, en onrechtvaardig. Maar hoe ik 't had kunnen voorkomen weet ik nòg niet, want ik heb gestreden als een held, en ik was toch een der zwaksten niet, ja sterker dan de groote meerderheid.

Maar dit weet ik, dat ik bij al die zorg de wroeging niet nog een plaats in mijn huis zou gunnen, en ik raad u, lieve lezer, dien gast onverbiddelijk uit uw deur te werpen. Ik zou zeker even weerspannig blijven en onverzoenlijk tegen 't vuile en onwaardige, - maar als er zondebesef en schuldgevoel te dragen valt, dan weet ik nu wie er rechtens geneigd en willig is dien last voor ons, arme tobbers, mee te dragen en te verlichten.

Het samenstel der maatschappij, de voorschriften der conventie zijn bovendien zoo ongeschikt om den strijd te verlichten, omdat samenleving en zedewet zoo weinig begrip toonen van den waren aard onzer moeielijkheden. Daar waar ik hoegenaamd geen gevaar bespeurde waren sterke muren van strenge conventie, en daar waar ik zeker wist te zullen bezwijken daar had de wereld geen verweer.

Met een van Emmy's vriendinnen of een andere onbedorven vrouw of meisje, hoe mooi en aantrekkelijk ook, had men mij zonder gevaar op reis kunnen sturen en zonder getuigen dagen en weken te samen kunnen laten en geen zweem van verliefdheid of onreine gedachte zou in mij opkomen. Met Emmy zelf was haar argeloosheid en mijn eigen schroom en eerbied beter beveiliging dan alle zedewetten. Maar zoodra ik in een vrouw, mij totaal vreemd en onverschillig, leelijk zelfs en afstootend, die eigenaardige zwakheid opmerkte, meestal met goedhartigheid gepaard, die op bijna onmerkbare wijze aanduidt dat de schei-wand der preutschheid bij mijn eerste poging zou vallen, dan voelde ik mij, ondanks alle conventioneele belemmeringen, reeds van begin af verloren.

Ik trachtte mij soms vruchteloos voor te stellen hoe leelijk een vrouw wel zou moeten zijn om mij haar avances met steenen koelheid te doen afwijzen. Elke

vrouw, ook de minst bekoorlijke, kon mij doen wankelen, alleen door zich te vernederen. Als door een overmaat van ridderlijkheid kon ik het vragen van een vrouw niet weigeren, noch zelfs afwachten. Het was alsof ik het weggooien harer schaamte tot elken prijs door eigen vernedering moest voorkomen. Dat is te zeggen, zoolang zij alleen mijn lijf en niet mijn hart begeerde. Mijn hart bleef buiten schot achter de muren mijner oprechte liefde voor Emmy. Als lijfs-neigingen en zielsgevoelens eenmaal van elkander zijn afgescheurd groeien ze nooit meer geheel samen en er blijven levenslang mogelijkheden van droeve verwarring. Ondanks mijn vurige en zuivere liefde voor Emmy konden mijn lijfsneigingen tot dolheid toe geprikkeld worden door de eerste beste vrouw die geneigd scheen den sluier der schaamte voor mij te laten vallen. En terwijl buiten Emmy de schoonste, liefste, edelste vrouw hoegenaamd geen bekoringsmacht over mij had, en Emmy's schuldeloos vertrouwen in mij en volkomen gemis aan jaloezie in dat opzicht geheel gerechtvaardigd was, kon een grove, laagstaande zinnelijke en goedhartige vrouw mij tot dingen verleiden die noch Emmy noch een der personen die mij kenden voor mogelijk zou hebben geacht. Zoo ziet ge, lieve lezer, hoe allernoodigst het is het vreemde verbond tusschen aap en engel al van kindsbeen aan

op deugdelijke, vaste wijze te regelen, want de twee hebben zulke verschillende opvattingen van schoon en goed, dat het niet aangaat hen in één eng en broos huis elk hun vrijheid te laten.

Voor al 't overige was ik krachtig en wel-evenwichtig gesteld, naar ziel en lijf. Van ziekten weet ik weinig en dat wrak-worden van het gewricht tusschen 't waarneembare en onwaarneembare deel van ons wezen, dat men thans zenuwlijden noemt, was mij altijd vreemd.

En dit was het meest verbijsterende en misleidende in mijn moeielijkheden, dat als de aap eindelijk zijn zin gekregen had, hij mij daarvoor beloonde door verkwikking en behagelijk lichamelijk bevinden, door een gevoel van verfrischt en versterkt leven, een verheldering van gedachten, een toename van werklust en genietingskracht.

Dit alles strookt zeer slecht niet waar? met de traditionale straf die op de misdaad behoort te volgen. Misschien schijnt het u zelfs in flagranten strijd met de zedelijke wereld-orde. Ik kan het niet verhelpen, maar het was zooals ik u zeide, en ge zoudt de eer der traditie alleen kunnen redden zooals ik het toenmaals deed, door het alles voor een zeer doortraptgemeene begoocheling van Satan te verklaren.

Met deze verklaring wordt echter het geweten niet

gesust. Integendeel, wie een echten levenden duivel wil onderhouden moet een geweten hebben voor hem om aan te knagen. Zuiver en oorspronkelijk behoeft het niet te zijn, hij neemt elk goedkoop groeps-fabrikaat voor lief, en de kwellingen blijven dezelfde.

Mijn leven in die jaren was één lange, heimelijke worsteling, waarvan alleen mijn vader de hevigheid vermoedde, zonder dat de arme man, die er werkelijk onder meeleed omdat zijn levenstaak er mee gemoeid was, - iets tot bijstand kon doen.

In zijn hulpeloosheid heeft hij zelfs ernstig overwogen, en mij op bedekte wijze voorgesteld, het voorbeeld van sommige aristocratische Engelsche gezinnen te volgen, waar zooals hij zeker zeide te weten, een aardig dienstmeisje wordt geëngageerd om den zoon des huizes van erger uitspattingen terug te houden, totdat de tijd voor een deftig huwelijk is aangebroken, en het meisje met een rijkelijk schandegeld naar huis wordt gestuurd.

Maar de zinspeling reeds deed mij opbruisen van verontwaardiging, hoe weinig recht ik tot zulk een fierheid had. Wat beteekent het toch dat elke herinnering aan wat de mensch als vernederend in zijn liefde-leven voelt nooit duldeloozer en nooit pijnlijker is dan tusschen ouder en kind?

Mijn leven en mijn wezen in die jaren was als het

worstelen van twee machten, in doodelijke verwikkeling, op en neer dalend tusschen wolken en aarde, tusschen hemel en zee, de arend van ideale verhevenheid en de slang van aardsche dierlijkheid.

Feather and scale inextricably blended. –

Voor mij, bij uiterlijke kalmte en zorgeloos leven, een angstige en vreeselijke strijd, met

Many a check
and many a change, a dark and wild turmoil.

De pijn, de schaamte, de zelf verachting, de wanhoop die er door ontstonden, maakten mijn gedrag tegenover Emmy zoo wonderlijk, zoo ongelijkmatig en grillig, dat zij het vaak als krenking gevoelde en zoo voorzichtig was zelf zich meer terug te trekken.

Al spoedig kreeg ik een mededinger. Een jong Engelsch officier, even welgemaakt, even goed van uiterlijk en forsch van bouw als ik, maar vrij wat rustiger, vrij wat gematigder, en vrij wat zekerder van eigen recht en deugd. Om die eigenschappen was hij mij al hatelijk, maar ik erkende met stille verbittering zijn meerder rechten, omdat ik hem voor een rein man hield.

In mijn vaderland, in Spanje, in Frankrijk, ook in Duitschland, zijn mannen, zelfs zich beschaafd noemende, dikwijls ploertig genoeg om tegenover

betrekkelijk vreemden grove sexueele aardigheden te zeggen, en een vrijer toon te voeren zoodra er geen vrouwen aanwezig zijn. Zulk doen kon mij woedend maken en werd steeds door mij met een honend niet-begrijpen beantwoord. En tevens brandde het mij, dat een, die mijn wegen en gedachten kende, mij daarom een huichelaar zou noemen. Maar mijn afkeer voor zulke grofheden was sterk en oprecht, en ik waardeerde het in mijn Engelsche vrienden dat zij hierin met mij gelijk schenen te gevoelen.

Mijn mededinger, Captain Truant, was hoffelijk en correct in alles, en jegens mij hartelijk en gemakkelijk. Toch kon hij niet geheel verbergen dat hij mij een Italiaan, dat wil zeggen iemand van lager ras en achterlijke beschaving, achtte. Ik begreep dat hij het ongepast en doodjammer zou vinden als een lief, fatsoenlijk, blond Engelsch meisje als Emmy aan een donker buitenlandsch type verslingerd raakte. Ik had wel geld en een graventitel, - maar er zijn ook Japansche, Turksche en Perzische edellieden, daarom nog geen portuur voor een mooi, beschaafd Engelsch meisje.

Zonder eenig gemoedsbezwaar dus, met de kalme Engelsche overtuiging van het goed recht al zijner handelingen, kwam Harry Truant tusschen ons beiden met een solide, gelijkmatige, voortvarende vrijage. En wat mij terstond met smartelijke duidelijkheid in 't

oog viel, was het sneller gemak waarmee Emmy en Harry elkaar verstonden. Zij waren thuis in elkanders wereld en begrepen elkanders manieren, elkanders smaak, elkanders humor onmiddelijk. Misschien was aanvankelijk mijn exotisme in mijn voordeel geweest, door den prikkel van het vreemde en nieuwe. Maar mijn onverstane grillen, mijn vreemde, soms onstuimige, soms geheel terughoudende wijze van doen, had Emmy sinds lang vermoeid en verschrikt. En ik zag dat de meer vertrouwde en bekende trant van haar echt Engelschen landgenoot haar goed deed en meer behaagde. Ik zag dat alles met bittere berusting. Ik meende mijn verdiende loon te krijgen.

Toch zou het goede meisje mij niet lichtzinnig voor een ander hebben laten varen. Tot een verklaring had ik het nooit gebracht, en zij kon zich vrij achten. Maar zij was nauwgezet genoeg zich ook door onuitgesproken affectie, door de vertrouwelijkheid onzer gesprekken, en door dien eenen kus gebonden te achten.

Ik begreep dat en wilde daar in spijtige en hopelooze zelfopoffering een eind aan maken.

- 'Ik zie wel wat er gaande is, Emmy' zie ik, op een avond toen wij samen aan den rivier-oever zaten.

'Ik wilde je maar zeggen dat je je niet aan mij gebonden moet achten. Je bent vrij' -

Zij keek mij een tijd lang weifelend aan met een droevige uitdrukking. Toen zei ze, zacht hoofdschuddend:

- ‘Wat is er toch met je, Vico? Wat schuilt er toch in je, dat je zoo vreemd tegen mij doet?’

Haar zacht-meewarige stem, de innige, vertrouwelijke toon, de lieve expressie van haar gezicht was mij àl te machtig. Ik voelde de tranen komen en kneep de vuisten samen. Het hielp niet. Ik moest opstaan en ging wat verder met hoofd en hand tegen de ruwe schors van een boom leunen, met geweld mijn snikken bedwingend. Toen voelde ik een zachte hand op mijn schouder.

‘Vico!’ zei ze.

Maar ik schudde met een nerveuzen schok haar hand van mijn schouder en zei, met verbeten stem:

– ‘Raak me niet an. Ik ben je niet waard’. –

De hand ging weg; en ik begreep dat ze wat koeler en voorzichtiger werd. Ze begon natuurlijk iets ergs te vermoeden.

- ‘Kun je 't mij vertellen, Vico?’ vroeg ze, niet onvriendelijk, maar veel strenger.

- ‘Neen! Emmy! nooit! -Denk dat ik je liefheb zooals nooit iemand anders het zal kunnen. - Maar ik ben je niet waard en ik wil dat je gelukkig wordt. Ik zal je niet meer in den weg zijn. Bekommer je niet om wat er van me terecht komt’ -

- ‘Arme jongen!’ zei Emmy ernstig en gevoelig. ‘Is het heusch zoo iets onoverkomelijks?’

- ‘Volstrekt onoverkomelijk, Emmy. Denk er niet meer aan, God zegen je!’ -

- ‘God zegen je, Vico!’ zei Emmy, mij met onzekeren, half smartelijken, half berustenden blik naziend. Meer berustend dan mij lief was.

Zulk een afscheid is méér voorgekomen en is ook dikwijls door verzoening gevolgd, ja door meerdere afscheiden en verzoeningen. Maar hier was niet die wederzijdsche gelijkheid van heftige neiging, en niet de beperktheid van kans, die over alle scrupules door aanhouden doet zegevieren. De mededinger maakte snel en voorspoedig gebruik van het gegunde voordeel.

Ik vermeed Emmy's huis, maar bezocht nog wel de club waar Captain Truant ook kwam. En binnen weinige weken zag ik hem daar op een avond binnenkomen en door zijn vrienden gelukgewenscht worden. Ik begreep wat dat beteekende en bleef met een verlamd, ijzig gevoel zitten, starend op het blad dat ik voorwendde te lezen. Maar de gelukkige kwam naderbij, hij was niet edelmoedig genoeg om mij te willen sparen. Onder degenen die hem luidruchtig verwelkomden en gelukwenschten was ook een officier, door de anderen de ‘gallant capting’ bijgenaamd, een onbeduidend, winderig kereltje met een monocle, aan

wien ik een bizonderen hekel had, omdat hij, hoewel zelf altijd voor den mal gehouden, als hij goed gedronken had, met zijn brutale welbespraaktheid en zijn Engelsche grappen, mij, den vreemdeling, wel met succes in de maling wist te nemen. Deze kwam met Harry luid lachend en pratend, vlak naast mij staan.

- 'En hoe moet het nu met Dina?' vroeg het windbuiltje aan Truant.
- 'Stil! stil! man!' zei Truant. 'Een weinig discretie, alsjeblieft!'

Maar de aangeschoten kwiebes liet zich niet zoo gauw den mond stoppen:

- 'Krijg ik volmacht, Harry, tot het vervullen van de opengevallen plaats? Als rechtens geautoriseerd vertrooster?'
- 'Goed! Goed!' zei Harry Truant, om er van af te zijn.

Maar ik had het alles duidelijk gehoord en begrepen. Of liever ik had alleen begrepen dat ik door een machtwoord plotseling verlof kreeg geheel te doen zooals mijn lichaam wilde. Het getergde lichaam, radeloos door den langen kamp van Slang en Arend, wilde nu wraak en vernieling. De kamer, de gaslichten, de stoelen, alles begon op een aangename, zelfs

behagelijke manier te schemeren, te zweven, te draaien - en met de zwijgende, moorddadige beslistheid die mijn voorvaderen in mannelijke linie in zulke omstandigheden kenmerkte, had ik Harry Truant bij de keel.

Wanneer deze herinneringsbladen een Engelschen of Amerikaanschen uitgever mochten vinden dan zal het noodzakelijk zijn hier te vermelden dat de Engelschman, met zijn geoefende boks-vuisten, den Italiaan gemakkelijk dubbel vouwde en bewusteloos in een hoek kwakte. Iets minder wordt door het publiek van Rudyard Kipling natuurlijk niet verdragen.

In de Tauchnitz- en andere edities kan de waarheid staan, dat Harry Truant en Vico Muralto dien avond elkander leelijk toetakelden, doch zonder doodelijke gevolgen, en met moeite door de aanwezigen werden gescheiden. De uitdaging tot een duel werd door den Engelschen officier, als strijdig met de zeden en wetten zijns lands, niet aangenomen, wat mij toenmaals zeer speet en mij hem voor al wat laf en eerloos was deed uitmaken, doch wat ik thans niet alleen verontschuldig maar hoogelijk waardeer.

Nog datzelfde jaar voeren Harry en Emmy als man en vrouw naar Indië. Vico en zijn vader togen op hun laatste reis te samen.

VIII.

Men heeft mij in mijn jeugd wel eens een dichter genoemd, en hoewel vaag en op goed geluk, toch niet geheel onjuist. Want ik ben een suggestie-vernieler, een groep-breker, een weg-zwerver van de kudde, een afgodenhater, - maar ook een vreugde-, schoonheid- en zaligheidzoeker, een werkelijkheid-minnaar. En dat alles zijn dichter-kenmerken.

Maar verzen-maken was mijn werk niet. Laat mij het onwil noemen, dan moogt gij spreken van onmacht, en misschen zeggen wij dan nog beiden hetzelfde. Ik vereer en bewonder de groote zangers, maar heb zelf altijd een belemmering gevoeld als ik mijn persoonlijke en intieme aandoeningen wilde metamorfozeeren tot zelfstandige dingen en tot publiek eigendom. Het was mij of ik ze voor die kuur moest keelen, zooals Medea het haren schoonvader Aeson deed, - en dat vermocht ik niet.

Evemin kon ik gestalten scheppen, die mijn leed, mijn zwakten, mijn malligheden en mijn deugden op

eigen wijze vertoonden, - en nieuwe persoonlijkheden met zelfstandig leven vormden. Zooals mijn lieve vriend Goethe Werther, Faust, Egmond en Tasso schiep.

Ik erken dat het een groote lust en vertroosting moet geweest zijn en ook een sterk bewijs van deemoed en liefde, een beminnelijk navolgen van de scheppende Godheid en verrijken der menschenwereld. Maar ik kon het zelfs niet beproeven.

Mijn groot leed scheen mij te heilig en te intiem om er kleine verzen van te maken, en die als zingende vogels over de menschenwereld los te laten tot mijn verluchting en aller stichting en genoegen.

Evenzoo vond ik het vernederend mijn eigen wezen te grimeeren tot een masker, en in een wel volgehouden rol te laten dingen naar den bijval der menschen. Juist in den trant van mijn jongen vriend Nietzsche, die zoo vervaarlijk tegen acteurs en comedianten te keer gaat, maar niet schijnt te bemerken hoezeer hij zelf, als alle dichters, een histrionisch kunstenaar is.

Ook hier ontbrak mij stellig de rechte deemoedige menschenliefde, die mijn toch niet minder hooghartige vrienden Shelley en Goethe moet bewogen hebben. Ik zag in den zanger en den acteur altijd den hoveling. Ariosto had zijn Alfonso d'Este en Goethe zijn Karl August.

En de groote vrijheidzangers der verleden eeuw,

Shelley, Byron, Hugo... ei! waren ze niet hovelingen van koning Demos?

Ik ben geen vijand van koning Demos, en ik weet dat zijn wereldrijk aanstaande is. Moge hij alle koningen vervangen en regeeren tot Koning Christus alleen onder menschen heerscht. Ik wensch hem voorspoed en glorie, zooals Diogenes het, naar ik denk, aan Alexander heeft toegewenscht. Maar om zijn hoveling te zijn, daartoe ontbrak mij altijd de noodige zelfverloochening, en om tegen hem te rebelleeren, zooals vriend Nietsche, daarvoor had ik toch weer te veel begrip van zijn macht en waarde. Zoodat ik, onmachtig om een vorst, en onwillig om een hoveling te zijn, in dit vergeten hoekje ben gedrongen. En hier moet ik nu, voor lijf- en zielsbehoud, toch wel acteur zijn en den filister-rol spelen, het zij dan vi coactus en niet om menschelijken bijval. Terwijl ik niettemin als geringe slaaf door mijn stille geestes-werkzaamheid in mijn ketenen de hoogste vrijheid handhaaf, den koning Demos het gebrekkige en vergankelijke van zijn macht áánzeg, daar hij zelfs niet zonder tirannen hulp ten troon zal stijgen, en door een nog machtiger en rechtvaardigen Heer zal worden verjaagd. En ook voor dien Heer ben ik nog een kritisch en bedilziek onderdaan, maar ik denk dat dezulken Hem 't liefst zijn.

In dien eersten tijd van groot verdriet zocht ik met nog veel meer inspanning te weten, wie die Christus was, die ons verlost had of verlossen kon, en ik schreef er over aan mijn moeder, en las vlijtig in Emmy's dierbaar geschenk.

Mijn moeder schreef mij lange, wijdloopige brieven terug, die ik met aandacht en eerbied las, zonder te willen erkennen dat ze mij eigenlijk niets meer zeiden. Het waren dezelfde dingen, het mirakel der genade, de verlossing door het bloed van Jezus, steeds weer en weer herhaald, in allerlei nieuwe omzettingen- en samenstellingen, zoodat het zelf al een mirakel scheen met zoo weinig noten zóóveel muziek te kunnen maken. Mijn vader bemerkte die brieven wel, en keek mij half schamper half verstoord van ter zijde aan, als ik ze geduldig en met ernstige toewijding tot het laatste woord zat te ontcijferen. Dat het met Emmy uit was gaf hem verlichting, maar des te onrustiger zag hij deze drukke correspondentie en het toenemen van den moederlijken invloed. Vooral daar ik weldra meerderjarig zou zijn.

Wij waren, op onzen laatsten tocht, naar Holland gegaan, naar het badplaatsje aan de Noordzee met zijn onuitspreekbaren naam, en zoo toefde ik dan voor 't eerst in dat wonderlijke hoekje van Europa, dat de plaats van mijn vrijwillige kluizenarij zou worden,

tusschen dat rare volkje, dat van alle volken wel het innigste mengsel vertoont van beminnelijkheid en onuitstaanbaarheid. Bij dit eerste bezoek met mijn vader zag ik niets van 't volk en weinig van 't land. Maar ik zag de Noordzeekust, en daar leerde ik de zee liefhebben, meer dan toen ik haar bevoer. Op die zandkust zijn wij intiem geworden, de zee en ik, we zijn elkander aan den boezem gekropen en hebben hart aan hart gevleid, en ons de vertrouwelijkste geheimen in 't oor gefluisterd. Daar is mij de zee een wezen geworden met een ziel, - zooals alles het is, maar zonder dat wij 't merken, - en daar hebben haar aspecten en geruchten beteekenis gekregen, zooals al het levenloos genaamde beteekenis heeft.

En toen, bij dat eerste bezoek, ging ik met mijn vader zien wat Rembrandt gedaan heeft, met wat twijfel en ongeloof en vooringenomenheid, zooals het Italiaanschen patriotten past. En toen zag ik, met mijn pas voor het leven aller dingen ontwaakte blikken, dat deze man voor al het levende en doode om hem deed, wat de Noordzeekust mij voor de zee gedaan had, hij toonde de beteekenis en het geheimzinnige leven van alles, 't zij levend, 't zij zoogenaamd dood. En van de levende menschen toonde hij dat ze behalve hun persoonlijk leven, nog een ander, wijder wereldleven leiden, zonder 't zelf te weten. En dat

wereldleven toonde hij schoon en groot te zijn, al waren de menschen en de dingen in hun eigen wezen leelijk. En dat was voor mijn vroegrijpe ziel zulk een openbaring en een weldaad, dat ik volstrekt niet gelooven wou dat deze man een doodgewone Hollander was geweest, die gekund had wat geen van mijn grootste landgenooten had vermocht. Maar ik hield hem voor een vreemde, toevallig hier tot mensch geworden God, en ik vereerde hem boven alle heiligen van mijn kalender. Ja, ik wenschte wat vaak, dat hij toch Christus mocht blijken te zijn, want dan zou ik weten waaraan ik mij te houden had. Want het mag veel zijn om als Giotto, en Fra Angelico, en Rafaël, en Tizian te toonen hoe schoon het menschelijk wezen is en gedacht kan worden, maar er is toch meer troost en verlossing in te toonen hoe in 't onschoone, geringe en leelijke het goddelijk leven leeft, en schoon is en zelfs door ons arme menschen als schoon gezien kan worden. Ja, al was het maar nòg zoo gebrekkig, zooals in menig stuk, dat mij een bang en vertwijfeld gevecht geleek om toch iets van het eeuwige schoon te voorschijn te brengen, het was er, het was zichtbaar, soms een kleine schemer in een donkere, woeste wolk van leelijkheid, en de groote taak was weer verricht, de groote troost gebracht.

En eindelijk bezocht ik met mijn vader het kleine

dorpje waar Spinoza zijn stil filister-leven heeft geleid, en geduldig het gat heeft geboord, waardoor de opgesloten gedachte zich ruimte kon verschaffen. En toen ik 't kleine huisje zag, en 't stille, vredige landschapje, en hoorde van 't eenzame, sobere, kuische leven van den gelijkmoedigen, aandachtigen Jood, toen wenschte ik mij geen beter lot, dan hem zoo spoedig mogelijk te kunnen navolgen.

Het heeft een weinig langer geduurd dan ik toenmaals dacht, krachtiger en aanhoudender wrijving met de ruwe wereld was noodig om mijn ziel tot zoo hooge potentiaal te laden dat zij, als de zijne, in isolatie felle vonken geeft. Maar 't is er nu toch van gekomen, en ik zou er mij niet tegen verzetten, als ge meendet dat het Rembrandt en Spinoza zijn die mij, tot het voleinden mijner levenstaak, in door hunne werkzaamheid geheiligde streken hebben gelokt, - al ware deze contemplatieve woonsfeer mij niet reeds om andere redenen dierbaar.

Op den dag van mijn meerderjarigheid kwam er een brief van mijn moeder, waarin zij mij er aan herinnerde dat ik nu vrij was om mijn eigen weg te gaan, en tevens meedeelde dat zij zelf op haar reis van 't Noorden Holland zou aandoen en hoopte mij eindelijk weder in haar armen te mogen sluiten.

Dat was een gewichtige dag voor mij toen ik mijn

Heilige, zoovele jaren in den plechtigen schemer van herinneringslicht aangebedene, eindelijk weer zou terug zien. Mijn hart bonsde en mijn handen trilden, toen ik achter den banalen hotel-kellner voor de gesloten kamerdeur stond en de stem hoorde, zacht, kwijnend-vriendelijk, die tot intreden noodde.

Daar stond zij, lang, recht, hetzelfde gelaat met de lichtgrijze oogen en de diepe kringen daar onder, maar nu veel bleeker, en het eens blonde haar nu zilverwit, onder zwartkanten sluier. Haar kleeding was zwart en wit, met een groot zilver crucifix aan een zwarte ketting. Ik viel voor haar op de knieen en kuste haar handen. Ze kuste mij op 't voorhoofd en hief mij op. Ik huiverde van ontroering toen ik haar koele, weeke, lippen voelde, en haar gelaat zoo dichtbij zag, met de teere violet-bleeke en ambergele tinten, en de tallooze, fijne, elkaar kruisende rimpeltjes, - en ik rook de oude welbekende wierrook-en-lavendel geur, - en voelde haar zuiveren adem op mijn voorhoofd. Het was een oogenblik vol wijding. Ook al ware zij niet mijn moeder geweest, zou ik toch ontzag en veneratie gevoeld hebben, voor deze statige en voorname vrouw, met haar expressie van lang, geduldig gedragen lijden, met haar frisschen welverzorgden ouderdom, haar plechtige, waardige kleedij, en de eigenaardige sfeer van zuiverheid en reinheid die haar scheen te

omgeven. Al mijn schande en vernedering kwam mij te binnen en dreigde in een stroom van tranen los te komen. Te biechten wenschte ik, al het leelijke en vuile uit mijn ziel te openbaren, opdat zij het door haar macht zou verreinen.

De vrouw in haar laatsten levenstijd, wanneer 't moederschap haar ontgaat, kan, als zij haar nieuwen staat wel begrijpt en met wijsheid draagt, een nieuw menschelijk wezen worden, met hooger waardigheid bekleed. De man blijft tot in hooge jaren nog 't mannetje en de minnaar. De vrouw wordt tot anderen, geslachtloozen staat gewezen, en vervult een nieuwe rol van niet minder groot gewicht. Zoo begreep ik het, toen ik mijn moeder zag, en ik verstond nu waarom sommige volken zoozeer de macht van priesteressen en sibyllen eerbiedigden of die van heksen vreesden. Ik voelde den invloed eener onbekende werking, eener natuurlijke wijding, die vergeven kon, reinigen, zegenen, ontzondigen en voorspellen, geheel naar priesterlijk prerogatief, maar krachtiger hier waar God en natuur het aangaf, dan waar menschelijke autoriteit het officieel en formeel verleende.

Zeker zou ik, naar mijnen impulsieven aard, bij die eerste samenkomst reeds tot een volledige biecht gekomen zijn, als ik niet spoedig gezien had dat er nog iemand anders in 't vertrek was. Een oogenblik

dacht ik aan mijn zuster, maar ik herinnerde mij dat mijn zuster non was geworden. Dit was een mooie, jonge vrouw, waarvan ik dadelijk de schoonheid opmerkte en waardeerde, geheel anders dan bij Emmy. Ze had groote, donkere, ernstige en zachtzinnige oogen, frisch blank teint, en donker glanzend haar, dat in breede banden langs de slapen was gelegd en achter gevlochten en ineengestrengeld. Ze was ook in 't zwart, met een gouden broche, waarin bruine haarvlechtjes, en een wit, omgeslagen kanten kraagje. Ze stond wat schuchter en verlegen bij 't venster, toen ik mijn moeder begroette, maar ik zag haar oogen schitteren van goedhartige voldoening, dat ze bij dit tooneel getuige had mogen zijn.

Mijn moeder vertelde me dat dit Lucia del Bono was, haar trouwe vriendin en pleegdochter. En ik kon bemerken dat Lucia's vereering voor mijn moeder weinig geringer was dan de mijne, en ook dat de beide vrouwen veel over mij gesproken hadden, en dat deze ontmoeting niet alleen voor de oudere een een gewichtig evenement was.

In den duldeloozen jammer om mijn verloren liefde werden nu de bezoeken aan mijn moeder en haar schoone, sympathieke begeleidster mijn groote troost, en het duurde niet lang of ik zag aan de sombere, argwanende blikken van mijn vader, aan zijn slappe

moedelooze houding, die den nog krachtigen man op eenmaal afgeleefd deed schijnen en aan zijn bijna altijd zwijgenden, stroefgesloten mond dat hij begreep wat er gaande was.

Hij vroeg niet, en ik sprak niet. Maar wij voelden beiden dat wij in een niet te weerstane strooming waren geraakt die ons naar een onvermijdbare katastrofe sleurde.

IX.

Holland kan men een schilderij noemen waarvan de lijst het meest imposante is. Voor den kluizenaar is het een geschikt woonoord, want hij kan gemakkelijk overgaan van de innerlijke contemplatie te midden van nevelige weiden, droomerige koeien, en vreedzame stadjes, - tot de beschouwing van de meest grootsche openbaringen der goden, de wijde hemel, de wolken en de zee. Maar met de menschen moet hij een verhouding leeren vinden, als de antieke heremiet met de spinnen en ratten in zijn cel. Soms zijn ze lastig en afkeerwekkend, soms ook in hun levensuitingen leerrijk en interessant. Ik leef met de inwoners van dit stille stadje op goeden voet, omdat ik nooit bemerken laat hoe ik over hen denk, en mij nooit toon zooals ik ben. Aan deze houding, die zij, bij scherper doorzicht, ijdelen hoogmoed zouden achten, dank ik den naam van van fatsoenlijk en bescheiden man. Ware ik zoo nederig hen als mijn gelijken te behandelen door natuurlijk met hen te zijn, dan zouden ze mij een ijdeltuit en kwast noemen.

Maar op één punt verstaan wij elkaar. Op 't punt van 't water, van de zee en van het zeil-vermaak. Als ik een paard hield en 's morgens naar mijn kweek galoppeerde, zouden ze mij voor een malloot houden, en was ik zeker geen penningmeester van 't weeshuis geworden. Maar dat ik een zeiljachtje heb, en vaak beproef tegen welk ruw weer dat wel bestand is, - dat verhoogt voor hen mijn achtenswaardigheid. Een flauwe schemer van de oude kloekheid en levensschoonheid wordt in deze verschrompelde zieltjes alleen nog door de zee gewekt. Wel zijn de meesten te zeer aan hun povere leventje gehecht om het enkel ter wille van grootsche aandoeningen, zonder dwingenden nood te wagen, - en laten ze mij mijn roekelooze tochten maar liefst alleen of in gezelschap van den wei-betaalden visschersjongen doen, - maar ze belachen mijn waaghalzerij niet, en ik merk dat ze op de societeit met zekeren eerbied tegen den ouden heer opzien, als hij weer van een dier zeilvaarten terugkomt, waarvoor menig jong varensman zelfs om den broode zou bedanken, - en dan nog niet eens er over snoeft en opsnijdt, maar niet dan eventjes glimlacht bij de uitroepen van respectvolle verwondering.

Zoo eeren ze den physieken moed, die niet meer is dan sterkte van zenuwen en belustheid op den aangenamen prikkel van 't gevaar, terwijl ze den zedelijken

moed om mij tegenover hen in waren aard van gedachten en gevoel te toonen, zouden straffen met een zoo vinnige en geniepige kwaadwilligheid, dat ik die ter wille van mijn zielsrust en ongestoorden levens-arbeid, meen niet te mogen trotseeren en liever hen beliegen wil.

Mijn vader was 't, die mij verslaafde aan den roes der hachelijke spanning om te midden van gierenden wind, stuivend schuim, met hoog oploopende golven rondom, vale jagende wolken omhoog, het trillende schoottouw in de eene hand en het opduwende roer in de andere, de blik glijdend van zeil naar kim, van wimpel naar zee, terwijl de boot dreunt van het stooten der golven tegen de boeg, de kansen te overwegen voor het behouden thuiskomen, of vol-slaan, onder-loopen, of breken van 't tuig. Daarin voelde hij zich 't gelukkigst, het verdoofde zijn somberheid, zooals het bijten op hout de knagende kiespijn verdooven kan. En hij had een gewilligen leerling aan mij, tuk als ik was op heftige emotie, en gekweld door zelf-verachting, wilde driften en al de pijnen van verloren liefde-vreugd.

Ook in Holland had mijn vader terstond een zeilboot genomen, om op zee te varen, en het kostte den Scheveningschen varensgasten heel wat moeite hem te beduiden dat de Noordzee geen Italiaansch meer of

zeeboezem is en bij ruw weer geen waagstukken met kleine zeilbootjes toelaat. Maar na eenige weken wist hij toch te bereiken waar 't hem om te doen was, en ik volgde hem gaarne.

Op een namiddag waren wij uitgezeild, onze olie-pakken aan, en de schipper die, halverlijve in 't water, ons van wal door de branding duwde, had gewaarschuwd binnen twee uur terug te zijn, daar dan de eb inviel en de sterke trekking ons bij de frische noorderbries het landen moeielijk zou maken. Mijn vader had geknikt, alsof hij aan iets anders dacht, en de luimen van de grauwe, geduchte Noordzee al lang had doorgrond en berekend.

Een uur zeilden wij zwijgend dóór, zooals vaak onze gewoonte was, mijn vader aan 't roer. De kust was een flauwe, lichte lijn geworden, waarboven een dunne witte nevel hing van 't schuim der branding. Ik lag op de plecht, keek naar land en horizon, - toen op mijn horloge, en zei:

- ‘Door de wind gaan, vader! - 't is tijd.’

Hij scheen niet te hooren, en ik keek naar hem om, herhalend: ‘'t is tijd! - omkeeren!

Toen zag ik dat hij niet hooren wou. Hij had het groot-zeil krap aangehaald, scherp oploevend, de schoot vastgezet, en staarde vast en ver voor zich uit onder den grooten, gelen zuidwester. Zijn oogen hadden de

harde, stekende uitdrukking van oude menschen die na langen levenskamp nog voor hun restje adem vechten, of van verwende, lang-gefolterde zieken, of van uitgehongerden of schipbreukelingen die voor niets of niemand meer gevoel hebben dan voor eigen nood. Tusschen zijn kortgeknipte, grauwe bakkebaarden en zijn dicht gepersten mond zag ik twee vale groeven zijn wangen zoo diep plooien, als ik dat vroeger nooit had opgemerkt. Ik voelde op eenmaal een deernis, zooals ik nog niet voor hem gevoeld had, alsof 't besef van al het leed dat hij toch onder mijn oogen geleden had, nu plotseling tot mij doordrong.

- 'Wat scheelt je, vader?' vroeg ik. Hij begon te praten, alsof er geen wind en geen zee om hem was, onverschillig-weg, maar 't roer nog houdend.

- 'Je zei voor drie jaar dat je nu verloren zou zijn. Ik geloof dat je gelijk hebt. Je bent het.' -

- 'Neen, vader, ik geloof dat ik mij vergist heb. Ik begin redding te zien.'

- 'Je ziet geen redding, Vico, je ziet ondergang. Ik begrijp 't heel goed. Je moeder heeft je weer in haar klauwen. Zij is een harpij, - ken je die beesten? Half vrouw, half gier. Ze zuigen de helft van je gezonde levensbloed uit en dan vullen ze 't weer aan met gal. Haar afgod is de melancholie en de droefenis. Lijden, pijn, verdriet, kwelling, bitterheid, dat zijn

de aartsengelen in haar hemel. Haar eeredienst is de smart, en haar God stelt ze zich voor als een afzichtelijk lijk dat met doorboorde handen en voeten, aan een kruis hangt, vol bloed, wonden, litteekens blauwe plekken, etter, vuil en spog - hoe akeliger en afschuwelijker hoe beter. En dat trekt de stomme menigte, precies zooals de gekleurde platen van moorden en wreedheden in de volksblaadjes. Is er ooit duivelscher verdoling geweest?' -

- 'En als nu de zaligheid alleen met smart gekocht kan worden, vader? Als al dat lijden de losprijs is geweest voor onze zonden?' -

- 'Jood!' snauwde mijn vader mij toe, met fonkelende oogen, en een spuwend mondgebaar van onuitsprekelijke minachting. 'Jood! - waar heb je die schacher-moraal geleerd? - Koopen! koopen! - alles is te koop! - Als je maar betalen wilt, kom je overal, ook in den hemel. - De zaligheid is te koop voor een geslacht mensch. Vaste prijs, en schandekoop! - Zaligheid voor 't heele menschdom voor één jode-lijk. - Wat 'n koopje! - En God is Shylock, die staat op z'n contract! z'n contract! - Bloed is de vaste prijs, en daar gaat niets van af. Is 't geen bloed van de zondaars, dan maar bloed van mijn zoon. 't Staat in 't contract! -

My Bond! my Bond!

‘My deeds upon my head! I crave the law!
the penalty and forfeit of my bond!

Weet je, Vico, waarom de joden overal zoo gehaat worden? Dat is instinctieve wraak, omdat de wereld voelt dat ze met het joodsche pestgif besmet is. Het priesterdom, het zwarte gespuis, is een joodsch-germaansch basterd-broed. Van God zelf hebben ze een jood gemaakt en van jou zullen ze er ook een maken. - En dat *mijn* zoon! *mijn* kind! de stamhouder!’

Het lijden op 't gezicht van mijn vader was verschrikkelijk om aan te zien, er begonnen tranen uit zijn starre oogen te vloeien. Ik poogde hem te bedaren.

- ‘Gooi toch 't roer om, vader! - 't is over tijd!’

- ‘We zullen nog maar wat doorgaan’ zei hij met akelige, gemaakte luchtigheid, en ik zat verstijfd, vreezend dat hij gek begon te worden. Op eens barstte hij weder uit:

‘Het bloed van zijn zoon! het bloed van zijn zoon! - Om zonden af te koopen waarmee hij ons zelf behept heeft. - Zijn eigen schulden, aan ons opgedrongen, door ons tegen wil en dank geaccepteerd, en dat accept betaald met bloed van zijn eigen kind. Wat 'n smous! wat 'n sluwe, hartelooze woekeraar! - Heb jij die schulden gemaakt, Vico? - Waarde genoten? - Wat heb je er voor gehad? - Wat heb je voor die erfzonde gehad? - Erfzonde! - Ha! ha! ha! -

Erfzonde! wat 'n uitvindsel! - Erfschuld! - Wat 'n doortrapte loterij-jood moet je zijn om zoo'n idee uit te vinden.'

Nog eens deed ik een poging, ging overeind staan bij de mast, en riep krachtig:

- 'Om 't roer! - vader! - om!'

Maar hij riep nog heftiger terug.

- 'Dóórgaan! zeg ik je!'

En toen weer, terwijl ik de zee rondzag, en overwoog wat te doen:

- 'Ik zeg je, Vico, er is leven, en er is dood. En we moeten leven zoolang we kunnen. Maar het moet ook waarachtig leven zijn. Sterven is geen leven. Het leven van de meeste menschen is een langzaam jammerlijk sterven. Er is geen eer aan, en geen verdienste om een leven te bewaren dat eer dood moest heeten. Een half, voos, rot, stinkend leven. Schande is 't dat de menschen nog niet leven kunnen, en nog erger schande dat ze nog minder kunnen sterven. Ik heb gewild je te laten leven, waarachtig leven, Vico! - Ik heb mijn best gedaan je te leeren leven. Maar 't is niet gelukt, en nu zal ik je leeren sterven. - Ben je bang?'

Nu begon zich iets in mijn ziel te bewegen en op te richten, als een uit zijn hol te voorschijn getergde slang. Ik begon ook wind en zee rondom me te ver-

geten. Ik voelde wel dat het tintelde langs mijn rug tot in mijn vingertoppen, en ik begreep dat ik zeer bleek zag. Maar ik was toch niet lafhartig en sprak ferm:

- ‘Ik ben niet bang, vader. Ik geloof dat ik evengoed zou weten te sterven als jij, als't noodig is, ook zonder dat je 't me leert. Maar ik wil niet vermoord worden, ook niet door mijn vader.’

De tranen uit de starre, nu roodgerande oogen begonnen milder te vloeien.

- ‘Vico!’ riep hij nu met veel weeker, bevender stem: ‘Wil je mij dan trouw zijn? - wil je je laten redden? wil je je kostelijke leven en je verstand redden? Wil je die vervloekte harpij afzweren? Wil je de zwarte bende ontvluchten?’ -

Maar ik was getergd en geprikkeld en antwoorde trotsch:

- ‘Ik wil mijzelven redden. Ik zal trouw blijven wie ik 't waard vind. Ik eerbiedig geen man die mijn moeder vloekt’.

Toen vertrok zijn gezicht akelig, hij hief zijn bevende rechterhand op en stootte er uit onhandigheid de zeildoeken kap mee van het hoofd, zoodat zijn vochtig grauw haar opwoei. - Hij maakte het doem-gebaar van Jezus in Michel-Angelo's laatste oordeel. Daarbij luid schreeuwende:

- ‘En dan vloek ik *jou*, hoor je! Ik vloek jou, Lodovico Muralto. Je vader vloekt je!’

Ik had genoeg oud-testamentische gevoelens in mij om niet onverschillig te zijn voor zulk een machtwoord. Ik verschrok, maar deed mijn uiterste best in hem den krankzinnige, den razende, ontoerekenbare te zien. Tegelijk flitste de gedachte door mijn hoofd dat hij zelf dan toch ook al door Joodsche begrippen was aangestoken, om tot zulke meer klinkende dan wondende wapenen te grijpen. Maar ik zweeg, ging naar hem toe en wilde achter zijn hand de roerpen vatten. ‘Om!’ zei ik.

‘Goed! - om!’ zei mijn vader grimmig, en trok tegelijk het roer uit mijn hand en heftig naar zich toe, zoodat we, in plaats van dóór den wind te gaan, er dwars vóór kwamen te liggen, met aangehaald grootzeil en vasten schoot.

Al had ik toen den dood even gretig gewild als hij, dan zou ik mij nu toch bij instinct geweerd hebben. Zeemanschap leert doods-verachting, maar nog grooter verachting voor slechte maneuvers.

Ik riep ‘stommeling!’ trok haastig mijn mes en sneed de schoot door, zoodat het zeil als een groote, half-ontsnapte vogel uit fladderde in den wind. Doch de boot had al zooveel water geschept dat ik haar niet meer rechten kon, en zij in een oogenblik geheel

vol sloeg. Ik klom op den hoogen kant, en stak de hand uit naar mijn vader. Maar hij zag me even met schampere bitterheid aan, schudde het hoofd en liet zich zinken, met een woesten ruk zijn hand uit een lus van het touwwerk bevrijdend.

Toen heb ik vier uren rondgedreven, - men had ons gemist en de reddingboot was om ons uitgegaan, maar kon mij langen tijd niet vinden, want het begon te schemeren. Eindelijk werd ik opgepikt door een visscher, die seinen gaf waardoor de reddingboot mij kwam afhalen. Ik was buiten kennis geraakt, en ontwaakte in mijn bed, bij avondlicht, terwijl ik twee zachte vrouwestemmen hoorde fluisteren in 't vertrek. Ik dacht in Italie te zijn, bij mijn moeder en mijn kindermeid in 't huis te Milaan, zoo van oude tijden bekend waren de scherpe sis- en rr klanken van dit zachte Italiaansch gefluister. Maar gauw herkende ik Hollandsen hotel-ameublement, en Lucia, en het eerbiedwaardige, zilvergrijze haar van mijn moeder, onder den zwarten kanten sluier.

X.

Als men vier uren, nat en verkleumd, op een door golven overspoeld stuk hout, met enkel zee en vallende nacht rondom, - voor 't behoud van een zaak gevochten heeft dan begint men die zaak toch belangrijk te vinden, al was ze ons te voren nog zoo onverschillig.

Ik had nooit zoo heel veel om mijn leven gegeven, maar toen ik eenmaal geprikkeld was tot een koppig, zwaar maar welgeslaagd verzet tegen de poging om het mij af te nemen, toen was 't mij liever geworden. Nu wou ik ook alles weten wat te weten is omtrent de waarde van dien hard-bevochten schat.

Waarvoor deed ik die geweldige inspanning? Wat bereik ik er mee? En al die anderen, die toch geen van allen het leven als zulk een heerlijke en begeerlijke vreugde roemen, wat beweegt hen er zich zoo krampachtig aan te hechten, ten koste van zooveel pijn en moeite?

Mijn vader had het mij bijgebracht, en niemand, ook mijn moeder en de priesters niet, heeft het weer-

sproken, dat wij redelijke wezens zijn, die redelijk behooren te handelen. Moeite doen voor een niet-begeerlijke zaak vind ik, en vind ieder met mij, onredelijk. Als het een Joodsch begrip is om niets voor niet te geven, of te doen, - welnu! dan mocht men mij Jood schelden. Dat was ook *mijn* begrip van rechtvaardigheid. En dan voelde ik mij nog Joodscher dan de Jood Spinoza, die zegt dat men God moet liefhebben zonder wederliefde te verwachten. Mijn ingeboren, strenge werkelijkheids-zucht kwam tegen dit woord in verzet. Ik geloofde niet dat dit een waarachtig gevoel kon zijn, zelfs niet in Spinoza. Hij moet het zich maar verbeeld hebben, omdat hij anders wilde zijn dan de inhalige Joden en Hollanders van zijn tijd. Recht blijft recht, vóór liefde hoort liefde, en het leven moet tot iets goed zijn, wil men er voor lijden en strijden. Ik kon vrijgevig en edelmoedig zijn als de beste Italiaan, maar het hoogste streven in de gansche natuur is evenwicht, wie zich van zijn stoel laat dringen verstoort het evenwicht in plaats van 't te bewaren, en wie eigen bloemkool voor zijn buurmans varken gooit kweekt luiheid en onrecht.

- ‘Ja! nu is mijn leven gered, lieve moeder!’ zei ik den eersten dag van mijn herstel. ‘Maar ten koste van veel moeite en akeligheid. Vader en ik zijn gescheiden terwijl hij mij mij vervloekte en ik hem voor

“stommeling” schold. Ik ben niet bijgeloovig, maar dit zijn geen vertroostende soevenirs. Ik heb zijn vloek getrotseerd, ik heb hem weerstaan en mijn leven behouden. Maar waartoe? - Wie zegt mij dat hij geen gelijk had en 't niet beter voor me ware geweest te sterven?’

- ‘God heeft het zoo gewild, mijn jongen. Ik vrees dat er voor je ongelukkige vader geen redding is, hij stierf vloekend, en zonder berouw. Maar God heeft jou behouden opdat je voor Hem leven zoudt.’

- ‘Mij behouden om voor Hem te leven? Heeft Hij mij dan noodig? De Schepper van de zon en de vaste sterren, de Melkweg en de nevelvlekken - *mij* noodig? Hoe is dat, moeder?’

- ‘Hij *wilde* je behouden uit genadige liefde. Jij hebt *Hem* noodig. Daarom moet je voor *Hem* leven.’ -

- ‘Als ik Hem noodig heb, moeder, dan moet Hij voor mij leven en niet ik voor Hem. Hoe kan iemand die zelf hulp noodig heeft nog voor een ander leven? God is toch niet hulpbehoevend? Maar *ik*!’

- ‘Je moet Hem liefhebben met je heele ziel, je heele hart. Je moet alles voor Hem overhebben. Je moet voor Hem het leven willen dragen, willen lijden... Je hebt alles van Hem gekregen. Vreugd en smart. Het moet je alles even lief zijn omdat het van Hem komt.’

- ‘Lieve moeder, ik heb dan zeker toch ook mijn verstand en mijn smaak van Hem gekregen. En toen mijn vader mij een horloge en een kompas gaf, toen vertrouwde ik dat die dingen goed zouden wijzen. En als God mij verstand en smaak geeft, moet ik dan aannemen dat die miswijzen? Waarvoor ontving ik ze dan? - Mijn verstand noemt het onzinnig om ter wille van den Almachtigen Schepper van Hemel en Aarde zelf een tobberig, ellendig leventje te lijden, wat kan dat een oppermachtig wezen voor genoegen doen? Wat heeft Hij daaraan? En mijn smaak noemt vreugde begeerlijk en smart verwerpelijk, of ze nu van den een of den ander komt. Suiker is zoet al komt ze van den duivel, en kinine is bitter al komt ze van God. Ik kan 't niet anders proeven.’ -

- ‘En is het bittere dan niet juist wat je noodig hebt, om te genezen, Vico?’

- ‘Is 't daarom minder bitter? - En moet ik den Almachtige nog danken, omdat hij me eerst ziek liet worden, wat al niet prettig is, en dan nog aan de medicijn die Hij noodig maakt, een bitteren smaak geeft? Hij heeft me zóó gemaakt dat ik blij en dankbaar voel voor wat vreugde geeft en zoet smaakt, - maar niet voor verdriet en bitterheid.’ -

- ‘Dat is je hoogmoed, Vico! - dat heeft je vader je ingeprent. Leer toch God liefhebben! Doe den

hoogmoed weg. Leer God deemoedig liefhebben, het bittere van Hem dankbaar aannemen, uit liefde.'

- 'Hoor eens, moeder. Ik kan nu wel zeggen: ja! ja! Ik kan het je alles precies napraten, en mij inprenten dat ik het alles óók zoo voel. Maar dan lieg ik. En God heeft mij zóó gemaakt dat ik liever *niet* lieg, als ik 't laten kan. Ik weet niets wat mij reden zou geven om God dankbaar te zijn voor verdriet, of uit liefde voor Hem lekker te noemen wat bitter is, en mooi te vinden wat leelijk is. Is Hij mijn maker, dan komen ook op Zijn rekening de neigingen en gevoelens van zijn maaksel.' -

- 'Wat ik je zeg, Vico, kun je ook niet inzien tenzij door 't licht der genade. Je moet wedergeboren worden door 't geloof. Je redeneert nu zooals allen die op hun menschelijk verstand vertrouwen. Ik kan niet anders als bidden dat de Genade zich over je uitstort. En ter wille van je moeder die je zoo lief heeft, zal je toch niet willen toesluiten en verblinden voor het ware licht. Je zult toch willen hooren wat de kerk leert, je zult toch willen gehoorzamen en aannemen wat ouderen en wijzeren je uit liefde verzekeren en aanraden.' -

- 'Ik stel mij open voor elk licht, moeder. Ik wil alles hooren en overwegen. Gehoorzamen en aannemen kan ik niet, al wil ik nog zoo graag, tenzij ik aan-

nemelijk acht wat mij wordt gezegd en aangeraden.' -

- 'Moge God je eigenwaan breken!' zuchtte moeder.

Het hier geschrevene is een gemiddelde, een collectief-type van vele honderde gesprekken die ik in de eerstvolgende tien jaren met mijn moeder gevoerd heb. Met den onverdroten ijver van vliegen die tegen een glasruit op en neer blijven snorren en stooten, beproefden wij twee vasthoudende en sterk eigen-gerechtigde menschen elkander onze bizondere eigenheid op te dringen. Mijn moeder met meer agressieve liefde, ikzeif meer afwerend, maar door mijn zelf-handhaving niet minder militant. Bevangen in den universeelen waan van de redelijkheid onzer gevoelens en overtuigingen, bemerkten wij geen van beiden, hoe het eenvoudig een kamp was van twee naturen, waarvan de een de andere aan zich wilde onderwerpen. En als bijna de gansche mensch-kudde gewend aan den afgodsdienst van het ware woord, meenden wij elk door maar te praten, te praten, eindelijk het woord dat we zelve voor wáár hielden ook tot afgod voor den evenmensch te kunnen maken, als twee zendelingen van verschillend geloof die elkaar hun symbool voorhouden, net zoo lang tot één van beiden op de knieën ligt.

En de moeder zei nu dat het de inprenting van den vader was, die mij weerspannig maakte, zooals de

vader den moederlijken invloed had meenen te bestrijden, als of zij over en dóór mij heen de oude veete bleven voortzetten.

De bange spanning dier vier uren op de omgeslagen boot, mijn vaders vloek in de ooren en zijn wegzinkend, grimmig gelaat voor mijn geest, hadden zulk een diepen moet in mijn jonge, weeke ziel genepen dat ik aanvankelijk elken morgen ontwaakte uit een droom waarin het gansche geval weer doorleefd was, met schorgeschreeuwde stem om hulp roepend, zooals ik dat zoo lang over de eenzame schemerdonkere zee gedaan had. Niet dan heel langzaam hielden die booze herinneringsdroomen op, - en tot laat in mijn leven zijn ze terug gekomen, als ik minder weerstands-krachtig was.

Die droomen werkten als vermaningen, die de strenge leering van het vreeselijke geval herhaalden. ‘Je hebt je vader weerstaan, en je moeders zijde gekozen. Zijn gedachten heb je afgewezen en daarmee hem tot den dood gebracht. En als hij nu eens gelijk had gehad? Ben je zeker dat je moeder dit offer verdiende? Ben je zeker dat je leven het redden waard was? Wat heb je dan aan dat leven dat je met zooveel inspanning verdedigde? Door wat je getrotseerd hebt, heb je zware verantwoording op je genomen. Je moet nu deze zekerheden zoeken. De zekerheid dat je vader

ongelijk had, en dat je recht doet voort te leven, en je moeder aan te hangen.'

Dit waren de maningen die zich iederen morgen opdrongen, als het bange vizioen weer was verscheurd door 't morgenlicht. Vruchteloos peilde ik de diepte van mijn gemoed om te vinden van waar die dwingende en pijnlijke gedachten opwelden. Er was een macht in me, die een sterke stem scheen te hebben, en krachtige dwangmiddelen, als ik niet wou luisteren. En ik merkte spoedig dat die macht toenam, naarmate ik mij zwakker of neerslachtiger gevoelde. Was het de stem der kudde, die mijn vader mij leerde te verachten, doch evenmin als ik onfeilbaar van eigen geluid wist te onderscheiden? Wie was die spreker, die dwinger?

Er bestond een brug van innigheid en genegenheid tusschen mijn moeder en mij, die altijd begaanbaar bleef bij den hoogsten vloed van controversen. Als het scheen dat we elkander nooit zouden verstaan, dan staakten we eenvoudig den bouw onzer frazen en gingen zonder omweg naar elkaar toe door de altijd open deur onzer liefde, zonder ons om logica of consequentie te bekommeren.

En Lucia was veel minder afkeerig van theologie dan Emmy. Door mijn moeder voorzien van blinkende

macht-woorden en pralende argumenten, en niet minder begeerig dan moeder zelve, om den zoon in het geluk harer overtuiging te doen deelen, ging zij gretig in op elke uitnoodiging tot een diepzinnig gesprek. Wij wandelden niet met ons beiden, daar dit niet strookte met haar opvoeding, - maar als wij drieën bijeen waren dan werd oorsprong en verschiet onzes levens meer en warmer beredekaveld dan wellicht ergens in het gansche badplaatsje, misschien het gansche landje.

En het is goed dat de menschen niet zoo redelijk handelen als ze zich verbeelden, anders zou men alle menschen in zulke gesprekken verwikkeld zien, ze zouden vergeten den oogst te maaien, de treinen te laten vertrekken, de fabrieks-ovens vol te werpen. Want het ziet er wonderlijk uit dat ieder om 't zeerst zijn best doet en zich afslooft, en bijna niemand zich rekenschap tracht te geven waarom of waartoe. Vooral de zoogenaamd denkende menschen maken een vreemd figuur, daar ze 't meest allen oneens zijn, of alleen eens over hun onkunde, en er toch maar gemoedelijk op los leven zonder de pogingen om tot een overtuiging te komen, ernstig vol te houden.

Toch beweren zij allen in het ware woord te gelooven, maar zij toonen niet veel vertrouwen in hun afgod, daar woorden over de allerbelangrijkste waarheden hen al zoo weinig meer boeien. Het is

gelukkig, want anders zou van pure onzekerheid de gansche machinerie stil gaan staan, en de waarlijk vrijen, zooals gij, lieve lezer, en ik, geen gelegenheid krijgen de leidende waarheden voor hen te verzamelen, en in blinkende formulen gewikkeld voor de voeten te werpen, zoo behendig dat ze hen bemerken en als eigen vondsten willen oprapen.

Lucia del Bono was niet alleen een mooie, maar ook een levendige, geestige en naar mij mijn moeder verzekerde, brave en edel geäarde jonge Italiaansche. Haar ouders had zij verloren, en mijn moeder die haar als pleegdochter tot zich had genomen, was haar heilige, haar orakel. Wat moeder deed was goed, wat moeder zeide was waar, wat moeder wilde was het naaste aan Gods wil waarvan we kennis konden krijgen. En het bleek mij spoedig dat moeder onder meer ook sinds lang gewild had dat Lucia mijn vrouw zou worden. Ik hield mijzelven echter, door Emmy's verlies en door 't onveranderd behoud mijner driften, Satan's vratige huisdieren, bizonderlijk voor het klooster aangewezen, wanneer ik mij nu maar eerst met de daarbij passende levenswijsheid kon verzoenen.

- ‘Er is toch geen andere reddingsweg voor me,’ zei ik tot mijn moeder, toen ik eens alleen met haar was, op 't terras van haar hotel. ‘Ik kan nu wel weer heilige voornemens hebben en plechtige geloften doen,

maar ik zie de werkelijkheid te vlak in 't gelaat om zelf aan die geloften te gelooven. Ik zal nooit een vrouw oprechter en vuriger kunnen liefhebben dan Emmy, - en zelfs die liefde was niet machtig genoeg om mij voor verleiding van het lage en gemeene te pantseren. Als ik in de wereld blijf ontkom ik nergens aan de verleiding. Ik heb er genoeg van gezien om te weten dat overal verleiding is, voor iemand als ik. Het is bitter en vernederend voor een, die nog al hoog in zijn wapen is en niet graag een vijand uit den weg gaat. Tegen mannen voel ik me opgewassen, een overmacht zou ik willen bevechten, al waren 't draken en duivels, - maar God heeft me weerloos in de hand van vrouwen gegeven.'

Daarbij zei moeder: - 'Er is geen heerlijker en verhevener leven dan dat van den kloosterling die al het lagere, wereldsche, vergankelijke verloochent en onderdrukt, om het eeuwige des te vrijer te laten ontwikkelen. Maar er hoort veel toe om zich zoo geheel aan Jezus te wijden, lieve Vico. Als je daar maar sterk genoeg voor bent!' -

- 'Neen! moeder! ik wil 't juist doen omdat ik niet sterk genoeg ben om de wereld en de neigingen van mijn lijf te weerstaan. Ik moet in een totaal reine omgeving zijn en een hard, sober leven leiden, dan alleen blijf ik goed. Ik heb het ondervonden, drie

weken lang. Maar toen werd ik ziek, en door lieve menschen verpleegd en verweekelijkt, en toen kreeg Satan me weer in zijn macht'.

- 'Je kunt ook in 't klooster ziek worden, Vico En Satan laat je daar óók niet met rust. Denk hoe de heiligen zelfs door demonen en verzoekingen gekweld werden.'

- 'Ach moeder! wat ik daarvan las en op schilderijen zag, bewijst dat ze mijn verleidingen niet kennen. Dacht je dat ik bezwijken zou voor die mooie dames die Antonius van Padua bemoeilijkten? Die zijn veel te mooi, en te poëtisch, zou ik zeggen. Ik zou mij voor hen schamen. En al die monsters en demonen, zooals Teniers ze schildert, die zouden me in 't geheel niet bang maken. Die ken ik wel, uit mijn droomen. Ze maken je aan 't schrikken, maar je kunt ze gemakkelijk wegjagen. Veel gemakkelijker dan...'

- '...dan wat? Vico?' - vroeg mijn moeder.

Doch eer ik over den geweldigen tegenzin heen was, om mijn moeder een begrip te geven van den waren aard mijner bezoekingen, kwam Lucia uit de kamerdeur.

- 'Wat zeg je er van, dochtertje!' zei mijn moeder, met ernstige, bijna verlegen miene 'Vico wil in 't geestelijk leven' -

Het was merkwaardig de wisseling der uitdrukking

op Lucia's gezichtje te volgen. Ze keek met bizonder wijde schitterende blikken uit haar groote, donkere oogen van moeder naar mij, doch wist goed te verbergen dat de verrassing pijnlijk was. Een sterk blozen kon ze echter niet onderdrukken, en toen ze 't voelde, en begreep dat het niet anders als een al te groote en smartelijke belangstelling kon verraden, werd de blos van schaamte nog dieper.

- 'Dat is mooi!' zei ze met door ontroering plechtige stem.

- 'Als Christus mij maar aannemen wil' zei ik 'volgens u beiden ben ik toch nog maar een halve heiden' -

- 'O! hij wil je zeker aannemen! hij zal goed voor je zijn!' zei Lucia op een toon, die meer zekerheid verried omtrent het wezen waaronder zij sprak dan het 'Jesus Christ our Lord' van Emmy.

- 'Hoe weet je dat zoo zeker, Lucia?' vroeg ik, dadelijk opmerkzaam 'Ken je hem zoo goed? Kun je mij beduiden wat Hij is?'

- 'Of ik Hem ken?' riep ze hartstochtelijk uit, met een lachje van verstandhouding naar moeder. 'Wat moet ik antwoorden, moeder? Hij vraagt of wij den lieven Jezus kennen.'

- 'Wat antwoord jij zelf, Vico, als zij je vraagt of je *mij* kent, je moeder?'

Ik zweeg en keek peinzend naar die twee blijkbaar zoo overtuigde vrouwen. Toen zei Lucia: - ‘Ik ken hem veel beter, Vico, dan jij je moeder kent. Want die heb je nog niet lang bij je, en ook niet altijd door. Maar mijn Jezus verlaat mij nooit, ik heb hem altijd bij me gehad, zoolang me heugt, dag en nacht.’

Ik zei niets, maar keek haar uitnoodigend aan, beduidend dat zij dóór moest gaan en meer van Jezus spreken. En ze deed dat graag, - veel gretiger dan Emmy - en al was 't niet alles zoo heel zuiver en duidelijk uitgedrukt, niet zoo heel samenhangend, en te lang om u hier alles weer over te vertellen - toch was het boeiend en leerzaam, en beteekende mij het bestaan eener vaste en niet zwakke of vluchtige werkelijkheid.

Suggestie is een zeer geriefelijk woord met een tot allerlei verklaring gemakkelijk dienstig begrip. Maar als er geen grens was en geen einde kwam aan het verklaren door suggestie, dan zouden wij de gansche schoone wereld van klare en eeuwige werkelijkheden ook maar met een gesuggereerde spons van onze gesuggereerde levens-tafel moeten uitvlakken.

Neen, de Christus van Lucia en mijn moeder was geen suggestie-waan, maar een levende werkelijkheid.

Maar *wat* was hij?

Van den Bijbel wisten de beide vrouwen weinig.

Mijn moeder had, ondanks haar Noordelijke afkomst, evengoed een Italiaansch-katholieke opvoeding gehad als Lucia. Daarin is de bijbel, op deugdelijken grond, verboden. Over het leven van Jezus als historisch persoon spraken zij niet veel, noch over zijn avonturen, noch over zijn lessen. Zijn lijden, zijn marteling en zijn dood was hetgeen hen vooral waard scheen ter gestadige overdenking.

En als ik 't niet geweten had, en als de Nazarener waarvan 't Nieuwe Testament verhaalt, een anderen naam had gedragen, dan zou 't misschien niet in mij opgekomen zijn hem te vereenzelvigen met de door mijn moeder aangebeden Godheid.

Maar nu ik wel moest aannemen dat in dat oude geschrift, welks Engelsche vertaling ik, tegen den zin mijner moeder, trouw bewaarde, alle inlichting te vinden was omtrent het mij persoonlijk geheel onbekende wezen dat zoozeer het leven dier vrouwen, en van millioenen menschen bovendien vervulde, - nu ging ik het nog met gansch andere aandacht lezen.

Maar ik vond niets wat mij licht gaf. Ik vond een zeer schoon en treffend verhaal, vol dramatische kracht, met meesterhand geschreven, maar viermalen, niet zonder schade, opsmuk en klaarblijkelijke vervalsching, over-verteld. En de held van dat verhaal was een

zeer menschelijk mensch, teerder en fijner en ons naderstaand dan Hiob, even stout in gedachtenvlucht, even fanatiek en zelfs ongematigd in betuigingen, en stellig minder forsch, minder wankelloos, minder ongeschokt in eigen karakter door 't hem bedreigende lot, dan die geweldige held van het oudere drama. Ik voelde een warme ontroering bij 't lezen der heerlijke schepping, om de echt menschelijke waarheid van zijn strijd, zijn teleurstellingen, zijn weifelingen en zwakheden, zijn moed en zelfverloochening, zijn beurtelings hooghartige en moedelooze houding, zijn zoo verklaarbare verblinding onder invloed zijner kinderlijke volgers en vereerders, zijn noodlottig, zuiver tragisch einde, niet gewenscht, maar voorgevoeld en manhaftig niet ontweken, - onwrikbaar noodwendig gevolg van menschelijke zwakheid in menschelijke heldenkracht.

Maar wat had dat alles te maken met die wondere werkelijkheid, waarin mijn moeder en millioenen met haar alle geluk en vastheid vonden, waarméé, waardóór, waarvóór, waarin ze leefden, als visschen in 't water?

Ik vond niets als eenige uiterlijke overeenkomst. De naam, de wijze van ter dood-brenging. Maar voor 't overige scheen het mij alsof zij mij evengoed een andere tragisch held, Prometheus bij voorbeeld, hadden kunnen noemen als het machtige en liefderijke wezen

dat nog thans al hun schreden leidde en hunnen weg verlichtte.

En, door vele, zorgvuldige en aandachtige gesprekken met de schoone Lucia, in 't bijzijn mijner moeder, die voor haar de lavende bron was waaruit ze dankbaar schepte als haar eigen wijsheid haar dreigde te begeven, - kreeg ik de overtuiging dat als men Lucia had geleerd dat de goddelijke werkelijkheid die ze in zich voelde, Spinoza heette, omdat Spinoza een mensch geworden God was, die in Rijnsburg als mensch had geleefd, veel woorden van liefdevolle wijsheid had verkondigd, daarom smaad en verachting had geleden, en eindelijk na een sober en kuisch leven, ter onzer verlossing in armoede en eenzaamheid was gestorven - dat het vrome meisje dat even gereedelijk had aangenomen en er zich volmaakt even sterk, even gelukkig, even bevredigd door zou hebben gevoeld.

Word niet ongeduldig, mijn lezer, omdat ik u zulke gewone dingen zeg. Natuurlijk weet gij, als zelfstandig denkend en waarnemend mensch, dit alles even goed als ik. Maar voor de kudde is het alles nog nieuw, gloednieuw. En dat zal zoo zijn als gij dit leest en ik gestorven ben en, nog wel vele, vele jaren daarna. Vergeet niet dat wij ook tot de kudde behooren, gij en ik, en dat een nauwkeurig besef onzer relatie niet

een liefdevolle verstandhouding en een wijze genegenheid uitsluit. In mijn hooghartigheid is alleen daarom geluk omdat ze berust op een onwrikbare waardeschatting, ik weet dat de kudde slaafs denkt en voelt, en ik niet, en dat ze mij daarom noodwendig onderworpen is, - maar mijn geluk zou verrotten en verdrogen in mijn hoogmoed, als ik de lavende en verfrisschende deemoed niet kende, de deemoed die mij door geduldige liefde-daden met de kudde verbindt, en die mij volop troost geeft in deze getrouwe, oprechte en geduldige mededeeling tot aller goed, zoodat ik vrede, zielsrust en zaligheids-voorsmaak ken in uiterste geestelijke eenzaamheid, in dit afgestorven leven.

In ongedeelde wijsheid is bevrediging noch geluk. Daarom getroost ik mij zulke gewone dingen nog eens duidelijk te zeggen. Als wij onze torens al hooger en hooger willen bouwen, moeten wij zorgen de grondslagen te verbreeden, anders tuimelen wij met onze individueele wijsheid onderste boven tegen dat wij den hemel meenen bereikt te hebben. De kudde heeft ons vóórgaan niet dringender noodig dan wij haar volgen.

Wel moet het een groote en geniale Jood geweest zijn, die nu wat meer dan achttien honderd jaar geleden, vernuftiglijk antwoordend op den smart-roep zijner

geknechte landgenooten om een redder, hen als koning, als Christus, aanwees den nieuwen mensch, den zachtmoedige, den Chrestus, waarvan het gansche mensengeslacht zich zwanger voelde.

Niemand moet de goddelijke werkelijkheid die zooveel millioenen Christus hebben genoemd, inniger gekend en duidelijker levend in zich gevoeld hebben, dan hij, toen hij uit zijn veroverd en verwoest vaderland naar Alexandrie gevlucht, de machtige tragische heldenfiguur schiep en den naam koos, die zooveel eeuwen lang als verpersoonlijking en benaming dier zelfde werkelijkheid door het menschdom zou worden aanvaard.

Maar zwaar reken ik het hem toe dat hij met joodsche vreesachtigheid, zijn persoon heeft onttrokken aan den strijd waarin hij zijn held liet ondergaan, en geduld of zelfs misschien gewild heeft dat men zijn edel en echt kunstwerk maakte tot een valsch stuk historie. Wat het arme, lijdende en verblinde menschdom had kunnen verheugen en stichten als een heerlijk kunstgewrocht, zooals het boek Hiob, of de Ilias, of Prometheus Vinctus, of de Athene van het Parthenon, of de Zeus van Olympia, toonend hoe de mensch in de schepping van den kunstenaar het hoogst boven eigen kleinheid en gebrekkigheid uitgaat, hoe het genie in fictie de hoogste volmaaktheid schept zooals

die nergens in vleesch en bloed te zien is geweest, - dat heeft nu de gansche wereld als een gelogen historisch gebeuren begoocheld en misleid, tot grofste waarheidsvervalsching en onmogelijke navolgings-pogingen gedreven.

De heerlijke gestalten van Phidias, schooner dan eenig levend menschen-volk ooit waarlijk geweest is, hebben ons nog vreugde en heil gebracht, nadat een miserable, barbaarsche Christenwereld ze had verwaarloosd en verbrijzeld, - maar de schoone Jezus-gestalte, die als kunstwerk onsterfelijk en zegenbrengend had kunnen zijn, is als valsche historie, opgesmukt met Paulinische metafysiek, en in den Byzantijnschen heksenketel met Egyptischen en Chaldeeuwschen poespas gemengd, een booze démon geworden voor 't rampzalig menschengeslacht.

Achttienhonderd jaren lang is de wereld dupe geweest van dit wonderbaar dramatisch genie en zijn ter onzaliger ure van fictie tot historie gemaakt werk. Ik weet geen sterker bewijs van het bestaan eens malicieuzen duivels, die zijn vermaak vindt in onze potsierlijke vergissingen.

En menige avond, als het warm is en de zee stil, en de duiven roekoeën in de zacht-ruischende olmen op den stadswal, ga ik buiten mijn stille stadje en zie over de blanke watervlakte, uren lang bepeinzend de

schoonheid en de vreugde der aarde die thans wezen zou, als de menschen onbevangen en onbelogen hadden gevraagd welke God het was die zich zoo machtig in hen openbaarde, en drong met een zoo merkbaar willen en duwen, en sprak met een zoo duidelijke stem. Als ze ernstig en aandachtig geluisterd hadden naar de gestadige vermaningen en fluisteringen van uit hun diepe eigenlijke wezen, als ze den toom hadden verdragen en leeren volgen van dien betrouwbaren Menner in 't eigen gemoed, die sterk wil en alleen macht heeft over onzen vrede, - in plaats van het ware woord te aanbidden, en naar uiterlijke teekenen en wonderen te kijken, en zich door de schoone creatie van een menschelijk genie te laten vervoeren tot menschvergoding, tot domme naäperij, tot dweepzucht, tot woord- en werkelijkheid-vervalsching, tot ziekelijk smart-bejag, armoe-verheerlijking, kennis-schuw, wereldverachting en schoonheidshaat, - arme, redelooze schapen!

Dan ware er bedachtzaam voortgebouwd op de groote en goede werken van Grieken en Romeinen, van Indiërs en Saracenen, de kunst behoed, de kennis gehuldigd, en de tuin des vredes met heldere beken van schoonheid uit die twee zuivere bronnen groenend gemaakt.

Terwijl nu, helaas! nog steeds weer in duizend harten

de ware Christus den bitteren kruisdood sterven moet, omdat het zuiverste woord dat hij een zijner liefste gunstelingen uiten deed, door een platte leugen werd verklaterd, en zijn schoonste dichterlijke beelding door een grof-zinnelijk wanbegrip werd verwoest.

Maar wees getroost, mijn lezer, de duivel deed een goede zet, maar verliest toch deze partij. Het leugengif heeft weldra uitgewoed en de krachten van den zieke nemen toe. Niet langer drijven de herderlooze honden de kudde in honderd richtingen uiteen. Gij leeft, mijn lezer, en hoort de stem van mij, den gestorvene, en verneemt, als werd het door bazuinen uitgeschald, dat de in mij en u gekruisigde ook weer zegepralend en glansrijk is opgestaan.

XI.

Het duurde drie weken voordat het lichaam van mijn vader gevonden werd. Een Noordwester storm wierp het niet ver van den Rijnmond aan den duinvoet, hoog op 't strand, en een schelpenvisscher kwam de uitgeloofde belooning vragen. Mijn moeder ging er met mij heen, en bad lang bij het lijk. Ik deed dit ook, op mijn manier, dat wil zeggen met een gedurig voorbehoud, zooals men een brief schrijft aan iemand van wiens adres men niet zeker is. Immers elk gebed is een suggestie, waarin men door aanroepende woorden een Gods-figuur schept en door krachtig geüite wenschen en betuigingen de eigen ziel verandert. Is er in éénige handeling meer kans op zelfbedrog? Als kind en jongen is het nog mogelijk zichzelf biddend te observeeren en te blijven meenen dat men waardig en eerlijk handelt. Maar als man brengt de zelf-observatie bij deze handeling ook meestal schaamte mee voor het spel dat men speelt en de pose die men aanneemt.

Het lijk lag in een reeds gesloten kist, in een klein kerkje van het visschersdorp, en het scheen of mijn vaders nagebleven wezen mij bespotte om de kleine woordjes en het zwakke gemurmel waarmee ik, malloot, de ziel van wolken en zee, van zon en sterren meende te kunnen bereiken en ontroeren. Hoe kinderachtig schenen de brandende kaarsjes, en de galmende priesterstem, bij het bruisen van den wind over de helmbegroeide zandheuvels, en bij het gloeiend oog waarmee de ondergaande zon hare aarde van over zee belonkte.

Toen de begrafenis was afgeloopen besloten wij uit Holland weg te gaan, naar mijn vaderland. Daar, in Rome, zou ik wel, indien ergens, den weg tot de moederkerk terug vinden. Ernstig, weinig spraakzaam, vol verwachting en meestal in gepeins, doorreisde ik snel Europa, in gezelschap van de beide vrouwen. Italie, dat ik in vele jaren niet gezien had, lokte mij met duizend zoete herinneringen, met de vereenigde bekoring van het wonderland van zon en schoonheid, dat het voor alle Noordlanders is, en van de wereld der dierbare kinderstemmingen, wier bedrieglijke lieflijkheid toeneemt met afstand en duur van scheiding, en zelfs het barste land als oord van troost en toevlucht kan doen schemeren. Dat het werkelijke Italie al de heilbeloften van het verbeelde Italie niet

houden kon, had ik, bij meerder levens-ervaring, vooruit kunnen bedenken.

In den aanvang schenen zij allen wel vervuld te worden. Het begon met zonneschijn, en de wijnoogst - goudlicht op bruinend loof, vroolijk landvolk en gezang. Een schijn van een beter wereld, na het ernstige en saaie Noorden. Een heerlijk mij te huis voelen tusschen menschen die evenals ikzelf iets moois durven zeggen en iets uitgelatens durven doen. De geliefde lenige en forsche klanken van mijn moedertaal, en het groot geluk van schoonheidsbehoefte en zwier tot in de laagste volkskringen. Ruwheid en wildheid niet zonder zekere waardigheid, niet enkel plomp en grof als bij de Noordsche barbaren. Een arme jongen in lompen die iets zingt, op straat, dat tot mijn innigste gemoed doordringt. Ach! hoe weinig kunnen de groven onder dit Hollandsche volk doen of zeggen dat tot mijn gemoed doordringt? Als ik 't niet verstandelijk wist, wat zou mijn hart overtuigen dat zij en ik tot hetzelfde soort wezens behooren?

Ik kan mij hier niet verdiepen in de lieflijkheid waarmee het vaderland mij toen bij 't weerzien ontroerde. Dat behoort niet tot de taak en den plicht die ik met dit schrijven volbreng. Honderd schrijvers kunnen u streelen met fijne zinnelijke verbeeldingen, en u een oogenblik troosten met schoone vizioenen, den kouden,

tragen geest verwarmend door kleurig, vurig of fijn verwonden woord. Mijn werk is blijvenden troost te geven door de onzinnelijke kracht van onveranderlijke gedachte, zoodat ge in alle verdriet een rustpunt weet, en alle genieting met meer bedaarde aandacht doorproeven kunt.

In Rome kwam de ontgoocheling, met de wintersche regendagen. Toen drong het op eenmaal tot mij door, van alle zijden, als een koude tocht door kapotte ruiten, het besef dat hier nog iets haperde wat in 't Noorden bereikt was. Een vaste orde van instellingen, een algemeene betrouwbaarheid van zeden. De halfvergeten somberheden uit mijn kindertijd, verscholen achter het lieflijke, kwamen te voorschijn, opgeroepen door gelijksoortige misère. Wij moesten betrekkelijk eenvoudig leven, en mijn voorname oude moeder moest zoo goed als ik de vier kille, slecht-verlichte steenen trappen klimmen naar ons appartement, waar het ook koud was en onbehagelijk. Lucia alleen door Rome te laten gaan, zooals een Engelsche door Londen, was ondenkbaar. Ik zelf had mij zeer te hoeden voor verdachte lieden die mij fluisterend aanklampten met vuile voorstellen. En een tocht door de wijk San Lorenzo op een guren Decemberdag, waar ik zag hoe mijn arm, dom en vuilgehouden volk manhaftig kampt met lijden en ellende, deed mij gevoelen

hoe Italie, als haar zonne-heerlijkheid verbleekt, nog altijd is het land der ‘sofferenza’, en nog altijd de jammerkreet verdient:

Ahi, bella Italia! del dolore ostello!

Dit smartvolle woord verlaat mij niet, ik zucht het wel menigmalen 's nachts door de stilte van mijn somber-deftige, oud-Hollandsche koopmanswoning, en ik schreeuw het ook wel eens luid als ik in den stormwind loop, op den open zeedijk, waar mijn kleinestadsgenooten het niet kunnen hooren.

In dit grauw-bewolkte kille landje, waar de gure, rustelooze wind alles neerdrukt en vlak scheert wat zich alleenstaand verheffen wil, daar wordt toch minder grof leed geleden dan tusschen de zonnige, weelderige, blauw-omluchte heuvelen van mijn schoon vaderland.

Doch niet is daarmee gezegd dat de Italianen dit zooveel ordelijker, netter en welvarender volk benijden moeten. Want het vurige leven en de bloeiende schoonheid is er tusschen deze Hollanders altijd nog wat droeviger aan toe, en het felle lijden is den menschen heilzamer en der menschheid Stamziel liever dan het niet-gevoelde kwaad der leelijkheid, der saaiheid en der in vrees versmoorde groote en schoone neigingen. Overal in de huidige wereld leeft een minderheid van schoon-gevoeligen tusschen een groote

horde poenen. Maar in geen land is die minderheid edeler, maar ook kleiner, en die horde poeniger dan in Holland, - en de Napolitaansche schooier en dagdief zie ik menigmaal in mijn verbeelding als een vorst en edelman uitblinken tusschen de bevolking van een Hollandsche dorpsherberg of lokaal van deftiger vermakelijkheid. Maar uw beurs en uw leven is veiliger, en het gemiddelde peil van burgerlijke eerzaamheid hooger hier beneden den zeespiegel dan in de meeste landen daarboven.

De eersten die ik in mijn vaderland zocht waren de geestelijken, waarvan mijn vader mij altijd ver-gehouden had. De gevoelswijsheid mijner moeder bevredigde mijn verstandelijke behoeften niet en zij zelve meende dat ik gemakkelijk en spoedig overtuigd zou worden van wat haar zoo klaarblijkelijke waarheid was, zoodra ik maar iemand hoorde die ervaren was in de welsprekendheid en logische betoogkracht die aan haar intuïtief weten ontbrak.

Maar och arm! - daar kwamen wij van een slechte reis, mijn moeder en ik. Door haar stand en aanzien kon zij mij aan het allerbeste adres brengen en niemand minder dan een der machtigste en invloedrijkste prelaten van dien tijd, een vertrouweling van 't Vaticaan, en een politieke beroemdheid, zou mij, jeugdige verdoolde, den weg des heils doen weer-

vinden. Ik was zeer onder den indruk van zijn grooten naam en kon mij aanvankelijk ook niet onttrekken aan de suggestie, die van elkeen uitgaat aan wie de kudde de tooverroos van eerbied en onderwerping heeft in handen gegeven. Maar noch zijn omgeving, een somber, smakeloos burgerlijk gestoffeerd appartement, - noch zijn voorkomen, een grof-beenderig, half joviaal, half voorzichtig-sluw, min of meer boersch gezicht, op een zwaar en log lichaam, was geschikt de illuzie te versterken. Hij was vroolijk, gemoedelijk, spraakzaam, goedhartig en hield een kleine, welgemeende rede, waarnaar ik zat te luisteren met de overtuiging dat ik er verward, benepen en onnoozel moest uitzien.

Daarna droeg hij de zorg voor mij op aan een van zijn jongere discipelen, een bleeke, schijnbaar bedeesde, maar zooals spoedig bleek, zeer vastwillende en eerzuchtige jonge priester, die mij bijna impertinent uitvorschend bekeek, als een arts zijn patient.

De geweldige terugstooting die ik bij dat eerste bezoek ondervond, liet ik niet aan mijn moeder blijken, daar zij haar hoopvolle verwachting door pijnlijke gejaagdheid verried. Om harentwil ook ging ik verder, en bewoog mij in die kringen waarvan ik toch niet gelooven kon dat ze zóó onwaardig waren als mijn vader 't had voorgesteld. Maar lang hield ik 't niet

vol. Op straat al huiverde ik van afkeer, als ik de onbeduidende, grove, soms beslist ongunstige en fielterige gezichten zag, die onder de ruige, zwarte vilthoeden uitkeken. Het was of zij 't brandmerk der schuld op hun voorhoofd droegen, van de ellende waarin mijn arm volk zwoegde. En nauw had ik voldoende kennis genomen van de gevoelens, de neigingen, de ideeën, die de zielewereld van den als mijn herder aangewezen jongen man bevolkten, of ik wist, eens vooral, dat zijn arbeid verloren moeite zou zijn.

Het was geen onbeduidend man, de jonge priester, ook geen onedel karakter. Toenmaals leerde ik, in een ommezien, hem doodelijk haten en verachten. Maar dat zijn eenmaal zoo onze Italiaansche uitbundigheden. Ik verwachtte en begeerde een held, om mij te helpen - en wie met deze pretensie tot mij kwam en aanzienlijk beneden heldenpeil bleef, wenschte ik naar den drommel, en had ik uit mijn deur willen trappen. Hier in mijn peins-huis aan de zee, heb ik leeren bedenken dat de jonge priester veel talenten had, groote geleerdheid, een scherpe menschen-kennis, een praktisch, helder verstand, een eerzucht voorzichtig genoeg om geen lage middelen voor 't vast-begeerde doel te zoeken, en een religieuze overtuiging, die hetzij aangeboren, aangeleerd of aange-

nomen, geen nadere bevestiging meer behoefde, en hem voldoende zielerust gaf om zich met alle kracht toe te leggen op 't verkrijgen van die dingen die hem, onder de door zijn religie geoorloofde, het meest begeerlijk leken.

Maar o! de doodelijke en doodsche zekerheid dezer lieden. Hun geloofs-overtuiging was geen levend, bloeiend wezen dat onder gestadige pijnen en lusten dagelijks rijker en schooner zich openbaarde, geen vloeiende steeds wisselende stroom die de gansche wereld van hun bestaan besproeide en vruchtbaar maakte, het was een zware, onveranderlijke, dichtgesloten, vierkante brandkast die in een hoek van hun leven stond, veilig en welvoorzien, waaruit ze alleen op gezette tijden en naar gelang hunner levensbehoeften de coupons van gemoedsrust en zieletroost gingen knippen.

Hij was zoo verbazend gerust, zoo ontzachlijk zeker van zichzelf, zoo belezen in zijn kerkvaders, zoo geoefend in alle logische disputen, zoo wel-ervaren in alle holen en gangen, kasematten en bastions van zijn geloofsvesting, dat hij het tegen alle twijfelaars der wereld scheen te durven opnemen. En toch hoe arm scheen hij mij, hoe naakt en ellendig, in zijn geformuleerd systeem opgesloten, als een kevertje in de holten van een dood stuk hout, hulpeloos drijvend op

de woeste wateren der werkelijkheid. Hij was ook geen bekrompen fanatiek, en kende de uitkomsten der wetenschap zoo goed of beter dan ik, - maar hij had zijn woorden, zijn formulen, zijn logische strikken en koorden, waarmede hij al die lastige en ontembare waarheden ving en voor zijn geloofs-kar spande. Het ware woord, de juiste redeneering, het sluitend taalverband, dat is het fraai en kunstig geschilderd panorama waardoor de duivel ons van de vrije waarachtige wereld weet af te zonderen.

Ik was in die dagen veeleischend en nam geen genoegen met de menschen die niet beter waren dan zij konden zijn. Ik had er geen begrip van, dat zij het als plicht voelden zich te voegen in groeps-gedachten, zooals ik het mijn plicht voelde daaruit los te breken. De betrekkelijke waarde hunner deugden erkende ik niet omdat het mij nullen schenen waarvoor het cijfer der hoogste deugd: de niets-ontziende realiteits-liefde, ontbrak. En ik was nog te bedeesd en te bescheiden om koelbloedig ieder mensch in zijn waarde te laten, het verband der volledige oprechtheid met hem te verbreken, en de hooge baan der trots te bestijgen die elk waarlijk vrome, als gij en ik, lieve lezer, helaas! tegen wil en dank verplicht is te gaan, op straffe van tijd, leven en krachten, en de fijne onderscheiding van Gods teeder seinlicht te verliezen, in ijdel gekijf en getob.

Ik zal den man niet hier noemen, hij is nu reeds kardinaal en als gij dit leest misschien paus. Hij heeft, door negatieve werking, een ontzachlijken invloed op mijn leven gehad. Mijn moeder vereerde en bewonderde hem hoogelijk, en het was alsof zij hierdoor met eigen hand de blinkende heiligen-aureool van haar hoofd nam en op de steenen verbrijzelde. Ik kon mij in dien priester niet vergissen, het allerhoogst menschelijke, de fijne tentakels die steeds naar het goddelijke reiken, het altijd-door groeiende en zoekende, het waarlijke leven, dat ontbrak hem. Als ik dien weg op wilde, werd hij blind en lam, en weigerde te volgen, langs allerlei redekunstige kronkelwegen ontwijkend en ontduikend, met een volkomen argelooze onwetendheid op zijn matbleek, kalm en zelfvoldaan gezicht. 't Was of zijn oogen bevroren, van mijn gloeiende verlangens wisten ze niets. Hij kon alles zeggen, wat hij geloofde, voelde en verlangde, en het onzegbare wat hem zóó en zóó deed voelen en verlangen was hem een woord, geen heftig en radeloos beminde en begeerde werkelijkheid, zooals het mij was. Dat zag ik, voelde ik, bespeurde ik, er was geen twijfel mogelijk. En zoo leerde ik twee allergewichtigste waarheden, ten eerste dat men over het voornaamste van ons wezen alle rede maar rede is, dat wil zeggen gepraat of gebabbel, niet meer of minder waard, en even be-

driegelijk en ontoereikend tot onderling mededeelen en overtuigen als alle spreken, en ten tweede dat ook de beste menschen in hun heiligste en innigste gevoelens zich laten beheerschen door andere menschen of mensch-groepen, die niet noodzakelijk beter zijn dan zij, en dat zij deze onvrijheid niet beseffen, maar blijven meenen dat zij zelf bedenken en gevoelen, en met een vrij oordeel aannemen, wat hun door die andere menschen of mensch-groepen wordt opgedrongen.

Want die priester hield zich voor vromer, wijzer en beter dan mijn moeder en ik, en al zijn meesterlijke redekunst bewees mij niet dan het tegendeel, en toch zag ik dat mijn moeder slaafs voor hem was en van hem aannam wat hij weer van de groote groep zijner gelijken en geestverwanten had aangenomen, en dat dit alles toeging, zonder dat zij 't zelf beseften, door persoonlijken invloed, en nooit en nimmer door 't geen zij beweerden, door den zuiveren werkelijkheidszin, met het vrije, alleen door Gods fijne vóórlichting geleide oordeel. Waar bleef nu al dat moois van genadelicht en openbaring? Inprating! anders niet! inprenting van persoon op persoon! zooals de meester het kind, zooals de marktschreeuwer zijn boeren, zooals de beminde veldheer zijn trouwe soldaten, zooals de rechter den bedeesden getuige, en zooals de heerschende meening, de publieke opinie elken enkeling dwingt,

ganschelijk buiten alle rede, of oordeel, of werkelijkheidszin om, hoezeer ieder het ook anders waant.

Dit zijn fijne, wreede waarheden, die diep en grievend in een jong gemoed doordringen, zoodra het er voor opengaat. Gij, lieve lezer, kent ze, als alles-verzakend waarheid-minnaar, zoo goed als ik. Gij weet hoe vreeselijk hun ontdekking invreet als een scherp zuur, en bijna geen van onze idealen onaangetast of onbeschadigd laat. En bedenk daarbij dat mijn levensmoed geteisterd werd door de schrikkelijke herinnering aan den jarenlangen strijd, dien ik met mijn vader had gevoerd, en aan zijn gruwelijken dood, veroorzaakt door mijn vasthouden aan idealen die nu wel allen vooze illuzies schenen.

In mijn naieveteit had ik gemeend dat de kerk waarin mijn moeder haar vrede en troost vond, ook wel niet anders dan uitverkoren helden onder de menschen tot haar dienaren en priesters zou verkiezen. De aller-allerbesten zouden nauwelijks goed genoeg zijn voor zulk een waardigheid.

In plaats daarvan zag ik hoe de eerste beste jonge kinkel met wat blokken en wat slaafsheid zich tot priester kon opwerken, hoe het gemiddelde niet hooger stond dan de gewone massa, en hoe ze onder mijn landsvolk meer geminacht en bespot dan geëerbiedigd werden. En zelfs de allerbesten onder hen, de hoogst-

geplaatsten waren niet die helden, die dichters en wijzen, die uit kracht hunner groot-menschelijke gaven uit-verkorenen en leiders behooren te zijn, maar alleen de handigen en eerzuchtigen die wat meer van die bizondere vaardigheden bezaten, die ook in de staatkunde vooruitbrengen, - maar niets met het goddelijke uitstaande hebben.

Als ik ooit dicht bij mijn ondergang geweest ben, dan was het toen. Ik had geen houvast meer, hoegenaamd. Mijn liefste was ver, in de armen van een, dien ik een onwaardige achtte, - mijn heilige had haar kroon verloren, mijn vaders stem scheen mij nu met honenden nadruk te vragen of het niet beter voor mij ware geweest, hetzij met hem te blijven leven, of met hem in den dood te gaan.

Weet ge wie mij gered heeft, lieve lezer? Niet de schoone Lucia, die ik met zachte meewarigheid beklaagde, omdat ze toch niets was als een veertje op den adem mijner moeder, - maar niemand minder dan Satan zelf. Satan heeft me gered, Satan, lieve lezer, onthoud het wel! Hier is de diepe verklaring van zijn wezen: Hij heeft mij gered, omdat hij zich zóó duidelijk en onmiskenbaar vertoonde, dat ik wel in hem moest blijven gelooven. En wie in het booze, *als het booze* gelooft, kan niet verloren gaan. Juist toen ik, even als later de jonge wildebras Nietzsche,

over goed en kwaad heen wou springen, stond ik voor Satan, en de booze was zóó goed, dat hij mij een dienst bewees grooter dan er mij ooit een door een goed mensch was gedaan.

Als ware het om zich recht duidelijk te manifesteeren, deed Satan naar de gewoonte van alle machtige principes en incarneerde zich. Ik kwam in aanraking met een jonge seminarist, die den naam van een aartsengel droeg, en daarbij een tronie die 't meest van alle mij bekenden op die van den Vorst der gevallen engelen geleek, naar de conventioneele opvatting. Hij krulde zelfs, alsof hij 't er om deed, zijn zwarte lokken zoodanig boven 't lage voorhoofd dat er twee hoorntjes onder verborgen schenen. Zijn oogleden hingen wat laag over zijn bruine oogen, die heel zacht loerden, en vriendelijk toegeknepen glinsterden, terwijl de rechte, smallippige mond boven de lange kin de ongenadigste sarkasmen sprak, met een hoog, bijna vrouwelijk geluid.

En juist deze man trok mij toch nog het meest aan van allen, die ik in geestelijke kringen leerde kennen. Ten eerste om zijn geestigheid, want hij was een Ier, en zat vol van die scherpe en smakelijke grappen, waarvoor ik zeer vatbaar ben. Maar dan omdat hij de eenige was die iets scheen te begrijpen van mijn groote, stomme, machtelooze ergernis over den algemeenen onwil der menschen - die ik toen nog niet

als onmacht had leeren zien - om de tegenspraak te erkennen tusschen hun leer en hun leven. Toen hij eens een gesprek had bijgewoond tusschen mijn jongen leeraar en mij, waarin ik naar gewoonte vruchtelooze pogingen deed hem te doen voelen wat er in dit gansche priesterwezen ontbrak, en mij los te worstelen uit het net zijner redeneeringen, zei hij bij 't weggaan:

- ‘Je komt op een goed tijdstip, lieve graaf Muralto! de rol van ingénue is al sints lang bij onzen troep vacant. Maar je hoeft die nu tegenover de directie niet meer te spelen. Ze weten 't nu al, en je kunt 't ook àl te mooi doen.’ -

Die opmerking wekte mijn groote verbazing en belangstelling. Ik begon Michaël terstond uit te vragen. Vooral wilde ik weten hoe hij het gedaan kreeg om met zulke gedachten in zijn hoofd priester te willen worden.

- ‘Daar is geen kunst aan,’ zei Michaël. ‘Als je maar leert orde te houden onder je gedachten. 't Komt alles op orde en nauwgezetheid aan, op een zorgvuldige, dubbele boekhouding. Elk goed koopman heeft een privé-kassa waarmee de zaak niets te maken heeft. Zoo moeten wij leeren onze privé-gedachten buiten de zaak te houden. Dat is al.’ -

- ‘Ik vrees dat ik nooit zal leeren het heiligste ambt als een koopmanszaak te beschouwen.’ -

- ‘Goed gespeeld, lieve ingénue!’ zei Michaël ‘maar op 't randje van onnoozelheid. Laag neerzien op kooplui en zaken is niet naïef meer, maar onnoozel. Zonder kooplui zou zelfs de heilige Vader in zijn kerker verhongeren. De heele wereld is een handelszaak, en daar is niets tegen. Onze zaak noemen we terecht de heilige zaak, omdat het nog altijd de meest soliede firma is die bestaat. Ik vind het een groote eer er jongste bediende bij te mogen zijn, en ben dankbaar dat het ook tevens een genoegen kan worden, als ik goed oppas. De eisch om de privéboekhouding mijner ideeën zorgvuldig van het grootboek der firma af te scheiden, om geen verwarring te stichten, vind ik heel billijk en gematigd. Zoo is 't in alle groote, nuttige zaken. Orde moet er wezen, zei de boer toen hij 't deksel op de kist schroefde van zijn schijndoode grootmoeder, die er weer uit wou. Kan jij een uniform maken die voor alle soldaten past? Kun jij een net knoopen waarin ieder vischje precies een maas vindt van zijn eigen grootte? Geen leer is voor iedereen wáár, en geen wet is voor allen rechtvaardig. Ieder heeft maar op te passen dat hij door de mazen komt.’

- ‘Ik moet erkennen, broeder Michaël, dat ik jouw cynisme dragelijker vind en oprechter dan de koppige huichelarij van onze prelaten. En wat je zegt van

die wet die niet voor allen rechtvaardig kan zijn, dat lijkt mij de overdenking waard.’
- ‘Cynisme! Huichelarij!’ riep broeder Michaël uit met een sussend handgebaar. ‘Lieve jongeling, wat smijt je wild met rotte appelen. Een hond is een goedig en schrander dier, maar daarom is het niet hondsch juiste onderscheidingen te maken. En zoolang jelui naïeve schaapskoppen niet begrijpen dat gepaste en welgeslaagde huichelarij de eerste Christendeugd is waarvan het betrachten tot de hoogste goddelijke, reeds door de Drieëenheid geleerde plichten behoort, zoolang komt er van het Koninkrijk Gods geen spaan terecht.’ -

Na dit gesprek, waarvan ik mijn moeder niets zeide, veranderde ik en werd mijn houding geslotener, voorzichtiger, argwanender. Meer en meer begon ik met innige ontzetting den wonderlijken en vervaarlijken toestand onzer samenleving te begrijpen. Maar onderwijl namen de woelige driften in mij geen rust en bleven mijn moeilijkheden dezelfde. Zoolang ik leefde in de hoopvolle spanning van een schipbreukeling, die de veilige haven in 't zicht meent te hebben, waren de honden stil. Maar toen dat weer op teleurstelling uit ging loopen, werden ze ongedurig, driest en lastig. Bij elke verzwakking van levensmoed en levensvreugde

krijgen onze wilde dieren vrijer spel, zooals een schip bij stremming van zijn vaart minder naar 't roer luistert.

Hoe meer ik in de menschen teleurgesteld werd, des te meer ook ging ik letten op de vrouwen die in Rome, luidruchtiger dan in Londen, joelend en tierend, des avonds soms wel als een bende Menaden ter mannenjacht gaan. En het duurde weinige weken of juist die bizondere verleiding, die niet uitbundig of bekoorlijk loszinnig zich voordoet, maar goedhartig en koud-schaamteloos zich vernederend, had mij in mijn weerstandsloosheid ontdekt en tot gemakkelijke prooi gemaakt.

Niet benijdenswaardig is het gecompliceerde gevoel van zelfverachting, schaamte, opgeschroefde luchthartigheid, vrees voor ongewenschte ontmoetingen, en nog verachtelijker angst voor worgers en beroovers, dat in de schaduw der donkere portaaltjes van Rome's verdachte huizen, welig groeit op den bodem van een kwaad geweten. En dan nog, als in mijn geval, met de bezwarende omstandigheid dat men tegenover een ganschen trotschen priesterstand zichzelf een beter mensch heeft durven voelen, en dat ook min of meer heeft laten blijken.

Het was dus een geweldige schrik voor me, en een

aller-ellendigst stortbad van lafheid over mijn fier aristocraten-hart, toen in zulk een moment, na het krassen van een waslucifer op de steenen door mijn verleidster, het plotseling hel opflakkerende vlammetje de Satanische tronie van broeder Michaël verlichtte, die na mij eerst wat voorzichtig en beduusd te hebben aangegluurd, uitschaterde in een recht duivelachtigen hinniklach.

- 'Well met! Well met! 'riep hij in zijn moedertaal, en toen het heksenwoord uit Macbeth 'When shall we three meet again?'

Ik erken, lieve lezer, dat ik allerjammerlijkst confuus en beschaamd stond, geheel en al zonder tegenwoordigheid van geest. Maar ik stotterde iets wat op een verwijt en een verontschuldiging geleek:

- 'Ik draag ten minste geen geestelijk kleed.'
- 'Ik óók niet' zei Michaël 'ik ben incognito, voor privé-zaken.'
- 'O!' zei ik schamper 'van wege de dubbele boekhouding!'
- 'Juist, lieve ingénue!' zei Michaël met zijn zoetelijksten glimlach 'vanwege de dubbele boekhouding, dat heb je goed onthouden. Maar ga vóórt, laat ik je niet storen! ik kom wel eens later terug'.

Maar ik was van schrik reeds omgekeerd en rende

hard op straat, met eenige minder vleiende naroepen van de in haar bedrijf teleurgestelde achter mij aan. Michaël haalde mij in.

- 'Twee negatieven maken één positief' zei hij. 'Twee zondaars verwekken samen de deugd. Me dunkt we hadden nu die zondares ook nog wel even kunnen bekeeren' -

Zooals een instinct van zelfbehoud in 't wanhopigste gevaar, zoo volgt de mensch een instinct van zelf-verontschuldiging in de meest reddelooze blamage.

- 'Honden zijn we allebei, Michaël, maar ik erken het ten minste. Ik walg van mezelf. Jij moet morgen je heiligen-rokje weer aantrekken en je rotheid en vuilheid er onder verstoppen. Ik benijd je niet'.

- 'Het past ons niet, lieve Muralto, te walgen van één door God naar zijn evenbeeld geschapene. We hebben allemaal een portie vuil meegekregen en het lijkt me niet benijdenswaard dat alleen te moeten verwerken, zooals jij. Ik kan biechten en heb een grooten, gezelligen kring, waar ze allemaal door dezelfde vlooien gekriebeld worden en met hetzelfde bijltje moeten hakken. We begrijpen elkaar, en vertrouwen elkaar, en vergeven elkaar en helpen elkaar. Er zijn zwakke broeders en sterke broeders, dat weten we allemaal, en daarom verachten we elkaar nog niet.

Me dunkt dat het heel wat verkieselijker is op die manier je pakje te dragen, dan zooals jij, die er alleen mee zit opgescheept. Wij huichelen onder elkaar ten minste niet, maar jij speelt de ingénue niet alleen tegenover de heele burgerij, maar zelfs tegenover ons, die toch heel goed weten wat we van jouw pretensie op zedelijke meerderheid te denken hebben.'

Ik voelde dat ik het in dezen strijd moest afleggen. Ik gaf het op. Met een koelen groet nam ik afscheid en vermeed van dat oogenblik allen omgang met jongere of oudere geestelijken. Al wilde ik wel aannemen dat ik niet de beste soldaten van het leger ontmoet had, toch verlokte mij de eer niet in deze gelederen te strijden. Ik wilde het maar liever alleen uitvechten.

Van dit tijdstip af begint mijn vereenzaming. Ik voelde dat Michaël gelijk had, mijn pretensies waren belachelijk, ik had niets waarop ik mij kon laten voorstaan. Ik was een huichelaar, ik kneep de kat in 't donker, zoo goed als zij, op wie ik scheen neer te zien.

En toch - en toch - ik voelde dat ik niet begrepen werd, en dat mijn afdwalingen iets anders waren dan de hunne, en mijn vroomheid van een gehalte dat hen ontbrak. En dit onuitroeibare besef van een meerder-

heid, die ik niet kon laten gelden, van een innerlijk leven dat ik bij niemand weer vond en aan niemand kon laten blijken, dreef mij terug tot totale vereenzaming en innerlijke afsluiting van de menschenwereld waarin ik mij moest bewegen.

Dit is een oude geschiedenis, die zich steeds herhaalt. Gij kent haar maar al te goed, nietwaar lezer? En wij zijn de eenigen niet die dit proces ondergaan. In duizenden en duizenden van elke generatie poogt het nieuwe leven de oude groeps-gedachten te breken. In de meesten wordt het overwonnen en aan het oude onderworpen. In zeer enkelen breekt het los, doet zich een oogwenk gelden, en wordt dan vernietigd, met tragischen ondergang van lijf en ziel, in folterdood, zelfmoord of waanzin, tot lichtend voorbeeld voor enkelen, tot afschrik voor velen. In nog anderen, zooals in u en mij, lieve lezer, weet het zich te handhaven in de vijandige wereld, door een taaie huid van voorwending en maskeering beschut, zooals het zaadje dat door de vogels wordt verzwolgen, aan de vertering weerstaat en uitgeworpen tot groei weet te geraken.

Zoo heb ik twintig jaren lang als een vreemde in de wereld rondgedoold, schijnbaar gansch onderworpen en een der hunnen, maar innerlijk totaal vervreemd, een zelfstandig eigen leven leidend. Al dien tijd

zoekend, innerlijk worstelend, zonder berusting, zonder vrede, in een zonder uitzicht schijnenden kamp. Totdat ik door een korte periode van helder, waarachtig leven, van blijde, krachtige handeling en nameloos diep leed gesterkt en geleerd, nu met gansch andere gevoelens, met vertrouwen en berusting, deze laatste vrijwillige kluizenarij ben ingegaan om aan het huis der toekomst met blijde lust en vreugdrijk inzicht te bouwen.

Ik zeide mijn moeder, dat er van mijn priesterschap wel niets komen zou. Zij hoorde het aan met die lijdende gelatenheid, die haar eigen was geworden door voortdurende oefening in kunstmatig berusten, - maar die voor den fijnen waarnemer de onderstroomingen van zeer gewone menschelijke neigingen en begeerten niet verborg. Ik had die langzamerhand leeren opmerken, zoo duidelijk, dat het gemis aan zelfwaarneming bij haar mij steeds moeielijker zonder irritatie te verdragen viel.

Ditmaal zag ik dat zij de trotsche verwachting om haar zoon priester te zien, gemakkelijk liet varen voor de kans dat haar geliefkoosd huwelijksplan nu zou kunnen doorgaan. Zij bedoelde echter alleen leed en medelijden te toonen, en sprak hoofdschuddend:

- ‘Dus den hoogmoed niet overwonnen, de slang nog niet den kop verbrijzeld, arme Vico?’

- ‘Ik gehoorzaam, moeder, aan het meest goddelijke wat in mij is.’ -

- ‘Je menschelijke rede, bedoel je? Of je menschelijke hoogmoed?’

- ‘Moeder, welke andere middelen hebben we om de waarheid te onderscheiden als het gevoel, dat ons doet zeggen: dit is waar! Precies zooals ons oog zegt: ‘dit is licht!’ en onze huid “dit is warm!” Zou je willen dat ik zei: “dit is donker”, waar ik licht zie, omdat jij er donker ziet, of dat ik zei “dit is goed” waar ik onrecht zie, alleen omdat jij het goed noemt?’ -

- ‘Ik kan niet met je redetwisten, Vico. Doe wat je goed lijkt. Ik heb geleerd te berusten.’

- ‘Maar je wilt toch mijn geluk, niet waar moeder?’

- ‘Ach lieve zoon, ik wilde dat de menschen ophielden te zoeken naar hun geluk. Het is alles bedrog en ijdelheid, een bonte zeepbel. Ik heb nooit geluk gekend, maar geleerd alle vreugde, alle lust te offeren uit liefde voor den Heiland’.

- ‘Hoor eens, moeder!’ zei ik, nu niet geheel meer mijn kregelheid onderdrukkend ‘als je mij zegt dat er schijn-geluk en valsche vreugde is, en dat we moeten zorgen daar niet aan te verslingeren, dan geef ik je groot gelijk. Maar als je mij wilt wijsmaken dat de zin voor vreugde en geluk die wij allen meekregen een duivels-uitvinding is, waaraan wij niet moeten

gehoorzamen, - dan noem ik uw wereld een chaos en uw leven een paskwil. De allerdiepste, alles beheerschende grond van al onze neigingen is die naar vreugde en geluk, naar het ware, blijvende, vredegevende geluk - dat we soms door misleiding in ijdele pleziertjes zoeken. Als God ons geschapen heeft met de bedoeling dat wij de allerdiepste, allerbeheer-schende neiging die hij ons ingaf *niet* zouden volgen, dan is God een idioot die aan misbaksels het aanzijn gaf. Hoe diep ik mezelven doorzoek, ik vind steeds den drang naar licht, naar schoonheid, naar geluk - mij daarvan te willen afkeeren is mij zelf willen vernietigen. Nooit zal ik een andere leid-ster kunnen volgen, want ik heb er geen, en ik zie er ook in geen ander mensch een. En dan niemand, niemand op aarde of in den hemel zal ik mij zoo slaafs onderwerpen, dat ik er mijn echte innigste wezen voor verloochen.'

Mijn moeder bracht haar zakdoek aan de oogen en schudde het hoofd met een droevig schouderophalen, doch ze antwoordde niets.

Ik liet toen een woord los als een lokvogel, om te zien of ik haar recht verstond, beter dan zij zich zelve.

- 'Komt Lucia niet? - Wij zouden naar de Pincio rijden?'

De zakdoek ging omlaag, en haar oogen blonken even:

- ‘Lucia? zeker komt ze. Ik wist niet dat je er op gesteld was mee te gaan’.

Toen wist ik wel, dat ik goed had gegist, en dit vervreemde mij ook van mijn moeder, terwijl ik niettemin toegaf aan haar onbeseft verlangen.

XII.

Holland noem ik een droomerig landje, omdat zijn schoonheid is als die van een droom. Soms is het er guur, wild onherbergzaam, naargeestig - en op eenmaal, bij stil, luw weder, prijkt het gansche land, met boomen, vlieten, stadjes en bewoners in een onbeschrijfelijk teedere pracht, alles verrijkend met een diepe geheimvolle beteekenis, die men niet nader kan verklaren of aanduiden, en die op het eigenaardige van alle droomen-schoon gelijkt. Men moet mijn stadje van uit zee gezien hebben op een stillen, klaren Septemberavond, als de zon achter den klokketoren gaat schuilen, op den wolkeloozen, lichtend-groenachtig-blauwen hemel uitvloeiend in oranje- en goud, als weiden en boomschaduwen door eenzelfden blauwwazigen toovertint tot wondere eenheid zijn verbonden. - als de melkers thuiskomen met zwaarwichtigen stap, de kobalt-blauwe emmers ter weerskant, - als al wat klinkt harmonisch is, van den uurslag uit den toren tot het ratelen van een huiswaarts keerende kar, en

al wat leeft, van de grove Hollanders tot de logge koeien toe, in een zelfde vredige, dichterlijke avondzaligheid schijnt op te gaan - om te begrijpen hoezeer dit alles gelijkt op die wonderbare illuzie onzer droomen, als het eenvoudigste op onverklaarbare wijze praalt in een gloed van hemelsche heerlijkheid en onuitsprekelijk schoon en onze herinnering dagen lang met zijn zaligheid kan vervullen.

Maar de bewoners van dit droomerig landje worden niet graag droomerig genoemd. Zooals ik dit woord versta is het een compliment dat mijn landslieden méér verdienen, maar de Hollanders zelf voelen zich gevleid, en zeer ten onrechte, als ik zoo eens op de societeit vertel dat de Italianen veel droomeriger lieden zijn dan zij. Een droomer is voor den Hollander een domkop en een suffer, en onze makelaar, een kleine baas met een grauwen baard en glurende dom-sluwe oogjes, die zich voor erg gewikst houdt omdat hij overal voordeeltjes uit weet te slaan en zijn brandkastje weet te vullen, vertelt altijd met veel voldoening dat hij nooit heeft geweten wat droomen zijn. Als hij slaapt dan slaapt hij ook en weet van niets, dus van nog minder dan als hij wakker is. En de docter, een jonge, dikke, joviale kerel, met een sterk mulatten-type en populair om zijn fideele hartelijkheid en oude studenten-grappen, - zegt dat alle droomen patho-

logisch zijn, en de beste medecijn er tegen is een fijne sigaar en een stevige rum-grog vóór 't naar bed gaan.

Een Hollandsche boer in zijn blauwe kiel, op een door de gouden avondzon beschenen weide, tusschen 't zwart-en-witte vee, met een achtergrond van blonde en vaalgroene duinen in fijne golvende contoeren - is een wonder van droomschoon, maar hij weet er zelf niets van, zoo min als of nog minder dan de koe naast hem, - en de makelaar en de docter weten het alleen wanneer een droomer zooals Rembrandt of Ruysdael het heeft getoond, en de krant vermeldt hoeveel duizende goud-guldens hun gedroom heeft opgeleverd. Maar in mijn land is de armste boerenjongen, die in den gulden avondschijn barvoets en zingend achter zijn zwarte geiten van de Piemonteesche heuvelen klautert, droomerig genoeg om een duidelijk besef te hebben van het groote schoonheidsconcert waarin hij een enkele toon is. In de steden is het natuurlijk overal even erg en droomers zijn al even zeldzaam onder de gefriseerde en opgepoetste officiertjes en flaneurs van 't Toledo in Napels, als onder de welgedane, blond-geknevelde winkeliers- en koopmans-zonen in de Kalverstraat te Amsterdam.

Nu komt het mij ook vóór dat wie droomt wakkerder is dan wie slaapt. En wie een derde van zijn leven in volstrekte bewusteloosheid verkeert, verdient eer een

suffer en slaapkop te heeten dan hij voor wien ook de donkere nachten kleurig en vol rijk leven zijn. Mij heeft het altijd een schande geleken, zooveel uren neer te liggen als een steen en uit den slaap niets wijzer op te staan dan men er in was gezonken. En toen ik al in mijn vroege jeugd eenige malen had ondervonden dat de slaap een rijkdom van gewaarwordingen en een weelde van verrukkingen heeft, die de meest intensieve vreugden van den hellen dag te boven gaan, en wier glans na blijft stralen dwars door het lichtste daglicht heen, zooals zonneschijn door een electrisch verlichte zaal, - toen begon ik attenter op mijn droomen acht te geven, en vooral in sombere, schoonheidlooze dagen uit te zien naar de nachten, waarin ik ontwijfelbaar het blinkend aanwezen van zulke groote schatten had bespeurd.

Aangaande de docters-opinie omtrent het ziekelijke van droomen, verwijs ik naar hetgeen ik over 't filisterschap aller docters zeide, en weet ik uit zeer stellige ervaring dat er precies evengoed gezonde en ziekelijke gewaarwordingen zijn in den slaap, als in het dagleven. Ik kan met eenig overwicht spreken omdat ik in mijn dagleven nooit ziekelijke storingen van belang heb ondervonden, en geen docter ooit aan mijn voortreffelijke gezondheid heeft kunnen twijfelen. En toch is voor mij een droomlooze nacht een slechte

nacht, en noem ik op goeden grond den mensch die zijn ganschen dag doorbrengt in het volgen van verdoolde en onharmonisch ontwikkelde neigingen, afdwalingen van de goede instincten tot laving en voeding, tot voortplanting en accumulatie, tot vrede en geluk, en zijn nacht in stompe gevoel- en gedachteloosheid, dood als een kurk, of hoogstens tijdelijk een beetje krankzinnig, door zotte, verwarde droomen, - dien mensch noem ik ziekelijk en abnormaal. Wie leeft om te eten, te drinken, wat te werken en uit te rusten, zijn plichtje te doen en zijn zorgjes te vergeten, en verder den nacht zoo dof en bot en wezenloos mogelijk door te brengen, - wien er vooral aan gelegen is zijn maag en zijn brandkast te vullen en zijn slaap leeg te laten - zoo iemand noem ik niet een gezond en gelukkig maar een beklagenswaardig mensch.

Want ons hoogste instinct, dat als een statig koningshert met fier omhoog gehouden, breed-getakt gewei de gansche dartele en schuchtige kudde onzer neigingen en driften behoort vóór te treden, te veréénen, en te beschermen, is de neiging naar schoonheid, naar verhevenheid en naar de zuivere zaligheid. Ook de machtige drang tot weten, die ons zoo rusteloos naar het geheim des levens doet zoeken, is hieraan ondergeschikt, al is 't de tweede in rang, de schoonste ree uit de kudde.

En als wij nu in slaap en droom duidelijker seinen bespeuren van de hoogste schoonheid en de zuivere zaligheid dan in het dagleven, zouden wij dan niet daaraan volle aandacht schenken?

En dit nu wil ik u toonen, lieve lezer, als het eerste nieuwe, der huidige wereld tot nog toe vreemde denkbeeld, het eerste levensvolle, toekomstrijke gedachte-kind, geboren uit het innige huwelijk van mijn ervaring en bespiegeling:

de oplossing van het geheim onzes levens ligt in den droom.

Gij meent dat die oplossing voor ons menschen niet bereikbaar is, niet waar? Dat is zij ook niet, ten minste niet voor den sterfelijken mensch, en toch zoekt de gansche menschheid, door haar natuur-onderzoekers, er geduldig en hoopvol naar. Maar zij graven nu nog, met hun steeds fijner en scherper werktuigen, metend en registreerend en vergelijkend, in een richting die onvermijdelijk doodloopt, hoeveel nuttigs ze ook reeds hebben opgedolven. Want de gewaarwordingen van het dagleven, de eenigsten die de aandacht der zoekers trekken, reiken niet over het graf en houden op met des lijfs verwelken. Maar de gewaarwordingen in den slaap, nog ondoorzocht en ongemeten, beginnen dáár waar de oogen gesloten zijn, de ooren niet hooren,

de huid niet voelt, en reiken tot in de regionen waaromtrent wij evengoed, ja eigenlijk liever nog willen ingelicht zijn dan omtrent de dagelijksche sfeer.

Ik ben een sterk en machtig droomer geweest, zoolang ik mij herinneren kan. En daardoor is 't, dat ik weet mijzelven tot de suggestie-brekers en pad-vinders te moeten rekenen, zooals ook gij, lieve lezer en goede verstaander, er een zijt, - en daardoor ook kon ik terstond, toen de groeps-gedachten en het geloof der traditie mij te eng werden en noch de woorden mijner groote heldenbroeders, noch de omgang mijner tijdgenooten, noch de nieuwste vondsten der wetenschap mij bevrediging gaven, uitkomst zien en licht vinden op een mij door niemand nog gewezen of vóór mij betreden weg. Aldus heeft de vervreemding van de wereld mij niet bitter of moedeloos gemaakt, en de vereenzaming mij niet verwilderd. Alleen hierdoor is het mij mogelijk vrede en voldoening te vinden in dit leven te midden van kleine, verloopen zielen en barbaren, want behalve mijn eentonig dagelijksch leven, met kleine oogenblikken van verheffing door het schoon dezer lage landen en de zee, door studie en arbeid, - heb ik de rijke nachten vol wondere, geheimvolle werkelijkheden die ik dankbaar en aandachtig waarneem en des daags registreer. Zoodoende ben ik gelukkig, ondanks het verlies van al wat mij

dierbaar was, door het besef een nuttig arbeider te zijn op den akker der toekomst, ploegend

'for the promise of a later birth
the wilderness of this Elysian earth.'

Voordat ik u dus spreek over mijn huwelijk met Lucia del Bono, en het lange, uiterlijk voorspoedige tijdperk dat daarop volgde, moet ik u inlichten omtrent mijn nachtelijk waarnemingsleven.

De angstdroomen en de zaligheidsdroomen die ook aan u wel niet onbekend zullen zijn, had ik in sterke intensiteit. En het had mij dadelijk getroffen dat hun hevige gewaarwordingen, hun onbeschrijfelijke, doodelijke, lugubere angst en akeligheid, - of hun wonder-heerlijk geluk in 't geheel niet in even rede stonden met, of verklaard konden worden door de dingen en gebeurtenissen die men in den droom zag en ondervond. Ik herinner mij een droom van een ledige, grijze kamer, zonder raam en zonder meubels, met iets onduidelijks in een hoek, dat bewoog, waarvan de ontzettende, gruwelijke sensatie mij overdag nog kon laten rillen, - evenzoo een klein, smal vierkant binnen-plaatsje tusschen hooge met klimop begroeide muren, eveneens boven alle beschrijving griezelig en angstwekkend - en dan weer zalige droomen van ontmoetingen met een vreemden jongen of vreemd meisje, in een onbekenden tuin, of in een rotsvallei met reusachtige

geelbebladerde kastanjeboomen, waaraan de herinnering mij dagen en weken lang met zoeten lust vervulde, ja! mij nu nog op mijn ouden dag bij diepe herdenking gelukkig kan maken.

Niemand zou, bij het hooren vertellen van zulk een droom, den vreeselij ken of liefelijken indruk er van kunnen begrijpen. Alleen was het mij wel duidelijk dat de zaligheidsdroomen met liefde te maken hadden. In mijn jongste jaren was het een jongen, een vriend, dien ik in den droom ontmoette, en die mij door een enkel woord zonder veel zin wonder-gelukkig, en het tafreel waarin ik hem zag prachtig maakte, later was het een meisje. Die jongen en dat meisje kwamen eenige malen, niet zeer vaak, terug, en geleken niet op een liefste of vriend uit mijn dagleven.

De angstgruwel scheen aanvankelijk veel raadselachtiger, want ze was aan de eenvoudigste, onschuldigste voorwerpen en tafreelen waarvan ik droomde, op onverklaarbare wijze verbonden. Men spreekt wel van nacht-merrie, en zoekt meestal de oorzaak in een overladen maag, en de doctoren hebben het dan druk over bloedsomloop-stoornissen en weten allerlei raad, maar ik ben gedurende een lang leven een nauwkeurig waarnemer geweest en heb de zekerheid dat maagoverlading en bloedsomloop zoo min de oorzaak is van dien nachtgruwel als van regen en wind - al zal

iemand in wrakken toestand zoowel tegen 't één als tegen 't ander minder goed bestand zijn. Wacht, mijn lezer, tot ge een oud ervaren droomer zijt als ik, en ge zult de angst-aanjagers, de keel-beklemmers, de potsenmakers en loer-draaiers zelf aan 't werk zien, in de door Breughel en Teniers zoo natuurgetrouw afgebeelde gestalten, ge zult hun streken en nijdige verzinsels en de wonderlijke stoffeering van hun woonsfeer leeren kennen, leeren speuren, als 't ware - zooals de hond het wild - aan hun eigenaardigen reuk van griezel, ge zult zien hoe ze hun walgelijke en lugubere tafreelen voor u opstellen, hun slachtplaatsen vol bloed, hun moerassen vol lijken, hoe ze uw weg met drek besmeuren en u fantastisch trachten beet te nemen, - en dat alles zonder dat het u ook maar eenigszins ontstelt of verschrikt of ter neer drukt zooals vroeger, toen ge de oorzaak van al deze dingen nog niet kendet, - omdat ge hen nu gewaar zijt geworden in hun erbarmelijke booswilligheid, en aandurft en zoo noodig terdege kastijdt. -

Het is dit volkje, dat Shelley noemt:

'the ghastly peofile of the realm of dreams'

en aan wier jammerlijk bestaan, en rustelooze werkzaamheid noch hij, noch Goethe, noch een ander van 's werelds wijzen en zieners heeft getwijfeld.

Immers, zou die twijfel niet beteekenen dat wij zelf

aansprakelijk zijn voor de menigte van afschuwelijke, doortrapt gemeene, snoode, en vuile of obscene illusies, die ons in den nacht bedriegen en die toch allen het onmiskenbaar teeken aan zich dragen van bedacht, verzonnen, met overleg en vernuft samengesteld te zijn, en daardoor een denkende geest, hoe laag-denkend dan ook, verraden? Kent ge den droom niet, waarin ge u schuldig weet aan moord, aan bloedigen moord uit hebzucht, aan diefstal, of aan beraming van moord en ophitsing er toe van onschuldigen, met al den gruwelijken nasleep van vrees voor ontdekking en leugen op leugen om haar te ontkomen? En stelt ge daar uw eigen ziel voor verantwoordelijk? Of meent ge dat het toeval zulke kunstig opgezette verwikkelingen scheppen kan?

Bedrog van deze soort was het dat mij prikkelde tot verontwaardigd verzet. De strijd dien ik overdag te voeren had tegen mijn lastige driften maakte mij ook des nachts op mijn hoede, en ik wilde mijzelven niet afschepen met de verontschuldiging dat de slaap onverantwoordelijk maakt.

Ik wist toch dat ik het zelf geweest was, ik Lodovico Muralto, een eerlijke, goed-willende kerel, die allerlei boosaardige, wreede en laaghartige dingen had gevoeld en gedaan in het droomleven van den nacht, en ik wilde het niet. En niet alleen de gemeenheid, maar ook de

onzin van den droom, ergerde me. Nacht aan nacht werd ik bedot en op de malste wijze bij den neus genomen. Soms scheen het alsof juist met mijn ernstigste voornemens en heiligste gevoelens de draak werd gestoken. En morgen aan morgen was het niet enkel met verbazing, maar ook met een klimmende schaamte en verbolgenheid dat ik ontwakend bemerkte hoe bespottelijk ik weer voor den mal was gehouden. Dat kon niet uit mijzelven komen, het moest mij zijn opgedrongen, het was suggestie, inprenting, die mijn geest en oordeel bedreigde en overrompelde, en ik was besloten het niet te dulden. Ik verdroeg het niet, en ik zocht ingespannen naar middelen om mijn gezonde ziel en vrij oordeel te verweren. Zoo kan ik zeggen dat mijn heftige levenslange strijd tot zelf-zuivering en tot het naderen aan de zaligheid verdubbelde en zoowel 's nachts als overdag gevoerd werd, en dit inderdaad tot groot voordeel. Want het is dezelfde ziel, en het zijn dezelfde machten die 's nachts en overdag in werking en weerwerk ing staan, en het leven met de lijfelijke zintuigen overdag is mij niet het minst door het nachtelijke zintuiglooze leven helderder geworden.

Ik gewende mij, des morgens nauwkeurig te memoreeren wat mij des nachts was overkomen, en des avonds vóór 't inslapen vaste besluiten te nemen, zelf-

suggesties, die ook in het droomleven zouden voort-werken.

En het eerste wat ik begreep noodig te hebben was: waarneming, attentie, zelfbesef, - ook in den droom. Wie niet bedrogen wil worden moet op zijn hoede zijn. Ik wilde dus vooral, terwijl ik droomde, weten dat ik droomde, den herinneringsband met het dagleven niet verliezen. Elken avond stond ik voor de donkere spelonk van den slaap als Theseus met Ariadne's draad in de hand, - en ik wist, zooals gij wellicht ook, lezer, - door toevallige ervaring, dat zulk een vasthouden der herinnering mogelijk was. Is het u niet meermalen overkomen, dat ge al droomende, schrikkend voor een gevaarlijk dier, of een diepen afgrond, u zelf gerust stelde met het vage besef: 't is toch maar een droom?

Dat besef wilde ik aankweeken, en versterken, tot het stellig en durend werd. En na korten tijd gelukte het mij, op een nacht, toen ik van een bloeienden bongert in Italië droomde, met vol besef op te letten. Ik zag de takjes, zooals ze elkaar kruisten, en de wingertguirlandes die van boom tot boom zich strekten, en ik zweefde er doorheen, eenige meters hoog boven den grond, een helblauwe hemel boven mij. En terwijl, al nauwkeuriger waarnemend, overdacht ik, hoe het mij mogelijk was, in een vizioen dat toch uit mijzelven

kwam en door mijzelven geschapen moest zijn, zoo juist en nauwkeurig de schijnbeweging dier duizende gekruiste takjes en het gewirwar der jonge bladeren na te bootsen. En ik maakte, in mijn droom en wetend dat ik droomde, de gevolgtrekking dat dit gezicht een realiteit moest zijn, een objectieve werkelijkheid, zooals de rede-filosofen zeggen, omdat het tegenover mij, den waarnemer, een eigen wezen vertoonde. De takjes toonden, terwijl ik voorbij zweefde, geheel de schijnbeweging van de overdag waargenomenen, en hoe zou ik, die niet eens een boom kon nateekenen, deze ontzachlijk samengestelde bewegingsbeelden zelf kunnen scheppen? En ik overdacht tevens, nu geheel helder wakker midden in wat ik een diepen, gezonden slaap wist, hoe de gezichts-indrukken van het dagleven verklaard worden door de inwerking op het wonderbaar samengestelde oog van eindeloos fijne, eindeloos snelle licht-trillingen, uitgezonden door dingen wier structuur als een niet minder gecompliceerden samenhang van billioenen en trillioenen moleculen werd begrepen... en hoe deze zelfde indrukken, geheel ditzelfde resultaat nu bereikt werd, als een duidelijk ondervonden en rustig waargenomen werkelijkheid, terwijl mijn oogen gesloten waren, en de wereld van het dagleven ver was, - en *er dus iets nioest bestaan dat al die eindelooze combinaties van lichttrillingen en moleculair-*

bewegingen wist na te bootsen tot een volkomen gelijkwaardig effect.

En gij kunt u, lezer, eer gij zelf zulk een vreugde gesmaakt hebt, - mijn opgetogenheid niet voorstellen bij 't ontwaken, toen ik wist dat mijn toeleg gelukt was, dat ik was blijven waarnemen, aandachtig waarnemen en blijven denken, klaar, diep denken, met volle herinnering en rustig zelfbesef, in die geheimvolle zintuiglooze sfeer vol wonder en bedrog.

De filister-wijsgeeren zullen spreken van ‘schijn’, en beweren dat slechts de dagwaarneming werkelijkheid bevat, en de slaap enkel schijn. Maar ik zeide 't reeds: er is geen schijn, of alles is schijn. Welke werkelijkheden heeft de dag méér dan waarnemingen? En omdat de waarnemingen in den slaap vlottender, onsamenhangender, raadselachtiger en bedriegelijker zijn, zouden zij daarom niet bestaan, of geen aandacht verdienen? Juist door hun vreemden aard, die onze zintuigen niet behoeft, belooft hun studie rijker vondsten dan die van het dagleven, maar wat zij allereerst eischen is de vastheid en helderheid van den geest die hen wil waarnemen, met hetzelfde doel en met dezelfde striktheid waarmede de realiteit van het dagleven wordt doorvorscht.

De vreugde van dit eerste welslagen vervulde mijn ganschen dag, en de troost en het geluk, in dit ondoor-

gronde domein van studie gevonden, begaf mij tot nu toe niet, en maakte mij het dragen van een zwaar leven gemakkelijk.

Ik nam mij nu vóór, door gestadige oefening verder te gaan, nog langer en beter te observeeren, en vooral ook te beproeven in hoever ik in deze zintuiglooze sfeer willend kon handelen. In mijn eerste opgetogenheid hoopte ik wel eenmaal zóóver te kunnen komen, dat ik van waken tot slapen overging zonder verlies van zelfbesef, en nacht aan nacht de droomsfeer observeerde met al de kalmte van den dag, - aldus mijn gansche leven verdubbelend. En bovendien het booze en demonische te kunnen bestrijden, het reine en zalige te kunnen zoeken, en wellicht ook voor anderen geldige feiten uit de onbekende waarnemingswereld te kunnen opdelven.

Natuurlijk ben ik in overdreven verwachtingen teleurgesteld. Niet dan uiterst langzaam kunnen wij veld winnen in het zoo ganschelijk onbekende. Ik moet tevreden zijn met het nalaten van een reeks eerlijke en nauwgezette observaties, die door anderen zullen worden herhaald en getoetst. Voor u, mijn lezer, zal ik ze, als de tijd mij gegund wordt, in geschrifte ter studie nalaten, wél geordend als een wegwijzer tot verder onderzoek. Ik weet dat gij den door mij gewezen weg kunt volgen, en het verder brengen dan ik.

Voorloopig wil ik alleen in 't kort vermelden, dat al werden mijn verwachtingen niet zóódanig vervuld als ik hoopte, toch ook geen van allen ganschelijk werd teleurgesteld.

Nacht aan nacht de helderheid van geest te bewaren, door den geheelen duur van slaap, dat is mij niet gelukt. De oogenblikken van waarneming waren en blijven kort van duur, en met groote tusschenpoozen. Soms valt er weken lang niets te observeeren, dan volgen weer twee, drie goede nachten aaneen. De voorwaarden tot goede observatie zijn: een uitstekende gezondheid, evenwicht van ziel en gestel, en de diepe, verkwikkende slaap tegen den morgen, als het lijf en de zintuigen in volledige lijdelijkheid en rust verkeeren.

> Nell'ora che comincia i tristi lai
> la rondinella presso la matina
> .....
> e che la mente nostra, peregrina
> più dalla carne e men da' pensier presa
> alle sue vision quasi è divina.

Slechts enkele malen is het mij gelukt in te slapen met ongebroken zelfbesef. Dit gebeurde als ik zeer vermoeid was en snel diep sliep. Dan wist ik, op eenmaal, met een wonder gevoel van vreugde en verlichting, dat de begeerde slaap gekomen was, en ik

dacht, genoot, nam waar, wilde en handelde met kalm overwegen, in de blijde overtuiging dat mijn lijf waarvan ik de vermoeidheid niet meer voelde, zijn noodige verkwikking vond, zonder dat mijn zintuigloos en onwaarneembaar wezen zijn levensspel behoefde te staken. Maar deze uiterst gunstige condities zijn zeldzaam, meestal voel ik mij met snelheid door de waarnemingssfeer glijden, bezorgd dat de korte tijd zal ver vlieden zonder dat ik er alle partij van trok.

Uit een lange reeks waarnemingen blijkt mij vooral dit: dat er verschillende sferen bestaan, die men onmiddelijk bij het besef krijgen, aan een eigenaardige stemming - niet nader te omschrijven - herkent. Men weet in welke diepte, op welk waarnemings-veld men verkeert.

Er is een sfeer, waarin men de wereld van het dag-leven, de door ons geziene aarde met zijn landschappen en woningen, in een wonderlijk veranderde wijze, terugziet. Het lijkt er niet op, maar men weet: dit is bedoeld.

Zoo zag ik mijn ouderlijk huis in de stad, met zijn ouderwetsche weelde, telkens weer terug, in menig nacht, maar in den droomvorm. Zoo ook het Comer-meer, en het bosch van Gombo bij Pisa, en ook Engeland, en de Noordzee - maar het is steeds het

droom-meer, en het droom-bosch, en het droom-Londen, totaal verschillend van de werkelijkheid des daags. Maar aan zichzelf blijven ze gelijk, en ik herken ze telkenmaal onmiddelijk.

Zoo is er een sfeer van verrukking en groot geluk. Daarin is het zelfbesef het krachtigst, en het is niet mogelijk de wonderbare helderheid te doen begrijpen waarmede men alles beziet en bewondert, en het ontwijfelbare gevoel eener realiteit, toch gansch verschillend van die van 't waakleven. Men ziet dan wijde, prachtige, min of meer klaar verlichte landschappen, wel naar aardschen trant, met bergen, boomen, zeeën en rivieren, maar schooner en vervullend met namelooze bewondering. En men ziet ze intensief scherp, volkomen duidelijk, met vol bewustzijn.

In deze sfeer heeft men ook een eigenaardig lijf, met zeer intensief lichaamsgevoel, en met bepaalde eigenschappen. Men voelt de eigen oogen en ziet er mee, wijd open, men voelt den mond, en spreekt en zingt luidkeels - zich verwonderend dat het slapende lijf nu doodstil moet zijn, - men neemt de eigen handen en voeten waar, en de kleederen die men aan heeft, gelijkend op de kleederen van het dagleven. Het is alles een weinig anders, het wordt gezien als vlottend, als door stroomend water, en het wisselt, ook onder invloed van den uitgesproken wil. Maar men

herkent het droom-lijf, zooals men het waak-lijf herkent, als men er weder in is teruggekeerd. En men heeft de gevoelsherinnering van beiden, onafhankelijk van elkaar. Men herinnert zich, bij 't ontwaken, dat het droom-lijf in drukke actie is geweest, maar het waak-lijf weet dat het rustig stil heeft gelegen, en niet geheel dood, want een ongewoon gedruisch zou het doen hebben ontwaken. En het droomlijf heeft alle zintuigswaarnemingen van het waaklijf, en alle krachten, maar méér nog, want het kan niet alleen zien, voelen, hooren, proeven en ruiken - maar ook zeer fijn denken en veel fijner stemmingen waarnemen, ja! dit laatste zóó fijn en scherp, dat men het bij geen zintuigelijke waarneming van den dag kan vergelijken, en met reden van een nieuw zintuig zou kunnen spreken. En het kan zweven en vliegen. Het voelt licht en vrij - al is het waak-lijf in diepen slaap van vermoeienis, het droom-lijf, in deze sfeer, is altijd lenig, licht, boven beschrijving behagelijk. Dit vermogen om te kunnen zweven is steeds de stellige aankondiging van het naderen der gelukkige sfeer. Maar dit zweefvermogen is niet onbegrensd. Het droom-lijf kan zich in alle afgronden veilig naar omlaag laten zweven, maar het kan niet tot alle hoogten stijgen. Het stijgen kost inspanning, en mislukt vaak ondanks groote krachtaanwending. Uiterst merkwaardig is de nauwkeurige

observatie van den terugkeer van het eene lijf in het andere, bij 't ontwaken.

Men kan altijd, uit de gelukssfeer, willekeurig wakker worden. En het is mij een steeds wederkeerende verbazing, een nooit verzwakkende verwondering, als de twee lichamen, elk met hun duidelijke lijfsherinnering, in elkaar overgaan. Het droomlijf neemt een houding aan, laat ik zeggen: met uitgespreide omhoog-geheven armen, en het roept luid of zingt, maar het weet, tegelijkertijd, dat het slapend lijf, doodstil met over de borst gekruiste armen op de rechterzijde ligt, maar dit schijnt onmogelijk, zoo duidelijk is het gevoel der spraak, der spieren, van de geopende oogen... en dan toch, één onbeschrijfelijk, duizelig moment van overgang, en men krijgt weer het lichaamsgevoel van het. slapende lijf, met de herinnering van zwijgend, en niets-ziend, onbewegelijk gelegen te hebben in gansch andere houding.

Wie dit eenmaal heeft waargenomen, zooals ik het vele honderde malen waarnam, - hij heeft geen botte negatie meer voor de onderstelling dat het verval en het vergaan van dit zintuigelijk waarneembare lijf een mogelijkheid van reïntegratie en van vernieuwd gevoelen, willen en waarnemen zou overlaten. Evenmin zal hij mijns vaders meening durven bevestigen dat wij geen teeken of bewijs hebben van het bestaan van

een deel onzes wezens, dat van het waarneembare lichaam zich scheiden kan, - hetzij wij dit ‘ziel’ of ‘schim’ of wat anders willen noemen.

Het is deze geluks-sfeer waarin ik steeds weder hoopte te geraken, en waarvan het bereiken mij den ganschen dag gelukkig maakte. In die sfeer kan ik heerlijk zingen en muziek maken, een talent waarin ik overdag helaas! maar zeer weinig uitmunt. In die sfeer ook kan ik invloed uitoefenen op mijzelven en op het leven van den dag. Een krachtige suggestie door mijn droomlijf uitgesproken heeft vat op het waaklijf en verdrijft vermoeienis, neerslachtigheid, en die enkele lichte stoornissen die mij somtijds kwellen.

Maar gewichtiger dan dit: in de gelukssfeer kan ik bidden, zonder schaamte of verlegenheid. Ik stort mijn vol hart dan uit, - ik die nooit een goed spreker was - in zuivere, innige, vloeiende taal, dankend vragend, lovend.

Zelf-suggestie? - O zeker! - Maar toch een zeer bizondere. Want er is antwoord. Antwoord, dat mij nooit gansch bedrogen heeft. Als ik bid, in die wondere sfeer, in een namelooze verrukking, geschieden er fijne, stille, veelzeggende teekenen in het schoone landschap voor mijn oogen. Een teeder wolkfloers verduistert het licht, als een wenk van onheil of gevaar, - een groote, helle schijn gaat op, achter me

of terzijde, als bemoedigende groet - een lichte wolkenlaag vervluchtigt allengskens en een diep-donker, peilloos en zegenend azuur komt te zien en vervult mij met ongekende troost. Blauw, onvergelijkelijk schoon blauw, is de meest kenmerkende kleur voor deze sfeer. Als ik dat blauw zie, dan weet ik dat alles goed is, dat ik recht en veilig ga, dat de zegen en de steun mij nabij blijft. Blauw is de cosmische kleur, de kleur van hemel en oceaan, van het wijdere, universeele leven, zooals groen de tellurische, de kleur van het meer beperkte aardsche bestaan.

Zeer allengskens, zeer langzaam geraakt men door herhaalde waarneming in al deze sferen en gewaarwordingen thuis, ik heb dat in andere geschriften nader trachten te omschrijven. De volledige beteekenis er van is natuurlijk uit *mijn* waarnemingen alleen niet op te maken. Dat vereischt nog herhaalde, langjarige studie van volgende generaties. Maar een ongekend verschiet van *waarnemen* en *weten* opent zich, waar wij niets anders hadden dan gelooven en vermoeden.

Ook alleen om het kort verhaal van mijn levensloop wèl te kunnen volgen, is het noodig iets van dit nachtelijk waarnemingsleven te weten. Want dit heeft grooten invloed op mijn lot gehad. Ik deel het mede. onbekommerd door de vrees dat de filister-kudde dit in handen zal krijgen. Want ze zullen het als

ijdel fantasterij beschouwen, als curieus bedenksel, in den trant van sommige wonderhistories van Rudyard Kipling of H.G. Wells, bedacht tot hun amusement. Gij, lieve lezer en goede verstaander! zult den toon van echtheid gemakkelijk herkennen. Ik ben allerminst een fantast, de naakte, nuchtere werkelijkheid heeft mijn trouwe devotie - maar ik loochen haar niet omdat ze zich des nachts voordoet in plaats van overdag, en een waarneming blijft mij een waarneming, of ze nu door de zintuigen tot mij komt of niet.

Dat de droomsferen evengoed bepaalde rangschikking en situatie hebben als de overdag waargenomen ruimte, acht ik daarom waarschijnlijk, omdat zij in bepaalde volgorde zich voordoen. Eéns maar ben ik in een allerdiepste sfeer geweest, waaruit ik niet willekeurig kon wakker worden, en waarin ik zeer gelukkig-makende ontmoetingen had. Wezens die als menschen waren, maar zonder menschelijke zorg, en een zwevend kind dat ik in den droom reeds vergeleek met Goethe's Euphorion, het kind van Faust en Helena. Deze sfeer lag nog dieper - maar men begrijpe het woord ‘diep’ wèl als metafoor - dan de schoone gelukssfeer met de wijde landschappen.

Maar onveranderlijk volgt op de geluksfeer, naar 't ontwaken toe, die der demonen, met hun moedwil en hun griezel. Deze sfeer is gemakkelijk te herkennen,

men ziet de vizionnaire dingen scherp en helder, doch ze hebben een onbeschrijfelijk maar zeer duidelijk spookachtig karakter. Een enkel voorwerp, een borstel of een hoefijzer of iets dergelijks, kan mij plotseling voor oogen komen, en ik weet onmiddelijk door den griezel, het spookachtige wat er van uitgaat, dat het een demonisch maaksel is.

Een zeer gewone aardigheid van dit demonenvolkje is u schijnbaar te laten ontwaken. Dan meent ge dat het morgen is, opent de oogen, ziet in 't rond en herkent uw slaapvertrek. Maar als ge wilt opstaan, ziet ge op eenmaal dat er iets vreemds, iets griezeligs, iets spookachtigs aan 't vertrek is, een stoel beweegt van zelf, een ledig kleedingstuk wandelt rond, de vensters, het licht, alles is anders, ongewoon - en op eenmaal begrijpt ge dat ge nog niet wakker zijt, dat ge nog droomt, en in een spookwereld zijt beland. De eerste malen dat mij dit gebeurde, was ik angstig en deed nerveus groote moeite om te ontwaken. Maar na eenige malen van dergelijk verkeerd wakker worden verschrikte het mij in 't geheel niet meer. De curieuze spooksfeer met zijn scherpe contoeren en grel licht interesseerde mij, en ik werd even gemakkelijk en rustig willekeurig wakker als uit andere droom-domeinen.

In dit demonen-land verkeeren de meeste droomers,

zonder het te weten. En ook thans nog, als mijn zelf-besef en herinnering niet zeer helder is, laat ik mij er vaak door bedriegen. Dan komen de spot-droomen, de vuile, vieze, bloederige, lubrieke en obscene droomen.

Maar kom ik uit de geluks-sfeer en heb dus klare kennis en tegenwoordigheid van geest, dan zie ik, bij 't passeeren dezer spook-wereld, de wonderlijke gestalten zelf in hun werkzaamheid. Ik kan hen niet beter beschrijven dan Teniers en Breughel hen hebben afgebeeld, maar dit konden die kunstenaars niet weergeven, dat ze voortdurend van gestalte en kleur veranderen. En dit doen ze niet alleen uit eigen beweging, maar ook op mijn bevel, en ik amuseer mij somwijlen met hen te laten groeien of verkleinen, en blauw of zwart te laten worden, en wonderlijke vormen te laten aannemen. Door drommen van honderden heb ik mij heen bewogen, en al ben ik ongelijk in mijn macht over hen, toch voel ik nooit meer de oude namelooze vrees, en weet hen, als ze te opdringerig worden met forsche macht-woorden, en ook met zweepslagen op behoorlijken afstand te houden.

Dit klinkt u wellicht vreemd, maar ge moet wel begrijpen, lieve lezer, dat ook in het zintuig-looze leven de gedachte alleen niet werkt zonder een zekere plastische uiting, een vergestalting in zichtbaren, hoorbaren of tast-

baren vorm. Krijg ik het te kwaad tusschen het spokenvolk dan moet ik luide commandeeren, zelfs schreeuwen ‘achteruit!!’ en zoo dit niet helpt mij een zweep wenschen, die terstond komt, en er duchtig op ranselen. En ik verzeker u, en ge zult het zelf ondervinden, als ge mijn verzekeringen aan eigen waarneming toetst, dat er geen verkwikter ontwaken en gelukkiger, serener en vrijer morgen volgt, dan na zulk een welgeslaagden demonen-strijd. Ja, dit soort vechten is het geweest, lieve lezer, dat meer dan alle inspanning overdag, mij geholpen heeft in 't overwinnen mijner lage en gemeene bezoekingen. Aldus is mij veel uit oude overgeleverde verhalen omtrent bezoeking en demonen-kamp, in 't licht van nieuwe ervaring juist gebleken.

Hier moet ik u waarschuwen voor een zeer merkwaardige en gewichtige eigendommelijkheid van ons droom-lijf en droom-wezen. In vele dingen is het de meerdere van het waak-lijf, in fijnheid van stemming en gevoel, in scherpte van waarneming, in gevoel van vrede, welbehagen en geluk - ook in subtielheid van denken, - maar in één ding is het zwakker, namelijk in beheersching der hartstochten, In eenmaal ontvlamde drift, in droefheid, in verrukking, in vroolijkheid, in alle gemoedsbewegingen is het zeer spoedig buiten controle. Het verdoolt dan in matelooze uitersten, die

het waarnemende oordeel niet wil, zelfs betreurt, maar machteloos is te bedwingen of tegen te houden. Ik trek deze conclusie hieruit, dat wij onze hartstochten overdag moeten leeren te matigen en te bedwingen, want het zintuiglooze leven wordt verrijkt met al wat het dagleven toevoert, maar kan alleen goed getemde en geördende aandoeningen gebruiken.

Daarom is het verblijf in de demonen-sfeer nooit zonder gevaar. Liet ik mij door wat te veel zelfvertrouwen tot een minder hooghartige en gereserveerde houding verleiden, werd ik wat familiaar met het drieste volkje, dan berouwde mij dat spoedig, want ik werd meegesleept door hun uitgelatenheid en dwaasheid, ik kon het lachen en wild en uitbundig doen niet meer tegenhouden, of ik wist mij ook in mijn woede tegenover hen niet te matigen, tot mijn schande en verdriet.

En vooral geldt dit voor de wulpschheid waarvan zij bizonder gaarne partij trekken. In lascieve streken zijn ze uitgeleerd, en van mijn zwakheid maakten ze misbruik met veel succes. Ik bemerkte spoedig dat ze geslachtloos zijn en beurtelings zich als man of als vrouw kunnen voordoen. Zoolang ik dit goed weet, sta ik sterk tegenover hen. Maar vermindert de klaarheid van mijn zelfbesef en mijn geheugen, dan loop ik er in.

Dus moet ge mij wèl verstaan, lieve lezer, omtrent het heilzame van dezen demonen-kamp. Het bestrijden van demonen is niet het bestrijden van hartstochten. Demonen zijn vijanden en staan buiten ons individueel domein. Maar hartstochten zijn onze vrienden, onze nuttige huisdieren, behoorende tot de eigen huishouding, de economie van ons eigen wezen. De hartstochten en gemoedsaandoeningen moeten getemd worden, nooit bestreden. En dit temmen geschiedt overdag, want in den nacht zijn ze moeilijker te beheeren, en het zintuigelijk onwaarneembare lijf, dat wat blijven kan na verwelken en afvallen van ons waaklichaam, dat heeft geen macht meer tot temmen. Dat oogst alleen wat overdag gezaaid is.

Maar toch versterkt dat nachtelijke leven en de kamp tegen het demonenbroed de ziel ongemeen, vooral door het *weten*, het verhelderd inzicht, het beter begrip van ons duister eigen wezen en zijn niet minder duistere belagers.

In de betere, hoogere of diepere droomsferen komt de vuile wulpschheid, de lage lasciviteit niet voor. Wel liefde-verrukkingen van ongekende pracht. Maar het is een bijna onfeilbaar kenmerk voor al wat eigen is aan de geluk-sfeer, dat het geslachtelijke zaken met een wonderbaar niet-achten voorbij gaat, en nooit iets van den lust meebrengt waarover men vernedering en

schaamte voelt. Toch zijn de verbindingen en verrukkingen er in zeer na gelijkend op het liefde-leven van den dag, hoewel schooner en rustiger. Maar dat bizondere wat vuil is en weerzin en walging nalaat, is er met fijne scheiding uit verdwenen.

XIII.

Wat ik u in 't vorige hoofdstuk verhaalde is noodig om mijn verder leven te begrijpen. Maar het zijn de uitkomsten van een ganschen levenstijd, en in de jaren vóór mijn huwelijk, toen ik met moeder en haar beschermelinge samen woonde, was ik pas in den aanvang en wist nog maar weinig van dat alles. Ik sprak er ook niet. over, en heb dat in mijn gansche latere leven maar met één mensch gedaan.

Toen er van mijn priesterschap niets komen zou waren wij alle drie blij het zwoele Rome te verlaten. Wij gingen naar Como en betrokken onze villa aan het meer. Het was een oud huis met geel stucco bekleed, en had een droevig air van vervallen deftigheid, van staat, die zelfs in zijn bloeitijd meer getoond had dan zij was. Het was geheel anders dan mijn herinnering het me voorstelde. Veel armelijker, kleinen - een flauwe, vooze weerschijn van de solide marmer-pracht van antiek en renaissance, die het wilde nabootsen. Maar er was nu een ongewilde bekoring

over gekomen, juist door 't verval. Want de tuin met zijn cipressen, mimosa's, magnolia's en rozen was door de verwildering des te schooner geworden, en wij woonden in enkele kamers van het groote, stille huis, en maakten het in die hoekjes ons behagelijk, als waren wij huisbewaarders en geen eigenaars. En vóór aan den tuin was het meer, met zijn diep-blauw spiegelvlak met satijn- of moiré-glans, al naar de zachte wind het bestreek, - en achter ons warende bergen, met de duizende primula's, de purperen erica, de wit-en-roze kerst-rozen. Het beekje was er nog altijd - en de oude zuilen-portiek, waar de steen onder het afgebladderd stucco te voorschijn kwam, en de rozen door de vloersteenen en om de kolommen heengroeiden.

In die woning trok ik mij terug, verzamelde boeken en trachtte door studie en een stil en sober leven op eigen gelegenheid de wijding te krijgen die ik in Rome niet vinden kon. Lucia bleef bij ons inwonen, met haar kamenier, en ik zag haar en mijn moeder aan de maaltijden, maar anders ook niet vaak.

Het waren strenge, rustige, ingetogen jaren, die wel tot de goeden mijns levens kunnen gerekend worden. Ik zelf ging stil mijn eigen weg en studeerde, alleen volgens den leiddraad van mijn innerlijk weetbegeeren.

Maar de vrouwen wachtten, wachtten, en ik zag het niet, of achtte het niet. Bernard Shaw, de Ben-

jamin en het enfant terrible onder mijn broeders, doet al zijn best de wereld te beduiden dat het de vrouw is die den man verovert en niet omgekeerd - en zeker is daar méér van waar, dan de kudde weet. Maar als men hem gelooven moest, zou men gaan meenen dat de vrouw daarbij alleen eigenbaat beoogde, en den man vooral liefhad, begeerde en nam omdat zij hem nuttig vond voor 't belang van haar diepe instincten, als de vader van het gewensche schoone en goede kind. Maar zoo is 't in waarheid toch niet, en de vrouw, in haar stille, ongemerkte lokking en verbindingswerkzaamheid wil niet enkel nemen, maar ook geven, vooral geven, en de man is haar meestal nog meer waard dan de vader.

Lucia was een zeer zachtzinnige vrouw, toch met vast karakter. Zij had den breeden, stevigen lichaamsbouw en de regelmatige massieve trekken van Tizian's vrouwen, maar haar oogen stonden zachter en minder uitdagend levenslustig. In haar wezen en karakter was zij ouderwetsch, al het moderne, zoekende, onzekere, weeke, was haar vreemd. Zij was ook kenmerkend latijnsch en ongermaansch in haar gevoelens en begrippen. Zij onderwierp zich zonder kritiek aan de zedeleer der groep waarin zij verkeerde. Het conventioneele was voor haar een onwrikbare gevoelsrealiteit, de traditie had voor haar alle kracht van het goddeiijke

en levende. Zoo was het begrip ‘eer’, met al zijn persoonlijke en sociale facetten, voor haar even vast, helder, zuiver-begrensd en onaantastbaar als een diamant. Dat het veranderlijk zou kunnen zijn, dat sommige eeuwen eervol hadden genoemd wat thans eerloos heette en omgekeerd, dat overpeinsde zij niet en naar de blijvende kern van het wisselende idee zocht zij niet. Zij had daardoor een sereniteit en een gemoedsrust die mij, in mijn verwarringen, soms zeer benijdenswaardig voorkwam. Zij had geen neigingen die zij verachtte, maar ook geen idealen die zij, als ik, gestadig terwille van het leven moest besnoeien. Dat een jonge vrijgezel als ik zich soms uitspattingen veroorloofde, dat was een feit waarover ze met een luchtigen Franschen pas heenstapte. Zinspelingen daarop verdroeg ze met een gemakkelijkheid die mij soms pijnlijk aandeed. De behoefte der Engelsche vrouwen om de illuzie van prématrimoniale reinheid in beide echtgenooten vol te houden scheen zij niet te voelen. En al erkende ik haar goed recht daarin, toch hinderde het mij, en verkoos ik Emmy's naïeve of voorgewende blindheid.

Maar ik begreep ook dat Lucia's toegevendheid in even strenge veroordeeling zou overgaan zoodra conventioneele grenzen werden overschreden. Wat een jong man vóór zijn huwelijk deed had in Latijnsche

landen nog nooit zijn ‘eer’ in gevaar gebracht. Maar haar eer als vrouw, de eer van een gezin, de eer van een familienaam dat waren voor haar bepaalde werkelijkheden, die door bepaalde daden bedreigd konden worden, en die zij desnoods met opoffering van haar leven zou behoeden.

Zij was in weelde opgevoed en kreeg bij haar meerderjarigheid beschikking over een groot vermogen. Daarom scheen ze zich echter niet in 't minst te bekommeren, en ze leefde in mijn moeders huis in allen eenvoud. Dat mijn moeder er evenmin om gaf durf ik niet zeggen, en dat was voor mij een reden te meer, weerspannig te zijn. Het stond mij geducht tegen, mijn moeder steeds te hooren spreken over de ellende en nietigheid van het aardsche leven en over de zaligheid hiernamaals, als het eenige wat onze aandacht waard was, en tevens te bemerken hoe zij met onbewuste moederlijke koppelzucht en heimelijke strategie een rijk huwelijk voor haar zoon trachtte te bewerken. Ik verzette mij dan ook tegen haar stille machinatiën zooveel mij mogelijk was, zonder de huis-vrede in gevaar te brengen.

Het baatte mij echter niet. Ik moest dit spel verliezen omdat ik er mijn aandacht niet bij had. De beide vrouwen wilden het winnen, niet met bewust doelbeoogen, maar zooals vrouwen iets willen, met

de gansche onverzettelijke kracht van hun gemoed, zonder dat ze er ooit een woord over spreken, of het zichzelve erkennen. En ik was verdiept in chemie en physica, in physiologie en biologie, - mijn gansche gemoed werd betrokken in de groote inspanning om iets te ontcijferen van het geheimzinnige schrift der natuur- en levens-verschijnselen, en iets te doorgronden van de duistere recessen van mijn eigen wezen.

Zoo was de strijd ongelijk, - en al duurde hij jaren, ten slotte voelde ik mij, als bij verrassing, overwonnen. Ik bemerkte dat ik niet meer terug kon en tevens dat ik toch alle verantwoording droeg. Er is geen diplomatie fijner dan de onbewuste diplomatie der vrouwen. Men had mij overwonnen en mij daarbij geheel de illuzie doen behouden dat ik zelf de handelende, de aanvallende, en de overwinnende partij was. Maar dit alles, men merke dit wel op, in de meest toegewijde en onbaatzuchtige liefde.

Waarlijk verliefd, zooals op Emmy Tenders, ben ik op Lucia del Bono nooit geweest. En dat ondanks mijn amoureuzen aard, haar groote bekoorlijkheid en ons langdurig samenzijn. Ik bewonderde haar, om haar schoonheid en om wat ieder haar vlekkeloos karakter moest noemen. Maar haar ontbrak juist voor mij dat zekere geheimvolle, ondoorgrondelijke, wat mij in Emmy tot zoo razenden hartstocht ge-

prikkeld had. Ik heb Lucia liefgehad om dezelfde redenen waarom ieder haar moest beminnen, omdat zij werkelijk een zeer beminnelijk wezen was. Maar dit rationeele gevoel, dat menigeen zeker deugdelijker grondslag zou schijnen voor een gelukkig huwelijk dan de meeste liefdevlagen, is nooit tot de hoogte gestegen van een hartstocht machtiger dan alle rede. En ik meende, zooals vele wijze en bezadigde menschen, en zooals ook mijn moeder, dat ik met zulk een wei-overwogen genegenheid kon volstaan om haar gelukkig te maken en mijn eigen leven zuiverheid en balans te geven. Ik leefde in den zeer algemeenen waan dat ik mijn eigen wezen gansch in de macht had en er dus, van uit het hoofdkwartier mijner zelfbewustheid, vrijelijk over kon beschikken, al naar den raadslag eener redelijke overweging.

Dat ik Lucia gelukkig zou maken door haar te trouwen scheen wel ontwijfelbaar. Dat ik ooit voor een tweede vrouw zou voelen wat ik voor Emmy had gevoeld, kon ik niet gelooven; wat zou ik dan beter kunnen doen dan mijn leven wijden aan een voortreffelijke vrouw, die ik daarmee alles gaf wat ze scheen te verlangen en die mij zeker als echtgenoote niet zou teleurstellen? Wel zou ik dan, om haar niet te vernederen, een liefde moeten vóórwenden die ik niet dacht ooit te zullen voelen. Maar ik stond al niet

meer zoo naïef, broederlijk-oprecht tegenover de menschen, en zag geen kwaad in het spelen van zulk een rol met zoo goede bedoeling. Ik hield er mij ook volkomen toe in staat, en zwoer bij mijzelven wederom een niet minder oprecht-gemeenden en ook niet minder broozen eed, dat ik haar een trouw en voorbeeldig gemaal zou zijn, en eigen geluk ten allen tijde zou achterstellen bij het hare.

Nu is ieder menschelijk *persoon*, naar de oer-be-teekenis van dit woord, ook een masker, en er leeft geen mensch, al is hij nog zoo eenvoudig-oprecht, zoozeer uit-één-stuk, of hij heeft zich zulk een masker gemaakt, zulk een rol opgedragen, al naar zijn idealen van menschelijke waardigheid, van behoorlijkheid en fatsoen. En hij tracht zich, als hij 't eerlijk meent, in die rol in te leven, zoodat hij zelf kan gelooven te zijn wat hij vóórwendt. Zoodoende, eigen of anderer fatsoens-ideaal nabootsend, bootseert en fatsoeneert hij zichzelven tot een persoon, die te meer gerespecteerd zal worden naarmate zij duidelijker, vaster en onver-anderlijker is. Maar wil hij een masker vormen, een rol spelen, ver liggend buiten zijn eigen vorm-idealen en onbereikbaar voor de plasticiteit van zijn werkelijk wezen, dan faalt hij jammerlijk, heet een gluiper en een schurk, en is inderdaad een stumper.

Ik speelde dan ook tegenover Lucia niet een rol die

mij geheel vreemd lag. Ik deed alleen mijn best de grenzen tusschen de gevoels-schakeeringen: genegenheid en verliefdheid, te doen vervagen en vervloeien. Dit was niet moeielijk en ik hoopte oprechtelijk dat mijn ware wezen de voorgewende vorm eenmaal wel zou vullen, dat ik dus voor Lucia de echte minnaar en verknochte gemaal zou worden die zij in mij meende te vinden. Ik vertelde haar ook de historie van mijn hart en mijn verleden, voor zoover het tot een eerlijke beoordeeling noodig was, en zij nam het alles eerbiedig aan als weldoende en vereerende vertrouwelijkheid, en zag hoegenaamd geen bezwaar. Zij volgde al even gedwee de suggestie van haar eigen neiging, dat alles zou worden als zij 't wenschte, als zij op mijn moeders wijsheid had vertrouwd en bleef luisteren naar de stem der kudde.

De wilde, zoele scirocco had de sneeuwkappen der bergen plotseling wel tot de helft verkort, de mimosa's bloeiden rijkelijk, met hun volle massa's heldergeel grel kleurend op de diepblauwe lucht, en op de bergen straalde overal de hepatica met zijn duizende lieve bloemesterren van smachtend teederblauw, - toen Lucia en ik zouden trouwen in den blanken marmerdom van Como. Ik had toegegeven dat het alles in den vorm zou gaan. Meer en meer leerde ik mijn leven splitsen, als de eenige wijze om vrede te houden met

de menschen en met mijzelven. Ik zag in, dat wat mij in broeder Michaël afkeer-wekkende huichelarij had geschenen, niet anders was dan de brutale aanvaarding en stuitende goedkeuring van een droeve noodzaak waaraan elk diepdenkend mensch onderworpen is. Was niet Socrates een veel te verstandig man om te gelooven dat, indien er al een God der geneeskunde bestond die Asklepias heette, hij dit personage genoegen zou doen door een haan te kelen en te verbranden? Toch liet hij dit doen, tot dank voor de snelle werking van het vergif dat hem ombracht, dus in een moment waarin een wijs mensch gewoonlijk geen grapjes maakt of comedie speelt. Die arme haan van Socrates heeft mij menigmalen voor oogen gestaan, ook toen ik mijn boeken en microscopen, mijn kiemende zaadjes en groeiende Salamander-larven verliet om mij op te tooien voor de huwelijksplechtigheid. Ook de allerwijste mensch moet offeren aan de goden van zijn tijd.

Het was een mooie dag en een schitterend vertoon. Lucia's voorname familie was in voltallige schare en pronkenden dosch opgekomen, niet alleen de violette maar ook de vuurroode geestelijkheid was vertegenwoordigd, het straatpubliek van Como stond als bij een vorstelijke aankomst van de landingsplaats onzer booten tot aan den dom geschaard, de kwajongens renden

voor ons uit en men juichte zelfs, als beteekende het geval een vreugde te meer op aarde.

In de kerk geurden bergen rozen, en straalden honderde kaarsen, en terugkeerend vormden wij een lange, bonte gondel-rei op het meer, met door 't water slepende draperieën en gezang en muziek, als waren wij nog in de goede dagen der Borgia's.

Lucia was sereen en stil-gelukkig stralend, als een blauwe hepatica-bloem, een weinig schuchter, toch schalks en blij antwoordend, en haar klare, fraaie oogen waren niet meer dan even vochtig. Zij zag niets dan blijheid, en een welkom geluk, een regelmatig, godge-vallig leven vooruit.

Voor mij was deze schoone vertooning niet moeielijk vol te houden. Het was niet zoozeer een rol of een comedie, die ik speelde, als wel een mooie droom.

Toen de zon daalde zat ik op 't terras te peinzen en keek naar de kleuren van het donker glanzende bijna zwart-groene magnolialoof, de in den avond goudkleurig glanzende sneeuw der bergen aan den overkant, daarboven de lichtend bleek-groenachtig-blauwe hemel, onderaan de purper violette berghellingen en het zacht-staalblauwe meer. Die kleuren werden één geheel met den bloesemgeur der citroenen die mij omringde, en kenmerkten het moment, tot een van die onvergetelijke representatieve, waarheen wij bij onze levensvaart nog

telkens omzien, als de scheepsstuurman naar een voorbij gevaren boei of bakenvuur.

Ik dacht aan mijn droomwereld en vergeleek de scherpe, kleurige aandoeningen van den nacht met deze van den dag, mijzelven afvragend waar ik het meest echt, werkelijk mijzelf was, en welke wereld de meest. werkelijke was van de twee, - en waarom.

XIV.

Er is een sfeer in de droomwereld, waarin gij, lieve lezer, zeker evengoed geweest zijt als ik, maar waarschijnlijk zonder haar als zoodanig te onderscheiden. Het is u zeker wel overkomen op zeer levendige wijze te droomen van personen die gestorven zijn. Dan hebt gij twee bizonderheden kunnen opmerken, vooreerst dat gij u in uw droom gewoonlijk niet herinnert dat die menschen dood zijn, en dan, dat wanneer gij andere personen met hen samen ziet of in hun nabijheid of kort na hun ontmoeten, die anderen óók gestorvenen zijn, waarvan ge in den droom het verscheiden zijt vergeten.

Vóór den dag, waarvan ik u in 't laatste hoofdstuk vertelde, had ik de regelmaat in deze verschijnselen reeds lang opgemerkt, en er een vermoeden uit gewonnen, omtrent den samenhang van hun oorzaken.

Een vermoeden, zeg ik. Daarom nog niet zonder waarde. Al wat wij bewijzen noemen, zijn vermoedens met verschillenden graad van stelligheid. Nietzsche zegt

schamper dat God maar een vermoeden is. Zoo is 't. Maar 't is niet aardig van hem de menschen daarom voor den gek te houden en hen den door niemand ooit gezienen bovenmensch, die nog minder dan een vermoeden is, tot een potsierlijk bedacht afgodje in handen te duwen.

Geloof niets buiten de ervaring, lieve lezer. Maar God en Christus zijn méér ervaring dan de bovenmensch, al zijn het vermoedens. Ook uw vader en uw moeder zijn maar vermoedens, afgeleid uit ervaringen, opgewekt door hetgeen hun huid en hun oogen voor u schijnen te beteekenen en te verbergen.

Ik vermoedde dan, dat ook de gestorvenen hun sfeer hebben, en dat als het droomlijf van den levenden slapenden mensch daar komt, hij het verschil tusschen die sfeer en de zijne niet kan begrijpen en daarom steeds in den waan blijft dat die gestorvenen nog leven.

Nu had ik al zeer vaak van mijn vader gedroomd. Eerst dat ik nog met hem zeilde op onzen laatsten tocht. Maar dat behoorde tot den schrikdroom, waarover ik reeds sprak, die zich aanvankelijk geregeld herhaalde.

Dien droom acht ik niet anders als de pijnlijke echo in de diepere ruimten van mijn ziel, van de heftige slag die mijn waaklijf had getroffen. Meer beteekenis hecht ik er niet aan.

Maar toen kwam een droom van geheel anderen aard, in merkbaar andere sfeer, waarin ik wandelde met mijn vader, terwijl hij zijn arm om mijn schouder legde, en schreide. Het was mij alsof hij zijn uiterste best wilde doen mij de teederheden te bewijzen die hij wist dat ik gaarne had, en waarmee hij gewoonlijk zoo karig was.

Ik herinnerde mij niet dat hij dood was en ik liep wat verlegen naast hem, als 't kind dat onverwacht méér krijgt dan waarom 't gevraagd heeft. Om hem nu ook van mijn kant een plezier te doen ving ik een fraaien vlinder, een prachtige droom-vlinder met wonderlijke blauwe arabesken op de vleugels, en ik zei een Latijnsch woord, om hem te laten zien dat ik de soort kende. Het woord herinner ik mij niet meer en het was ook maar droom-Latijn, dat is te zeggen: onzin. Maar mijn goede bedoeling was hem blijkbaar duidelijk en hij wees op de wonderbare vleugel-teekening en zei iets van ‘plasmodie’ of een dergelijk woord, even onzinnig als mijn soort-naam. Maar in den droom is er een gansch ander verband tusschen ziel en woord, en men kan wijze bedoelingen verstaan uit onzin en ook gedachte wisselen zonder woorden, - en ik wist toen, en ook na 't ontwaken, zeer goed dat mijn vader mij wilde doen denken over de wijze waarop die vlinder-tooi gevormd was.

Toen ontwaakte ik, en had geruimen tijd noodig om tot het volle begrip te komen dat mijn vader dood was. En dat begrip voer plotseling door mij heen als een kille werveling van kruin tot hielen.

De eerste uren na 't ontwaken was ik toen zeker dat hij het geweest was, die met mij had verkeerd, dat hij berouw had over zijn woede tegen mij in zijn laatste levens-momenten, en dat hij daarom schreide en ongewoon teederlijk met mij deed. Ook het wijzen op de vleugelcier van den vlinder vond ik gewichtig en vol beteekenis, hoewel mij nog niet klaar.

Maar de dag-indrukken zijn zoo verschillend van die van den nacht, de beiden zijn zoo vijandig, dat zij elkander beurtelings zoo grondig mogelijk trachten te verdringen, alsof men afwisselend in gezelschap van eenen vrome en een godloochenaar, van een poëet en een nuchteren filister, van een verkwister en een geldschraper is geweest. Zoo karakter-vast is geen mensch of hij ondergaat den invloed. En het overkomt ook mij, na zooveel jaren, nog regelmatig dat ik aan 't einde van den dag den nacht met zijn wonderen in een kritisch-ongeloovige verwachting te gemoet ga. Bij 't slapen gaan zelf kan ik mij den komenden overgang niet begrijpen, en eerst den volgenden morgen weet ik weer hoe alles was, en verbaas me hoe ik ooit twijfelde en 't vergeten was, zooals men 't

gezicht van een dierbaar mensch weerom ziet en zich verbaast hoe het herinneringsbeeld er van zoo gansch verflauwen kon.

De machtigste en zwaarste waan der menschen van dezen tijd, die hun voortstreven verlamt, als verstarrende ijzel de teedere bloesems hunner jonge, groeiende wijsheid neerbuigt en breekt, en wreede, steile muren opstelt tusschen hart en hart, tusschen groep en groep - dat is de waan dat in dezen strijd tusschen geloof en ongeloof uitspraak gedaan kan worden door iets dat zij Rede noemen en dat het Ware Woord tot wapen heeft. Maar de Rede gebiedt alleen in het rijk van verbeelding, in het rijk van woord, van taal, van schema en symbool. In het rijk der ervarings-werkelijkheid is niet Rede wat wij Rede noemen, en alleen de jonge mensch en het kinderlijke volk, als dat van Oud-Athene, verwart rede met praten, heeft één woord voor spraak en Rede, en ziet in den Logos het werkelijke, en in het logische het waarachtige, verwachtend dat geduldig redeneeren wel tot de werkelijkheid zal voeren. Maar is vader Plato niet zelf het dichtst aan de werkelijkheid gekomen waar zijn logos het meest onlogisch is?

XV.

Zij was het werkelijk. Het was in een lange laan, ter weerszij om-en-om donkere spar en beuk in goudbruinen herfsttooi. De zonnestralen, duidelijk blauwig in den fijnen nevel, drongen schuin door de donkere sparren, en lagen in goudkleur op 't hel-groene mos, en de blauwe lucht en het bruin-en-groene loover straalde in kleurenschittering die aan den bruin- en blauwen weerglans van opaal deed denken. Ik had haar al uit de verte zien aankomen, haar blanke, bloote voeten drukten stil het weeke mos. Ik keek ingespannen naar haar gelaat, naar de jonge, frissche huid, het zachtgegolfde glinsterende blonde haar, waarom heen de fijne, losse haartjes in 't zonlicht als een lichtkrans schemerden, naar de teedere ambertinten in de schaduwen om het fijngevormde oor.

Ze was het, en legde haar hand op de lippen, als moest ik luisteren. Maar ik hoorde niets. Ik zag duidelijk hoe de ronde vlekken zonnelicht over haar gezicht en haren gleden, de schaduwen van 't loover over haar wit-bekleede borst en schouders.

Terwijl ik naar haar keek, verwonderd wat zij zeggen zou, weefden de gedachten in mij hun fijn spel voort. Het fijne spel waarvan zij zoo zelden rusten, nacht noch dag. Ik dacht: ‘Hoe zou het leven na het sterven zijn? zouden wij dan ook waarnemen, zien, hooren, ruiken, proeven, tasten? Zeker kan het waarnemen nooit zoo stellig zijn als nu hier, zoo duidelijk als ik nu deze boomen zie, en haar lieve gezicht, nu, nu ik leef en waak, zoo duidelijk kan ik na den dood, zonder lijf en zinnen, niet waarnemen.’

Terwijl ik dit dacht was zij vlak bij mij gekomen, en ik sprak rustig:

‘Ben jij het, Emmy?’

Toen keek ik haar aan met eenigen twijfel, alsof er iets ongewoons aan haar was. En ze antwoorde fluisterend:

‘Nog niet heelemaal.’

Dit vreemd gezegde verbaasde mij niet. Ik begreep op dat oogenblik zeer goed wat zij er mede zeggen wilde, en ik vroeg:

‘Blijf je?’

Toen wilde ik haar in mijn armen sluiten. Maar ik zag haar het hoofd schudden en weer, met de slanke vingers voor den mond, wenken als moest ik luisteren. Toen hoorde ik een geluid als van een zwaar galoppeerend dier, een geroffel als van hoeven dat hol

weerklonk op den boschgrond. En ik herinnerde mij op eenmaal een zware verplichting die op mij rustte, en ik wist dat dit galop-getrappel daarmee in verband stond. Het was om mij te halen of om Emmy te verjagen, om een eind te maken aan dit groote, stille geluk. En een akelige, benauwde angst voelde ik stijgen in mij, terwijl het geluid al nader en nader kwam.

Maar Emmy lachte met een zachten, zegenrijken glimlach en zei:

‘Ik kom weerom.’

Toen zag ik, heel aan 't eind van de rechte laan, waar de beurtelings bruinroode beuken en zwartgroene sparren heel klein schenen en de hei-groene mos-weg opglooiend versmalde tot den hemel, het galoppeerende dier aankomen. Het was zwart, een paard of een stier, dat was niet duidelijk, maar het kwam nader en nader, en mijn angst klom tot ontzetting. Toen kwam plotseling het bleeke gezicht van mijn vader zijdelings uit de boomenrei te vóór schieten, en hij ging naar Emmy toe als om haar te beschermen, zeggend: ‘'t Is te laat!’

Daarna gebeurde die wonderlijke overgang, die is als een chaotische vermenging van twee levens-sferen, een door elkander wentelen van ruimte en licht, een

oogwenk beklemmend dan weer verruimend, als het gevoel van den duiker die onder water omdraait en het besef van boven en onder verliest tot hij zijn evenwicht en lucht en daglicht hervonden heeft, - de overgang van droomen tot waken.

Ik had gedroomd en werd nu eerst recht wakker. En dat, terwijl ik zooeven nog gedacht had dat in het leven zonder lijf en zinnen nooit zóó klare en heldere gewaarwordingen konden zijn, als die welke nu bleken toch tot den droom, tot het leven zonder lijf en zinnen te behooren. Ik was verwonderd en beduusd zooals zoo menig morgen bij 't ontwaken.

Maar toen kwam nog feller, nog aangrijpender herinnering.... Emmy! Ik had haar gezien, zoo stellig als ik haar ooit gezien had, haar blik leefde nog in mijn oogen, haar stem in mijn ooren. Het was Emmy geweest, en wij hadden elkaar in de armen willen sluiten, we hadden elkaars liefde geproefd.

Ik deed mijn oogen open en zag rond in de wereld waarin ik was ontwaakt. Ik zag de koude, ziellooze weelde van een hotelkamer, spiegelkasten, zware roode tapijten. Buiten galmden klokken, en ratelden wagens en klapten zweepen. Naast mij stond nog een bed en daarin zag ik glanzend donker haar... tegen het blanke kussen warrig uitgespreid in de onorde van den morgen. Dat was mijn vrouw - Lucia.

Een felle schok voer door mij. Mijn gevoelens en gedachten raakten in oproer als een bijenkorf waaraan gestooten is. Vruchteloos trachtte ik de harmonie en rust in mij te herstellen door geregeld overdenken.

Mijn sterkste gevoel was schuld, vreeselijke, ondelgbare schuld. Veel zwaarder schuld dan mij ooit had gedrukt na mijn jongens-verdolingen. Schuld jegens die zachte, donkere vrouw die daar naast mij sliep, en die ik had toegestaan mijn vrouw te worden. Want dat was toch immers bedrog, Emmy was er nog, ik had haar gezien en gesproken, en wij hadden elkander lief, zooals ik die andere nooit lief zou kunnen hebben.

Emmy was er nog - maar waar en hoe? - Toen kwam een andere herinnering die mij deed rillen van nerveuzen schrik. Ik had nietjalleen Emmy gezien, maar ook mijn vader, bij haar. En ik wist wat dat beteekende. Zou haar zoo duidelijk verschijnen dezen nacht een voorbeeld zijn van het zoo vaak gestaafde samentreffen van sterven en zich manifesteeren?

In mijn onrust stond ik zachtjes op, kleedde mij aan en ging naar buiten.

De lucht was kil en sparkelend frisch, de rook der huizen ging lijnrecht omhoog. Wij waren in Luzern, en de winter, die Italie al verlaten had, bracht hier nog een afscheidsgroet. Een dunne laag sneeuw bedekte bergen en daken, en het transparante licht-smaragd-

groen van 't meer, het helderbruin van het antieke houtwerk aan bruggen, torens en huizen, en het fijne, teedere sneeuwwit vormden een koele, edele harmonie. Ik zwierf de bergen en bosschen in en keerde eerst tegen den namiddag terug, mijn ziels-evenwicht hervonden, maar vreemder tegenover de menschenwereld dan te voren.

Ik telegrafeerde aan Emmy's familie in Londen: ‘Wire address Mrs. Emmy Truant’. En tegen den avond kwam het antwoord: ‘Mrs. Truant died fever Simla Januar’.

Niet dien nacht, maar drie maanden geleden was zij gestorven. Ik gaf geen beteekenis aan het al of niet nauwkeurig samenvallen van het tijdstip, zooals velen doen. Ik wist dat zij het geweest was, en de zekerheid van haar dood gaf mij rust. Het was alsof zij nu werkelijk de mijne was, en de mijne blijven zou.

Ik toonde Lucia het bericht, en verklaarde daarmee mijn weemoedigen, in mijzelven gekeerden toestand. Zij vergaf dat gereedelijk en vroeg mij niet meer dan ik zeggen wilde, zooals zij mij altijd in mijn voor haar onverklaarbare luimen met groote discretie bejegende.

Maar zoo zij wellicht gehoopt heeft dat mijn hart zich nu vrij zou gevoelen, dat ik haar nu met volle

liefde aan zou hangen, dan heeft zij zich deerlijk bedrogen. De uitwerking was juist tegenovergesteld. Ik begreep nu eerst recht wat ik gedaan had, en voelde het nu eerst als een groot onrecht. Ik voelde dat ik een vrouw had, maar dat was niet degene die naast mij sliep en mijn naam droeg. Een innig, brandend verlangen ging naar het wezen, welks beeld ik zoo klaar en liefelijk had gezien, dat ik met onnoembare teederheid had willen omarmen, en de stem en de nabijheid waarvan mij een zaligheid hadden verschaft zooals de dag mij nooit gaf en die het klare, koele daglicht niet vermocht te verdrijven. Ik verlangde naar den nacht, den ganschen dag door, - en ik wist met bittere zekerheid dat ik de arme vrouw die ik als echtgenoot in de armen had genomen, nooit meer zou kunnen geven als een vriendelijk masker, een aangenomen schijn van trouw en teederheid.

En het schuldgevoel, dat in een ander door dat doodsbericht misschien zou zijn verflauwd, begon feller te branden dan ooit. Een lafaard, een zwakkeling, een echtbreker schold ik mijzelven, om wat geen mensch ter wereld mij ooit als schuld zou hebben aangerekend.

Maar ik wist toen ook al, terwijl ik kromp onder de pijn, dat mijn vrij oordeel nooit schuldig zou genoemd

hebben een die gehandeld had als ik, dat dus wroeging en pijnlijk schuldbesef niet is het logisch en rechtvaardig gevolg van een als boos en slecht besefte daad, - maar dat het is de smartelijke uitwerking van een voor het gansche geheel der menschheid heilzame, maar voor den enkeling vaak verderfelijke en onrechtvaardige wet, die wij te dragen hebben met liefde en geduld, terwille van de heiligheid dier wet en uit eerbied voor den verheven wil van haren Maker.

XVI.

Om in de droomwereld iets handelend ten uitvoer te brengen moet ik het mij bijtijds voornemen en het plan duidelijk vast stellen. In den droom zelve is de tijd gewoonlijk te kort en gaat het geschiedende te vluchtig voorbij. Soms zweef ik in snelle vaart, zoodat alles voorbij vliegt zonder dat ik den gang vertragen kan. Meestal is het nà een dier gelukkige droomen met vol besef, nog denzelfden morgen, eer ik opsta, dat ik beraam wat ik de volgende maal in den droom zal doen. En dan wordt het elken avond vóór 't inslapen nog eens duidelijk geformuleerd en in 't geheugen geprent, opdat het als een goed bereid gereedschap bij de hand zal zijn in de oogenblikken van waarneming, - zooals de astronomische werktuigen bij een zon-eclips.

Zoo had ik mij voorgenomen, in den droom iemand op te roepen. En de eerste dien ik daarvoor koos was mijn vader.

Ik had hem vele malen in den droom gezien, maar nooit met vol besef, nooit met de herinnering dat hij

dood was, nooit in de sfeer van helderheid en geluk.

Toen nam ik mij voor, avond aan avond, hem te roepen, zoodra ik in die waarnemingssfeer zou ontwaken. Want een ontwaken is het, even zeker als het ontwaken des morgens, maar het lijf slaapt dóór.

En het gelukte. Op een nacht droomde ik op de gewone wijze in de sfeer der demonen, en zij vertoonden een hunner bekende lugubere potsen. Wij speelden een kluchtspel, eenige vrienden uit mijn jeugd en ik zelf, en het tooneel was een kerkhof en alle spelers hadden doodshoofden. Toen zeide ik, een der spelende spookgestalten vast aanziende: ‘er is geen dood’ als om mij tegen de opdringende naargeestigheid te verzetten. Het hoofd grinslachte spottend, en wees met sarkastische miene naar al de schedels en knekels in 't rond. Maar ik herhaalde, nu met vasten wil en luide stem: *‘Er is geen dood!’* en zie! de oogen van het wezen vóór mij verflauwden, de gansche spookgestalte vernevelde, - en ik voelde, dit was door mijn wil. Toen kwam mijn volle besef, de gansche herinnering aan mijn dagleven en waakbewustzijn, en ik steeg blij en welwetend in de sfeer van kennis en geluk. Toen sprak ik ijlings en levendig bij mijzelven, en ik voelde mijn mond, mijn adem, mijn gansche lijf, het animae corpus, en ik wist toch dat mijn daglijf slapend neerlag en zweeg en niet verwoog. Haastig

sprak ik: ‘Ik ben er! ik ben er! - Wat wilde ik ook weer? - laat mij goed bedenken! - O ja! mijn vader wilde ik zien, mijn vader!’

Toen zag ik in het zonnige, groene landschap vóór me, een huisje, laag en klein. ‘Hierin is hij’ zei ik. ‘Hier wil ik hem vinden!’ Ik liep kamers door en zag hem niet, maar bleef zoeken, kamer in, kamer uit. En toen ik ook de laatste kamer leeg zag, *maakte* ik er een kamer bij. En zie! toen zag ik hem zitten.

Ditmaal geleek hij nauwkeurig op den vader zooals ik hem gekend had, maar veel jonger dan toen hij mij verliet. Hij had een donkerblauw kostuum aan, en rijlaarzen en een vilten hoed. Zijn gezicht stond zacht en zijn oogen schenen klaar en helder.

‘Vader!’ zei ik ‘Vader!’ en met smeekend gebaar ging ik naar hem toe. Ik hoorde hem zeggen: ‘Dag Vico mio!,’ En het was zijn stem, meer nog dan 't zijn gezicht was.

Toen gaf ik hem mijn hand en hij nam die. Hij deed moeite mijn hand te drukken en het was of hem dat physieke inspanning kostte.

Ik zei ‘heb je me vergeven?’

Het was een warm heerlijk gevoel. Ik zag dat hij zijn best deed, en hij keek zacht.

Hij prevelde iets, maar ik kon het niet verstaan of ik ben het vergeten. Ik vroeg daarop met de uiterste

inspanning om mij duidelijk uit te drukken, met de eerlijkste innigheid:

‘Heb je mij een raad te geven? Ik wil het beste. Zeg me wat ik doen moet, geef mij raad.’

Ik dacht daarbij tevens, in vollen eerbied voor zijn heilig wezen als een afgestorvene en mijn vader, dat ik doen zou wat hij raadde, hoe moeyelijk het mij mocht vallen.

Maar hij zeide niets.

Toen kwam een oude vraag in mij op, onverwacht, zonder dat ik mij iets daaromtrent had voorgenomen.

‘Vader!’ zei ik ‘Wat is Christus?’

Ik vroeg het nog eens, zeer ontroerd, met de grootste aandoening en aandrang:

‘Wat is Christus?’

Toen hoorde ik hem zeggen:

‘Vraag de vlinder’

En ik begreep dat hij den vlinder met de blauwe vleugel-cier bedoelde, uit den vorigen droom. Ik vroeg:

‘Kun je me niets meer zeggen?’

Toen schudde hij heel zacht zijn hoofd en alles uit den droom ging weg, ik zag alleen zijn gezicht, dat ‘neen’ schudde en daarmede werd ik wakker. Het was morgenschemering, en ik lag alles te overdenken en in 't geheugen te prenten.

Ik voelde geheel zeker dat ik met hem gesproken had.

Ik sliep nog weer in, en droomde, zooals vaak na zulk een droom gebeurt, dat ik den droom vertelde, maar zonder te weten dat ik sliep.

Dien morgen was ik buitengewoon verkwikt en gelukkig. En den ganschen dag had ik het geluid in de ooren van zijn stem, met de woorden: ‘Dag Vica mio!’ En ik trachtte telkens het juiste timbre er van te binnen te brengen.

Deze droom kwam geruimen tijd vóór de eerste verschijning van Emmy, en ik had om raad gevraagd, daar ik toen nog in tweestrijd was of ik Lucia tot mijn vrouw zou maken.

XVII.

‘Hoe komt het dat men je zoo laat seinde dat je vriendinnetje gestorven was, zooveel maanden er na?’ vroeg Lucia mij nadat wij al eenige dagen uit Luzern waren vertrokken.

‘Omdat ik toen eerst zelf geseind had om naar haar te informeeren.’

Lucia keek mij eenigen tijd zwijgend en peinzend aan en zei toen met een vriendelijke,.argelooze ernst, vol teedere kieschheid:

- ‘O, dan begrijp ik het. Dan heb je een verschijning van haar gehad, niet waar?’

Ik knikte, en Lucia vroeg niet verder.

Zij was streng katholiek gebleven en had veel behouden van 't weelderig volksbijgeloof in mijn vaderland. Zij hechte aan amulets, aan door den Paus gezegende snuisterijen, aan de kaars-offeranden aan heiligen. Over droomen had zij een tot in bizonderheden uitgewerkte leer, waarvan zij de juistheid bleef volhouden, hoewel ik nooit een enkel treffend bewijs

van haar hoorde. Van bloemen droomen, van water, van geld, van bloed - dat alles beteekende wat, maar het werd steeds even vaag beweerd, even onnauwkeurig waargenomen en even ongegrond voor bewezen gehouden. Voor mij was het volkomen waardeloos, en ik wachtte mij wel haar in deze dingen te wederspreken en deelgenoote van mijn eigen ondervindingen te maken.

Maar vreemd en opmerkelijk was het dat een bepaalde droom waaraan zij zelve geen beteekenis hechtte, en waarvan haar droomen-leer geen melding maakte, zich steeds herhaalde in samentreffen met een bepaalde ondervinding van mij in mijn nacht- en dag-leven.

Altijd als een andere vrouw op mijn levensweg trad, en er gevaar dreigde voor de gaafheid mijner verbintenis met Lucia, dan droomde zij van een groot, wild paard dat haar beangstigde of in 't nauw bracht. Soms was het wit, soms bruin, soms zwart, - ook waren er wel twee of drie. Ze dreigden en benauwden haar, maar deden geen kwaad. Zij vertelde mij altijd trouw en argeloos, wanneer zij weer van paarden had gedroomd, zonder in 't minst te beseffen dat dit voor mij een bedekte, strenge waarschuwing was.

Want het faalde niet, wanneer ik ernstig in verzoeking was gekomen, - wat na de vredige en afgezonderde jaren bij Como, op onze vele reizen niet kon

uitblijven, - dan kwam al spoedig haar onschuldig verhaal, dat zij weer met de lastige paarden te stellen had gehad.

En daar ik weet dat niet alleen zij, maar ook soms mijn moeder, en andere vrouwen die ik gekend heb, op die zonderlinge wijze werden gewaarschuwd, zoo zou ik u, lieve lezer, willen raden hierop acht te geven. Het kan een zeldzaam toeval en coïncidentie zijn geweest, het kan ook bizonderlijk tot mij en mijn omgeving behooren, - maar het kan ook algemeener beteekenis hebben, en geen wonder dan, de vermoedelijk geringe medewerking der mannen in aanmerking genomen, dat de vrouwen die beteekenis nog niet hebben vastgesteld. Maar voorbehoud is noodig, eer wij argwaan voeden tusschen onschuldigen.

Na die eerste verschijning van Emmy leefde ik in een eigenaardigen toestand van uiterlijke kalmte en innerlijk geluk. Voor Lucia was ik vriendelijk, teeder en zorgzaam, maar ik voelde mij niet haar echtgenoot, en kon haar ook niet als zoodanig naderen zonder schuldgevoel. In Como waren de bezoekingen van mijn jongelings-leven verdwenen. De ingespannen studie, het sober, landelijk bestaan, de afwezigheid van verleiding, de reine, sereene sfeer in het kleine gezin, dat alles had mij gesteund en voor moeielijkheden bewaard.

En toen ik met Lucia reisde, deed zich het wonderlijke voor, dat ik, indachtig aan Emmy's liefde en haar verschijning, mijzelven als schuld en laagheid aanrekende, wat ieder als goed en geoorloofd beschouwde. De verleiding waartegen ik streed, en waarvoor ik mij bitter schaamde toch telkens te bezwijken, kwam nu niet meer van laagstaande ongelukkigen, maar van de schoone en beminnelijke vrouw die ik tot echtgenoote had genomen. Het zou alles voor andere menschen zeer zonderling hebben geklonken, maar het was eenmaal zoo, mijn gemoed reageerde op zijn eigen, oorspronkelijke wijze op het leven, en liet zich niet dwingen. Of ik mij al voorhield hoe anders de wereld oordeelde, het baatte mij niet, en ik was even ongelukkig als ik bezweken was voor Lucia's bekoring als na 't bezwijken voor de lagen van een vreemde vrouw.

Maar het één gebeurde niettemin zoo goed als het ander, want de wanverhoudingen in mijn hart en leven waren niet geordend, en de woeste begeerten bleven ongetemd. Terwijl allen die mij kenden mij gelukkig prezen om mijn huwelijk, had ik vele, lange jaren een zwaar, gefolterd bestaan. Mijn liefde en toewijding tot vrouw en kinderen was opzettelijk, geforceerd, en bitter betreurde ik dat zooveel schoons en liefs niet mijn natuurlijke aandacht trok. Mijn taak was een reuzentaak, vaak mij te machtig schijnend, en wat ik

bereikte was niets bizonders, niets dan hetgeen ieder als van zelf sprekend verwachtte. Ik heette een goed echtgenoot en vader, maar niemand wist welke geweldige inspanning het mij kostte, en hoever ik dan nog te kort schoot, en niemand zou het geloofd of mij sympathiek begrepen hebben.

Toen het mij gelukt was mijn vader in den nacht op te roepen, en ik dus wist dat ik deze macht bezat, toen werden de nachten, waarin ik tot de heldere droomsfeer doordrong, mij des te gewichtiger.

En toen ik Emmy gezien had, in de gewone droomwereld, in de sfeer der gestorvenen, maar zonder dat ik zelf bij klaar besef was, toen was des morgens mijn eerste gedachte haar op te roepen, zoodra de sfeer van heldere waarneming zich voor mij opdeed. En met groote spanning wachtte ik zulk een nacht af, en morgen aan morgen was ik teleurgesteld en verdrietig, als de helderheid niet gekomen was. Want, zooals ik reeds zeide, soms blijft die waarneming maanden weg, en zijn de droomen van de gewone, verwarde, onbeteekenende soort. Dan, op eens, door onverklaarbare oorzaak, dagen de goede, gelukkige en heldere waarnemings-momenten drie, vier nachten achtereen.

Eindelijk kwam toch die zegenrijke nacht waarin mijn voornemen op de volkomenste wijze ten uitvoer werd gebracht.

Het was na een zwaar-vermoeyende, en niet zeer vroolijke dag. Een lange bergtocht bij regenweer.

Ik droomde dat ik tusschen veel menschen liep, op straat. Naast mij liep een vriendje uit mijn jeugd. Plotseling schoot het als een lichtstraal door mijn geest dat ik iemand zou oproepen, ik zou Emmy roepen. Haastig zei ik tegen mijn kameraad: ‘neem mij niet kwalijk, ik moet iemand zoeken, Emmy Tenders!’ Ik dacht daarbij wel dat ik het zeer intieme aan de openbaarheid gaf, maar de zaak was te gewichtig, ik moest den naam zeggen. Toen liep ik door de menigte, al zoekend en roepend: ‘Emmy! Emmy!’ Daarbij dacht ik, men zal mij in mijn slaap hooren roepen, Lucia zal het hooren. Ik kwam langs boomen en groen, en nam alles scherp en duidelijk waar. Druk vervuld met mijn zoeken prevelde ik voor mij heen: ‘ja! ik zie het wel, - herfstzon op iepenbladen - kleine, groene appelen, ik kan hun positie onthouden, - maar ik moet Emmy hebben, Emmy!’

Toen zag ik een gesloten deur, en ik wees er heen met mijn vinger en zei: ‘dáár is ze! als ik die deur open doe is zij er!’

Ik deed de deur open en ik zag.... een slachtersplaats. Stukken vleesch, een met bloed overstroomde grond, mannen aan 't slachten, walgelijke stank, – afschuwelijk. Een demonen-streek in mijn weg gesteld.

Diepe teleurstelling. Bijna wanhoop. Ik snikte hevig en riep ‘Emmy!’ Daarbij weer de overweging: ‘ik zal de sporen van mijn tranen vinden bij 't ontwaken’.

Ik zag een stuk papier liggen en schreef er op, met een vinger in bloed gedoopt: *‘Ik was hier in mijn droom’*. Met een vage verwachting dat dit als bewijsstuk zou kunnen gelden, een van die invallen met half overleg, die men soms in deze droomen heeft.

Toen voelde ik mij wakker worden, diep bedroefd.

Maar onmiddelijk sliep ik weer in. En toen dacht ik: ‘ik zal naar haar land gaan’ en ik liep haastig, alsof ik den weg wist. Ik bedacht onderwijl: ‘Hoe kom ik er? Ze is in Indie. Ik weet den weg niet, en toch loop ik er heen.’

Toen voelde ik mij zweven, en ik zag onder mij een schuimende zee, als in 't zog van een groot schip, en de meeuwen zag ik er boven rondzwieren, azend op afval.

Daarna een welig-begroeide berg, en op de helling daarvan een huis. Ik zweefde haastig omlaag, en ging in het huis. Ik hoorde kloppen, - en dacht: ‘dáár is ze!’

Ik zag een deur, waarop stond: ‘Waiting-room’ en die ging langzaam open. Een gedaante kwam er uit.

‘Zou ze het zijn? Ze lijkt er niet op. En het gebeurt zoo vaak dat menschen heel anders zijn in den droom. Hoe kan mij dat zekerheid geven?’

Ik kwam dichtbij. Ze had haar dik blond haar in tressen om haar hoofd gelegd, en daarop een krans van oranje-bloesem en mirte. Een bruidskrans. Duidelijk zag ik de kleine, glanzig-donkergroene blaadjes en de rossige twijgjes, - en ik rook de weelderige oranjebloesem-geur. Ik keek haar aan, en het waren haar oogen, heel serieus, als met eigen, diepe gedachten vervuld.

Toen sloot ik haar in mijn armen en wist zeker dat ze 't was, en ik riep hartstochtelijk: ‘Ben je daar? Hoe lief van je dat je toch gekomen bent.’

Dat was zeer gelukkig. Gelukkiger dan mij ooit eenig moment in mijn waak-bestaan geweest is.

Ik werd wakker, niet meer bedroefd, maar zeer ernstig, en ook voor 't eerst na zulk een droom een weinig vermoeid.

De sporen van tranen vond ik niet, en ik vroeg aan Lucia of ze mij had hooren schreien of spreken, of gerucht maken in den slaap.

‘Neen!’ zeide ze. ‘Je hebt stil gelegen en rustig geslapen, geloof ik. Ik was vroeg wakker. Ik had weer zoo angstig van dat witte paard gedroomd. Het

was een prachtig beest met volle manen en langen witten staart, en roode, fonkelende oogen. Ik stond er vlak bij, en het wilde mij niet dóórlaten. Ik was doodsbang, maar als ik stil bleef deed het mij geen kwaad.'

XVIII.

Zeer weinig menschen, behalve gij, lieve lezer, zullen iets gewichtigs of merkwaardigs vinden in deze mededeelingen. De filister-leek zal denken aan wat ijdel verbeeldings-spel tot zijn amusement, en het spoedig vergeten. De filister-geleerde zal met een glimlach eenige macht-woorden uitspreken, waarmee hij de zaak verklaard en afgedaan acht. Er is er zoo een, zijn boek ligt vóór me, die beweert het gansche geheim van den droom ontraadseld te hebben. Let wel, het gansche geheim. En dan spreekt hij een paar holle woorden, die als een 'Sesame open u!' toegang zullen geven tot al de ontzachlijke wonderen dezer nooit betreden werkelijkheid, zeggende: 'de droom is een vervulde wensch.' Daarna is de man voldaan en verheugd, meenende iets gezegd te hebben.

Ik kan u geen bewijs verschaffen, lieve lezer, van de zekerheid dat het werkelijk mijn geliefde is geweest, die zich in den nacht als mijne bruid vertoonde. Sommige feiten konden wel als bewijs gelden, dat mijn nacht-

waarnemingen niet enkel eigen verbeeldings-scheppingen zijn, maar een wereld betreffen waarmee ook anderen in verbinding staan, en die een eigen wezen heeft. Er was wel overeenstemming tusschen door mij in den nacht vernomen woorden en dingen, en hetgeen, onbekend aan mij, in 't waakleven was voorgevallen. Maar ik had die bewijzen niet noodig. Het primaire gevoel van zekerheid is een gevoel, dat men krijgt door ervaring. De mededeeling van dat gevoel langs redelijken weg is een illuzie, die nooit bestaat of bestaan heeft. Men deelt elkander primaire zekerheden mee langs intuïtieven en suggestieven weg, niet door bewijzen. Al waren mijn bewijzen klaar als kristal en vast als rots, de onwillige zou ze gemakkelijk weg-redeneeren. Terwijl alleen zij die door herhaalde en herhaalde waarneming volle zekerheid gewonnen, ook de beteekenis van het waargenomene kunnen schatten. Want wat ik waarnam is als het kleine vonkje uit het gewreven stukje barnsteen, als het samentrekken der doode kikvorschspieren dat Galvani opmerkte, een klein fenomeen dat de ongeloovige bespot, maar waarin de wijze de kiem ziet van nieuwe, nooit-vermoede begrippen en daden.

Van af dien nacht, toen Emmy, op mijn roepen, mij als bruid verscheen, heb ik vele jaren lang een dubbel-

leven geleid, waarin de gebeurtenissen van den dag mij niet belangrijker voorkwamen dan de waarnemingen van den nacht. Een welgeslaagd wederzien van Emmy in de geluksfeer van den droom was voor mij het beste en heugelijkste feit, dat ik meer begeerde en met dankbaarder voldoening herdacht dan het fortuinlijkste uit mijn dagelijksch bestaan. Die enkele oogenblikken in den nacht, die maar eenige malen in het lange jaar terug kwamen, en misschien weinige minuten duurden, wogen in indrukwekkende kracht en diepe nawerking tegen de vele dagen vol gebeurtenissen op, zoodat het mij nu schijnt alsof die jaren zijn omgevlogen, en ik hen beter meet en bepaal naar de nachten der verschijningen dan naar de evenementen des daags.

Toch was mijn leven niet ledig, niet arm aan daden of ondervinding, maar het was het gewone leven dat duizenden leiden en dat reeds zooveel wijzen en gevoeligen onbevredigd liet, omdat zij de diepere beteekenis niet konden doorgronden, en de dood en de vernietiging zoo onherroepelijk aan het einde van hun baan zagen dreigen.

Ik werd, naar den wensch van mijn vader, waarmee mijn moeder instemde, diplomaat en leefde en werkte, eerst als attaché, later als legatie-secretaris, in verschillende landen. Uiterlijk was mijn leven zoo voorspoedig mogelijk en wie mij kende benijdde mij, zonder

dat de afgunst mij daarom te benadeelen zocht. Ik had en mooie, lieve vrouw, ik kreeg vier mooie, gezonde kinderen, ik had geld genoeg voor een ruim, weelderig leven, en ik deed mijn werk oogenschijnlijk met toewijding en succes. Overplaatsing deed mij vaak reizen en ik zag een groot stuk van de beschaafde menschenwereld. Wij woonden in het zonnige accacia- en anjer-geurige Madrid, met zijn subtielen, gevaarlijken dampkring, zijn zwierig-indolente beschaving, zijn woestijnige omgeving, - in het onrustige Marseille, vol misdaad en gespuis, waar wij ons nooit veilig voelden, - in het ordelijke, degelijk-burgerlijke Berlijn, waar men zoo kloek en ijverig naar beschaving streeft, - in het blijde, fraaie Parijs, waar men nog altijd vroolijk weg in de illuzie leeft aan 't hoofd der beschaving te staan - in het niet minder zelfvoldane Londen, onveranderlijk grimmig in zijn somberheid, gehard in zijn vervaarlijke weelde en ellende, vol geestesleven, maar zonder veel verbetering, als een sterke, voorspoedige, verstokte booswicht - in het brooddronken Petersburg, met zijn ten uiterste verfijnde en daarbij niettemin toch altijd even barbaarsche luxe - in het ijdele, amusante Weenen, waar men alle gedachten aan de mogelijkheid van nòg hooger beschaving lang reeds als beleedigend liet varen - in het wonderlijk deftige en geaffecteerde Washington, met zijn stemmige groene gazons en witte

praal-gebouwen in confectie-stijl, met zijn geblaseerd air van aristocratische kalmte en voornaamheid te midden van de woelige, burgerlijke, ongegeneerde, maar intens-levende Amerikaansche wereld - eindelijk in het kleine, nette, popperige den Haag, dat men zoo moeielijk voor echt kan houden, waar de goede Hollanders wereldstadje spelen, en waar zelfs de diplomaten-wereld zulk een bijna komisch aanzien van een zeer chic en goed-bezet liefhebberij-tooneel verkrijgt.

Ik zou dit leven niet gelijkmoedig hebben gedragen zonder den steun mijner nachtelijke ervaringen, zonder het gedurig vervuld zijn van het wonder dat mij telkens en telkens weer gebeurde, zonder het herdenken hoe ik Emmy het laatste had gezien en gehoord, zonder het uitkijken naar haar wederkomst, en het overwegen wat ik zou zeggen en doen en wat ik de volgende maal van haar zou bemerken.

Ik verwaarloosde mijn dagelijksch werk daarom niet, integendeel ik deed het alleen daarom met frischheid en volharding. Maar hoe anderen het blijmoedig konden volhouden begreep ik niet - tenzij het onbeteekenende menschen waren, geheel beheerscht door de macht van vormelijken godsdienst en conventioneel patriotisme. En ik moet ook erkennen dat de meest ontwikkelden en zelfstandigen mijner confraters hun taak niet zonder bittere zelfbespotting en een soort zwaarmoedig epi-

curisme voortzetten. Het moge in de diplomatie met fijne vormen en op groote schaal toegaan, het blijft toch niet anders dan een vrij kleingeestig geharrewar om 't meeste voordeel, om 't grootste brok. Iets opmerkelijks ligt daarin dat de diplomaat niet direct om eigen voordeel vecht, maar zich vereenzelvigt met den staat dien hij vertegenwoordigt. Maar welk mensch vecht om een werkelijk eigen voordeel, en niet om een ingebeeld? Zoo is de ijver, de geestdrift, de voldoening van den diplomaat meestal dezelfde als die van den speler, die houten figuurtjes op en van een bord zet, en zijn vreugd vindt in het stichten en weder ontwarren van verwikkeling. Maar de ernstige mensch vraagt dan toch: tot wat goed is dit alles? Waarvoor werk ik en doe ik zooveel anderen voor mij werken? Mijn lijf dat ik met zooveel zorg in stand houd verwelkt, het koningshuis of de staat waarvoor ik vecht en mij inspan, gaat eenmaal toch onder, - en al vocht ik niet voor mijzelt, noch zelfs voor mijn staat en volk, maar voor nòg hooger ideaal, de menschheid, zal die dan ook niet eenmaal afsterven, als de aarde verdroogt en onbewoonbaar wordt?

Deze vragen *moeten* beantwoord worden, want het is niet waar dat het in den aard des menschen ligt zonder hun beantwoording getroost en ijverig voort te werken. Neen, als hij thans nog zonder antwoord

voortwerkt is het omdat hij niet nadenkt. Maar het is des menschen aard wèl na te denken, en hij houdt zichzelf dus nog in stand door zijn aard te verloochenen. Dit is een tot verdwijnen gedoemde tegenstrijdigheid. En met deernis zag ik de pogingen der zoogenaamd Godsdienstigen, zooals mijn goede vrouw Lucia, om in de koesteringen van een afgeleefd, opgelapt en half-vergaan kerkelijk systeem den killen wind van het nieuwe weten te ontwijken. Aandoenlijk vond ik haar blijmoedig genoegen nemen en rustig voldaan zijn met de vooze, kernlooze schim van wat eenmaal massief geluk was voor een kinderlijker geslacht. Getrouwlijk zocht zij haar dagelijksch deel van wijding, stichting en reiniging, dat elke menschelijke geest behoeft, zoo goed als elk lichaam het bad. Maar het was een doode, vooze wijding, door klanken en indrukken waaruit de levende gedachte, de ziel lang verdwenen was. Hoe kon de poezie der Hebreeën, of de gedachten der Midden-eeuwers haar nog roeren? Alleen de holle klank van den priestergalm en de uiterlijke praal van het kerkgebouw brachten iets als een vluchtige schaduw van het waarachtig godsgevoel. En in de poezie of muziek die zij werkelijk en geheel kon gevoelen, in de kunst van haar tijd, en de gedachte, de wetenschap van haar tijd, de levende, onmiddelijke uitingen Gods, daarin zocht zij niet, wijl rondom haar niemand besefte

dat daarin alleen de wijding gebracht en gezocht moet worden.

Maar voor mij begon datgene, wat door de contemplatieven aller eeuwen in vage en grootendeels onmachtige expressie was aangeduid, een nieuw, wonderbaar karakter van realiteit te krijgen. Ik had geleerd te spreken, te hooren, te zien, te proeven, te ruiken, te tasten, dingen en wezens te scheppen, en in verstandhouding te treden met wat mij zelfstandige wezens schenen, zonder dat het lijf, dat wat zeker aan de vernietiging is prijsgegeven, daarbij meedeed. Wat geslachten aan geslachten elkaar als leege klank, als ijdel gedachte-beeld, of als suggestie hebben nagepraat, het wezen eener *onzinnelijke wereld*, was voor mij *ervarings-werkelijkheid* geworden. Ik wist nu dat ik een ander lijf had, behalve het gewone, een animae corpus, met een eigen waarnemingswereld, en dat weten rustte op even goede gronden als ieders weten omtrent het bestaan van zijn gewone lijf. Ik stond keer op keer voor het onloochenbaar wonder van een *andere ruimte*, waargenomen door hetzelfde ik, uit hetzelfde centrum van observatie, als de ruimte overdag.

Wat sommige wijzen door bespiegeling hadden vermoed en bevonden, dat wat wij ruimte en plaats noemen, niet anders is als één der oneindig veel waar-

nemingswijzen van ons wezen dat noch ruimte beslaat, noch plaats inneemt, het ego dat noch hier is noch daar, dat was voor mij een gewoon feit geworden, waarmede de vertrouwdheid al mijn denken beinvloedde. Dat ik, zonder mij te verplaatsen, in een totaal andere wereld kon terechtkomen, in vele werelden, allen met een eigen ruimte, allen met dezelfde evidentie van werkelijk bestaan, allen vol leven, vol sensaties, vol schoonheden en verrukkingen, – dat werd voor mij een zaak van eenvoudige ondervinding. En niemand die 't van hooren zeggen heeft, kan beseffen hoe anders en veel dieper de ondervinding werkt.

Daarbij bleek de eeuwige fout der menschelijke fantasie om terstond naar het volkomene, volmaakte te willen vliegen. Al het gebrekkige verbeeldingswerk der menschen zondigt door het te mooi willen maken van zijn scheppingen, door het aanbrengen eener ziellooze perfectie, zooals die de menschelijke kunst bij 't verval na elken bloeitijd toont. De onzinnelijke wereld is niet vol pure verhevenheid en ongemengden adel. Ik wandelde daar niet steeds in Elyseesche velden, verdiept in vloeiende gesprekken over gewichtige vragen met schimmen van edele gestalte en waardig gebaar. Als al het werkelijke is het werkelijke van 't generzijdsch ongedacht grillig, vol verrassing en vol ontgoocheling, maar in het gansche verkwikkender en

schooner dan al wat imaginatie er van heeft ontworpen. En dit is 't overbelangrijke voor de praktijk onzes dagelijkschen levens, dat de onzinnelijke wereld is ten deele onze eigen schepping, onderhevig aan onzen wil, opgebouwd uit de gegevens in ons dagleven vergaard, met de krachten en vermogens die wij ons in datzelfde leven door oefening en harding hebben eigen gemaakt. Daarom te zeggen dat ons dus niets nieuws wacht, zou gelijk staan met de bewering dat Beethoven de wereld niets nieuws heeft geschonken, daar het toch alles maar combinaties waren van bekende klanken en geluiden. Nogmaals herhaal ik, niets evenaart in ons dagleven zelfs ook maar de verrukking van 't enkele ontwaken in nieuwe sfeer.

En wie mij nu tegenvoert dat dan ook wel het lieve wezen dat bij mijn oproep als mijn bruid verscheen en mij in haar armen zoo nameloos gelukkig maakte, een eigen schepping van mij zal zijn, - hem kan ik niet anders antwoorden als hijzelf het den agnostischen wijsgeer zou doen, wanneer deze hem naar bewijzen vroeg dat de gansche zinnelijke wereld, met zijn vrouw en kinders en gansche familie incluis, iets anders zou zijn dan een product zijner verbeelding.

Verscheelt het veel of wij eenzelfde hevig en intens gevoelde zaak den naam verbeelding geven of den naam realiteit? - en weet iemand een betrouwbaar

onderscheidingskenmerk dezer twee? Alles is product der verbeelding, ook zon en sterren zijn werken der verbeelding Gods. Maar er is zwakke en sterke, vooze en scheppingskrachtige verbeelding, en zeer fijn is de grenslijn tusschen het ijdele gedachte-beeld en het geschapene met eigen wezen en werkelijkheid begaafd.

Hoe onzinnig scheen mij nu, bij 't licht mijner ervaringen, de gewone voorstelling der zoogenaamd geloovigen, als zou het aardsche leven met al zijn vreugden en ellende met den dood op eenmaal afbreken en plotseling, zonder overgang, veranderen in een zaligheid, des te zuiverder, naarmate het aardsch bestaan ellendiger was.

Al wat wij te wachten hebben sluit onmiddelijk aan bij wat wij hier verkregen. Hier op aarde weven wij onze toekomst, onmerkbaar en gestadig, niet door een recht op belooning van hoogerhand als vergoeding voor leed en rampen, buiten ons toedoen berekend en toegekend, - maar door eigen werkzaamheid, eigen vermogen, eigen bemeestering van vreugde en verrukking die wij 't begeerlijkst achten.

Daarom leidt de nadere kennis en studie der bovenzinnelijke werkelijkheid niet af van het wereldsche leven en het samenwerken met de gansche strevende menschheid; zooals de dwepers en asceten in den waan

hunner ijdele en gebrekkige fantasie hebben gemeend en geleerd.

Neen, de zaligheid die wij allen begeeren, en naar onzen wil bereiken kunnen, moet reeds hier, in het menschenleven, in deze wereldsche sfeer gezocht worden. Want uit dit voorbijgaande alleen kan het minder vergankelijke worden samengesteld.

Ik wist het nu dat mijn bovenzinnelijk wezen bij rust of afsterven van het waak-lijf ook de zwaarte en de pijnen verloor, ook de somberheden en neerslachtigheden, die uit den vergankelijken gebrekkigen aard van dat lijf voortkomen, - maar ik wist óók dat zijn vreugden en verrukkingen afhankelijk zijn van 't geluk dat het dag-lijf door een werkdadig, wijs en met de ontwikkeling der gansche menscheid in harmonie gebracht leven, verwierf.

Hoe schooner mijn dagen, hoe voller aan effectieve werkzaamheid mijn leven, hoe blijer en sereener mijn ziel, - des te hooger zijn ook de verheffingen en verrukkingen mijner nachten, des te heerlijker de tafreelen die ik aanschouw, des te weldadiger de stemmingen en invloeden die ik onderga.

Wel komt vaak een droom van allergrootste pracht een tijd van allerdiepste somberheid verlichten, maar alleen dan wanneer dat wereldsch verdriet een noodwendig gevolg is van den strijd om hooger en meer

gemeenschappelijke vreugde, wanneer ik toch innerlijk hoopvol ben en mij op den goeden weg weet.

Maar armoede, ontbering, gebrek, ellende, droefheid en vereenzaming zijn geen goede gidsen naar een beter leven, en gesmoorde neigingen geen goede reisgezellen.

De gelukswil kan in sommigen onzer wel zóó fel branden dat haar vlam door alle opgeworpen leed des te hooger heenslaat, maar de vreugde-vonk moet zichtbaar blijven gloeien, en de heilige lamp der blijheid brandend te houden is aller menschen eerste plicht.

't Is waar dat de mensch menigmaal getoond heeft geen weelde te kunnen verdragen, en uitbarstte in zotheid als het kind, wanneer de overvloed kwam na lange ontbering. Maar rijkdom is de eenige voedingsgrond voor den bloei der schoonheid waartoe wij ons bestemd voelen, in navolging van verhevener Leven.

In het land der weelde alleen kunnen wij het spel der schoonheid spelen dat onze eenige bestemming is, en ons wezen vereent met Gods wezen. En als wij de weelde niet verdragen, dan behooren wij ons er in te harden.

Die ons schiep leidt ons aan den band der vreugde, een andere schakel tusschen Hem en ons is er niet. Al gaat de weg door droeve duisternis, een roepstem van zaligheid blijft voor ons uit gaan. Dat is onze wil en Gods wil, oneenigheid is maar misverstand.

Vergeef, lieve lezer, als ik de conclusies bij de feiten voeg. Ik weet wel dat er veel bevestigingen bij zijn van oude lang geweten waarheden. Maar ge zult zien dat men den menschen juist het eenvoudigste en meest bekende telkens weer moet herhalen, omdat hun moed en oorspronkelijkheid ontbreekt er aan te blijven vasthouden.

XIX.

Als ge mij tot dusver geloofd en begrepen hebt, lieve lezer, zult ge niet nalaten meer van mij te verlangen dan ik geven kan. Niet nadere bewijzen, maar openbaringen zult ge verlangen. Mededeelingen van de wezens uit andere sfeer, duidelijke, wel-geformuleerde mededeelingen omtrent het generzijds, omtrent de bedoeling van ons leven, omtrent de ziel, omtrent Christus, omtrent God. Iedereen wenscht die, niet bedenkend dat er voor een duidelijke mededeeling altijd *twee* ingrediënten noodig zijn, namelijk goede mededeeler en goede verstaander, zooals lucht en brandstof noodig zijn voor een vlam.

Ikzelf zocht óók de openbaring, zoo goed als ieder het zou gedaan hebben, en menig malen, in plaats van Emmy op te roepen, beging ik de dwaasheid en riep om Christus, of erger nog, om God.

Men kan, in de heldere waarnemingsmomenten van den nacht, maar één ding krachtig dóórzetten, de tijd reikt niet tot meer, en het gebeurde dat ik gedurende

het gansche vizioen hartstochtelijk bad, aan Emmy niet denkend, en God dankte voor zijn gunsten en smeekte om zijn voorlichting, en evenzoo Christus. Nooit kon ik het overdag met zooveel ernst, overtuiging en welsprekendheid doen. Des daags ben ik niet welsprekend, maar verlegen en schaamachtig, ook zelfs alleen. Ik kan overdag niet bidden uit vrees van mij belachelijk te gevoelen, uit gêne. Maar des nachts is die gêne weg, en ik geef mij over aan 't gebed met een waren hartstocht, soms even als alle hartstochten in het bovenzinnelijk leven buiten mijn contrôle gaand. Somtijds schijnt mij mijn vrome hartstocht bij 't gebed op 't oogenblik zelf overdreven en geaffecteerd, doch ben ik onmachtig haar te betoomen.

Maar nu is dit het opmerkelijke, dat ik nooit, volstrekt nooit, iets in mijn vizioenen heb waargenomen, dat op mijn hartstochtelijken en innigen aanroep zich voordeed als een goddelijke gestalte, als een engel, of als Christus. Menschen, gestorvenen of levenden, kwamen bijna altijd, bij eenigszins krachtigen aandrang; Emmy heb ik vele malen, in verschillende gedaanten en omstandigheden gezien. Maar bij mijn aanroepingen en gebeden aan die hoogere wezens, tot wier bestaan de mensch altijd heeft moeten besluiten uit de teekenen der zinnelijk waarneembare wereld of uit innerlijk besef, heb ik nooit iets anders gezien als wat

men natuurschoonheden noemt, zonlicht, hemelblauw, vlammende avondhemels, lichtvolle horizonten, die verhelderden of betrokken, met verkondigende of waarschuwende beteekenis.

En dat, waar de cultuur-geschiedenis der menschheid wemelt van verhalen over engelen-, Maria- en Christus-vizioenen. Men mag dit verklaren zooals men wil, het bewijst toch dat de enkele wensch, de aanroep, de zelfsuggestie niet genoeg is om een vizionaire gestalte te scheppen. De demonen der midden-eeuwers heb ik gezien, maar niet hun engelen, hun Maria's, hun Jezus, hun God-den-Vader, terwijl ik er toch menigmalen, als kind naar verlangde, en als man om gebeden heb, totdat ik oud en wijs genoeg was om te begrijpen dat ik mij om hun wegblijven verheugen moest, want dat de verschijning van een ouden, gebaarden Koning als God, van een witgekleeden, langharigen man als Jezus, en een gevleugeld mensch als engel zeker niet anders als waangestalten zouden geweest zijn, spookbedrog of onmachtige menschen-fantasie.

Zegt ons niet het gewoonste verstand, dat alle leven 't welk meer is dan menschenleven, alle hooger wezen, hetzij dan bovenmensch, of Christus, of God - geen voor den mensch met zijn vijf zinnen waarneembare gedaante hebben kan? Blijven niet alle pogingen van imaginatie en kunst, om iets boven den mensch

uit te scheppen, bepaald tot het geperfectioneerd menschelijke? Is de eenigste conceptie van een boven-menschelijk wezen niet altijd geweest de onmogelijke van een mensch met vleugels? Toch weten we, dat er hooger wezen is, hooger leven, met hooger schoonheid, maar heldere overweging moet ons ook leeren dat hun gestalte onwaarneembaar en onvoorstelbaar blijft zoolang ons waarnemingsvermogen en onze kennis niet in hooger sferen op thans geheel ondenkbare wijze is toegenomen, - en dat daarom alle hun toegekende gestalte, zelfs door Danteske fantasie gebeeld, een waan moet zijn.

Wel zag ik soms werelden en wezens, die hoezeer ze ook op de bekende en menschelijke geleken, mij toeschenen tot een geheel andere sfeer te behooren. Op een nacht droomde ik van de zee, maar het werd iets anders, een park, een landschap, bevolkt met vele wezens. Ik herinner me dat de grond bewegelijk was, als zeegolven, maar prachtig blauw, en met getijgerde plekken, hoog-geel getijgerd. Er waren ook boschjes en een menigte vroolijke, feestelijke, rijk gekleede menschelijke wezens. Het waren geen demonen, dat voelde ik, maar een soort menschen, gelukkige, weelderig levende menschen. Toen begreep ik dat ik op een andere planeet was, en hoewel nog niet volkomen bij helder besef, begon ik toch nauwkeurig op te letten.

Zoo herinner ik mij dat ik naar den hemel keek, en de blauwe kleur ziende, terstond concludeerde: ‘er is dus ook zuurstof in dezen dampkring’ omdat zuurstof de blauwe kleur aan onzen dampkring geeft. Ik ging verder en verder en het landschap werd telkens anders. De bewoners waren mij uitermate sympathiek en vriendelijk gezind. Van taal of woorden herinner ik mij niets, maar er was een innige verstandhouding. Toen zag ik boomen en heuvels - of wat er op leek - en ik raakte in vervoering: ‘O mijn aarde!’ riep ik ‘het lijkt op mijn aarde!’ en ik schreide van aandoening, omdat het mij aan mijn geliefde aarde herinnerde. Toen merkte ik op dat alles eenigszins van aardsche dingen verschilde en er toch op leek. ‘Evenzoo’ dacht ik in mijn droom ‘als Amerika op Europa gelijkt en toch er van verschilt.’

Daarna kwam ik in een woest en onbewoond gedeelte, en ik zag een verschiet van bergen, een gebergtereeks die uit een meer oprees, lichtkleurig en steil, maar zoo aangrijpend en ontzettend om te zien, dat het mij beklemde. Het verschiet strekte zich al verder en verder uit, duizelingwekkend ver, aldoor zag ik langs de reeks licht-rose rotsen. Links onder me was een geweldige afgrond, ook een bergverschiet. Ik zag alles bizonder scherp en duidelijk. Ik was toen helder en had vol besef, de ontzachlijke diepte maake mij duizelig.

Daarop zag ik in de woestenij twee vreemde wezens. Ook menschelijke wezens, geen demonen. De een zag lei-kleurig, als leem, de ander bruinrood, als gebakken aarde. Ze waren hard aan 't werk - en het kwam in mij op of dit soms de proletariërs waren, die in dit land het weelderig volk dat ik zooeven gezien had, onderhielden. Ze waren bezig met een vuur, en ik vroeg iets, ik geloof over voedsel of hout. Lachend beduidden ze: ‘dat is hier schaars’. Toen wees ik achter me naar het land waar ik het weelderig volk gelaten had en zei: ‘maar dáár is het toch niet schaars’. Daarop lachten ze en deden onverschillig, en gaven te kennen, hoe weet ik niet meer, dat zij dat niet benijdden, dat het er niet op aan kwam, dat het zoo hoorde. Ik werd wakker, peinzend over de beteekenis van den droom, dien ik niet begreep, en ook nu nog niet zou wagen geheel te verklaren.

Al wat de waarneming in den slaap leert, vereischt evenzeer wetenschappelijk denken en vergelijken, kritisch uiteenhouden en keuren, en geduldig tot vaste, algemeene en blijvende waarheid opbouwen, als alle waak-waarneming. Er kan geen andere waarachtige openbaring zijn als de scheppende kunst en de door allen en voor allen gevestigde wetenschap. Wat zou een persoonlijke openbaring beteekenen, die berustte op de de ontvankelijkheid van één enkelen, die zou vastgelegd

kunnen worden in eenige woorden, en door suggestie aan de onontvankelijken opgedrongen? Zou het niet zijn alsof de Godheid aan den apostel het werk overliet om duizenden te overtuigen, waar Hij zelf maar éénen voor overtuiging vatbaren in den apostel vond? Kan zulk een door inprenting en aandrang, door gezag en slaafsheid verspreide openbaring iets anders zijn dan vergankelijke waan en vluchtig bedrog?

Daarom leidde mij de studie van het bovenzinnelijke niet af van de wereld des daags, maar deed mij juist daarin met des te meer ijver en voldoening arbeiden, wijl ik die wereld als ons eigenlijk arbeidsveld leerde kennen, waar de weelden worden bereid, die op hooger beschouwingsveld geldig zullen zijn.

De droomen geven enkel lichte wenken, het werk moet in dit leven worden gedaan.

Maar de droomen wezen mij ook, dat vereenzaming en afzondering nooit tot het hoogste geluk en de zuivere zaligheid voeren kan. Hoe onuitsprekelijk gelukkig de oogenblikken waren van ontmoeting met mijn nachtbruid, ze werden overtroffen door die waarin een gemeenschappelijke vreugde, een groote, ontzachlijke geestdrift die vele wezens, menschelijke, gelukkige wezens tegelijk vervulde, mijn liefste en mijzelven meesleepte als in een vloedgolf van schitterende, feestelijke zaligheid.

Ik heb ze menigmalen gehad, zulke droomen, en ze waren de allerschoonste. Ik weet niet of het aankondigingen waren van toekomende, of schemeringen van reeds bestaande werkelijkheid, - maar ik zag dan tafreelen van tallooze geestdriftige menigten, samen-stroomende optochten van feestelijke menschen in plechtigen rhythmus schrijdend, met juiching en geluid van klaroenen. En wij beiden, mijn liefste en ik, waren daarvan een deel, wij behoorden er in, en een dóórdringende aandoening van feestelijkheid en onbegrensde vertrouwelijkheid met allen, hief ons op in lichte, gelukzalige stemming, en deed toch geen schade aan onze eigene, wederzijdsche innigheid, maar verhelderde en versterkte die.

Daarbij werden mij waarheden beduid op eigenaardige symbolische wijze, zooals ik die door herhaalde ervaring heb leeren verstaan. Zoo zag ik eenmaal in den droom vele menschen een groot huis bouwen, en een weg aanleggen, en zij deden dit wonderbaarlijk vlug. En er was niemand die iets beval, iets aanwees, of bestuurde. De ongeloofelijke vlugheid van vordering in den arbeid onstond daardoor dat ieder der bouwers tot den minste toe, het gansche werk kende en doorzag en daarom geen leiding hoegenaamd behoefde.

Ik verstond al deze wenken steeds beter, ik begreep telkens duidelijker wat den mensch belemmert op zijn

stijgend pad, - de vóórglanzen der zuivere, gemeen-schappelijke zaligheid blonken mij telkens helderder uit den chaos van ons verward persoonlijk en maatschappelijk leven.

Daar des te tergender voelde ik mijn onmacht om iets krachtdadigs uit te richten.

XX.

Ach, wat kon ik uitrichten, gevangen als ik was in de kooi van mijn deftige positie, mijn vast omschreven werkkring, mijn voorname connecties, mijn weelderig huisgezin, mijn reputatie en mijn geld? Hoe beter ik zag wat er aan de maatschappij ontbrak om den mensch tot hoogste ontwikkeling te voeren, des te meer voelde ik mij verlamd als ik iets wilde bijbrengen tot zijn bevrijding.

Ik voelde mij als op een schip in nood de schepeling, die het veilige water en de redding vlak bij ziet, hij alleen van alle anderen, maar hij heeft niets te zeggen, hij weet dat hij niet geloofd zal worden, de discipline belet hem te spreken. Dan valt het moeielijker zijn plicht te doen aan hem, dan aan de anderen die blind voortzwoegen, gehoorzaam hunnen meerderen, zonder uitkomst te zien.

Ik zag hoe de menschen ellende leden door reusachtige misverstanden, die als groote nevelwolken de volken omhullen en verwarren. Ik zag ze knoeien met

hun taal en hun woorden als kinderen die voor 't eerst een verfdoos kregen, en hun kleeren, handen, en gezicht even bont besmeren als hun papier. En op dat knoeiwerk bouwen ze verdragen, met dat knoeiwerk bepalen ze wetten, en aldus knoeiende, morsende en vermorsende bereiden ze hun voedsel, kleeding en woning.

Uit verkeerd begrepen en gebruikte woorden ontstonden de bloedige waanzin der revoluties, de grimmige partij-woede, de nuttelooze slachtingen en redetwisten, en de onzalige verspilling van denk- en arbeidskracht. In blind geloof aan de rede en het ware woord vernielden de menschen elkanders en eigen lust en geluk, niet beseffend dat zij allen één zaak willen, waarvoor ze vele verschillende woorden gebruiken.

Ik zag hoe ze allen handelden onder den machtigen drang van het kudde-instinct, het groeps-gevoel, die heilige gave van Christus, waarborg voor hun macht en veiligheid, - maar tevens hoe ze allen meenden uit eigen zelfstandig overleg en redelijke overtuiging te handelen, tot hun jammerlijke verwarring en misère.

Ik zag de groepeering in arm en rijk, daar de heilzame drang naar weelde en overvloed bedorven en ontkracht wordt door het verwaarloozen van den liefdeband, zoodat de enkeling meent alléén weelderig te kunnen zijn en gelukkig, in een wereld vol ellendigen,

en zoodoende niemand de zaligheid doet bereiken. En ook dit weer omdat er geen twee menschen zijn die weten of ze met één woord hetzelfde bedoelen.

En ik zag de demagogen misbruik maken van onze goede instinkten, van den weelde-drang, van het groepsgevoel, om noodlottige stroomingen in gang te brengen, door de werking van holle leuzen en van belachelijke zelf-overschatting. Alsof de armen, die alleen armoede en afgunst hadden gekend, beter gehard zouden zijn tegen de weelde dan de rijken, alsof er zelf-inzicht en zelf-bedwang mogelijk ware zonder cultuur, alsof de volkomen mondigheid aller enkelingen die alleen de hoogste organisatie en werkdadigheid bedingt, en die in naam het ideaal der Christenen heet, op éénmaal, zonder oefening, zonder ontwikkeling, zonder geduldige tucht kan worden verkregen.

Dit alles zag ik, en wat kon ik doen? In mijn werkkring was ik aan vaste plichten en aan mijn superieuren gebonden. Ik werkte in een bepaald groeps-verband, de politieke wereld der diplomaten, en daarbuiten gaan beteekende terstond uitgestooten en onmogelijk worden.

Nu ja, in de clubs en cercles wordt vrij uitgesproken. Daar hoort men soms door de minderen in rang de gansche diplomatieke werkzaamheid met cynisch sarkasme bespotten, en de hoogeren luisteren glimlachend,

als spijtig dat hun meerder waardigheid hun deze vrijheid van uiting ontzegt. In die kringen ontviel mij ook wel menig scherp woord over den bouw der volkswelvaart, overal nog gegrondvest op de ontbering der zwakkeren, en ook over de machtigen op aarde met wie ik verkeerde, en die toch vaak zoo verlegen en onnoozel waren als ze iets moesten zeggen over het hoogste menschengoed, over wijsheid, kunst en schoonheid. En uit vage begripsverwarring, kenmerkend voor den chaos hunner ideeën, noemden ze mij daar 'de Roode Graaf' of ook wel de 'Christen-diplomaat.'

Maar niets kon mijn overtuiging verzwakken, dat de chaos bezig is zich te ordenen, aanvankelijk blindweg, met een wreede onverschilligheid voor lijden, gedreven door ondoorvorschte aandrift - maar allengskens met meer besef, meer inzicht, meer beleid, - naarmate hooger wijsheid zich langzamerhand paren gaat aan wijder dadelijke macht.

Het was mij duidelijk dat zoo er ooit een tijd in de menschelijke historie is geweest waarin gewacht wordt op een held, een messias, een verlosser, dan is het de onze. Geen dwazer meening dan deze dat er thans geen plaats zou zijn voor een profeet. Maar hij moet niet zijn een boetpredikend moralist, niet een bespiegelend systeem-bouwer, niet een man van klachten en vermaningen, maar een dichter metter daad.

Rijper dan de Fransche revolutie was voor de komst van een organiseerend en suggestief-machtig veldheer en heerscher als Napoleon, is onze tijd voor de komst van den wijzen hooggezinden bestierder, die gebruik maakt van het groeps-verband, de kudde-geest, thans zooveel sterker en compacter dan ooit.

Ik wist ook welke eigenschappen en bekwaamheden die Held zal moeten hebben. De tijd der groote veldheeren is voorbij, de bruute macht van 't geweld is niet meer noodig tot stichten, enkel tot behouden. Het commercieele verband overdekt het gansche wereldterrein en gedoogt den oorlog niet meer dan als ondergeschikte hulp. De eer van den soldaat wordt die van den politie-dienaar, den rustbewaarder.

Maar de vermogens van den veldheer, de organi-seerende, beheerschende, verantwoordelijkheid-dragende, die blijven even noodig.

De Messias van onzen tijd moet zijn de held-organisator, de orde-brengende in de verwarde bedrijvigheid, in de halfbewuste actie onzer samenleving. En zooals het in den tijd der veldheeren alleen de dichter-veldheeren waren, de groote droomers van een wereldrijk, zooals Alexander, Cesar en Napoleon, die uitblonken door alle eeuwen als helden en genieën, zoo zal het in onzen tijd de dichter-organisator zijn, de droomer van een wereldmaatschap, die nog

grooter heldendom en veel duurzamer roem zal verwerven.

Ook de tijd der welsprekendheid is voorbij. Het schijnverband der oratorische logica verblindt alleen jonge volken, en zelfs Amerika wordt te oud voor het gezag van den redenaar, die enkel redenaar is.

Maar niet voorbij is de tijd der dramatiek en der muziek, en wie deze machtige suggestie-middelen weet te hanteeren kan den stroom der menschheid wijzigen. De kudde zal hem volgen, al voert hij haar in wildernis of woestenij, Wagner en Ibsen hebben het bewezen.

Maar het zal eenmaal en wel spoedig gebeuren dat de held der nieuwe tijden, de dichter-organisator samengaat met den suggestief-machtige door muziek en dramatiek, of wel dat deze zeldzame krachten vereenigd zijn in één mensch.

En dan eerst zal de kudde gevoerd worden in groene beemden en verzadigd worden en den dag der mondigheid tegemoet zien.

Ik zeg het, ik, oude kluizenaar onder de Filistijnen, en mijn vrede berust op dit weten. Ik had geen gaven tot heerschen, tot organiseeren, tot leiden, ik was niet welsprekend, ik had niet de macht van muziek of dramatiek. Ik kon niet beproeven dien Heros, dien

Sootèr der menschheid te zijn, want ik wist wat er toe noodig is. Maar ik wist en weet ook dat hij geboren zal worden, met die onfeilbare gewisheid waarmee de statistiek het aantal genieën en misgeboorten, het aantal afwijkingen boven en onder de norm voorzegt. Zijn geboorte is aanstaande, en wel spoedig, zoo zeker als de geboorte van een meerderheid van zonen na een mannen-moordenden oorlog. Want het ras heeft hem noodig, Christus behoeft hem.

En zoo ik hem zelf dan al niet zijn kan, zoo kan ik toch zijn Johannes de Dooper zijn, hem profeteerend, gelukkig en geestdriftig in mijn eenzaamheid, in deze woestijn van poenendom en kleinsteedschheid.

XXI.

Ik was zeventien jaren getrouwd en mijn jongste kind was acht jaren toen ik terugkwam in ditzelfde Holland, waar zooveel knooppunten liggen van mijn noodlots-draad. In mijn leven was weinig veranderd. Er was orde en vrede in mijn gezin, voorspoed in mijn werkkring, Lucia scheen geheel tevreden met haar bestaan, en bestierde haar huishouden met rustige toewijding. Mijn kinderen waren mooi en welopgevoed. Ik voelde mij gehecht worden aan hen en aan hun moeder, zooals ieder wezen hecht aan de wezens en dingen waarmede het lang samenleeft, een genegenheid uit Symbiose, zou ik't kunnen noemen. Maar toch bleef ik hen met mijn innerlijkste wezen even vreemd, en mijn affectie behield het gedwongene. Een aldoor toenemende onvoldaanheid broeide in mij. Hoe ouder ik werd, hoe nader ik den tijd zag komen waarin ik door ouderdom machteloos zou worden, des te heviger werd de spanning. Ik voelde alsof ik sterven zou, zonder waarlijk geleefd te hebben. De dood verschrikte mij niet, maar te moeten sterven zonder mijn waar-

achtige leven te hebben geopenbaard, dat was mij een onduldbaar vooruitzicht. Ik leefde voort, alleen gesterkt door mijn droom-nachten, maar het was alsof die mij dreven en aanspoorden tot méér, tot een daad, tot een uitbarsting. Ze werden zeldzamer, en ik had in den droom zwaarder moeite om tot het licht te komen, en om Emmy te zien. Dikwijls was het enkel een wanhopig worstelen om los te breken uit kamers, zolders en gangen. Ik kon niet meer den vrijen blauwen hemel zien, ik kon niet meer tot de zoozeer begeerde geluks-vervoering komen, ik kon niet meer bidden in ernst, de stem van mijn droomlijf werd heesch en zwak, soms was het, als ik Emmy riep, als sprak ik met 't geluid van een stervende.

Daarbij werden mijn bezoekingen weder sterker. Zoodra de levensvlam flauwer branden gaat, herkrijgen de demonen hun invloed en hebben hun wulpsche streken meer succes. Lucia's moederlijke instincten waren bevredigd, en haar lokking, die mij altijd evengoed verleiding scheen, verflauwde en was het gemakkelijkst te ontwijken. Maar het oude folter-leven in de groote steden begon op nieuw, door mijn meerder jaren niet lichter, maar zwaarder te dragen, want de schaamte en zelfverachting is grooter; en het contrast tusschen wat men der wereld schijnt en wat men zich weet, is pijnlijker naarmate men ouder is.

En terwijl ik wist gedachten en bedoelingen te herbergen en soms daden te beramen waarvoor allen en vooral Lucia en mijn kinderen, mij te goed hielden, voelde ik tevens iets als gering-achting voor hun voldaanheid, hun tevredenheid, ik voelde ergenis over dit zorgelooze, gelukkige gezin, in deze groote onvoltooide wereld, vol ellende, leelijkheid, waan en verwarring, deze ongeheelde wonde waaronder het ieder te lijden betaamt tot ze genezen is.

De groote liefde die in mij brandde, de groote liefde tot Christus, bracht mij tot wat de meeste menschen goddelooze ondankbaarheid zouden noemen. Ik verwenschte mijn voorspoed, en verdroeg slechts met moeite mijn schijnbaar huwelijks-geluk. Het was mij als een strijder die achtergelaten wordt bij den behagelijken warmen haard, terwijl het leger met muziek te velde trekt.

Het eerste wat ik in Holland deed was een zeil-jachtje koopen. Het lag in Amsterdam, omdat ik van daar uit de Zuiderzee kon bevaren. Op een dag had ik afgesproken met een collega van de Oostenrijksche legatie, een jonge, knappe, sterke Hongaar, naar E* te zeilen, het mij toen nog onbekende stadje, waar ik nu deze bladen schrijf.

Ik was in die dagen in de somberste periode van mijn leven, ik walgde van al het zoet om mij heen,

het zwoele schijn-geluk benauwde en versmoorde me. Ik zag volstrekt geen uitkomst, er dreigde zelfs geen ongeval dat den gang van mijn leven kon wijzigen, - nieuwe bekwaamheden zou ik zeker niet verkrijgen, - niets scheen in 't zicht wat verandering in mijn onwaarachtig bestaan kon brengen. Ik wilde mij wel deemoedig onderwerpen als het moest, - maar er was iets dat mij opjoeg en verontrustte, als ware juist onderwerping de hoogste zonde.

Moedwillige zelfmoord, eer ik voor 't uiterste stond, gaf mij afkeer en weerzin. Maar het gevaar van mijn zeiltochten had weder een aantrekking voor mij als vroeger, toen ik met mijn vader de Noordzee bevoer. Den dood te sterven van Shelley, mijn grootsten zanger, is een eer die ik van jongs af heb begeerd, en ik dacht: ‘als 't toch moet zijn waarom dan niet nu, eer ik nog dieper daal?’

Den dag vóór onzen tocht was ik diep neerslachtig. Het woei vrij hevig, maar 't was zomerdag en mijn tochtgenoot dacht er evenmin aan als ik, ons voornemen te verdagen.

Toen ik dien nacht insliep, wist ik dat ik insliep en bleef volkomen bij besef. Ik rees op eenmaal, met een wonderbaren overgang, uit diepste neerslachtigheid in het lichte, vrije, vreugdrijke zweef bestaan van den droom. Ik dacht: ‘Goddank! laat nu het lijf maar

slapen, ik rust, en eigenlijk ben ik nu in 't geheel niet vermoeid. Ik kan zingen en mij bewegen, vliegen en zweven met volkomen waarnemingsgenot.' Spoedig daarop was ik buiten, in een groot boschrijk landschap, onder zonnig blauwen hemel. Zoo mooi was de droom-wereld in lang niet. Ik was verrukt en dankbaar en zweefde omhoog. Ik kwam een vogel tegen en praatte voortdurend luid in mijzelven, zeggend dat ik niet enkel waarnemingsgenot wilde, maar een wezen om mij te begrijpen, gemoeds- en begrips-verstandhouding.

Een witten stier zag ik - het dier dat mij in gewone droomen 't meest beangstigt, het meest gevreesde droom-dier - maar ik voel geen vrees en zweefde hoog boven hem uit, over een meer, - er was geen gevaar.

Toen riep ik mijn liefste, zooals altijd. Maar eer ik 't zelf wist had ik niet 'Emmy' geroepen, maar 'Elsie' en diezelfde vergissing herhaalde ik, zonder de fout te bemerken. Ik zweefde over een enorm, woest duinlandschap. Ik zag uit een duindal een meisje komen, jonger en kleiner dan Emmy, met sluik, blond haar. Maar ik ging toch op haar toe, alsof het Emmy was, en ik wandelde en sprak met haar. Ik sprak Hollandsch, dat ik toen al vrij goed machtig was.

Toen wees het meisje op een dreigende donkere,

donderwolk die langzaam omhoog trok over het hemel-blauw. Dat was een onheilsteeken. Maar ik was trotsch en gelukkig en niet bang en wilde haar in de armen sluiten. Doch ze was weg, mijn volle denk-helderheid verminderde, doch niet mijn geluksgevoel. De droom kreeg toen symbolische beteekenis, zooals dat vaak gebeurt. Ik zag een lange reeks onvrije menschen, als een processie slaven, en daartusschen veel priesters. En ik zei dingen die ik wist dat anderen het leven zouden kosten, ketterijen over het kwaad dat valsche godsdienst deed, en ik zag de armen bleek worden van schrik en de priesters bleek van kwaadheid, maar ik zweefde boven hen uit en hun haat was machteloos. Toen zag ik een groot gebouw, een zeer eigenaardig schoonen, indrukwekkenden tempel, met groen mos op den bodem en geweldige zuilen van grauwen steen. Daar mocht niemand in zonder goedvinden van de priesters. Maar ik zweefde vrij boven hen uit en kwam van boven af door de vensters binnen. En ieder zag mij en verbaasde zich, en er was een soort verzwegen erkentenis dat ik de eenige was die dit doen kon, en de priesters trachtten het feit te loochenen en soms ook mij te vangen. Maar ik lachte hen uit, en als ze mij wilden aanraken verlamde ik hen met een gebaar.

En hierin was geen ziekelijke trots of haat, maar

een rustig zelfbesef van vrijheid, eigenmacht en triomf, een goed en mooi gevoel.

Toen ik ontwaakte verbaasde ik mij er over dat ik Hollandsch met Emmy gesproken had. En ik twijfelde of zij het wel geweest was, hoewel haar gezicht geleek, en ik haar wel meer in zoo jonge gedaante had gezien.

Wij zeilden den volgenden dag met een harde zuidwestenwind naar mijn stadje, dat ik toen voor de eerste maal zien zou. Van tijd tot tijd kwamen er regenbuien, dik weer, met ruwe, oploopende zee. Mijn metgezel en ik hadden onze gele oliepakken aan en de handen vol om het ranke scheepje in goeden koers te houden. De zee was verlaten, de visschers waren in de havens gevlucht. Toen wij de haven van E* voor ons zagen en ook het stadje, grijs omsluierd door regen, sloegen de zeetjes over het achterschip en stak het jachtje den neus soms diep in de golven. Wij moesten ijverig hoozen en keken met zwijgende spanning naar het havenhoofd waar we recht op aan bruisten, ieder oogenblik verwachtend het schip te zien volslaan of het tuig te zien breken. We onderscheidden de menschen op den steenen pier, die in zee uitstak. Een hoop volk stond met stomme belangstelling naar ons uit te kijken, benieuwd of wij 't veilig zouden halen. Ik was ongewoon kalm en gelukkig. Ik zou met

gelatenheid verdronken zijn, maar ik wist dat het dezen keer nog niet zou gebeuren.

De zwarte oogen van den Hongaar schitterden van plezier en trots toen we eindelijk door vaardige stuurmanskunst behouden, met gestreken zeil den nauwen haven ingang instoven. Hij juichte op zijn opgewonden wijze, en de kalme Hollanders gaven een klein hoeraatje terug.

Toen merkte ik, bij 't langsglijden der menschenrei, die op de steenen kade geschaard stond, tusschen de botte, onverschillige of koel-kritische jongensgezichten en de als uit hout gesneden, ruw-verweerde visschers-tronies, een paar oogen vol hevige aandacht en belangstelling, die als blij schenen op te lichten van verademing, in een gezichtje nog bleek van spanning of angst. Tusschen de mannen stond een jonge vrouw, blootshoofd, het natte, blonde haar woei om haar wangen. Ze had een donkergrijzen doek omgeslagen, alsof ze zóó weggeloopen was uit huis, om ons op te wachten.

Ze keek mij regelrecht aan, met een uitdrukking van bezorgdheid en blijdschap.

Ik knikte haar toe, zooals ieder Italiaan doen zou, die een lieve vrouw belangstelling ziet toonen in zijn gevaar dat onder algemeene aandacht viel, ik knikte vroolijk en wuifde, als om haar voor haar sympathie

te danken. Zij glimlachte even en knikte terug, niet blozend, en ook niet verlegen of preutsch, - maar ernstig en vertrouwelijk, alsof ze het verwachtte.

Bij 't wisselen van dien groet en die blikken werd het mij wonderbaar te moede, het was alsof ik mijzelve een oogenblik vergeten was, mij niet herkende, en al wat ik waarnam niet paste in het leven van den dag. Ik dacht aan mijn droom, en zonder nog welbewust gevolgtrekkingen of vergelijkingen te maken, was ik een moment gansch weg uit de gewone waak-wereld, en weer in het droomenland.

- 'Hallo! Muralto, de bootshaak!' riep mijn Hongaar.

Met een schok kwam ik op de wereld terug en het was alsof ik heel ver geweest was. En alsof al wat ik zag mij welbekend was, alsof ik 't wéérzag na lange afwezigheid.

Eer ik genoeg tot bezinning kwam om den bootshaak aan te geven, zochten mijn oogen nog eens die van de jonge vrouw. Maar ze was van de kade verdwenen. Even zag ik nog het ranke figuurtje in den grijzen doek op het havenpleintje. Ze ging haastig heen, met blijen, lichten tred, alsof ze alleen om ons gekomen was en nu naar huis ging, gerust en welvoldaan.

- 'Wat is er? Wat scheelt je Muralto? zie je iets bizonders of iemand?'

- ‘Zag je die jonge vrouw op de kade staan?’ vroeg ik.
- ‘Neen!’ zei de Hongaar, ‘Daarop heb ik niet gelet. Ik wist wel dat hier aardige meisjes zijn, maar niet dat jij ze kende.’
- ‘Ik ken hier niemand. Ik kom hier voor 't eerst’ zei ik kortaf, verstrooid.

Wij gingen naar 't hotel en droogden en warmden ons en bestelden den maaltijd. Ik bezag wat er ondanks den regen van het oude, mij later zoo dierbaar geworden stadje te bezien viel, de aardige geveltjes, de kleine straatjes, glimmend van 't water, de sombere iepen die bruisten en loeiden in den storm, de woeste gele zee. Ik zag ook het huis, waar ik thans woon, en vond het een mooi, eerwaardig gebouwtje, met zijn hardsteenen gevel en hooge ramen. Daarna deden wij ons te goed en aten en dronken, en mijn tochtgenoot zei dat ik toch zeker een goede bekende had gezien, een of ander vriendinnetje, want ik was zoo stil, zoo verstrooid en toch zoo vergenoegd.

Dien nacht sliep ik zonder droomen van beteekenis. Maar de slaap zelve had een karakter van zacht verheffend geluk en de morgen vond mij zonder zweem van de zoo lang gedragen somberheid.

Het weer was opgeklaard, de wind geruimd, de lucht blauw. Wij besloten vroeg terug te varen.

Toen wij 't hotel verlieten, en even wachtten in de ouderwetsche vóórgang, met den blauw-en-wit geblokten marmervloer en de oude bruinhouten zoldering, kwam de jonge vrouw, die gisteren op de kade had gestaan, uit het achterhuis, liep ons voorbij en ging de opkamer binnen. Weder zag ze mij recht in de oogen en groette vriendelijk. Ik was nog meer onthutst dan den vorigen dag. Maar ik had toch tijd om op te merken dat ze zeer gracieus was, en fijne, edele trekken en lange, aristocratische handen had. Haar oogen waren licht en hadden dien blanken glans dien ik nog maar in één paar oogen gezien had, en een uitdrukking als wisten ze, samen met mij, ontelbare, onuitsprekelijke geheimen.

Mijn Hongaarsche makker zag nu weer mijn ontroering en tevens de reden er van.

- ‘O! was die het?’ riep hij in 't Fransch, toen het meisje voorbij was, ‘die je gister zag. Dan begrijp ik je verbouwereerdheid.’
- ‘Ken je haar?’ vroeg ik.
- ‘Wel, 't is een bezienswaardigheid van de stad. Alle vreemden kennen haar.’
- ‘Hoort ze hier thuis?’
- ‘Zeker!, niet ten nadeele van den hotelhouder.

't Is zijn dochter, of zijn aangenomen dochter. Maar voor mij niet interessant, want notorisch ongenaakbaar.'

- 'Hoe heet ze?'

- 'Elsie, Elsie van Vianen, of Elsje zooals ze hier zeggen.

Op onze voorspoedige thuisvaart over de zonnige zee was ik nog stiller en nog vergenoegder dan den vorigen avond.

XXII.

Zoo ras als ik mij een dag vrij kon maken ging ik weer uit zeilen. Ik kende nu den weg en het vaarwater, en nam deze maal niemand mee. Met de schemering vertrok ik uit den Haag en vóór achten was ik buiten de sluizen. Ik had Lucia niet over mijn ontmoeting gesproken, maar ik voelde toch niets van dat heimelijk schuldbesef van een getrouwd man, die zich door een vreemde vrouw bekoord weet.

Het was nu een warme zomerdag met een zacht Oostelijk briesje. Het groote, gele zeevlak zag even vreedzaam en vriendelijk als het de vorige maal wild en wreed had geschenen. De golfjes flikkerden in de zon en plapperden lekker gemoedelijk tegen mijn scheepje, de kusten met torentjes en molentjes lagen wazig en stil rondom, in volle droom-pracht. Ik deed zes uren over den tocht in plaats van drie, zooals te voren, en het waren uren vol lichte, zonnige zaligheid.

Mijn stadje lag zoo lieflijk te peinzen in het helle zonnewaas als een drijvend eiland der gelukzaligen, de

blauw-grijze ronde looverkruinen der boomen, met het torentje er boven uit, als rustig zwevend boven den tintelend zilverlichten watervloer.

> ‘Du bist Orplid, mein Land!
> das ferne leuchtet’

zong ik. Ik glimlachte over 't contrast tusschen 't banale en triviale bestaan der menschen, die ik wel vermoedde daar te wonen, en de wondere tooverpracht die het alles aannam door de kracht mijner verbeelding, - ik peinsde over het land Orplid, de jongens-fantasie van Möricke, waaraan hij door eenige weinige woorden een diepe, geheimzinnige, schitterende heerlijkheid wist te geven, die duizenden evenals mij met een smachtend-hartstochtelijke schoonheidsaandoening, ja, met een waar verlangen vervult. Is niet het gedroomde Orplid, dat voor zoovelen verre blinkt, een waarachtiger ding dan alle wakend door ons geziene landen?

Bij mijn landing was er nagenoeg niemand op de kade, de visscher zat zijn boot te kalefateren, een paar jongens hengelden in het donkergroene water van de haven, - alles zooals ik het nu nog zien kan, - mijn toekomstig woonhuis keek mij al bekend-vertrouwelijk aan uit zijn donker-koele vensteroogen, de duiven koerden in de zacht ruischende iepen, het geurde naar teer- en harpuis, en naar de in Holland nooit ontbrekende turfwalm, die opsteeg uit de kachelpijpjes op

de in de haven liggende tjalken, waar de schippers-vrouwen het eten kookten.

Ik ging recht op mijn doel af, als of ik al een met liefde en verlangen verwachte minnaar was, glimlachend en mijzelf verwonderend over mijn zekerheid. Ik ging langs de kleine touw-winkeltjes, waarvan de deurschel luide klonk over de leege straat als een enkele zondags gekleede bezoeker den winkel verliet, langs het barbiers-winkeltje met de glimmend gepoetste koperen scheer-bekkentjes, langs de enkele deftige huizen met oude gevelsteentjes voorstellende: ‘'t Fortuin’ of ‘d'Liefde’, waar de dochters des huizes uit de donkere zijkamers, van achter den nooit ontbrekenden Clivia-bloempot, naar den zeldzamen vreemden voorbijganger loerden - tot het hotel ‘de Toelast’.

Ik ben, zooals ik u reeds met schaamte bekend heb, wel eenig keeren op galant avontuur uit geweest, maar nimmer met zulk een recht-op-'t-doel-afgaande, ongegeneerde vrijmoedigheid als dien warmen zomer-zondag in mijn dierbare, kleine Hollandsche stadje. Ik voelde ook niets, hoegenaamd niets van de schuw, van 't kwade geweten, van de nervositeit, die anders galante avonturen van een getrouwd man meestal vergezelt. Ik voelde als een schooljongen die een prijs gaat halen na een geslaagd examen. Mijn hart klopte alleen wat heviger, door blijde vermoedens, - misschien ook door

een weinig angst bij de gedachte aan het type dat ik als den vader voor de oogen zou krijgen.

Ik vroeg onmiddelijk naar den hotel-houder. Bij mijn eersten bezoek was hij niet voor den dag gekomen.

Uit het achterhuis kwam na lang wachten aansloffen een groote, vadsige Hollander, met een zeer slecht en slordig-zittend grijs pak aan, een zwarte zijden pet op, een goor hemd in plaats van de afwezige boord en das, een open vest vol sigaren-asch, een sigaar in een papieren pijpje in den mond, en groene, gebloemde, afgetrapte pantoffels aan de voeten. Toen ik na eenigen zelfstrijd er toe kwam in zijn gezicht te zien, zag ik een blozend vollemaans-gezicht, glad geschoren behalve een hangende knevel onder een kleinen krommen neus, - en in dat gezicht één slaperig oog, het andere was er wellicht eens geweest, maar nu verloren.

- 'Is u menheer van Vianen?' vroeg ik in mijn toenmaals nog sterk Italiaansch getint Hollandsch.

- 'Nee!' zei de afschrikwekkende vader, zonder zijn sigaar uit den mond te nemen.

- 'Maar u is toch de hôtel-houder?' vroeg ik in een akeligen toestand van onzekerheid.

- 'Jawel!' klonk het even kortaf, alsof hij zeggen wou: 'ben je haast klaar? dan gaan we weer slapen.'

- 'Maar is u dan niet de vader van juffrouw van Vianen, die hier aan huis woont?'

- ‘Nee!’ zei de man. ‘Die hêt geen vader. Da's 'n vondeling’.

Ik had den onoogelijken lomperd kunnen omhelzen. Zijn onkiesche communicatie scheen mij het gelukkigste compliment, en de blijdste mededeeling die ik van hem verwachten kon. Hij kon niet weten dat zijn bruute grofheid, die hij naar Hollandsche wijze voor ferme rondborstigheid scheen te houden, zooiets van ‘met praatjes er om heen hou ik me niet op’ - hoe die grofheid voor mij een weldaad was. De zegen om niet van hem af te stammen kon hij ook moeielijk waardeeren. Ik ademde ruimer, het was een der mooiste oogenblikken van dien mooien dag. Het woord ‘vondeling’ was voor mij als een opengaand luik in een donkere kamer van boerschheid en kleinsteedschheid, plotseling uitzicht gevend op verre romantisch-wazige verschieten. Wel had ik mij tot troost voorgehouden dat het ras altijd en overal genieën kan voortbrengen door atavisme, dus ook in een Hollandsche kleinstads-hotelhoudersfamilie een vrouwelijk genie van edele gratie, bekoorlijkheid en distinctie, - maar dit was toch veel zoeter troost. Bij een vondeling konden edele voorouders van alle naties worden ondersteld. Ik vond het nu óók onnoodig er langer om heen te praten.

- ‘Zou u dan juffrouw van Vianen willen zeggen

dat er iemand is die haar dringend verlangt te spreken?'

Nu ging de sigaar uit den mond, de mond open, en ook het ééne oog aanmerkelijk wijder, als dat van een opduikend nijlpaard. Ik werd een poos gemonsterd.

- 'Dringend?' klonk het toen, alsof zooiets hoogst onwaarschijnlijk en ook ongepast was.

- 'Jawel, dringend.'

- 'Hm!' zeide de Hollander. Hij stak het papieren pijpje met de sigaar weer in den mond en slofte op zijn pantoffels naar 't achterhuis terug, terwijl er merkbaar werking scheen te zijn gekomen in de hersens onder de zwarte pet.

Een oogenblik later kwam Elsje. Nu bloosde zij hevig toen ze mij zag, hoewel nu daarvoor toch minder reden was dan de vorige maal. Maar ik wist, het was blijdschap, want ik zag ook haar oogen schitteren.

- 'O is u het!' zei ze met ingehouden verrassing en zachte stem. 'Wilde u me spreken?'

- 'Als 't u gelegen komt, Juffrouw van Vianen.'

- 'Komt u even in de opkamer. Is uw Fransche vriend niet meegekomen?'

- 'Ik ben alleen gekomen, over zee. Die andere heer was een Hongaar, en ook geen bizondere vriend van me.'

- 'O gelukkig!' zei Elsje; mij in zoeten twijfel latend wàt ze gelukkig vond.

Wij gingen in de opkamer. Ik herinner me een rood tafelkleed, matten stoelen, een gehaakt kleedje over een kofffie-servies, horribele staalgravuren aan de wanden. Alles aanbiddelijk en dierbaar, - wat gaf ik als ik het nog eens weer zien kon. Maar ‘de Toelast’ is sedert lang verbouwd.

Ik was wel verlegen, maar toch niet beklemd. Ik verkwikte me door 't rustig staren in haar zachte, heldere oogen. Ik kon alleen de oogen goed waarnemen. Of 't gezichtje mooi of leelijk was, ik kon 't niet beoordeelen. Het was mij te vertrouwd, te dierbaar, te eigen.

- ‘Heb ik goed gezien, juffrouw Elsje, dat u alleen om onzentwil in den regen op 't havenhoofd stond te kijken, die vorigen Zondag?’

Zij knikte ernstig: - ‘Ja! ik was bang dat u vergaan zou. Er zijn wel vaker jachtjes bij die wind ondergeloopen. En daar was niets aan te doen geweest.’

- ‘Ja, we zijn er goed afgekomen. Maar hoe wist u dat we in aantocht waren?’

- ‘Wel, ik zag de menschen op de kade uitkijken en ik begreep dat er een schip in gevaar was.’

- ‘Maar zou u dat voor ieder schip ook gedaan hebben?’

Toen zweeg ze en keek me lang aan. Ik meende te zien dat ze vochtige oogen kreeg. Haar antwoord

klonk beschroomd, als durfde ze 't niet zeggen, of vreesde uitgelachen te worden.

- ‘Ik was in onrust, den ganschen morgen. 's Nachts ook al. Ik ben nooit zoo vreemd angstig geweest. Eerst toen ik uw gezicht zag, werd ik gerust.’

- ‘Kende u mijn gezicht dan? Had u van me gedroomd?’

Ze schudde 't hoofd. ‘Niet dat ik weet. Maar toch kan ik niet zeggen dat uw gezicht me vreemd is. Ik heb 't zeker vroeger meer gezien.’ Toen fluisterde ze als voor zichzelve: ‘Wáár weet ik niet.’

- ‘U kende den Hongaar, niet waar? Hij scheen u te kennen.’

Elsje lachte met den korte, helderen lach, die mij later zoo vaak gelukkig heeft gemaakt.

- ‘O die! - ja die is hier wel eens meer geweest. Hij zei zeker niet veel goeds van me.’ -

- ‘Integendeel!’ zei ik. ‘Hij maakte u een groot compliment. Hij zei dat u ongenaakbaar was.’

Elsje lachte nog luider.

- ‘Wat zijn die vreemdelingen toch verwaand. Vooral die donkere vreemdelingen die fransch spreken. Als je daar maar even gewoon beleefd tegen bent dan denken ze je alles te kunnen voorstellen. Ik kan met die menschen niet voorzichtig genoeg zijn.’

Dat was aan mijn adres, dacht ik. Ik maakte een kleine buiging en zei:

- ‘Ik dank u voor uw waarschuwing, ik zal mijn best doen mij niets in te beelden, en u geen aanleiding tot voorzichtigheid te geven’. -

Ze werd zoo diep verlegen, dat ik spijt van mijn gezegde had.

- ‘O *u*!’ zei ze met allerliefsten nadruk, en naieve openhartigheid: ‘*u* heb ik heusch niet bedoeld! - voor u hoef ik niet voorzichtig te zijn. - Dat zag ik dadelijk!’

- ‘Wie weet, juffrouw Elsje, ik ben toch ook een donkere vreemdeling, en heel mooi Hollandsch spreek ik nog niet.’

- ‘U is geen vreemdeling voor me’ zei ze weer zacht en ernstig.

Ik geloof dat wij toen een langen tijd niets zeiden en naar elkander keken, zonder dat in 't minst pijnlijk of beklemmend te vinden. Wij gevoelden beiden alsof de verantwoordelijkheid voor onze positie niet bij ons lag, maar bij Een die 't wel alles 't beste wist, waardoor wij veilig waren.

Eindelijk stond ze op en zei:

- ‘U wilt zeker uw kamer weer in orde gebracht. Hij is nog niet gebruikt na de laatste keer, en uw linnen heb ik bewaard.’

- ‘Wist u dan dat ik terug zou komen?’ -

- ‘Ik dacht het wel.’

- ‘Hoopte u het ook?’

- ‘Ja!’ zei ze, zonder erg.

Dit was zoo totaal verschillend van wat andere vrouwen die ik gekend had zouden geantwoord hebben, dat ik er door verward raakte. Ik had geen begrip of ervaring van vrouwenliefde die geen schalksche veinzerij noodig acht, en ik dacht dus dat ik mij toch vergiste. Ik begon te bedenken dat ik al een tamelijk oud man was en zij oogenschijnlijk wel twintig jaar jonger. Misschien geleek ik op iemand dien ze vroeger had gekend, misschien hield ze mij voor haar onbekenden vader, of zocht ze in mij een plaatsvervanger voor haren onsmakelijken verzorger. Ik bereidde mij op dat alles vóór, vast besloten haar niet teleur te stellen.

- ‘Wilt u mij 't genoegen doen van middag mijn gids te zijn in de stad. Het lijkt mij zoo een mooi en aardig stadje.’

- ‘Ik?’ vroeg ze verheugd. ‘Heel graag wil ik dat. - Maar u moet eerst iets eten.’

- ‘Zou uw... pleegvader er geen bezwaar tegen hebben?’ -

Elsje glimlachte verwonderd en wat schamper.

- ‘Wie? - Jan Baars? - Wel neen! daar trekt

hij zich niets van aan. - Hij heeft ook niets over mij te zeggen.'

Hoe dankbaar maakte mij dit fiere gezegdetje. Haastig weggaande zei ze:

- 'Ik zal zorgen dat u gauw wat te eten krijgt. Dan zal ik mij kleeden terwijl u eet, en om drie uur ga ik met u mee.'

En ik bleef achter, blij al een engel, en vol verwachting als een jarig kind.

Zij had toilet gemaakt toen wij uit zouden gaan, en het was verwonderlijk te zien met welke eenvoudige middelen zij zich een uiterlijk van smaakvolle distinctie wist te geven. Een rond stroohoedje, een wit staand kraagje, een goed-gemaakt licht-grijs kleed, een violetzijden dasje - en ze was een dame, tusschen de boersche en burgerlijke vrouwen van haar stadje. Want op 't punt van kleedij zijn de artistieke Hollanders, zoodra ze hun oude, fraaie volksdrachten afschaffen, wel het meest smakelooze volk ter wereld, en daarvan zijn de vrouwen uit een Noord-Hollandsch provinciestadje nog wel het allerslechtst gekleed. Toen we door de stille, heete straatjes liepen, zagen we de bewoners over hun venster-horretjes met verbaasde, bijna geërgerde blikken naar ons gluren.

- 'Ziet u hoe we bekeken worden?' zei Elsje.

‘Dat geeft weer een heele week stof tot conversatie.’

- ‘En geeft u daar niet om, juffrouw Elsje?’

- ‘Wel nee!’ zei Elsje, met een aardige expressie van macht en eigenwaarde. ‘Ik heb ze gewend dat ik precies doe wat ikzelf goed vind. Nu is er geen één meer die mij er over durft aanspreken. Dat helpt hun toch niet. En wat ze tegen elkaar zeggen dat hoor ik niet, en ik ben er niet benieuwd naar’.

Wij gingen naar 't Museum, daar was het doodstil, koel en eenzaam. De concierge zat te dutten in zijn hokje. Tusschen de relieken van het oude, stoere, vroolijke volkje dat hier voor een paar eeuwen het zich fraai en behagelijk op aarde trachtte te maken, tusschen de prenten en schilderijen der sierlijke, kleurige rijkbevlagde schepen, de portretten der magistraten vol aardige zwier en eigendunk, de musketten en harnassen en pieken, de penningen en plakkaten, de kostbare snuisterijen en het fraaie porcelein van Oost en West in dit kleine zeevaarders-nest bijeengesleept - brachten wij een paar uren door vol innig, vertrouwelijk geluk. Elsje wist heel weinig, maar ze verstond heel veel, en ze luisterde naar al mijn inlichtingen met zoo gretig weet-begeeren, met zoo vrome aandacht, met zoo onbegrensd vertrouwen in mijn wijsheid, dat ik er confuus onder werd, en haar verzocht mij toch niet voor een

orakel te houden, daar ik wel veel gelezen en in de wereld rond gezien had - maar toch volstrekt geen geleerde was, zooals men die in onze dagen verlangt.

- ‘Ach! ik leef hier in zoo'n klein, benepen kringetje. U is voor mij de groote, wijde wereld’ zei Elsje met een aandoenlijken eerbied.

Toen het avond werd en koeler, wandelden wij de oude, donkere poort uit, den zwaar-beboomden dijk op tot in 't wijde groene veld, waar wij de zon in kleurvlammende majesteit zagen zinken. We gingen tot waar nu mijn kweek is, en ik wees haar op de wonderbare vlucht der meeuwen die zonder beweging tegen den wind ingaan, op de kleuren van de zee en van den hemel, op de blank-fonkelende Venus, groenachtigwit schitterend tegen den rose hemel-achtergrond, en ik vertelde wat ik wist.

Toen kwam ik op 't gesprek van den middag terug.

- ‘Heb je meer zulke voorgevoelens, Elsje, als toen ik op zee aankwam in gevaar.’

- ‘Ja, altijd als mij iets gewichtigs overkomen gaat, goed of kwaad, dat weet ik vooruit. Dat mist nooit.’

- ‘Ditmaal was 't toch goed, hoop ik?’

- ‘Ja, goed’ zei ze, lief glimlachend, - ‘maar toch angstig. U moet niet meer zoo roekeloos zeilen. Scheepjes als uw jachtje hooren bij zoo'n wind in de

haven. Alle botters zelfs waren binnen, en die kunnen heel wat meer zee verdragen.'

- 'Ik was gerust en zeker. Ik wist dat ik je zien zou. Ik had van je gedroomd, van je gezicht, en van je naam.'

- 'Werkelijk?' zei Elsje, mij rechtuit aanziende met haar argelooze, oprechte oogen.

Voor dien blik versmolt mijn hart in teerheid. Ik gevoelde neiging voor haar te knielen en haar handen met tranen en kussen te bedekken. Maar ik bedwong mij, want ik bedacht dat ik een Italiaan was die met een Hollandsche te doen had, en ik wilde mijn brooze geluk niet door uitbundigheid in de waagschaal stellen. En er was een fijne weelde in deze soberheid en dit eerbiedig zelfbedwang. Maar ik wilde ook eerlijk zijn, - mijn geluk moest op stevigen grondslag van oprechtheid staan, - en ik wilde weten waar ik aan toe was.

- 'Ja, werkelijk! Elsje, en toch had ik nooit van je gehoord, en niemand had mij van je verteld. En zeg mij nu, had je ook nooit over mij hooren spreken? Weet je iets van mij? Weet je mijn naam?'

- 'Uw naam heb ik in 't hotel-boek gezien. Anders wist ik niets van u, vóór ik u zag.'

- 'Werkelijk niets? Ook niet...'

- 'Wat?'

- 'Dat ik getrouwd ben en een goede vrouw en

vier kinderen heb?' stootte ik uit, bijna ruw, door mijn moedige inspanning om niets te ontzien en 't ergste te riskeeren.

Elsje keek mij, zonder te verschrikken, lang, aandachtig en peinzend aan. Wat ik duidelijk in haar blik onderscheidde was een vragende weifeling en een een teedere deernis.

- 'Een goede vrouw en vier kinderen' herhaalde ze zachtjens, nadenkend. 'Ik dacht wel dat u getrouwd zou zijn. Maar gelukkig is u toch niet, dat weet ik.'

- 'Neen, gelukkig ben ik niet, Elsje, dat is zoo. Of liever... *was* ik niet, tot heden' -

Zij vroeg toen niet meer, alsof ze dacht dat ik zelf wel zeggen zou wat ik verder voor haar te weten noodig achtte. Maar ik wist genoeg, en ik zag ook dat zij genoeg wist, en wij spraken dien dag niet meer over ons zelven. Het ging ons zooals het in den droom gaat, men verstaat en deelt mede zonder woorden.

Ik sliep dien nacht zeer weinig. Ook bij mij, welevenwichtig van geest als ik ben, wordt de slaap schuwer met de jaren. Maar het is niet de zorg maar de blijdschap die hem verjaagt. Ik lag den ganschen nacht doodstil en behagelijk, in een lichtende wolk van vreugde, denkend aan haar, wier adem nu rustig ging

onder 't zelfde dak. Toen kwam tegen den morgen een korte droom, die door zijn donkere verschrikking mij een maat aangaf voor de helderheid van mijn geluk. Ik droomde dat ik weer in den Haag was, op mijn bureau, en thuis komende in mijn gezin een brief vond, inhoudende mijn verplaatsing naar Japan. Mijn zeiltochten, mijn stadje, Elsje, dat was alles een droom geweest, en ik was weer diep in mijn oude wereldsche en toch wereld-vreemde sombere leven. Mijn beklemming was ontzettend, ik schreide en snikte in vertwijfeling - en werd zóó wakker, mijn gezicht en kussen nu werkelijk nat van tranen. En toen - de opleving, de overgang, het glorieuze besef van de waarachtigheid van mijn nieuw geluk, mijn opdoemende herinneringen aan den schoonen dag van gisteren, aan Elsjes lieftalligheid en oprechten, innigen blik, aan haar helder begrip en teedere deernis. Toen wist ik eerst goed wat mij geschonken was. Ik was geen vreemde meer op de wereld, het leven, het heilige menschenleven had mij herwonnen, ik zou toch niet sterven zonder voluit mensch geweest te zijn.

Aan mijn alleenig ontbijtje in de opkamer, waar de zon binnenscheen, kwam Elsje mij even begroeten, van uit de drukte van haar huisbestier. Ik zeide dat ik geen tijd had om terug te zeilen, maar met den trein

zou terugkeeren, en het jacht in de haven laten liggen, om het den volgenden Zondag te komen halen.

- ‘Dat is goed bedacht’ zei Elsje, met een oolijk lachje van verstandhouding.

En bij mijn heengaan zag ik mijn vredig, vriendelijk stadje liggen, met zijn deftigen ouden kerktoren, in kalme, zonnige morgenbedrijvigheid. Vóór het leelijke, leege stationsgebouwtje keerde ik mij om en strekte mijn hand uit en ik zegende het stadje met al mijn hart, prevelend in de heete, hartstochtelijke moedertaal:

‘Benedetto sia l' giorno e 'l mese e 'l anno
E la Stagione e 'l tempo e l'ora e 'l punto
E 'l bel paese e 'l loco ov' io fu giunto
Da duo begli occhi, che legato m' hanno’.

XXIII.

‘Lieve Lucia, wil je mij een kwartiertje aanhooren. Ik heb je iets te zeggen, en wilde dat graag van 't hart hebben, eer wij slapen gaan.’

Wij waren juist thuis gekomen van een hof-diner en stonden in onze galakleeding de brieven te bezien die dien avond gekomen waren. Lucia keek belangstellend op.

‘Ga dan mee naar mijn kamer,’ zeide ze, en toen mij aanziende: ‘Het is stellig iets goeds, niet waar? Ik heb je in lang niet zoo opgewekt gezien.’

Ik zweeg en ging mede. Toen wij rustig zaten, begreep ik welk een wijde afgrond er lag tusschen onze twee werelden, en welk een dwaas ondernemen de poging was die te overbruggen. Ik sprak langzaam:

- ‘Ja het is iets goeds, iets zeer goeds. Maar ik weet niet of het mij gelukken zal je dat te doen inzien.’

Lucia luisterde aandachtig en ik hield telkens een oogenblik op, tot zorgvuldig juist benaderen van 't verband dat ik zocht.

- ‘Je hebt dus gemerkt dat ik nu opgewekter, of liever gelukkiger ben dan ik was. Dat is zoo en het bewijst je, dat er iets goeds gebeurd is. Ik was niet, gelukkig omdat er iets aan mijn leven ontbrak, iets wat ik je moeielijk duidelijk kan maken. En nu heb ik dat gevonden, en het geeft me een heerlijk verschiet van vrede en rust, van de hoogste voldoening die een mensch kan verwachten. Een wijd meer, een kalme Oceaan van vrede en geluk...’

Lucia wachtte en luisterde, gespannen.

‘Laat ik beginnen te zeggen dat ik je innig dankbaar ben voor je trouwe liefde, je zorg voor mij, voor onze kinderen, ons gezin. En ook dit, dat mijn genegenheid van onzen trouwdag tot heden, nooit verzwakt maar altijd gestegen is. Wil je dit van mij gelooven?’

Lucia knikte zwijgend. Maar ik zag de schaduw komen over haar mooi, effen gelaat, en de rimpels fronsen op het blanke, nog jonge voorhoofd.

- ‘Als je mij ooit liefgehad en vertrouwd heb, dan doe ik nu een beroep op die liefde en dat vertrouwen. Liefde beteekent toch het geluk te willen van de geliefde persoon, en vertrouwen beteekent toch te gelooven dat hij zelve dat geluk het best kent en beoordeelen kan....’

- ‘Nu?’ zei Lucia. ‘Waar wil je heen?’

- ‘Zou je kunnen aannemen dat er niets vermindert, niets, niets, van een groote genegenheid, wanneer daar een nog grooter liefde bijkomt, ja, dat de macht van een zeer groote liefde alle andere neigingen in ons nog versterkt en verreint. Kun je iets gevoelen van de waarheid dat

> true love in this differs from gold and clay
> that to divide is not to take away?’ -

Lucia boog haar hoofd en staarde strak op haar handen die ze krampachtig in elkaar kneep, de rimpels waren dieper en een bittere trek kwam om den fraaien mond. Toen fluisterde ze heesch:

- ‘Wie is het?’

Nu zag ik ineens en voor goed de hopeloosheid van mijn poging. Maar ik ging dóór.

- ‘Zie eerst het algemeene, Lucia, en beoordeel van daar uit het bizondere. Ken je de waarheid die ik aanduidde? Ben je het oneens met een der algemeene dingen die ik zei?’

Maar zij vervolgde haar gedachten:

- ‘Is het barones Thorn?’

Dit was een bekende mondaine schoonheid, van wie men zeide dat zij om mij in den Haag was komen wonen.

- ‘Welke motieven zijn het, Lucia, die je nieuwsgierig maken naar die persoon die mij zooveel geluk

geeft? Je houdt van me, niet waar? Welke gevoelens moet men hebben jegens iemand die een geliefde persoon gelukkig maakt en goed doet boven mate?'

Lucia lachte een kort, schamper, verachtelijk lachje. Heel snel en schuw zag ze mij even aan.

- 'Toe, Vico, eindig nu met die erbarmelijke sofismen. Ik heb altijd gedacht dat je wat beter bent dan andere mannen. Maar ik wist dat dit mij boven 't hoofd hing, evenals het alle vrouwen bedreigt. Dat jij me nu zoo teleurstelt, jij, dat is vreeselijk genoeg. Maar maak het niet erger door dergelijk onnoozel zelfbedrog, en door kinderpraat als moest ik dankbaar zijn aan wie mijn huiselijk geluk verwoest. Dan zink je nòg maar dieper in mijn achting'.

Toen eerst voelde ik recht de gansche onmogelijkheid van wat ik beproefd had. Maar het berouwde mij niet en ik nam mij vóór onwrikbaar vol de houden. Het behoorde tot de ontleugening van mijn leven, waaraan ik zoo hoopvol begonnen was. Ik antwoordde niet terstond, en zij ging voort.

'Ik waardeer, Vico, dat je mij er dadelijk over spreekt. Dat is wat ik van je verwachtte als een edelman. Maar spreek dan ook open, royaal, zonder die jammerlijke drogredenen. Zeg mij wat ik recht heb te weten. Zeg me wie 't is. Laat me weten wat ik te hopen en te vreezen heb. Zeg me... hoe erg het is. Zeg het

zoo onomwonden mogelijk. Dat ik weet of het maar een voorbijgaande afdwaling van je is, of... erger. Dat ik weet wat ons te wachten staat - mij... en onze kinderen.'

Bij deze laatste woorden begon haar stem te beven en kwamen de tranen.

Aarzelend - uit zorg goed begrepen te worden - hernam ik:

- 'Van een voorbijgaande afdwaling heeft het niets. Als je het tegendeel daarvan "erg" noemt, dan is het zoo erg, als je je het maar voorstellen kunt, of erger...'

- 'O God!' snikte Lucia in haar zakdoekje. 'Wie is het dan?.. Wie?.. Ken ik haar? -

- 'Neen! je kent haar volstrekt niet?'

- 'Niet?' - dit zeide ze met groote verbazing. 'Woont ze in den Haag? Ken je haar lang? Is 't iemand van stand?'

- 'Ze woont niet in den Haag, Lucia, maar in een klein provincie-stadje van Holland. Ik ken haar nog maar zeer kort, nog geen twee weken. Haar stand is... menagère in een hotel, dus géén stand.'

Lucia zag op, met verrassing en verluchting op haar betraande gezicht.

- 'O Vico! is het zóóiets? Maar dan....' Ze hield in, peinsde, schudde het hoofd. En toen weer: 'Hoe is 't mogelijk... Hoe is 't mogelijk? Wat zijn

mannen ongelukkige wezens! - Is ze jong en mooi?' -

Ik antwoordde droog en koel:

- 'Ik zou 't geen van beiden nauwkeurig kunnen zeggen, - ik denk niet dat jij haar mooi zoudt vinden, maar ik houd haar wel voor nog jong.'

- 'Ben ik dan geen goede vrouw voor je geweest, Vico? - Waarin ben ik te kort gekomen?' -

- 'Niets, lieve Lucia, je bent een goede voortreffelijke vrouw voor me geweest, ik waardeer dat en blijf er erkentelijk voor. Ik heb ook getracht een goede man voor je te zijn.'

- 'Dat ben je ook geweest, Vico. Tot nog toe heb ik je niets te verwijten gehad. En we waren juist zoo gelukkig. Vittoria zou dezen winter uitgaan, Guido is weer geheel beter. - O! dat dit toch ook nooit uitblijven kan! Wat zijn mannen toch allen gelijk op dat punt.'

- 'Vergeef me, Lucia, ik erken je hebt me veel te vergeven. Maar ik was *niet* gelukkig. Ik veinsde geluk, om jouwentwil.' -

- 'En wat ontbrak je dan? Was ik je niet genoeg? Moet een man dan altijd nieuwe prikkels hebben? Werd ik te oud?'

- 'Neen, lieve Lucia, dat is het alles niet. Dat is het in 't geheel niet. Maar ik zie geen kans het je te doen begrijpen. Ik was ziels-ongelukkig en verlangde dikwijls naar

mijn dood. Mij ontbrak iets dat jij me nooit hebt kunnen geven.'

- 'Arme man, maar waarom sprak je dan niet eerder. Waarom heb je mij niet gewaarschuwd?'

- 'Omdat het nutteloos zou geweest zijn.'

- 'Waarom? - Zeg me wat je ontbrak. Laat me beproeven je te geven wat je verlangt. Ik wil voor je doen wat ik kan. Wat is het? Wat heeft die... andere, wat ik niet zou kunnen geven? Kan ik niet verhinderen dat je zoo diep zinkt? Kan ik je niet uit die zonde opheffen? Het is nog maar twee weken, zeg je, dat je haar kent - ben je dan in zoo korten tijd al zoo verloren? Laat me je helpen.'

Diep aandoenlijk was de blik van machtelooze goedwillendheid waarmee ze mij smeekend aanzag. En dieper mijn hopeloosheid om haar begrip te geven van wat er geschiedde.

- 'Ik ken haar niet alleen nog maar zeer kort, Lucia, - maar zelfs heb ik haar nog maar twee malen gesproken, en nooit iets meer van haar aangeroerd dan... haar hand. - En toch...'

- 'Wat?' zei Lucia, met hevige, blijde verbazing. 'Is het niet meer? Een zielsvriendschap?'

- 'Een ziels-liefde zou ik eerder zeggen.' -

- 'Met een hotel-juffrouw? - Ik geloof je, Vico, je liegt niet, ik ken je als man van eer. Mannen

hebben zulke fantasiën. En... en...' met fluisterenden nadruk en wijde, vorschende oogen: 'Zal dat zoo blijven?' -

- 'Neen, Lucia, ik wil je niet bedriegen. Stellig zal dat zoo niet blijven.'

Toen stond ze op en liep in heftige gemoedsbeweging door de kamer.

- 'O, maar mijn God, Vico, wat bezielt je? - Je staat voor het ergste, voor de diepste beleediging aan mij, voor de schande aan je gezin, voor 't eeuwig verderf van je ziel - je kunt nog gemakkelijk terug, er is nog niets verloren, en je wilt niet! je *wilt* niet! - Is dan die vrouw een heks? een tooverkol? - O nu weet ik dat je geen godsdienst hebt! - Nu zie ik wat het is geen godsdienst te hebben!'

Ik antwoordde niet, en vergeleek in mijn geest de twee ziele-werelden die hier tegenover elkaar stonden, en woog de eene tegen de andere. En er is niemand die dit leest en het voorgaande hoofdstuk gelezen heeft ook gij niet, lieve oorspronkelijk voelende lezer, of hij zal weifelen op de fijne grenslijn. En toch zal hij in zijn hart moeten kiezen, en zich scharen aan de eene zijde of de andere. Want wij menschen mogen hooghartig ons verheffen boven goed en kwaad, en zeggen dat aan onze gebrekkige, kortzichtige natuur geen zonde als schuld mag toegerekend worden, de keuze, de ver-

schrikkelijke onherroepelijke keuze, op elke onherroepelijke seconde, wordt ons niet geschonken, en moet gedaan worden.

Mijn keuze *was* gedaan, ik weifelde niet meer, maar ik peinsde over de vreeselijke macht die ons dwingt te kiezen waar we nog zoo slecht kunnen onderscheiden, ‘die ons meedoogenloos voortduwt in den dichten nevel, met zijn flauw-schemerende lichten.

Lucia begreep echter mijn zwijgen als weifeling, en ze beproefde een wanhopigen aanval, met al haar macht op mijn gemoed. Ze stortte zich voor me op de knieën en snikte en schreide en kuste mijn handen. Ze smeekte en bezwoer me, meelij te hebben, zoo niet met haar, dan toch met de kinderen en met mijzelven. Toen zei ik:

- ‘Lieve Lucia, zoo min als je macht hebt voor mij den dag in nacht te veranderen, of den nacht in dag, zoo min kun je mij het licht dat ik zie duisternis doen noemen, of mij er van af brengen het te volgen. Ik kan je alleen deze keuze laten: wil je dat ik je bedriegen zal, of wil je mijn oprechtheid? In 't laatste geval moet je je beheerschen, want hoe meer ik je zie lijden, des te sterker wordt de verzoeking onoprecht tegen je te zijn’.

Het was meer nog mijn toon dan wel mijn woorden, die haar deden begrijpen dat zij niets meer uitrichten kon.

Ze stond op en droogde haar tranen. Toen zeide ze, zich herstellend:

- ‘Ik zie, Vico, dat je onder een Satanische begoocheling bent. Zeker verlang ik je oprechtheid. Ik zal trachten alles te dragen, en mij goed te houden. En ik zal voor je bidden.’

- ‘Dank je, Lucia’ zei ik, opstaande.

Maar zij ging vóór mij staan.

- ‘Ja maar! - wat nu?’ -

- ‘Wat bedoel je?’ vroeg ik, mij niet genoeg verplaatsend in haar gedachte-leven.

- ‘Je brengt me nu tot een toestand dien ik alleen van hooren zeggen kende, en nooit dacht zelf te ondervinden. In dien toestand leven duizende vrouwen, dat weet ik. Maar dit zul je toch wel voor me over hebben, dat je mij zooveel mogelijk spaart. Dat heb ik toch wel aan je verdiend, Vico!’

- ‘Zeker, Lucia, ik zal je zooveel mogelijk sparen.’

- ‘Ik vraag 't niet om mij, maar om onze kinderen. Je zult toch mijn goeden naam ontzien, je zult ons toch niet openlijk schande aandoen, je zult toch de eer van ons gezin, den naam van onze kinderen niet op straat brengen?’

De intuitieve taktiek van een vrouw is als die van een schrander en voorzichtig veldheer, die zijn beste troepen bewaart tot wanneer de slag bijna verloren

schijnt. Ik voelde alsof ik nu geen concessie kon weigeren, nadat zij zich in de hoofdzaak zeide geschikt te hebben.

- 'Wat verlang je dan van me, Lucia?'

- 'Dat alles tusschen *ons* blijft. Dat je alle openlijk schandaal vermijdt. Dat ons gezin voor de wereld geheel blijft zooals 't was.'

Ik kon een licht-verachtelijken glimlach niet onderdrukken.

- 'Dus je gunt de wereld mijn oprechtheid niet, die je zoozeer voor jezelve verlangt?'

- 'O Vico, dat zul je mij toch beloven. Je houdt toch van ons, niet waar?'

- 'Zeker doe ik dat.'

- 'En je voelt toch je verplichtingen jegens je gezin. Die voelt zelfs de meest verdorven man.'

- 'Die voel ik ook, Lucia.'

- 'En je erkent toch dat je mij onrecht hebt aangedaan?'

- 'Dat heb ik, Lucia, - niet nú, maar vroeger.' -

- 'Maar dan wil je toch ook iets goedmaken, iets verzachten, - waar het zoo gemakkelijk kan. Zie, ik zal je vrijlaten, ik zal niet vragen, niet onderzoeken, niet zinspelen zelfs. Maar spaar jij dan ook ons gezin. Dat is al wat ik je vraag. Bespaar onze kinderen de schande.'

Ik was niet voorbereid, en het is niet gemakkelijk wanneer men een groote wending in *'t* leven maakt, dat juist ver genoeg en zonder halfheid of overdrijving te doen. Daarom was mijn antwoord zwak.

- 'Goed, lieve vriendin' zei ik 'ik zal zooveel mogelijk rekening houden met je verlangen.'

Toen wenschten wij elkaar goeden nacht, wel wetend daarmee een ijdelen wensch gedaan te hebben.

XXIV.

Het was geen strikte, wel-omschreven belofte die ik gedaan had. Maar het was toch een toegeven, uit weekhartigheid, dat ik betreur, doch zonder zelfverwijt. Wie hooge, ongebaande wegen kiest moet alle weekhartigheid die tot halfheid brengt, overwonnen hebben. Wat deugd is in het getrouwe lid der kudde, is ondeugd in den losbreker. Maar ik wist, hoe onmiddelijk buiten het veilige groepsverband, de wolf van het fanatisme omwaart. Ik wist hoe moeielijk het is het evenwicht te bewaren op de hooge, eenzame paden der oorspronkelijkheid, hoe licht daar de padvinder door de duizeling van onbegrensde vrijheid bevangen wordt en neerstort in afgronden van geestdrijverij, buitensporigheid, dweepzucht, waanzin. Wie zal steeds het juiste midden weten te vinden tusschen stoutmoedige consequentie en roekelooze overdrijving?

De neiging tot zelf-opoffering is een instinkt als alle andere, schoon en nuttig als het in harmonie blijft met al onze overige instinkten, en medewerkt in den gemeenschappelijken strijd voor Christus, die ze ons

gaf. Maar dat instinkt kan verdolen en verwilderen tot askese en zelf kwellings-zucht, zooals honger tot vraatzucht en dorst tot drankzucht.

Ik wist dat heldhaftige consequentie mij moest voeren tot een openlijk mij verbinden met het wezen dat de hoogste, heiligste en zaligste gevoelens weer in mij had opgewekt, - en dat beteekende een openlijk veete aanzeggen aan de maatschappij. Want ik zou zonder twijfel de gansche wereld tegen mij krijgen, tot mijn kinderen toe, ik zou mijn positie verspelen, uitgestooten worden uit mijn kring. Ik zou ook armoede moeten trotseeren. Mijn moeder leefde nog, en ik zelf had niets behalve het hooge tractement dat ik verliezen zou. En op Lucia of mijn moeder teren bleef buiten alle overweging.

Ik vreesde dit alles niet zoozeer om zichzelf, als wel om 't gevaar voor dwepend zelf kwellen dat ik er in zag. Want vooral in het eigenmachtig verscheuren van den band tusschen mij en mijn kinderen lag een verfijnde foltering, en ik wist ook dat Lucia's lijden mij geen dag met rust zou laten, hoe vast mijn overtuiging ook mocht zijn dat ik goed gedaan had. Ik zou dan evengoed wroeging voelen als wanneer ik niet deed wat ik voor goed hield. Twee conscienties zouden altijd met elkaar overhoop liggen in mij, ging ik rechts, of ging ik links.

En dan... wat zou mijn strijd tegen de wereld beteekenen, machteloos als ik was? Zou ik door mijn daad iemand overtuigen dat het goed is een schijnhuwelijk te breken, een onwaarachtig leven te reinigen, onze ware gevoelens en wil te handhaven, de eeuwige dingen en de zuivere zaligheid na te jagen, en Christus getrouw te blijven tegenover de wereld?

Men zou alleen zeggen: ‘daar is er weer één in 't moeras geraakt’, en ik zou verdwijnen als een steen in den modder.

Ik wil niet verontschuldigen, ik wil enkel verklaren. Doen begrijpen hoe het mogelijk is geweest dat ik, na dien eersten forschen ruk aan mijn banden, toch nog vele jaren een halfslachtig dubbel-leven heb geleid, schijnbaar dezelfde gelukkige huisvader en voorspoedige wereldmensch, mijn echte waarachtige leven verstoppend in het kleine zeestadje en beperkend tot de uren dat ik met haar, die het had gewekt en het wakker hield, te samen was.

Toen ik mijn scheepje zou gaan halen en 's avonds te voren naar E* vertrok, vroeg mijn zoon Guido, een sport-lievende jongen van veertien jaar of hij mij mocht vergezellen. Ik zou misschien in mijn gevoel van onschuld geen bezwaar gemaakt hebben, maar onmiddelijk kwam zijn moeder tusschen beide, met snelle intuïtie radend waar 't om ging, en verhinderde zijn plan door een handig voorwendsel.

Elsje wachtte mij op aan den trein en wij hadden een lang gesprek, waarin ik voor 't eerst ondervond welk een zegen het is zich vrij te kunnen geven, zich-zelven te toonen zooals men het liefst verlangt te zijn, niets terug te houden uit vrees mis-verstaan te worden, ook al uit men zich maar met dezelfde beperkte middelen als altijd, tegen een mensch met dezelfde beperkte bevattingsvermogens als alle menschen. Want hier was de oneindige liefde met haar wondere vertolkingsmacht, die het gebrekkige aanvult, en uit een paar hulpelooze woorden een groot gebouw van begrip en verstand weet samen te stellen, omdat het schoone plan in spreker en verstaander door hooger wijsheid al van te voren is ontworpen, en niets van 't verstandsmateriaal wordt gebruikt en toegepast of 't moet in harmonie zijn met dat vaste ontwerp.

- 'Ik heb thuis over ons gesproken, Elsje.'
- 'Met wie?'
- 'Met haar die de wereld mijn vrouw noemt, de moeder van mijn kinderen.'
- 'Hoe heet ze?'
- 'Lucia'.

Nadat ik dit zoo gezegd had, heb ik mij toch nog wel menigmalen versproken en van 'mijn vrouw' gepraat. Maar Elsje nooit, ook niet een enkelen keer.

- ‘Wat heeft u van mij verteld?’.

- ‘Mag ik het vrij uit zeggen, Elsje? En zul je mij even vrijuit zeggen of ik goed gesproken heb?’

- ‘Ja’ zei Elsje, schuw en zacht.

- ‘Ik heb gezegd dat ik een vrouw ontmoet had, waarvan ik op 't eerste gezicht en na twee korte ontmoetingen kon zeggen dat zij mij de groote liefde zou geven die mij in 't leven nog ontbroken had. Was dat goed gezegd, Elsje?’

- ‘Ja!’ hoorde ik naast mij fluisteren. Wij wandelden door de leege, donkere straatjes van het te ruste gaande stadje, arm in arm. De vertrouwelijke siddering van haar arm in den mijnen was een nooit gekende lust.

- ‘Dat werd niet recht geloofd, of niet recht begrepen, Elsje. Het werd voor zelfbedrog gehouden, en het heele geval voor een gewoon heeren-avontuurtje. Dat is geen wonder, en zoo zal het wel iedereen toeschijnen. Daarin moeten we ons schikken.’

- ‘Natuurlijk!’ zei Elsje.

- ‘Maar ik heb een moeielijk half uur gehad, want Lucia heeft me gesmeekt je niet weerom te zien.’

- ‘Arme Lucia, - houdt ze veel van u?’

- ‘Zeker, - en ik zei haar dat er van mijn genegenheid voor haar niets verloren ging. Maar daar wilde ze niets van weten’ -

- ‘Natuurlijk!’ zei Elsje weer. ‘Dat zou ik óók niet aannemen. Wat heeft ze dááraan?’

Zie nu, dacht ik glimlachend, zelfs de mededingsters onder de vrouwen zijn toch altijd nog met elkaar in complot.

- ‘Ik meende dat het een troost kon zijn. Maar ik schijn me daarin te vergissen. Ik ben toen toch standvastig gebleven en heb gezegd dat niets me van Elsje zou terughouden’.

- ‘O! als ik het maar waard ben! als ik het maar waard ben!’

- ‘Dat is vrees voor verantwoordelijkheid, Elsje. Dat hebben wij beiden. Maar 't is een zwakheid.’

- ‘En heeft Lucia toegegeven?’

- ‘Ze heeft eerst gevraagd of het een ziele-vriendschap blijven kon. Ik heb geweigerd dat te beloven.’

Elsje zweeg.

- ‘Vind je dat goed gedaan, Elsje?’

Ze knikte.

- ‘Toen gaf ze toe, maar op één voorwaarde.’

- ‘Welke?’

- ‘Dat ik voor de wereld haar man zou blijven. Dat alles geheim zou zijn.’

- ‘O!’ riep Elsje heftig, met ergernis en verbazing. ‘Dan heeft ze ook nooit echt van je gehouden. Nooit!’ - En toen met verontwaardiging: ‘Dat heb je toch niet beloofd, is 't wel?’

Daar stond ik, arme zondaar, met mijn mond vol tanden. En ik voelde, bij 't zoeken naar verdediging, dat de man van nature sofist blijft.

- ‘Lieve Elsje! bedenk hoe deze consideratie voor een voorname vrouw als Lucia veel belangrijker is als de opoffering voor ons. Bedenk welk een verdriet ik haar aandoe, bedenk hoe weinig vrouwen dit hun mannen zoo edelmoedig zouden vergeven, bedenk dat ik toch verplicht ben, door al mijn verleden, voor haar en mijn kinderen te zorgen. Schande is een heel erg ding voor hen, iets veel ergers dan jij misschien begrijpen kunt.’

- ‘Ik vind dit juist schande,’ zei Elsje, onlogisch maar raak, ‘een leugen voor de wereld te willen volhouden.’

- ‘Bedenk dan Elsje, wat het voor mij zou beteekenen. Ik zou mijn kinderen niet terugzien. Ze zouden me niet willen kennen. Ik zou hen vreeselijk verdriet doen, en ik hou zeer veel van hen.’

- ‘Zouden ze 't geen van allen willen begrijpen en vergeven?’ vroeg Elsje.

- ‘Geen van allen, vrees ik. Al ware 't enkel om hun moeder, die ze aanbidden. En denk dat ik zelf, behalve mijn kinderen, ook mijn positie zou verliezen. Mijn vrouw.... ik bedoel Lucia is rijk, maar ik niet....’

- ‘Zou je gezondheid er onder lijden, als je 't armer had?’ vroeg Elsje naïef-zakelijk, en volkomen ernstig, hoewel de vraag mij bijna ironisch klonk. Ik had weer, zeer ontactisch, mijn zwakste argument voor 't laatst bewaard.

- ‘Dat niet!, dat niet!... maar ik ben misschien al te veel verwend... ik zou de gansche wereld tegen mij krijgen... en ik weet niet... of dat alles...’ -

Ik voelde dat ik verkeerd ging, zoodoende zou ik terecht komen bij eigen twijfel aan de zelfverloochenende macht van mijn liefde. Elsje hielp me er uit.

- ‘Mag ik nu ook heel vrijuit tegen je spreken? - ja? - Hoor dan! Ik ben zoo overstelpt, zoo overweldigd door het groote wat ik van je krijg, zoo plotseling en zoo verblindend, dat je nu niet van me verwachten moet dat ik ineens goed zal oordeelen. Het lijkt me belachelijk dat ik niet tevreden zou zijn met 't minste wat je me geven wilt, nu ik zoo oneindig meer krijg dan ik ooit had kunnen hopen of verwachten. Al zag ik je nooit weer, na van avond, dan zou ik je toch eeuwig dankbaar zijn. Maar vergeef me als ik in jouw moeielijkheid te veel naar mezelve oordeel. Het leed om je kinderen, daar kan ik in komen. Maar al het andere begrijp ik niet, dat is me vreemd, tegen mijn natuur. Om de wereld en om 't geld zou ik niet denken, ik ken die dingen niet, en weet hun macht niet. Ik

weet alleen dat ik altijd bij je zou willen zijn, en dat ronduit zou willen bekennen voor de heele wereld. En als ik in plaats van Lucia was, en ik hield echt van je, dan zou ik je geen oogenblik willen binden, al kostte het mij nog zooveel. Ik zou 't niet kunnen *dulden* dat je naast mij leefde en voor mijn man werd aangezien, en heimelijk van een ander hield. Dat zou ik veel vreeselijker vinden dan al het verdriet van de scheiding.' -

- 'Lucia zal nooit willen scheiden, Elsje. Dat is bij haar een godsdienst-kwestie. Een katholiek huwelijk is onverbrekelijk.'

- 'En ben je zelf ook katholiek, oprecht katholiek?'

- 'Lucia zegt dat ik in 't geheel geen godsdienst heb.'

Elsje zag mij angstig aan.

- 'Is dat zoo? En ik hoopte juist daarover zooveel van je te leeren. Dat vervult mij den geheelen dag. Ik heb al honderd vragen voor je klaar. Op jou was al mijn vertrouwen.'

- 'In welk geloof ben je opgevoed, Elsje?'

- 'Opgevoed? - Ik ben niet opgevoed. Ik moet je nog een bekentenis doen'...

Ik zag dat ze weifelde en moeite had. Ik begon een of ander onplezierig geheim te vreezen.

- 'Spreek gerust, Elsje. 't Is veilig bij mij. Vertrouw me.'

- ‘Dat wil ik wel. Maar zie je, ik weet dat je een voornaam man bent, van hooge afkomst.’

- ‘Dat beteekent niets, Elsje, - daar ben ik niet zoo trotsch op.’

Ik jokte, maar ze verstond me.

- ‘Neen, je bent niet trotsch, maar je hebt toch zekerheid. Die heb ik niet. Weet je hoe ik aan mijn naam kom?’

- ‘Nu?’

- ‘Ze hebben me van Vianen genoemd, omdat ik bij Vianen gevonden ben. Ik heb geen ouders.’

Ze zei het diep beschroomd en beschaamd. En ik lachte in mijn hart, omdat ze zich nu toch óók bevreesd toonde voor stem der kudde, en dat ze als een schandmerk voelde, wat mij juist als een aureool van romantiek had verheugd.

- ‘O is 't anders niet!’ riep ik ‘dat wist ik al. De gansche week heb ik om dat arme lieve kindje gedacht, zooals het door een wanhopige moeder schreiend in 't gras werd neergelegd. Het zal een koningskindje zijn geweest, Elsje!’ -

Elsje lachte, getroost en gelukkig.

- ‘Ze hebben mij Mennist laten worden. Niet Jan Baars, maar zijn zuster, waar ik als kind aan huis genomen ben.’

- ‘Ah! - Mennist!’ zei ik. Ik had niet het

flauwste vermoeden welke theologische, ethische en ritueele bizonderheden aan dit geloof verbonden waren. Ik wist alleen dat het een der ontelbare schakeeringen of secten van het Protestantisme moest zijn.

- ‘Dat is wel goed van de Mennisten dat ze je niet doopen als klein kind, als je nog niet weet of je liever Roomsch of Joodsch zou willen worden, maar later, als je aangenomen wordt en zelf kunt kiezen. Maar zie je! toen ik achttien jaar was, toen wist ik het nog evenmin, wat ik kiezen zou. En nu weet ik het nòg niet.’

- ‘En je hebt je toch laten doopen?’

- ‘Och ja, daar stak zeker geen kwaad in. Maar als ze je goed wilden laten kiezen, dan moesten ze je eerst opvoeden bij Roomschen, dan nog eens bij Protestanten, dan nog eens bij Joden, en dan bij Muzelmannen...

- ‘Om van de Hindoes, de Boeddhisten, en de Shinto-isten niet te spreken’ zei ik.

- ‘Zoodat je dan zeven levens noodig zou hebben voor je je kon laten doopen, is het niet? En toch is het zoo noodig, zoo erg, erg noodig dat je 't rechte kiest, niet waar? Ik begrijp nooit hoe al die menschen er maar op los leven, en allemaal wat anders gelooven, en nooit bedenken dat ze 't wel eens mis konden hebben, en hoe verschrikkelijk dat wel zijn zou. Ze

nemen maar aan, en doen maar raak, en je hoort er ze nooit over praten, dus ze zullen er hun hoofd ook wel niet mee breken. En als je hen gelooven moest, dan is ieder die er anders over denkt dan zij, er miserabel aan toe. Maar ze denken allen anders, en ze moeten 't dus wel mis hebben, de een of de ander, en toch zijn ze allen even zeker en gerust. Hoe kan dat nu? hoe kan dat? Dat is toch onzinnig!'

Ik vond het al heel veel gedaan, voor Elsje in haar eenzaamheid, om tot het inzicht dezer onzinnigheid te zijn gekomen. Toen wierp ik mijn dieplood uit.

- 'Wat denk je van Christus, Elsje?

- 'Van Jezus lees ik het liefst, dat vind ik heerlijk om te lezen. Vooral tegen kersttijd, hoe hij als kindje op aarde kwam, en van de ster en de herders. Als ik aan Jezus denk, denk ik altijd aan hem als aan een kindje, met Maria zijn moeder. Ik zou wel een plaat of een beeld daarvan willen hebben, maar dat noemen ze Roomsch. Weet jij meer van Jezus en kun je mij er alles van vertellen?'

- 'Ik vroeg naar Christus, Elsje.'

- 'Is dat niet hetzelfde?'

- ''t Zijn alles maar namen waaruit we kunnen kiezen. Ik zeg liever Christus, omdat ik niet geloof dat er een mensch geleefd heeft die Jezus heette en Christus was. Maar ik weet wel zeker dat er iets is

dat alle menschen Christus noemen, en dat leeft en ons kent en liefheeft. En die Christus kenden ze al lang voor dat Jezus zou geleefd hebben. Ik heb beeldjes gezien van de moeder met het kindje, precies zoo als jij er een zou willen hebben, en dat was duizend jaren ouder dan Jezus en door Egyptenaars gemaakt, en in plaats van Maria en 't Christuskindje spraken ze van Isis en 't Horuskindje, en ook de Chineezen maakten zulke beeldjes.'

- 'En wat bedoelden ze daarmee dan?'

- 'De gewone menschen bedoelden een heilige moeder met een heilig kindje, een heilandje. Maar de enkele wijzeren bedoelden misschien de aarde-moeder en het menschheidkind, dat vermoed ik tenminste, en als de menschen nu van Christus spreken dan geloof ik, Elsje, dat de meesten en de besten, zij die werkelijk iets meenen bij dat woord, iets echts, dat ze gevoeld hebben, - dat zij iets bedoelen wat overeenkomt met de Menschheid. -'

- 'De Menschheid? - dat zegt me niets. Jezus is een levend, dierbaar, liefhebbend wezen voor me, dat me helpt en steunt, een verheven, heilig wezen. De Menschheid, dat is niets voor me, een leeg woord.'

- 'Goed, Elsje, dat geloof ik graag. Maar leege woorden kunnen door kennis worden gevuld. Er zijn geleerde professoren voor wie het woord Jezus, of

Christus, totaal hol en leeg is. Maar het woord menschheid beteekent voor hen een werkelijk, welbekend ding de geheele menschenstam die ze in ontwikkeling en groei, in levens-uitingen en vormen precies hebben bestudeerd. Zulke professoren zouden het woord Christus weer kunnen vullen door de verheven en teedere gevoelens die Elsje er bij heeft, zoodra ze hadden leeren gevoelen als Elsje. En nu is het mijn persoonlijke meening waarmee ik heelemaal alleen sta in de wereld, zoover ik weet, dat Elsje en de professoren als ze elkaars waarnemingen gingen vergelijken zouden gaan begrijpen dat het precies hetzelfde werkelijke wezen is, dat het woord Christus en het woord Menschheid vult. Het godsdienstige woord Christus, en het biologische, wetenschappelijke woord Menschheid' -

- 'Maar menschheid... dat is toch geen wezen, geen persoon... dat zijn een heeleboel menschen. Menschen die ik niet ken. Hoe kan ik daarvan houden en hoe kunnen die van mij houden?'

- 'Een boom, Elsje, zijn een heeleboel wortels, takken en bladeren. Toch noemen we het één boom. Een bijenvolk zijn een heeleboel bijen, en toch één volk. Je kunt de Menschheid niet waarnemen omdat je niet alle menschen tegelijk kunt zien, en niet hoe ze samenhangen. Maar ik denk ook niet dat één blad den boom kan waarnemen, of één bij het gansche volk.

Maar de Menschheid is nog veel méér dan alle menschen bij elkaar, zooals de boom meer is dan alle bladeren. En de Menschheid wordt toch door Elsje waargenomen in haar eigen gemoed, de heele Menschheid. Dat is dus veel meer nog dan de professoren er van waarnemen kunnen, en waarom zou dat niet een persoonlijk, denkend, liefhebbend wezen zijn? Dat is het, denk ik, wat Elsje bedoelt als ze van haar verheven Jezus spreekt, en dat is wat ik liever Christus noem, omdat mij die naam 't beste bevalt'.

- 'Ik ben zoo'n dom, onwetend schepsel, en jij bent zoo geleerd. Vergeef me als ik 't nog wat te moeilijk vind.'

- 'Natuurlijk, lieve Elsje, vind je 't moeilijk omdat je niet weet wat de professoren omtrent de mensch en het menschenras hebben waargenomen. Maar heusch, de professoren zullen 't even moeielijk vinden, en onbegrijpelijk wat ik zei, omdat ze niet weten - ten minste de meesten niet - wat Elsje van Christus heeft waargenomen. Ze zullen alleen niet zoo bescheiden zijn als jij, ze zullen niet erkennen dat het door hun domheid is. En ik ben geen professor en geen Elsje, maar ik sta zoowat tusschen beiden en weet van hun beider waarneming iets, en ik weet heel stellig en zie heel duidelijk, hoe ze beiden hetzelfde bedoelen, en elkanders kennis noodig hebben'.

- ‘Dus je kent toch mijn Jezus, mijn Christus ook, goddank!’

- ‘Ja, al is 't misschien niet zoo goed als Elsje, toch beter dan de professoren. En ik geloof dat het die Christus is geweest die mij bij Elsje heeft gebracht, opdat ik hem beter zou leeren kennen, - en misschien beter van hem zou getuigen. En ook door hem heb ik moed gekregen en standvastigheid om Elsje trouw te blijven, en niet los te laten, al staat de heele wereld tegenover mij.’ -

Hier vond de vrouw haar schoone kans om den man uit zijn wereld van bespiegeling tot het practische leven terug te voeren.

- ‘Maar wil Jezus, of Christus dan niet dat je dat openlijk doen zult, voor de heele wereld?’

- ‘Ik weet niet... Ik weet niet, Elsje. Zijn wijzingen en wenken, zooals ze zuiver uit oorspronkelijke bron voortkomen, zijn volstrekt niet altijd even stellig en duidelijk. Maar ik verzeker je, - ik zou 't je bezweren, als ik niet eens vooral gezworen had nooit meer te zweren, - dat ik voor niets zal staan, en niets ontzien, zoodra zijn lichtje mij duidelijk en onmiskenbaar schijnt’ -

- ‘Wij Mennisten mogen óók nooit zweren’ zei Elsje met aardigen trots op haar zoo weinig overtuigd beleden geloof.

- ‘Dat is mooi, dat hoort wel tot het beste wat de Bijbel-Jezus heet geleerd te hebben. Daarom wordt het zeker 't allerminst opgevolgd. Ik zweer niet alleen niet meer, - ik durf je zelfs niets beloven, want ik ken te weinig van mezelven, om mijn toekomstig doen te verspellen.’

- ‘Beloof je mij geen trouw?’ vroeg Elsje met zachte teleurstelling.

- ‘Ik doe beter, ik verzeker je diepe liefde. Zoo diep dat ik wel stellig denk dat ze trouw zal zijn. Maar wat zou je aan mijn trouw hebben, als de liefde verminderde? Dat zou immers leugen worden en schijn’.

- ‘Ik zal dankbaar zijn voor al wat ik krijg’ zei Elsje ‘en nooit meer verlangen dan je geven wilt’.

Ik moest lachen als ik dacht wat mijn bekenden uit de diplomatenwereld - vrienden noem ik ze niet, ik ik heb nooit een vriend onder hen gehad - wat die zouden zeggen van een galant avontuur met zooveel theologie in de derde ontmoeting.

Maar gij lieve lezer, zult wel lang begrepen hebben dat bij mij uit één vaatje getapt wordt, wat anderen in water- en lucht-dichte compartimenten gescheiden houden, en dat theologie, wetenschap, poëzie en liefde voor mij niet alleen broertjes en zusjes, maar vaak maar namen en maskers zijn voor eenzelfde innnerlijke

werkelijkheid. Zoodat ge mij wel zult toestaan nog enkele dingen meer te vertellen van wat ik bij mijn verliefd theologiseeren met Elsje leerde en geleerd heb.

Ge zult ook wel van zelf begrijpen dat ik niet precies zulk vloeiend en beknopt Hollandsch sprak als ik hier heb neergeschreven. Maar ik wist mij evengoed te doen verstaan, als wanneer 't zoo gesproken ware, omdat Liefde ons diende als tolk.

XXV.

Ik wil nog niet beslissen of het wijze bedachtzaamheid was, dan wel vreesachtige en kleinmoedige angstvalligheid, die mij terughield van het groote besluit mijn gezin en mijn werkkring te verlaten, om alleen Elsje getrouw te blijven. Het is een zware en verschrikkelijke strijd geweest vele jaren lang. Het was wel de moeielijkste tijd van mijn leven, hoewel niet de somberste. De somberheid en neerslachtigheid, het meest gevreesde kwaad, kenmerk van het inzinken der hoogste levensgeesten, ernstigste waarschuwing der ons leidende en beheerschende machten, dat kwaad was verdwenen. Ik streed en leed, maar was niet meer ellendig en rampzalig. Alleen zag ik mijn weg niet helder en zocht vruchteloos naar wijzing en uitkomst.

Ook de booze verleidingen en bezoekingen waren er niet meer. Ik verlangde naar ééne vrouw, zonder weifeling, zonder schaamte. Ik wist wat mijn verlangen beteekende en mijn gansche ziel vond het goed. Wel dreven de demonen nog hun nachtelijk spel, maar ik

achtte hen niet meer dan keffende hondjes, en de wilde driften werden nu getemd omdat de hand van den meester vast was geworden, en hij wist wat hij wilde.

Mijn droomen verhieven zich tot den vorigen glans, en voor de eerste maal in mijn leven had ik iemand om ze aan mede te deelen. Ik zag Emmy in mijn droom nog wel, maar niet zoo vaak, en het zal niemand verwonderen te hooren dat Elsje daar niet jaloersch van was en mij verzocht van haar te vertellen. Ook vroeg Elsje mij, of ik haar zelve nogmaals roepen wilde. En ik deed dat en zag haar, en Elsje hoopte zeer dat zij daar iets van bemerken zou.

Maar hoezeer ik dat ook zou gewenscht hebben, en hoeveel aardiger en overtuigender dat voor haar en u, lieve lezer, zou geweest zijn, de waarheid is dat zij er nooit iets van bemerkt heeft, of liever, om nauwkeurig te zijn, dat zij er zich nooit iets van herinnerde. Ik voor mij had zulke evidentie niet noodig. Ik heb sterker evidentie gekregen door vreemden, die mij lieten weten, zonder dat ik hen ooit iets van mijn droomen verteld had, dat mijn roepen gehoord was - maar dat behoort alles tot de wetenschap van het bovenzinnelijke, die op algemeener navorsching wacht en waarover ik u, lieve lezer, in andere geschriften aanwijzing geef.

Van Lucia leefde ik nu gescheiden, hoewel voor de

wereld in dezelfde verhouding als vroeger. En dit is een opmerkelijke bizonderheid dat Lucia mij verzekerde hoeveel rustiger haar droomen waren sinds ik niet meer met haar op één kamer sliep. De wilde paarden die haar in den laatsten tijd meer dan ooit in den droom hadden beangstigd, bleven nu weg. Ik acht dit opmerkelijk, omdat het schijnt te toonen hoe lichamelijke nabijheid ook bij bovenzinnelijke werkingen van invloed is.

Eén ding stond bij mij vast, en wel dit, dat ik Elsje nooit voor goed zou verlaten. En zooals het den mensch meer overkomt in weifelachtige houding, ik wachtte uitkomst van het noodlot. Als het lot mij dreigde van haar weg te scheuren, dan zou ik weerstand bieden en bij haar blijven, ten koste van wat ook. Als mij overkwam, wat elk in diplomatieken werkkring te wachten staat, plotselinge verplaatsing naar een ander land, dan zou ik het oogenblik gekomen achten om mij geheel en voor goed te bevrijden. Ik weet, ook deze houding was een zwakheid, maar wie niet helder ziet moet zwak blijven en het baat hem niet of hij sterkte vóórwendt en handelt alsof hij wèl onderscheiden kan. En door onze menschelijke neiging om het eigen gedrag goed te praten troostte ik mij met de overweging dat mijn kinderen nog te jong waren en mijn leiding nog te zeer behoefden.

Dikwijls bad ik ook in mijn droomen en smeekte

om raad en voorlichting. Maar dit is mijn ervaring, dat wij nooit raad of wenk krijgen alvorens wij zelven hebben besloten of gehandeld, of alvorens het komende feit reeds beslist is buiten ons toedoen of weten. Tot een keuze gedreven worden wij nooit, wel getroost en aangemoedigd wanneer wij naar beste weten gekozen hebben. Menigmalen scheen mij dit wreed en onbillijk, maar ik ben geneigd aan de zegenrijke en heilzame beteekenis er van te gelooven.

Het geheim-houden voor de wereld, door Lucia zoozeer gewenscht, kreeg echter weldra een geheel ander, ongunstig en ongewenscht aanzien. Mijn veelvuldig gaan naar E*, hoezeer ook door mijn varens-hartstocht verklaard, kon niet onopgemerkt blijven. Vooral omdat ik meest alleen ging en ook het gezelschap van mijn zoon Guido afwees, hoe vaak hij er om vroeg. En E* is een gezochte haven voor zeiljachtjes, waarvan er daar soms tien of twaalf tegelijk op fraaie zomerdagen aanlandden. Zoodoende wisten mijn bekenden uit den Haag, de heeren voor 't naast, al spoedig wat mij in het kleine zeestadje aantrok. Dit bracht volstrekt geen groote opschudding of ontstichting te weeg in de Haagsche kringen, zooals ieder die deze en dergelijke kringen kent, gereedelijk zal begrijpen. Ik ging door voor een zeer moreel en eerbaar man, alleen omdat ik mij niet in scabreuze praatjes mengde, en nooit over

dergelijke dingen sprak, hetzij het mijzelven of anderen betrof. Nu gaf het menigeen voldoening dat de kuisch-heids-aureool, die ondanks totale afwezigheid van vertoon of moraliseeren tegen anderen, toch altijd door zijn stilverwijtende aanwezigheid pijnlijk in de oogen schittert, - dat die onaangenaam-vlekkelooze reputatie nu behoorlijk en modest verduisterd was. Ik werd er bijna mee gelukgewenscht. Niemand dacht er over zooiets zwaar op te nemen, of er Lucia om te beklagen. Zij zelve hoorde niets van deze geruchten en leefde in de illuzie dat alles er uitzag als voorheen. Men prees het, geloof ik, - achter mijn rug natuurlijk, niet in mijn gezicht - dat ik de kieschheid had gehad mijn divertissement zoo ver uit de buurt te zoeken, en niet, zooals meer onbeschaamden, in den Haag of Amsterdam. Zoolang ik geen opzien of schandaal te weeg bracht, kon ik doen wat ik wilde, dat waren mijn privé-zaken. En Lucia en de heeren uit mijn kring schenen het er over eens te zijn dat het erger is een vrouw in opspraak te brengen dan haar te bedriegen. De kudde verdraagt alleen niet wat het groepsverband aantast, voor 't overige alles.

Voor mij was dit een dubbele kwelling. In plaats van één bedrog pleegde ik er nu twee. Ik eerbiedigde een schijn-huwelijk, en ik gedoogde dat een waarachtig huwelijk werd verdacht en ontwijd. Ik voelde mij op

onduldbare wijze tusschen twee leugens beklemd. Wat ik als een teeder geheim voor de wereld had willen verbergen, om Lucia te sparen, dat had de wereld al gauw ontdekt. En toch spaarde ze Lucia en mij, ten koste van het teedere geheim zelf, dat ze als een laagheid begreep. Een laagheid van de soort, waaruit ik mij juist met trots bevrijd voelde. Het was mij alles even onverdragelijk. De vriendelijk sarkastische grootmoedigheid der wereld die mij spaarde, en deed alsof ze mij zonde vergaf, waar ik deugd voelde boven haar begrijp. En de blaam op Elsje, die ik nu allerpijnlijkst ondervond, al kwam ze van diezelfde onbevattelijke kudde.

Telken male als ik Elsje weerzag, las ik in haar angstig-gespannen blik de vraag of ik nu eindelijk het groote besluit genomen had. Maar alleen haar lieve oogen vroegen en haar bleek gezichtje, - haar lippen bleven gesloten. Ook naar mijn gezin vroeg zij niet. Zij wachtte, tot ik spreken zou. Wij spraken over onze liefde, en over al wat ons 't naast aan 't hart lag, over de moeilijkheden van het leven, waarom wij zoo moesten vechten en tobben en verdriet hebben, over de groote wereld vol menschen en wat er van groeien zou, over mijn droomen, over het schoonste en beste wat wij konden ervaren, en over de wijze waarop wij de moeilijkheden konden overwinnen en de zuivere

zaligheid bereiken. En we spraken veel over Christus, tastend en zoekend in de schemerende waarheden, trachtend elkander te helpen en te verstaan. En bij elk afscheid voelde ik weer, dat er iets onbesproken was gebleven, waarvan zij toch zoo graag had gehoord. En nooit ging ik van haar weg zonder een gevoel van zegen dat ik haar had, en zonder een bezwaard hart omdat ik haar moest laten wachten en lijden.

Want ze leed. Ze leed zooals alleen zuivere, teedere vrouwennaturen die voor liefde zijn gemaakt, kunnen lijden. En ik kon het mij langzamerhand niet verheelen dat ze meer leed dan ze verdragen kon. De draagkracht van een reine, fijne ziel als de hare is oneindig, zoolang ze in de kern van haar wezen, het liefde-leven, bevredigd en voldaan wordt. Maar het leed dat die kern aantast, verteert haar, met ziel en lichaam beide.

Wroeging is een slecht ding, een zwakte, een morbide verschijnsel. Ik duld geen wroeging in me, want ik weet dat deze het beste in ons beschadigt en verzwakt. Maar tegen het zelfverwijt, dat de straf is voor mijn weifeling van die jaren, strijd ik te vergeefs. Het is er altijd, als een donkere demon, en zwijgt en wacht, tot zijn kans gunstig is, in het derde of vierde uur van een nacht waarin de slaap uitblijft, en dan zit het op mijn borst en vraagt en wacht mijn antwoord: - waarom

ik háár zoo lang zwijgend heb laten vragen en vragen en op antwoord wachten, tot de blanke oogen dieper zonken in hun donkerder wordende holten, en het roode bloed weg-bleef uit de frissche wangen, en de fijne neus zoo smal werd, en de zachte lippen zoo kleurloos.

En in mijn weelderig te huis bleef alles bij 't oude. De kinderen gezond en vroolijk. Lucia de huisvrouw correct en ijverig als altijd, niet onvriendelijk tegen mij, zonder teekenen van zielsleed, beminnelijk en welvarend.

Vergeef het een oud man, lieve lezer, zoo hij zichzelven ontziet en niet uitwijdt over deze bange jaren. Hij is geen vriend van tranen, en geeft den zwaarmoed niet gaarne vat.

Op een nacht werd mij eindelijk het einde van den strijd aangekondigd. Ik droomde dat ik in 't plantsoen liep bij den Haag en een oude man zag zitten met een opengescheurden brief in de hand. Ik begreep dat de brief voor mij was, en zag ook mijn naam en titel op den omslag. Maar de oude man zei ‘dat is niet voor u!’ en ik begreep dat hij bedoelde dat ik mijn titel niet meer had. Toen zag ik ook dat het een groot officieel stuk was uit Rome, en ik wist dat de lang gewachte verplaatsing was gekomen. Daarna droomde ik dat ik met Elsje vluchtte en haar droeg over een

groote ijsvlakte. Het ijs barstte onder mijn voeten, en iedere barst was een knetterende sprank van blauwig vuur, als een bliksemstraal. Het beteekende onheil, maar Elsje was niet bang.

De brief waarvan ik gedroomd had, kwam een paar weken later. Maar het was dezelfde, ik herkende den omslag. Ik wist ook stellig wat de inhoud zou zijn, en ik voelde een heerlijke verruiming, en een ‘Goddank!’ kwam over mijn lippen.

Lucia had ook den brief gezien en nu bleek dat zij er even verlangend op had gewacht. Haar gezicht stond blij.

Ik had nooit den gezant om verplaatsing willen vragen, weerhouden door de gedachte dat ik hem daarmee bedriegen zou, maar ik had vermoeden dat Lucia er heimelijk moeite voor deed. Ook zij verwachtte er bevrijding door, maar in anderen zin.

- ‘Uit Rome,’ zei ze. ‘Dat schijnt me wat goeds. Zie eens gauw!’
- ‘Het schijnt mij ook wat goeds’ antwoordde ik, mijn hand beefde en mijn hart klopte.
- ‘Waarheen?’ vroeg Lucia, terwijl ik las.
- ‘Stockholm’ antwoordde ik, ‘met avancement.’
- ‘Goddank!’ zei Lucia ‘dan is die ellendige geschiedenis hier ten einde.’

Ik keek haar een tijd strak en ernstig aan, zoodat haar blijde blik verduisterde en een angst-schaduw viel over haar gezicht.

- ‘De geschiedenis hier is niet ten einde, Lucia, maar op een keerpunt. Ik ga niet.’
- ‘Dat kan niet,’ riep ze uit. ‘Je kunt niet weigeren.’
- ‘Neen! maar ik kan ontslag vragen.’
- ‘Ontslag, en dan?...’
- ‘In Holland blijven.’
- ‘In Holland? - En zonder salaris? - Leven van mijn geld? - En doorgaan met die liaison? - Neen, Vico, dat kun je niet van mij vergen, dat is te erg.’
- ‘Lucia, er iets anders dat ik van je vergen wil.’
- ‘En dat is?’
- ‘Dat je mij vrij laat. Dat je mij toestaat een eind te maken aan deze leugen. De wereld houdt ons voor man en vrouw, en dat zijn we niet...’
- ‘Je vrij laten? - Laat ik je niet zoo vrij als ik kan? En blijf je niet de vader van mijn kinderen? 't Hoofd van ons gezin?’
- ‘Ik heb een vrouw, Lucia, die waarachtig mijn vrouw is, en die ik voor de wereld mijn vrouw wil maken. Ik vraag je of je mij gelegenheid daartoe wil geven, door ons huwelijk te ontbinden.’

Toen kwam haar volle Italiaansche natuur boven.

Ze sprak met woede en afkeer op 't gezicht, zooals ik haar nog nooit gezien had, en met heftige, pathetische gebaren.

- 'Je gelegenheid geven? - Gelegenheid tot verbreken van wat God niet verbreken kan? - Ben je krankzinnig, Vico? - Hoeveel vrouwen zouden doen wat ik gedaan heb, de doodelijke beleediging vergeven en verdragen? - Wou je me nu nog verder wegschoppen en nog meer vertrappen? - Wou je dat ik mijn rechten opgaf voor een gemeene burgervrouw, die een andere als ik lang zou vergiftigd hebben? - Zou ik haar en jou nog ter wille zijn, in het onrecht dat je mij doet, en de schande die je over mij en mijn kinderen brengt? Ga heen, Vico, en tart me niet, want ik heb je nog lief en zou je kunnen vermoorden. - Ik heb gedragen, uit meelij met je, in de hoop dat je er wel genoeg van zou krijgen en terugkomen. - Maar nu je dit er nog bij doet, nu geef ik niets meer toe, niets. - Een huwelijk kan niet verbroken worden. - Ga heen, man, - je bent krankzinnig of dronken. Dat kan je eenige verontschuldiging zijn.'
- 'Ik ga heen, Lucia, - maar weet het wel, ik ga voor goed. Je ziet mij niet terug.'
- 'Ga je naar haar toe? - En waar zul je van leven?'
- 'Ik weet het niet. Zeker niet van jouw geld.'

- ‘En de kinderen?’

- ‘Ik zal de kinderen graag zien - als ze *mij* zien willen. Maar dat zullen ze niet, daarvoor zorg jij wel.’

- ‘Daarvoor zorg ik. Je zult ze niet zien. Arme kinderen!’

- ‘Wees goed voor hen, Lucia, en raad hen zoo min mogelijk in leugens verward te raken. Voor sommige menschen is dat pijnlijk. Anderen kunnen er beter tegen. Vaarwel! - Op verzoening of schikking behoeven wij dus niet te hopen, niet waar? nooit!’

- ‘Nooit! dat zweer ik, bij God en mijn onschuldige kinderen.’

- ‘Ik zweer niet, maar je behoeft niet te vreezen dat ik nog pogingen zal doen. Ik vraag vandaag nog verlof, en dien mijn ontslag in. We zien elkaar wel niet weer. Vergeef me als ik je leed deed. Ik heb 't niet slecht bedoeld.’

Een sarkastische lach.

- ‘Och kom! Niet slecht bedoeld! - Zeg dat aan Satan als je voor 't eeuwige vuur staat! - Als je gaan wilt, ga dan ook in eens. - En God zij je ziel genadig.’

Toen vond ik 't tijd een einde aan de kwelling te maken. Ik pakte wat goed bijeen, regelde mijn zaken aan de legatie, en was nog des namiddags in E*. Ik had geseind: ‘Ik kom voor goed.’ En Elsje omhelsde

mij aan 't station, met snikken en lachen, voor de oogen der beambten. Dat was voor 't eerst, in 't openbaar.

- ‘Er is evenveel reden tot schreien als tot lachen, Elsje!’ zei ik. ‘Veel geld heb ik niet meegebracht.’

- ‘O, wij hebben zoo weinig noodig, en ik kan zoo goed huishouden. En je bent zoo goed en knap, je zult wel weer kunnen verdienen.’

- ‘En wettelijk trouwen kunnen wij ook niet. Lucia geeft nooit daarin toe.’ -

- ‘Dat is niets,’ zei Elsje ‘als de wereld het maar weten mag. Die vorm zullen we wel kunnen missen. Nu zul je zien hoe gezond ik weer word, en hoe sterk.’

XXVI.

Mijn moeder leefde nog en woonde in Italie. Ik schreef haar een brief, oprecht en ernstig, om het gebeurde mede te deelen. Dit was één van die dingen die ik deed om mijn houding àf, compleet te maken, zonder dat ik geloofde aan succes van de daad. Het antwoord was zoodanig dat ik het voor Elsje verbergen moest en ook hier niet wil overschrijven. Er is iets gruwelijks in het hard worden door ouderdom van menschen, die men als zachtzinnige wezens heeft gekend en liefgehad. En er was voor mij iets nog gruwelijkers in het voornaamste verwijt van mijn moeders brief dat *ik*, haar eenige zoon, waarvoor zij haar leven zou opgeofferd hebben, en die de steun van haar ouderdom had behooren te zijn, nu haar leven vergiftigde en haar ouden dag eenzaam en rampzalig maakte. Over Elsje sprak ze met verachtelijken kwaadaardigen schimp, als over een onzedelijk, schaamteloos monster, een duivelin, die mij door zinnelijkheid had bekoord, en mijn huiselijk geluk baldadig had verwoest. En dit moest ik hooren

van mijn moeder, die zoo lang mijn heilige was geweest. Ik begreep dat wij voor elkander verloren waren.

Ik had mijn intrek in de ‘de Toelast’ genomen, om van daar uit mijn positie zoo veel doenlijk te regelen, en de breuk met mijn superieuren en mijn ganschen werkkring zoo correct mogelijk te voltooyen. Ik was een actieve, hulpvaardige werker geweest, en - wat mij vooral populair maakte, - onschadelijk, onpersoonlijk zonder zich onaangenaam opdringende originaliteit in meeningen en daden. Vooral in de diplomaten-wereld is een krachtige oorspronkelijkheid totaal onduldbaar, tenzij ze in een heerschende figuur aan den dag komt. En dan nog moet die figuur niet met zijn aspiraties te ver boven het gemiddelde der massa gaan. Dat wil zeggen met de aspiraties die hij in zijn daden aan den dag legt, zijn privé-gedachten mogen, als hij maar een krachtig heerscher is, dwalen waarheen ze willen, omhoog of omlaag. Juist omdat ik in mijn privé-gedachten oorspronkelijker was dan een van mijn collega's, was er geen kans hoegenaamd die in daadwerkelijke aspiraties om te zetten, en ik bleef dus in de praktijk een door niemand gevreesde en door ieder gewaardeerde hulpkracht. Mijn plotseling losbreken beschouwde men als een val. Men had nog meer medelijden voor me dan wel smaad. Ik heette de prooi

geworden te zijn van een ambitieuze, zelfzuchtige vrouw, zooals dat den besten mannen wel eens meer overkomt.

Ik kreeg veel gemoedelijk-vermanende, ernstig-moraliseerende brieven van mijn chefs en van vroegere kamaraads. Ik bemerkte dat ze niet graag een zoo goede kracht misten. Men organiseerde zelfs edelmoedige pogingen tot redding van den armen drenkeling. Maar ik bleef verstokt en liet mij niet redden en verschanste mij zelfs voor alle bezoekers, daarin trouwelijk geholpen door Jan Baars, wiens goede Hollandsche kwaliteiten ik onder zijn onoogelijken schijn leerde waardeeren. Jan Baars was om zoo te zeggen de proefsteen, de training, waardoor ik een Hollandsche omgeving leerde verdragen. Zonder de school van Jan Baars zou ik mijn tegenwoordig leven niet hebben uitgehouden. Hij was een lomperd, een knul, een vieze vent, een kleinsteedsche ploert, maar hij deed allerlei goedige en ruimhartige dingen. Eenmaal er van overtuigd zijnde, dat ik het eerlijk met Elsje meende, hielp hij ons door dik en dun, en bekommerde zich noch om conventies, noch om praatjes, noch om den dominee, noch om den burgemeester, noch om den bakker en zijn klanten. En ik heb later bemerkt dat een Hollandsche kleinsteedsche wereld lang niet zoo gevaarlijk is, als men haar wel eens in novellen en comedies afteekent. In den aanvang gonst en bromt het er als in

een gestoorde bijenkorf. Maar als men rustig voortgaat en even als de ervaren ijmker met vaste hand ingrijpt, niet bang is, en geen kwaad in 't zin toont te hebben, dan bedaart de onrust en de vinnigheid verwonderlijk snel, en de kleine wereld verdraagt wat ze beweerde nooit te kunnen dulden.

Maar dit niet wetende, had ik voor Elsje een ondragelijk leven gevreesd, en grooter plannen gemaakt.

- 'Elsje!' zei ik een dag na mijn aankomst' 'ik heb zoolang geweifeld, niet alleen om het vele wat wij moeten trotseeren, maar ook omdat ik niet wist hoe dit breken met mijn wereld mijn werkdadigheid in 't leven zou verbeteren. Want ik heb wel wat uitgericht, maar onder de leiding van anderen, en mijn eigen willen heb ik bedwongen en versmoord. Want ik had niet de eigenschappen en bekwaamheden om mijn oorspronkelijkheid te doen gelden. En ik vroeg me, als ik nu bij Elsje mijn eigen geluk zoek, zal ik dan daarmee ook iets goeds voor de wereld doen? Ik weet wel dat Christus roept door 't licht van geluk, en dat wij het hoogste geluk, het helderste licht moeten volgen, maar ik wist ook dat wij dat nooit kunnen vinden voor onszelf alleen, want dat het hoogste geluk is gemeenschappelijk geluk. Als eigen blijheid niet uitstraalt over de wereld, op eenigerlei wijze, dan is het niet de hoogste, al lokt ze nog zoo zeer. En ik zag

niet hoe ons geluk iets kon zijn voor de wereld. Integendeel, ik zag alleen een donker, vuil misverstand dat er uit zou geboren worden. Begrijp je mij Elsje?'

- 'Ik geloof het wel. Maar 't lijkt me of het toch altijd heilzaam moet werken, als de menschen zien dat iemand durft doen wat hij voor goed en eerlijk houdt, al kost het hem nog zooveel.'

- 'Ja maar, Elsje, dan moeten de menschen ook zien en voelen, dat het om iets beters is, als hij het minder mooie en goede loslaat. En dat zien ze in ons geval in 't geheel niet. Wat mij aandreef kennen ze niet, en kunnen ze dus ook niet voor mooi en goed houden. Ze zeggen: Arme Muralto, hij is onder water geraakt, hij is 't slachtoffer van een vrouw geworden, hij kon zijn hartstocht niet bedwingen, nu vergooit hij zijn toekomst, zijn geluk - sommigen zullen er bij voegen: zijn eeuwige zaligheid - om een liefde-gril, een amourette. Dat is voor de wereld niets nieuws. Dat komt vaak voor. En ook dat de ongelukkige dwaler dan nog zichzelven bedriegt, en zich wijsmaakt dat hij het uit nobele motieven en om een mooie, rechtvaardige zaak doet. Ook dat is heel gewoon, want niemand zondigt *werkelijk* in eigen oogen, ieder houdt zijn dwaasheden voor wijs, en de mensch verstaat geen kunst beter dan die van zich zelven te bedriegen.'

- 'Arme, lieve man!' zei Elsje, nu voor 't eerst

verschrikt door 't rechte begrip van de verhouding der wereld tegenover mijn daad.

- ‘En de wereld heeft meestal groot gelijk. Ze moet uitwerpen wie 't verband der kudde bedreigt, want dat verband is haar behoud, dat is heilig, gewijd, “taboe” zooals de Polynesiers zeggen. En ze kan toch onmogelijk ieder bizonder geval gaan onderzoeken, of de losbreker misschien een trouw volger van Christus is, een echte oorspronkelijke, of eenvoudig een excentrieke dwaas of zwakkeling. Dat moet de losbreker zelf bewijzen, tegenover den doem der wereld. Begrijp je me goed?’

- ‘Neen!’ zei Elsje ‘ik geloof niet recht. Ik begrijp niet of je 't goed vindt los te breken of niet.’

- ‘Dat zal ik je zeggen. De menschheid bestaat uit twee hoofdsoorten, uit kudde-menschen en losbrekers. Beiden heeft Christus noodig. De kudde-menschen vormen de machtige eenheid waardoor Hij leeft, dat is zijn groot organisch lichaam, waarvan de individuen de cellen zijn. Hoe beter die samenhangen des te sterker, machtiger, schooner wordt zijn eenheid, zijn vèr boven ons begrip verheven verstand. Daarom is het verband der groepen heilig en goed, en elke stoornis wordt krachtig tegen gegaan. Maar Christus groeit, de menschheid is nog niet tot vollen wasdom, en het verband is nog onvolkomen, gebrekkig. De boom vormt

aldoor nieuwe takken, barst door de oude schors, zendt nieuwe loten uit. Daarvoor zijn de enkele cellen, die het oude verband doen springen, en de kern vormen van een nieuwe, betere organisatie. Ook ons lichaam heeft twee hoofdsoorten van cellen, de lichaamscellen waaruit de organen zijn opgebouwd, en de kiem-cellen waaruit nieuwe organismen gevormd worden. De kiemcellen in het lichaam van Christus dat zijn de losbrekers, de oorspronkelijken, die 't groepsverband niet meer dulden, en onmiddelijk door het Oerverstand der menschheid, door Christus stem zelve, worden geroepen en geleid. Maar dat moeten dan ook zeer sterke, zeer geduldige, geheel voor zwaar dragen en standvastig strijden berekende menschen zijn. De wereld moet hen haten en vervolgen en zoo mogelijk vernielen. Want alleen zij die dat proces van vervolging en vernieling kunnen weerstaan zijn de rechte, ware, door Christus gekozen losbrekers, in staat een nieuw en beter verband te stichten. Daarom is 't goed een kudde-mensch te zijn en het bestaande verband - de bestaande orde zooals men zegt - te eerbiedigen, als men dáárvoor de krachten heeft en niet meer. Maar het is goed die orde te verbreken, als men daartoe zich zeer stellig door het innerlijke licht van Christus, door de juiste kennis, door het vaste waarheidsbesef, gedwongen voelt, en daarbij weet, volkomen zeker weet,

dat men de krachten en de bekwaamheden heeft tot dragen en strijden, tot het weerstaan van de noodzakelijke vijandschap der wereld, tot het overlèven van haar haat en vervolging, tot het bewijzen, *metterdaad*, van zijn goed recht om los te breken en oorspronkelijk te zijn. Het is niet billijk de wereld te laken en de martelaars te verheerlijken. Christus wil geen martelaars, hij wil overwinnende, zegepralende Oorspronkelijken. Het geduld der martelaars is een deugd die Hij de oorspronkelijken, zijn bevoorrechten, meegeeft, maar een deugd om te overwinnen, niet om te bezwijken. En een deugd die niet om zichzelf gezocht moet worden, maar om de overwinning. De wereld straft hem naar verdienste, die losbreekt uit 't verband en zijn macht tot volhouden en zegevieren heeft overschat.' -

- 'Dus wordt mijn lieve man geen martelaar', zei Elsje, zooals altijd praktisch en voet bij stuk houdend.

- 'Als hij 't helpen kan niet. Als ik voor Christus kwam alleen met een doornenkroon zou hij dan niet mogen vragen: Waar is je Evangelie? en wat vreugde voor mijn wereld heb je met je smart gekocht? We handelen met *zijn* waar, Elsje, met Christus waar, onze smart is zijn smart, onze vreugde in zijn vreugde, en we mogen niets om niet verkwanselen. Zelfs de Jezus uit het Bijbel-drama heeft zijn blijde boodschap te duur gekocht. De rechte prijs voor zijn doornenkroon is

nog altijd niet betaald, de boodschap is er, maar de blijheid moet nog komen. Al is zijn rijk niet van deze wereld, de blijheid van dat rijk zou ook deze wereld verlichten, zoodra wij er allen aan konden gelooven. Maar uit zulk slecht materiaal als het menschenleven nu nog is wordt geen hemelsch vreugderijk gebouwd. Ik heb niet willen bezwijken om niet, en nog wil ik Elsje niet opofferen om niet. Daarom heb ik zoolang geweifeld, want ik weet hoe zwak ik ben, en hoe weinig ik uitrichten kan voor Christus. Begrijp wel, Elsje, ik wil die eerlijke rekening niet voor mezelven, maar voor Christus, waarin ik leef. Ik wil wel met eigen leed betalen, wat Christus ten goede komt. Want zijn goed is ook mijn goed. Maar niets om niet.

- 'Maar je bent toch sterk en je weet zooveel, en je kunt toch veel doen voor de wereld' zei Elsje met haar aardigen trots.

- 'Ik mankeer juist die dingen die 't meest noodig zijn om zich als Oorspronkelijke te doen gelden. Ik kan niet redevoeren, niet dichten, niet besturen, niet organiseeren, niet componeeren, niet tooneelschrijven. 't Eenige wat ik heb is geduld, inzicht en overtuiging.'

- 'Maar dan kun je die toch mededeelen aan anderen, die je helpen.'

- 'Zie, Elsje, eer ik mij losrukte twijfelde ik daaraan. Maar nu zie ik beter, hoe Christus in mij werkt.

Zoodra je één schrede naar hem toe doet, al is 't in stikdonker, dan maakt hij de twee volgende schreden licht voor je uit. Door de groote verruiming in mijn hart, en door het vele, vrije spreken met jou, lieve Elsje, is mij zooveel helderder geworden. Ik geloof dat ik toch iets doen kan in de wereld. En ik voel dat ik 't moet trachten. En al gelukt het niet, dan ben ik zeker dat ik er toch iets mee zal winnen, dat waard zal zijn er voor te vechten en te bloeden. Wil je mij steunen, wil je meedoen, durf je aan, wat ik aandurf?'

Toen sloeg Elsje haar beide armen om mij heen en riep vreugdevol:

- 'O mijn man! - wat zou ik niet aandurven, waar jij met me bent. Waarheen gaat de tocht en wanneer? Ik ben bereid, al was 't morgen'

- ''t Is niet morgen, maar overmorgen. En de tocht gaat over 't groote water, naar 't nieuwe land, waar 't nieuwe leven 't hevigst woelt en bruist en gist.'

- 'Naar Amerika?'

- 'Ja Elsje, is 't je goed? We zullen de Hollandsche kwade tongen ontloopen. De pijnlijke nabijheid van mijn ouden levenskring ontwijken. We zullen ons niet in een achterhoek begraven maar midden in 't felst-brandende leven, in de meest intensief groeiende menschenwereld staan. Daar zal ik 't beste gewaar worden wat er van

de menschheid te wachten is, 't beste vermoeden wat Christus met ons vóórheeft en van mij verwacht. Als ik ergens iets metterdaad kan uitrichten dan is het dáár. Ik weet het, want ik ken het land en 't volk, - al weet ik nog niet recht hoe ik 't zal aanleggen.'

Elsje zag ernstig en peinzend. Niet ontsteld of beangst door 't vooruitzicht, maar als in een warreling van nieuwe, overstelpende beelden. Toen vroeg ze schuchter:

- 'En zal daar in dien veldtocht dan nog plaats en tijd zijn voor een klein, vredig te huis? - En voor een klein, teeder kindje?'

- 'Waarom niet, Elsje? Er zijn daar nog wel rustige woningen, en er worden ook veel teere kindjes geboren. Het vechten gaat niet altijd dóór.'

- 'Ik zal zorgen klaar te zijn' zei Elsje.

En ze was het, te recht er-tijd.

XXVII.

Wij stonden op 't dek van den grooten trans-Atlantischen stoomer, en onze kleur-dorstige oogen dronken in het rijke tafreel der klippen en heuvelen van Ierland, boven kalme zee, onder zware regenluchten. Donker purper-grauwe, helder grijze en blanke regenwolken ter zij, omhoog een klaar limpide blauw, een kort fragment van een regenboog opstaand uit de helder-smaragd groene zee dwars over 't vaal-bruine en dof-groene land met de kleine witte huisjes, tot aan het zwart-grijs der wolk die in regenfloers vervaagde, en waarop de helle kleuren lichtend blonken. Duizende witte meeuwen rondom het schip, als een warrelende, in 't grelle zonlicht schitterende, scherp tegen den donkeren wolkachtergrond afstekende levende sneeuwbui, met onophoudelijk wijdruchtig gegier en gekrijsch.

- ‘Het teeken des verbonds’ zei ik, op den regenboog wijzend.
- ‘Geloof je werkelijk, Vico, dat God zulke teekenen geeft aan de menschen?’

- ‘Wat bedoel je met God, Elsje?’

Elsje keek mij niet peinzende verwondering aan.

- ‘Geloof je dan alleen aan Christus en niet aan God?’

- ‘Als ik een woord gebruik wil ik er iets mee bedoelen. Na lange jaren waarnemens en denkens begin ik iets min of meer duidelijk te bedoelen als ik Christus zeg. Waarom? - omdat ik van Christus zooveel teekenen kreeg, zintuigelijke en inwendige, dat ik er een vaste Idee uit vormen kan, geen voorstelling, geen beeld, maar een Idee, wat de professoren een hypothese noemen, en waaraan men gelooven moet zooals ieder geleerde aan zijn hypothese moet gelooven, zonder volstrekte zekerheid, maar met aldoor dichter benaderende waarschijnlijkheid, zoodat men voorzeggingen kan doen en die bevestigd zien door ervaring. Dat is 't geloof, dat dichters en geleerden, en oor-spronkelijken en kudde-menschen allen evenzeer van noode hebben’.

- ‘En geeft God dan niet zulke teekenen?’ vroeg Elsje.

- ‘Geduld, kind! eerst komen de teekenen en dan eerst volgt de conclusie. Ik zie hier een prachtig, zegenrijk, troostrijk tafreel. Dat is een teeken. Maar van wat, en van wie? Van een hooger wezen dan Christus? Zeker. Want aarde en zon, die dit teeken maakten, zijn meer dan de menschheid. Maar onze

innerlijke waarneming kent aandoeningen die wijzen op een allerhoogst Wezen, de Almacht, die zon en aarde en alle sterren maakte, waarvan alles wat wij kennen afhankelijk en waaraan alles ondergeschikt is. Hoe wij ook denken, we moeten altijd tot zulk een Wezen komen, we kunnen niet anders. Hetzij we het nu Natuur of God of wat anders noemen, of, nog beter, onbenoemd laten.'

- 'Ja maar' zei Elsje, 'God is voor mij weer, evenals Chhistus, een levend, gevoelend, liefhebbend wezen. En natuur, zon, aarde - dat is toch niet alles levend, en gevoelend' -

- 'Lieve Elsje, nog in 't begin van deze eeuw, nog voor de professoren hun onmogelijke hypothese van een doode stof en een onbezielde natuur hadden bedacht, was er een dichter, die in een paar woorden de wijsheid aangaf die de professoren vergeten hebben, en die ze zich weer zullen moeten herinneren, eer we een halve eeuw verder zijn. Die dichter heette Shelley, en toen hij niet ouder dan twintig jaar was, schreef hij:

'Of all this varied en eternal world
Soul is the only element...
.....
The moveless pillar of a mountains weight
is active living Spirit. Every grain
is sentient both in unity and part
and the minutest atom comprehends
a world of loves und hatreds'

‘Onthou deze woorden wel, Elsje, ik zal ze je nog eens voorzeggen en vertalen.’

En zoo deed ik, want Elsje had haar Engelsch alleen van mij. Toen hernam ik: ‘deze woorden komen uit de sterkste en heerlijkste oorspronkelijke ziel die de wereld na den dichter van het Jezus-drama heeft voortgebracht, en ieder kind behoorde ze te leeren, noodiger dan de tafel van vermenigvuldiging en het Onze Vader. De wereld heeft den maker er van een Godloochenaar genoemd, evenals Spinoza. Maar de gansche natuurwetenschap van onzen tijd kan alleen door die woorden tot God d.i. tot de Waarheid terug worden gebracht.’

- ‘Is dan dit prachtige gezicht een levensteeken van de aarde en de zon?’ vroeg Elsje.

- ‘Natuurlijk!’ zei ik. ‘Maar het zal nog lang duren eer wij zulk een uitwendig teeken verstaan. 't Eenige wat wij er uit verstaan is: “pracht, schoonheid, verhevenheid.” Dat zijn ook de kenteekenen van al het goddelijke. Maar de nadere betrekking tot onze innerlijke gevoelens van liefde en geluk - begrijpen wij niet.’

- ‘En God?’ vroeg mijn vrouw.

- ‘Alle uitwendige teekenen die ik heb gezien duiden op de werking van beperkte, onvolmaakte wezens of godheden. Zooals de menschheid, de planten en dieren, de hemel-lichamen. Maar die allen schijnen

te werken in een macht die vast en onveranderlijk is. De teekenen daarvan zijn wat de geleerden “natuurwetten” noemen, zooals de zwaartekracht, en alle chemische en physische wetten. Dat alleen kunnen levensteekenen van de Almacht zijn. En nòg zijn wij niet zeker dat deze van de allerhoogste Macht komen.

Wij weten, door innerlijk besef, dat het allerhoogste Leven niet eindig, niet tijdelijk kan zijn. Maar de zinnelijke teekenen van het allerhoogste Leven, naar onze gebrekkige waarneming, zijn tijdelijk en wijzen op een einde. Het Heelal dat wij waarnemen is geen perpetuum mobile. De bewegingswetten die wij kennen loopen uit op stilstand. Zooals de geleerden het zeggen: er is toenemende entropie en er zijn onomkeerbare processen. Dat bevredigt niet ons innerlijk besef van het allerhoogste Leven. Dat moet een plaatselijke, tijdelijke beperkte toestand zijn. Wij *weten*, onomstootelijk, dat het Hoogste Leven méér is, en we zullen daar ook de waarneembare teekenen van ontdekken.’

Naast ons stond de bevolking van de tweede klasse van een groote landverhuizers-stoomboot over de verschansing naar het laatste land van Europa te kijken, en poogde vruchteloos iets van ons zacht gevoerd gesprek in onze hun vreemde taal te verstaan. Kleine, donkere Slavische vrouwtjes, met bontgekleurde doeken om 't

hoofd, en kinderen op den arm, Polen met sjofele jassen en astrakan-mutsen, lange blonde Scandinaviers met breede kaken en koelbloedig geduld, kort stevige Italianen met vilthoeden en gekleurde dassen, een ristje vaal-bruine Siamezen, jongleurs of gymnasten, met platte goudgeborduurde mutsjes op, en vermoeide lustelooze, door kou en zeeziekte naargeestig ontkleurde gezichten. En tusschen deze groezelige, babbelende, noten en sinaasappelen etende, soms muziek-makende en dobbelende menschentroep, half versuft en ontdaan door den doorstanen meestal vinnigen en rusteloozen levenskamp, met de vage verwachting van toekomstigen rijkdom en pret in den blik, - zag ik mijn lieve, teedere vrouw, met haar nu donker omkringde, maar blij-innig glanzende oogen, en fijne bleeke trekken, - en tusschen het gezang, geëet, gebabbel en gedobbel groeide ons subtiele, zachte gesprek als een vreemde, uitheemsche plant tusschen scherven. Doch Elsje beschaamde mijn verkeerden trots, en bemoeide zich vroolijk en gedienstig met dit van overal bijeen gewaaide zoodje menschheid, op allerlei wijze zich verstaanbaar en geliefd makend, in de uitstroomende vreugde van haar nieuwe leven. Ik zelf was weinig vroolijk, maar eer diep-ernstig en droevig, schoon met die rijke en zachte somberheid, die tot verheven gedachten voert. Vooral de herinnerig aan mijn kinderen kon mij voor uren lang diep terneer-

geslagen en stil maken. Als ik mij voorstelde dat zij ziek werden, of schreiden om mijn afwezigheid, dan was het of mijn binnenste gemoed werd opgereten, of vreemde handen in ziels-ingewand woelden. Ik had niets van hen gehoord voor mijn heengaan, behalve één kort troostrijk woord van mijn tweede dochter, de derde in leeftijd van mijn kinderen, een ingetogen, zachtaardig zestienjarig meisje. Zij schreef in 't Italiaansch: ‘Mijn lieve vader, ik weet niet waarom je bent heengegaan, en ik durf er moeder of de anderen niet naar vragen, want die weten het niet recht en nemen het je kwalijk en willen niet over je spreken. Maar ik wil denken dat het niet anders kon en zeggen dat ik niet boos ben. Antwoord maar niet, dat zou moeder hinderen. Je liefhebbend dochtertje Emilia’.

Bij dit briefje is mijn leed ook in tranen uitgebroken, doch het waren geen tranen van berouw, maar van een onontkoombaren weemoed. In zulke oogenblikken ontzag Elsje mijn gevoel met een heiligen eerbied, waarvoor ik haar onuitsprekelijk dankbaar ben. Zij gevoelde dat zij daarin niet heelen of troosten kon.

De eerste stormachtige dagen in de Europeesche wateren waren het ergste. Toen voelde ik mijn armoede pijnlijk, omdat ik Elsje tusschen dit vaak onzindelijk en onhebbelijk volk moest laten leven, in de bedompte scheeps-atmosfeer vol zieken, in de slaapplaatsen alleen

door gordijntjes gescheiden, met de schamele wasch-gelegenheid en het gemis aan al wat ik haar zoo gaarne zou geven, schoonheid, frischheid, comfort. Maar Elsje klaagde niet en schikte zich vol vindingrijkheid en goed humeur.

Eindelijk kwamen de warme, transparante, diep donker paarsch-blauwe wateren van den golfstroom en de zon begon verkwikkend te schijnen en het zorgeloos volkje musiceerde en danste op dek. Toen werd het ook voor ons beter en wij zaten uren hand in hand te staren in het prachtig kleurenspel der golven, zwart-blauw, licht blauw-ziedend en sneeuwwit schuimend. Af en toe spraken we zachtjens over de groote dingen die steeds onze gedachten vervulden. Want wij voelden dat alleen in deze groote dingen onze rechtvaardiging en onze gemoedsrust kon gelegen zijn.

- 'Lieve man, je hebt mij veel troostrijks en waars geleerd' zei Elsje 'maar toch lijkt het mij soms alsof je God heel ver en ongenaakbaar voor me hebt gemaakt. Deze mooie, wreede, gruwelijke zee als een denkend en gevoelend wezen is al angstig van diepe onbegrijpelijkheid. En dan zon en sterren!' -

- 'Het is toch goed, Elsje, de waarheid niet te willen verbergen, al is ze beklemmend. Innerlijk blijft God even dichtbij, daar is geen verder of nader. En Christus heb ik toch eer dichterbij gebracht.'

- ‘Ja, maar ook van zijn volmaaktheid beroofd.’ -

- ‘Juist, en daardoor inniger, vertrouwder en waarachtiger gemaakt. Als wij kinderen zijn houden we vader en moeder voor volmaakt. Daarmee doen we ze onrecht. Later zien we dat ze wel boven ons staan, maar ook gebreken hebben. En dan als we hen kunnen liefhebben met gebreken en al, dan zijn ze eerst recht onze geliefden en vertrouwden. Het is een domme, kinderlijke neiging altijd volmaaktheid te verwachten en te verlangen in al wat boven ons is. De Bijbel-Jezus zei het terecht dat er maar één volmaakte goedheid is. Ik voeg er bij dat er maar één Ik is, en één Geheugen. En dan eerst zal de mensch Christus tot de zuivere zaligheid kunnen volgen, als hij leert gevoelen dat er onbegrijpelijke verhevenheid en meerderheid kan zijn, zonder volmaaktheid. Dat er ook gebreken kunnen zijn in de macht die hem geschapen heeft en waarin hij leeft. Dat er nog oneindig veel hoogere wezens zijn, allen boven hem, en machtig en wijs en verheven ver boven zijn begrip, en toch allen weer gering en gebrekkig en zwak in de macht van een Allerhoogste die geen van allen nader staat of inniger doordringt dan de anderen.’

XXVIII.

Verrassingen wil ik u niet bereiden, lieve lezer, en spanningen moet ge in mijn levensverhaal niet zoeken. Elsjes afkomst is mij altijd onbekend gebleven en het mooie roman-motief van haar vondelingschap blijft ongebruikt. Daarvoor hebt ge uwe volle lees-bibliotheken en den heer Conan Doyle en vakgenooten.

Ik zeg u dan ook liever in eens dat mijn tocht naar Amerika uitliep op wat iedereen en ook ikzelf in 't eerst een totale mislukking moest noemen.

Maar ik wensch u goed te doen begrijpen dat het den mensch kan gaan als een soldaat, die de opdracht krijgt een post te handhaven zonder te weten dat die post onverdedigbaar is, en die getrouw aan zijn opdracht volhoudt, maar bemerkt dat de poging hopeloos mislukt - om later te vernemen dat zijn volhouden en mislukken in het groote plan van den veldheer was voorzien en tot overwinning en vrede heeft meegewerkt.

Het is mogelijk dat mijn werken, ondanks anderen schijn, toch zegenrijk en vruchtbaar is geweest, dat ik

zaden heb uitgestrooid die nog in kieming verkeeren en eerst lang na mijn verdwijnen als plantjes zullen opschieten. Ik weet dat niet en het behoeft mij niet te bekommeren. Ik heb de opdracht, zooals ik die verstond, naar mijn beste vermogens uitgevoerd. Maar ik weet wèl welke nieuwe kennis, welk nieuw begrip ik 'gewonnen heb. En daarmede ben ik zoo rijk geworden dat ik geen der gedane opofferingen betreur, en geen der verrichte daden berouw. En ook alleen daardoor vind ik vrede en voldoening in dit stille, verlaten leven, omdat ik er in kan neerschrijven wat mij zoozeer bewogen en verrukt heeft, en mij nooit de zekerheid begeeft dat mijn woorden hunnen weg zullen vinden en als een machtig ferment zullen voortwerken in de hoofden van hen die als gij, lieve lezer, den smartvollen zegen der oorspronkelijkheid kennen, en weten wat het is, in onmiddelijk contact te leven met Christus, de Stamziel der menschheid.

Door al den duisteren wirwar mijner vergeefsche daden en pijnlijke ervaringen, door de voortdurende verschrikkelijke smart van het nog groeiende schoonheidlooze en verheffinglooze menschdom, blonk één licht met aldoor vaster en helderder glans, het wonder van het waarachtig huwelijk.

Dit is zoo moeilijk te beschrijven, omdat elk het zegt te kennen en te vereeren en de onechte welsprekend-

heid en de onechte geestdrift er zich in bandelooze stroomen over hebben uitgestort. Zoodat men schroomt een woord te gebruiken, waardoor het ware wonder wordt aangeduid, omdat alle woorden beduimeld zijn en bezoedeld door een afschuwelijk misbruik.

Het ware wonder is zoo groot dat de oorspronkelijke mensch die het gevonden heeft, geen oogenblik zou aarzelen, om als hij de macht had, alle huiselijk geluk en huiselijke vrede onder de groote mensch-kudde te verstoren, zoolang die maar berust op een conventioneele nabootsing, een jammerlijk surrogaat der waarachtige heerlijkheid. Ik heb geleefd in wat aller wereld een gelukkige huwelijks-staat scheen, ik heb de vreeselijke smarten doorstaan van gewelddadige verscheuring der vastgegroeide gehechtheids- en genegenheidsbanden - maar hoe nietig is dat alles, hoe treurig dat schijngeluk, hoe onbeteekenend die smarten, bij het machtige en geweldige wat gewonnen werd, de volle teederheid, de echte vertrouwelijkheid der waarachtige huwelijksliefde, de volkomen samensmelting van twee cellen in het groote lichaam der menschheid.

Ik heb goeden grond te meenen dat de meeste, o verreweg de meeste huwelijken minderwaardig zijn en valscher dan mijn eigen valsche huwelijk. En ook dat in deze zaak den meesten, o verreweg den meesten menschen de oorspronkelijke vatbaarheid voor het ware

huwelijksgeluk nog is aangeboren, dat zelfs de zwakste mode- en kudde-mensch in dit opzicht tot de diepe oorspronkelijkheid zou terugkeeren als men hem vrijheid liet, dat Christus bij de meerderheid hierin nog dadelijk en onmiddelijk werkt, omdat het de diepst-gaande, meest vervullende aandrift is waarmede Hij ons heeft toegerust.

En zelfs met klaar gezicht op de zee van leed, verwarring en onheil die er zou ontstaan wanneer de kudde er toe kwam de leiding der Oorspronkelijken te volgen en alle onechte banden in fanatischen ijver te verscheuren, - zelfs met die huivering-wekkende wetenschap zou ik niet aarzelen hen tot zulk een kruistocht tegen den huwelijksleugen aan te vuren, sints ik de glorie en den rijkdom ken van het te heroveren beloofde land. Velen zouden onderweg omkomen en versmachten, velen onder den voet raken en misschien mijn naam vervloeken en verwenschen wat ze begonnen waren, maar de prijs is het offer waard.

Het huwelijk is voorzeker een der heiligste menschelijke zaken, maar alleen heilig door innerlijke waarachtigheid, en geen burgerlijk formulier of kerkelijk ritueel kan het heilig maken, wanneer de innerlijke waarheid er aan ontbreekt. En beter duizend verbroken en verscheurde valsche huwelijken dan één echt huwelijk belet of één onecht met den schijn van echtheid en heiligheid volgehouden.

Maar Christus is nog in nood en pijnen. Hij is nog in de barensweëen, in de groei-smart. Onze wereld is zooals mijn broeder Hebbel 't zei; een wonde Gods. Maar zooals ik er bij zeg: een genezende wonde. Daarom niet minder smartelijk. En wat het echte huwelijk van het onechte onderscheidt is juist zijn smartelijkheid. Nooit heb ik door Lucia geleden wat ik door Elsje leed. In het schijngeluk ligt tevredenheid en voldaanheid, in het waarachtige een eeuwig knagend en folterend verlangen, een méér willen, méér, - meer zich willen uiten, inniger zich willen vereenigen, vaster onverbrekelijker, eeuwiger verbonden zijn. Elsje en ik werden gestadig gekweld door onze machteloosheid om elkander de volheid van ons gevoel te beduiden, door onze zorg voor elkanders welvaren en geluk, door onze onzekerheid omtrent hetgeen leven en dood ons brengen zou, door onzen wensch om niet gescheiden te zijn en den zegen van elkanders bijzijn gestadig te ondervinden.

Zelfs als ik in de rustigste, vredigste oogenblikken bij haar zat en haar aandachtig beschouwde, zoodat Möricke's woorden in mij oprezen:

> ‘Wenn ich von deinem Anschaun tief gestillt
> Mich ganz mit deinem heil'gen Werth begnüge’,

ook dan nog was er in mijn liefde een geheimzinnige teedere smartelijkheid, buiten alle overwegingen en

zorgen omtrent heden en toekomst, - als een zachte nooit geheel wegstervende weergalm van het groote wereldleed. En dáárdoor wist ik dat ons liefde-leven één was met het groote liefde-leven van Christus. Aan den tint der smart in onze levens-beken herkende ik het water uit den wereld-stroom.

Een wei-uitgewerkt plan voor mijn veldtocht in het nieuwe land, onder het nieuwe volk had ik niet opgemaakt. Ik had een paar duizend gulden die mijn eigendom waren en een paar honderd van Elsje. Daarmee zouden wij uiterst zuinig te werk gaan. Wij hadden de goedkoopste reisgelegenheid gekozen en zouden hoogst eenvoudig wonen. Ik hoopte te kunnen leven totdat ik een middel van bestaan had gevonden en een terrein voor mijn werkzaamheid. Ik had bekenden genoeg, in de aanzienlijkste kringen, maar ik wist hoe weinig van hen te verwachten was. Toch moest ik onder hen de enkelen zien te vinden, die vatbaar waren voor oorspronkelijke gedachten, en de bekwaamheid hadden ze tot daden te maken.

Mijn overweging was deze: dat alle individuen leven in een muurvast groepsverband van zeden, gewoonten, overleveringen en instellingen, geheel buiten hun redelijken wil ontstaan en meestal in strijd met hun diepere overtuiging. Dat zij zoo leven is 't gevolg van hun

aard en karakter als groeps-wezens. Zij kunnen niet anders en mogen niet anders. Geen individu kan afzonderlijk leven, hij behoeft een groep of groepje, hoe klein ook, waarvan hij de ideeën, gewoonten en zeden deelt. Het is volkomen ijdel en vruchteloos hem door logische, verstandelijke argumenten uit dat verband los te willen maken. Al kan hij niets logisch tegen zulke argumenten inbrengen, al strijdt het systeem waarin hij leeft geheel met zijn oorspronkelijken aanleg, hij moet er in blijven omdat hij anders verwilderen zou, en hij zal zijn meeningen en gevoelens eer totaal vervalschen en verdraaien dan de stem ongehoorzaam zijn der kudde waarin hij zijn levens-voorwaarden vindt.

Maar deze groeps-ideeën, en deze groeps-formaties wijzigingen zich voortdurend. *Niet* onder invloed van de massa, van de kudde, die niet zelfstandig *mag* oordeelen, daar er anders geen verband mogelijk zou zijn. De kracht der groep hangt at van de gehoorzaamheid der leden aan de stem der kudde. Dachten en handelden de leden zelfstandig, zoo konden ze niet als groep bestaan.

Maar de groeps-formatie wijzigt zich onder invloed van enkele individuen, oorspronkelijk genoeg om de stem van de menschheid zelf, de stem van Christus, te verstaan, en machtig genoeg om zich door de kudde te laten volgen. En de invloed dier enkelen zal sterker

zijn naarmate hun oorspronkelijke ideeën dichter staan bij de groepsideeën. Alle groepsleden gevoelen iets van het Oorspronkelijke, van het Oerverstand der menschheid, zij zijn allen met onze Stamziel nog in verbinding, schoon lang niet zoo na en innig als de enkele oorspronkelijken. Is nu het oorspronkelijke individu àl te oorspronkelijk, dan volgt de kudde niet, maar haat en vernielt hem. Dat is de martelaar, de mensch die 'zijn tijd te ver vooruit' is.

Maar wordt de oorspronkelijkheid van het enkele individu door de kudde gevoeld, dan volgt ze, en eert en eerbiedigt, en huldigt later met lofredenen en standbeelden. En des te eerder wanneer de losbreker een persoonlijk suggestieve macht heeft, en imponeert door een of ander verbazend talent, organiseerend, dramatisch of muziekaal.

Onderwijl heeft deze leider en voorganger niets anders gedaan dan de uiterlijke organisatie meer in verband te brengen met het innerlijk leven der menschheid, het wezen van Christus zelf.

Deze overweging bracht er mij toe naar een man te zoeken, intelligent en zelfstandig genoeg om mijn gedachten in zich op te nemen, en toch weer in zijn gevoelens en neigingen zooveel nader staande tot de kudde dan ik, dat hij invloed kon uitoefenen. Daarbij iemand met het prestige dat een of andere buiten-

gewone eigenschap geeft, geleerdheid, of nog beter organiseerend talent, en met de suggestieve bekwaamheid, het aplomb, de heerschersmacht die de kudde verlangt en verdraagt. Een bemiddelaar dus, tusschen mij, den àl te oorspronkelijke en praktisch onbekwame, voor wie een poging om zich te doen gelden een nutteloos martelaar-schap zou beteekenen, en de kudde, die in haar onoorspronkelijkheid toch zoozeer het omzettend ferment mijner ideeën behoeft.

Eer wij de Amerikaansche kust naderden had ik een keuze gedaan uit de personen die mij voor den geest kwamen als geschikt voor mijn doel. Ik zal den man rechter Elkinson noemen, zijn waren naam verzwijgend, daar hij nog leeft in de aandacht der menigte. Hij was gouverneur geweest van zijn Staat en bij mijn komst lid van het bonds-gerechtshof, het opperste college van de Vereenigde Staten, dat soeverein is in zijn uitspraken, en alleen de meest vertrouwde en geëerde mannen van het machtige rijk als leden in zich opneemt.

Het was een klare, koude, heldere dag toen wij de Hudson instoomden en de blanke huizenblokken van de reuzestad uit het midden van de breede, geelgrijze rivier zagen oprijzen. Een straffe vrieswind woei van den blauwen hemel, en de kleine, dappere sleepbooten

die hobbelend op het woelige water, onder schorre stoomfluit-kreten snel tusschen de groote schepen door stoomden, als naar buit jagende zeemonsters, waren door 't spattend water met een ijskorst bedekt.

Op haar langwerpig in den breeden riviermond vooruitgeschoven eiland lag de geweldige stad, een dicht-opeen gepakt huizen-conglomeraat, naar zee toe als opgestuwd, blok op blok, zoodat de hooge steenmassaas bij de punt van het eiland als kruyend ijs op elkander schenen gestapeld. Daar waar de blokken het hoogst waren en als reusachtige overeind gezette bouwsteenen tegen elkander stonden, daar was Wall-street, het centrum der activiteit, waar de steengroei als geprikkeld scheen door de rustelooze bedrijvigheid, het nog ordeloos en onbegrepen instinct van accumulatie. Dichterbij zagen wij de fijne, frissche kleuren, het teeder rood en roomwit der gebouwen in de zuivere, rookelooze atmosfeer, de witte stoom-pluimen van de verwarmings-systemen uit-wapperend als blanke vaantjes tegen de helderblauwe lucht, en de duizende donker flikkerende huizen-oogen, reien aan reien, streng, vierkant, sterk en helder, met duizende vaste, vorschende, ernstige blikkken monsterend de nieuw aankomenden van over zee, de van alle oorden der wereld toestroomenden naar dit land van toekomst en van verwachting.

Toen volgden de verbijsterende, versuffende indrukken

van de landing, waar het groote volk zich, door ervaring gedwongen, schijnt te weren tegen het instroomen van ongewenschte elementen, en onderzoekt en sorteert met vernederende, schijnbaar hartelooze strengheid, als waren wij beesten ter keuring.

Elsje's glimlach en blijmoedig verdragen verzachtte mij de bitterheid van het staan in de lange rei ter onderzoek, gedrild door de kort-aangebonden beambten, *ik* de hooghartige arristocraat, die hier nooit anders was gekomen dan in weelde, en met onderscheiding behandeld als een geëerbiedigd gast.

Toen eindelijk vrijgelaten in de woeling en 't geraas van dat geweldige leven, waar het rusteloos, zelfzuchtig zoeken der enkelen door een voor hen verborgen en door hen niet verstane macht tot een raadselachtige en verwonderlijke orde wordt saamgedwongen, - zooals men uit de schijnbaar doellooze en ordelooze agitatie van mieren of bijen een welberaamden bouw ziet ontstaan, - te midden van het geratel der vrachtkarren, het schuifelen der duizende voeten over het afgesleten, slecht onderhouden plaveisel, het onophoudelijk gedonder der treinen boven de straat, tusschen de sierlooze, alleen op zaken doen of attentie trekken berekende bouwwerken en opschriften, in deze zoo bij uitstek incompleete, onvoltooide, half barbaarsche, half-verfijnde wereld, - zag ik mijn lieve, teedere vrouw overstelpt en

overweldigd zich aan mij vastklampen, als zocht zij al wat haar nog aantrok in de wereld bij mij, onmachtig het in deze levens-warreling te vinden.

Ik bleef geen dag in de stad, wetend wat hier alles op den onervaren aankomer aast, maar ging naar een dier vage, verstrooide dorpen in de onmiddelijke omgeving, waar plekjes nog wilde of weer verwilderde natuur te vinden zijn te midden der verwaarloosde uithoeken eener snel en zorgeloos groeiende menschen-kolonie. Daar zijn in de boschachtig, rotsachtig terrein kleine, vale, houten huisjes te vinden, onoogelijke plank-getimmerten, uiterlijk niet meer dan schuurtjes of loodsjes, als voorloopig opgeslagen, door menschen die wel spoedig weer verderop zullen trekken, - huisjes die men voor betrekkelijk weinig geld kan bewonen.

Het zag niet aanlokkelijk voor een vrouw, gewend aan de keurige soliditeit van een Hollandsch huis, en de welverzorgde intimiteit van een Hollandsch landschap, waar mensch en natuur door langdurige symbiose tot een harmonisch verbond zijn saamgewassen. Overal rondom in 't bosch waren de vervallen huizen, de hoopen puin, scherven, oud ijzerwerk en vuilnis, de omgehakte en ongebruikt gelaten boomen, het afgebrande struikgewas, hinderlijke teekenen der nabijheid eener roekelooze, zorgelooze, spilzieke menschen-wereld.

En tusschen lange reeksen monsterachtig geteekende en schreeuwend gekleurde reclame-borden raasden dichtbij de treinen met hun alles bezoedelenden rook.

Maar het was toch een te huis, en Elsje begon met alle energie die het lange lijden in haar had overgelaten, de dierbare illusie van die smacht- en wachtjaren blijmoedig te verwezenlijken.

En toen de schamele woning wat was aangekleed, toen er een provisie-kast was met wat voorraad, een uiterst frisch en zindelijk gehouden slaapvertrekje, een tafel met een kleed waarop des avonds de petroleum-lamp zijn lichtkring wierp, zoodat ik er een courant bij kon zitten lezen, terwijl Elsje vlijtig naaide en verstelde, het hoofd vol huishoudelijke teeder-zorgzame gedachten, - en tot groote voldoening der huisvrouw een jong negermeisje gevonden was, dat dagelijks een paar uren kwam helpen en daarmee het huishouden een naar Hollandsch begrip noodzakelijken schijn van volledigheid gaf - toen zag ik op Elsje's vermoeide gezicht en in haar blanke, donker omkringde oogen een glans, die alle donkere herdenking of droevig vóór-gevoel overscheen.

Toen eerst zag ik haar trouw, liefhebbend wezen in volle lichtende pracht, maar ook helaas! met smartelijk ontwaren van zijn broosheid.

XXIX.

Het zoo algemeen erkende type van menschelijke voortreffelijkheid dat aangeduid wordt door het woord ‘gentleman’, kan niet samengaan met waarachtige, zich gelden doende oorspronkelijkheid. Want een der hoofdkenmerken van den gentleman is de eerbied voor groeps-ideeën, de gehoorzaamheid aan de stem der kudde. Terwijl het kenmerk van den Oorspronkelijke juist is het losbreken uit het groepsverband, het wijzigen der ideeën, het doen volgen in plaats van te gehoorzamen. De losbreker die niet in staat is de groepsideën te wijzigen en de kudde te doen volgen, wordt vernietigd en verdient vernietiging. In de economie der menschheid is hij enkel schadelijk en vindt geen recht van bestaan. De gentleman daarentegen heeft een bij uitstek nutttge en gewichtige functie. Hij is dat groepslid, dat zonder buiten het verband te gaan, zich het dichtst aan de oorspronkelijkheid houdt. Hij vereenigt de hoogst mogelijke oorspronkelijkheid met de strenge ondergeschiktheid aan het groepswezen, dat maar door

zeer enkele uitzonderings-naturen straffeloos kan worden gebraveerd. Hij wijzigt niet, maar neigt naar het oorspronkelijke, en maakt dus de gansche kudde meer tot wijziging geschikt, terwijl hij de altijd gevaarlijke neiging der oorspronkelijken om los te breken mist, en de hooge, onmisbare deugd om het verband als heilig te ontzien en te bewaren, bij de kudde in stand houdt. Hoe meer de groeps-ideeën afwijken van de oer ideeën van het mensch-wezen, des te zeldzamer wordt het type 'gentleman' in de groep. En zoo is de klacht van mijn kleinen broeder Shaw verklaarbaar dat de echte Engelsche gentleman uitgestorven is, daar in de gansche ontzachlijke kudde der volken met West-Europeesche of Angelsaksische beschaving, meeningen gangbaar zijn, die elk oorspronkelijke onmiddelijk als strijdig met het wezen der menschheid, als vijandig aan Christus erkent. Het woord 'onchristelijk' wordt daarop met juiste consequentie toegepast. Onchristelijk heet het zich verrijken ten koste van anderen, het zich op slinksche wijze verrijken, het zich onbeperkt verrijken. Deze dingen waren in vele groepen van ouder tijd *niet* geoorloofd. Maar de groote kudde der zich christelijk noemende volken neemt deze zoo onmiskenbaar onchristelijke handelingen op onder de geoorloofde, zelfs eervolle en algemeen toegepaste. En dat wel in den allerergsten vorm. Het behoort tot

de groeps-ideeën der groote kudde, dat men zich, zonder zelf arbeid te leveren, op slinksche wijze onbeperkt verrijken mag, ten koste der aller-armsten. Alleen de nooit te voren geziene grootte der kudde en haar ongehoord vaste samenhang maakte een zoo verre afdwaling van het Oer-verstand verklaarbaar en mogelijk. Het type 'gentleman' is echter daarbij gewijzigd en zeldzamer geworden. Het is bijna ondoenlijk zich aan het oorspronkelijke te houden zonder het groepsverband te verlaten, of zonder, zooals socialisten en anarchisten, nieuwe groepen te vormen die de groote kudde vijandig tegenover staan. Het eerbiedigen der groeps-ideeën tegelijk met het bewaren van oorspronkelijk menschelijke gevoelens vereischt een forceeren en verdraayen dat maar weinig schrandere en eerlijke menschen gelukt.

Rechter Elkinson vertegenwoordigde nog het uitstervend type 'gentleman'. En ik wist dat hem dit mogelijk was door een buitengewone lenigheid van geest, fijnheid van tact en gevoel, en filosofische ruimte van begrip.

Eerlijk in den strikten zin van het woord, in naïeve oprechtheid, dat kon hij evenmin zijn als eenig ander getrouw lid der kudde, met wat doorzicht. Maar hij wist ten minste ieder den indruk te geven dat hij altijd eerlijk *wenschte* te zijn. Hij vergaf zichzelven de noodzakelijke draayerij die het groepsverband vereischt,

zooals de humane geneesheer zich de leugens om bestwil tegen zijn patienten niet aanrekent. Hij begreep ook het betrekkelijke der woorden, het onbestemde der begrippen, het gebrekkige van alle verstandhouding. Maar hij was toch weer niet zóó ruim dat hij overal en voor ieder verzachtende omstandigheden had. Zijn groote kracht lag in zijn behoefte aan vastheid van opinie. Daardoor was groei en ontwikkeling uitgesloten, maar hij offerde die op, terwille van den voor de kudde zoo noodigen steun die stelligheid en gelijkmatigheid geeft. Men wist wat men aan hem had, men noemde hem ‘uit één stuk’, en hij oefende daardoor den weldadigsten invloed, ten koste van eigen vooruitgang, als 't ware uit onbewuste liefde, uit behoudsinstinct voor de massa. Zijn moreele code was zoo ruim als de groeps-ideeën toelieten, maar dan ook onwrikbaar. Hij handhaafde die met denzelfden heiligen eerbied dien hij als rechter voor zijn wet eischte, al wist zijn filosofisch verstand dat beiden volstrekt niet de onrechtvaardigheid konden uitsluiten. Hij noemde een schurk een schurk, al erkende hij dat alles begrijpen alles vergeven is, en hij achtte een anarchist een vijand der menschheid, een schadelijk gedierte, al moest hij toegeven dat de anarchistische kritiek op de maatschappij zeer gegrond was.

Wanneer de groeps-ideeën en het groepsverband

der zich-socialist-noemenden niet zoo jammerlijk vaag, verward en op pseudo-wetenschap en holle rethoriek gebaseerd waren, wellicht zou hij dan in dat verband zijn overgegaan. Want hij had de volle mate van Amerikaansche moed en doortastendheid. En hij zou, in dat verband, evengoed den ‘gentleman’ hebben vertegenwoordigd als in het oude. Maar hij had als elk ‘gentleman’ den intuitieven afkeer van slecht gezelschap, de natuurlijke en heilzame aristocratie die een groep doet schuwen als deze door inferieure menschen vertegenwoordigd wordt. En in de socialistische kudde zag hij niet veel beter dan onbeschaafde gedrevenen en fanatieke drijvers, een zeer treurige verwerkelijking van de ideeën der Oorspronkelijken die haar in beweging hadden gebracht. Ook was het verband dier groep zoo zwak, zoo alleen op het negatieve gericht, zoo slecht geformuleerd, dat het hem onmogelijk was zijn natuurlijken verbands-eerbied er op over te brengen.

Bij dezen man nu meende ik mijn kans te kunnen wagen. Hij was zeer rijk geworden door handige, maar volgens de groeps-ideeën volkomen geoorloofde geld-manipulaties, als commissaris van allerlei groote ondernemingen, en hij had fraaie woningen in Washington en New-York. Tegenover mij placht hij zich, als filosoof, wel eens schertsend over zijn rijkdom te

verontschuldigen, daarbij het voorbeeld van Seneca den wijsgeer aanhalend.

Ik bezocht hem zoodra ik hem in New-York wist, en werd zeer hartelijk ontvangen.

Elkinson had een grooten, beenigen kop op een stoer, mager lichaam. Hij was nog geen zestig jaar, en zijn gladgeschoren gelaat had een jeugdig-frisschen, blozenden tint. Zijn haar was spierwit, maar nog dik en vol, in 't midden gescheiden en keurig gekapt. Zijn sterk gemarkeerde jukbeenderen, stevige kaken en groote kin gaven hem een expressie van wilskracht en energie, de dunlippige breede mond en klare, grijze vaste oogen imponeerden en teekenden den man die zich niet liet beetnemen of van zijn stuk brengen, in zijn blik tintelde bij de minste aanleiding een fijne schalksheid, teeken van de algemeene Amerikaansche neiging tot spot en grappen.

- 'Dat is heel vriendelijk van u, beste graaf Muralto, heel vriendelijk mij weer eens te bezoeken. Komt u weer in functie te Washington? En hoe varen mevrouw en de kinderen?'

- 'Geef u toch niet die moeite, mijnheer Elkinson, om mijn titel te gebruiken. Dat moet pijnlijk zijn voor uw democratisch gemoed.'

De spotzieke oogen tintelden, als vergenoegd dat er geschertst kon worden.

- ‘Integendeel! integendeel! - dat is atavisme! Dat doet ons goed. We zijn er wel boven verheven, maar doen het net zoo graag als een deftige professor studentikooze liederen zingt bij een reunie.’

- ‘Dan spijt het mij, u dat plezier te moeten ontnemen. Ik ben geen graaf meer en ik word burger van uw republiek.’ -

- ‘Wat zegt u? wel! wel! wel! dat is een merkwaardig besluit’.

- ‘Uw geestdrift is niet zoo hartelijk als men dat van een rechtgeaard Amerikaan behoorde te verwachten. U vindt, geloof ik, dat er toch iets bij die transactie verloren gaat’.

- ‘Misschien wel! - Italiaansche graven zijn zeldzamer dan Amerikaansche burgers. 't Is met zulke titels als met zeilschepen en feodale burchten. Ze zijn onpraktisch en uit den tijd. Maar toch jammer is 't als er weer een wordt afgebroken’.

- ‘Wilt u mij in een museum zetten en op Staats-kosten onderhouden?’

- ‘Neen! neen! - we maken graag gebruik van zulke voortreffelijke werkkrachten. We hebben mannen als u noodig. En wat zegt mevrouw er van?’

- ‘Contessa Muralto blijft Contessa Muralio. Ik heb geheel met haar en mijn oude leven gebroken. Ik wensch u mijn positie goed duidelijk te maken. Ik

kom hier als emigrant, arm, en in gezelschap van een vrouw die mijn echte vrouw is, maar het nooit wettig zal kunnen worden.'

- 'Hm! Hm! - dat is ernstig, zeer ernstig' zei rechter Elkinson. De schalksche vonk uit zijn blik verdween, en hij kreeg zijn strenge, onverbiddelijke rechter-fysionomie.

Ik vertelde hem toen zoo eenvoudig mogelijk en met de vertrouwende oprechtheid die het meest indruk op zijn goede hart kon maken, mijn lotgevallen. Zwijgend liet hij mij uitpraten, blijkbaar geinteresseerd en getroffen, verwonderd wat hij van dit geval maken moest.

- 'En nu?' zei hij eindelijk. 'Wat verwacht u nu? - Ik weet dat uw landaard een groote gevoeligheid meebrengt voor wat we hier de teedere hartstocht noemen, Maar u is toch geen jongen meer en u heeft verstand en levens-ervaring genoeg om te weten dat uw tegenwoordige positie niet veel kans biedt op succes, zelfs niet in dit land.'

- 'Ik verwacht en verlang geen succes in Amerikaanschen zin. Een sober bestaan is me genoeg. Ik zal trachten me dat te verwerven. Met les geven bijvoorbeeld.' -

- 'En hoopte u door mij eenigszins gesteund te worden in die richting?' vroeg de voorzichtige en praktische Amerikaan.

- ‘Neen! - daarvoor kwam ik niet bij u. Ik ben niet van plan mijn oude bekenden ook maar in 't minst met onze vroegere relatie te bezwaren.’

- ‘Goed!’ zei Elkinson oprecht.

- ‘Daarvoor ken ik hen te goed’ zei ik, misschien wat schamper.

- ‘U weet wat het voor hen beteekenen zou, niet waar? U verplaatst u gemakkelijk in hun positie. U trotseert de publieke opinie om een vrouw, maar u kunt niet vergen dat uw vroegere vrienden het om uwentwil doen.’

- ‘Als ik meende dat het vrienden waren, zou ik het misschien verwachten. Maar ik weet dat het geen vrienden zijn, enkel kennissen, en ik verg niets van hen.’

De rechter keek mij eenigen tijd niet zonder hartelijkheid aan. Hij scheen een zekeren eerbied te voelen voor mijn stoïcisme.

- ‘Goed!’ zei hij weer. ‘Maar wat kan ik dan voor u doen? Wat is uw bedoeling met dit bezoek?’

- ‘U gelukkiger te maken dan ge zijt.’

- ‘Dat is wel edelmoedig. Want ik krijg nog niet den indruk de ongelukkigste van ons beiden te zijn. En als ge wilt dat ik aan uw geestelijk evenwicht blijf gelooven moet ge mij uw bedoeling wat waarschijnlijker maken.’

- ‘Is het zoo onwaarschijnlijk dat ik mijn eigen geluk verhoog door middel van het uwe?’

- ‘A ha! - Over welk soort van geluk spreken we?’

- ‘Over het allerbegeerlijkste, dat alleen te bereiken is door het tot volle werkdadigheid - volle efficiëntie - brengen van al onze capaciteiten.’

- ‘Ho capito! - accoord! - nu de toelichting. Welke sluimerende eigenschappen wilt ge van mij in werking brengen.’

- ‘Uw eigenschappen als leider van menschen. De eigenschappen die mij ontbreken.’

- ‘En welke dan van uzelven?’

- ‘Die van denker. Van oorspronkelijk denker.’ Elkinson keek mij aan met een blik, scherp, koud, doordringend als een ontleedmes. Hij meende te begrijpen wat hij vóór had.

- ‘Een systeem?’ vroeg hij kortaf.

- ‘Integendeel, de bevrijding uit een systeem. Het kapotslaan van onmenschelijke, onchristelijke zeden. Het doorbreken van een muur van afschuwelijke instellingen.’

- ‘Welke?’

- ‘Allereerst die, welke iedereen afkeurt en toch iedereen handhaaft, het beloonen van den rijke alleen omdat hij rijk is, ook al verricht hij niets wat belooning verdient. Het moreel en wettelijk gedoogen van onbegrensde verkwisting van de voortbrengsels

van gemeenschappelijken arbeid door onverantwoordelijke personen. Het goedkeuren en zelfs eervol houden van het zonder controle exploiteeren der zwakkeren, op slinksche wegen, door bemiddeling van tal van tusschenpersonen. De pachter den arbeider, de grondeigenaar den pachter. De industrieel het fabrieksvolk, de aandeelhouder den industriëel. De huis-eigenaar den huurder, de huurder den onderverhuurder, de onderverhuurder de commensaals. De speculant weer alle anderen, de groot-financier weer den speculant, en zoo ad infinitum. Het systeem, in een woord, van wederzijdsche roekelooze exploitatie, en onverantwoordelijke, niet minder roekelooze verkwisting. Het systeem waarin iedereen als bekronend ideaal voor oogen staat zelf niets uit te voeren, zonder maat of toezicht te verkwisten, en zoovelen mogelijk tot eigen baat te laten werken zonder navraag wie dat zijn en hoe zij le ven. Een systeem dat langzaam maar zeker elk volk moet demoraliseeren en in den grond verarmen, zelfs het rijkste en sterkste. Een systeem dat niemand vrede geeft en niemand tot den hoogst-mogelijken graad van ontwikkeling en geluk kan brengen. Een systeem dat minstens negentig percent van den nationalen rijkdom spoorloos doet verloren gaan. Een systeem waaronder geen kunst, geen wetenschap, geen hooger beginsel in de menschen tot vollen bloei kan komen, een systeem

dat verder afstaat van het oorspronkelijk willen en gevoelen der menschheid dan eenig ander dat ooit door groote menschmassaas is gehandhaafd, - een systeem dat niemand met eenig nadenken kan goedkeuren of behouden wenschen, dat alleen wordt volgehouden omdat men niets beters weet of gelooft, en dat tot verdwijnen gedoemd is om zijn zelfmoordend karakter, een systeem dat alleen voor blijvend en noodzakelijk kan worden verklaard door hem die meent dat de menschen niet voor opvoeding en ontwikkeling vatbaar zijn en altijd zullen doorgaan met open oogen hun eigen ondergang te zoeken.' -

Elkinson zweeg een tijd nadat ik had uitgesproken, nu met een rustiger expressie in zijn oogen.

- 'Als kritiek niet nieuw' zei hij, met het hoofd knikkend. 'Maar wat nieuws heeft uw remedie? - Staatshulp?'

- 'Eerst zeden, dan wetten' zei ik, 'geen staatsinitiatief, misschien zoo noodig staats-assistentie. Begin met het machtigste: de publieke opinie, het groepsinstinct.'

- 'En hoe? - Redevoeringen? - Brochures? meetings en toespraken? - Me dunkt óók niet bepaald nieuw, noch proefhoudend gebleken. - Is één misgeboorte als de sociaal-democratie niet genoeg?'

- 'Meer dan genoeg. Het doode kind met twee

koppen heeft zelfs zijn eigen naam onbruikbaar gemaakt. Gebruik dien naam niet meer, want de moeder die het kind gebaard heeft schaamt er zich voor en wil er niet meer van hooren. Geef het drankje een andere etiket en een andere kleur, als je 't wil doen nemen, of liever géén kleur. En praat zoo min mogelijk, maar doe, handel, richt uit. Maak van de daad uw herderstaf, en van feiten uw mijlpalen en wegwijzers. Laat uw herdershond niet blaffen, maar bijten, en zorg dat de kudde te grazen vindt.'

- 'Duidelijker! duidelijker! - geen Oostersche beeldspraak. Amerikaansche feiten.'

- 'Goed! - Rechter Elkinson kent de psychologie der massa, en hij kent haar individuen. Hij heeft een Staat bestuurd, commercieele ondernemingen geleid en georganiseerd, wetten gemaakt en doen uitvoeren. Hij kent duizende individuen, hun waarde en hun bekwaamheid. Hij heeft het algemeene vertrouwen, en grooten invloed. Zijn naam alleen waarborgt de hulp van duizenden, en van de allerbesten. Laat hem een groep vormen, met beter groeps-ideeën, met beter groeps-moraal, beter zeden, beter gewoonten, hooger standaard van recht en onrecht, goed en kwaad, dan de groep waarin hij nu leeft en werkt.'

- 'Nog duidelijker en concreter, als 't u blieft. Hoe stelt u zich het begin voor?'

- ‘Zooals elke groep altijd begonnen is. Zooals ieder zakenman zijn zaak, ieder veldheer zijn leger vormt. Kies een staf van de meest geschikten en deel hun mede wat voor hen noodig is te weten. Formuleer de bedoeling zoo, dat in de omschreven richting het hoofd-idee niet te missen is, zonder dat één uit de groote kudde door bizondere ongewone of verdachte termen, theoriën of toekomstbeelden schichtig kan worden. En organiseer dan, praktisch, zakelijk, steeds direct op de concrete werkelijkheid afgaande zonder u in 't minst om abstracties te bekommeren. En zorg zoo spoedig mogelijk dat uw kudde voedsel en dekking en stalling heeft, en bevrediging vindt voor haar instincten, in de eenmaal afgebakende richting. En onderweg - let wel *onderweg*, niet *vooraf* - leert ge hen begrijpen waar 't om gaat en wat ze zullen, winnen. Leer hen eerst volgen, en bevrediging vinden in 't volgen, en dan zullen ze van lieverlede van zelve gaan, als 't hun goed bekomt, en al minder en minder leiding behoeven. Beloof zoo min mogelijk, maar toon en bewijs door de uitkomst, en voorzeg niet meer dan ge onmiddelijk bewijzen kunt.’

- ‘Dus een niet-politieke organisatie? Een zedelijk lichaam?’

- ‘Een zaak, rechter, een zaak. Maar een groote en een heilige zaak. Een zaak om geld te maken, om

te accumuleeren, zooveel en zoo snel mogelijk. De kudde moet eten, moet het goed hebben, moet overvloed hebben en veilig zijn voor de toekomst. Welke soort van zaak is onverschillig. Alles wat mogelijk is. Als de groep maar leert dat ze genoeg kunnen krijgen en veel meer zelfs dan vroeger, veel meer rijkdom en veel meer geluk en voldoening, - door niet langer van elkaar te grissen en te vermorsen, maar door intelligente verstandhouding en door beperking van eigen bandelooze vrijheid ter wille van 't geheel.'

- 'En uw eigen rol in deze zaak? Hoe stelt ge u die voor?'

- 'Als de rol van een lucifer bij een boschbrand. Voor mijzelf vol diepe satisfactie, voor de buiten wereld volstrekt onbemerkbaar. Ik kom nu en dan eens bij u praten. Rechter Elkinson is de man, de weldoener van zijn volk, de bevrijder van de menschheid.'

- 'En voor u niets? Geen geld, geen eer, geen roem?'

- 'Die belangeloosheid lijkt u onwaarschijnlijk. Maar ze is een natuurlijk gevolg van onze verschillende functie. Bij elke andere functie behooren andere hartstochten en begeerten. Bij practisch werk behoort eer en roemzucht. Wij zijn zóó georganiseerd dat we alleen genot vinden in datgene wat onze bizondere begaafdheid kan opleveren. Een zeer vernuftige organisatie die ge

u tot voorbeeld kunt stellen. Mijn werk is beschouwend, bespiegelend, en geeft genot door de voldoening van juiste vondsten en heldere waarneming. In 't practische leven ben ik ongelukkig, met geld, eer, roem en alles. Maar gij, rechter Elkinson, hebt mij noodig, juist om die eigenschap. De menschheid moet niet alleen geörganiseerd *handelen* maar ook geörganiseerd *denken*. Geen grooter onnoozelheid dan te meenen dat de veilige weg voor de kudde zal gevonden worden door hun blind instinkt, of dat ze, als massa, zelf kan uitdenken, wat ze te doen heeft. Geen grooter zotheid dan het werk dier wijzen die eenige formules onder de massa slingeren en hen dan met behulp van die onbegrepen en onjuist geïnterpreteerde termen en abstracties zelf den weg willen laten vinden. De menschheid wil en moet denken, en bij 't licht van beschouwing en overweging verder gaan, maar ze moet geörganiseerd denken, zoo dat elk in dat groote denkproces zijn eigen bizondere functie uitoefent, de geleerde, de zakenman, de staatsman, de kunstenaar, de dichter. En eerst als die organisatie ten bate van allen is voltooid, is er kans dat ieder lid der kudde meer en meer gaat deelnemen in de denk-functies, en dus ook in de genietingen der anderen, dat wij een wereld krijgen van vrijen en mondigen, een waarlijk volwassen, volgroeide menschheid, het schitterend ideaal waarin

de arme anarchistische nachtvlinders nu nog hun vleugels verschroeien.'

- 'Waarde heer Muralto, ik voel mij door u werkelijk eenigszins verplaatst in den toestand van Dr. Faustus, wien alle denkbare heerlijkheid wordt voorgespiegeld, alles wat menschelijke eerzucht kan wenschen, als hij maar even zijn naam wil zetten. U houdt me de vergelijking ten goede, hoop ik.'

- 'Zeker, maar ge zult wel iets meer te doen hebben dan uw naam te zetten. En ik wil u graag alle gelegenheid geven in uw diepste geweten te onderzoeken of ik tot de goede of booze demonen moet gerekend worden.'

- 'Tot nog toe, mijn vriend, heb ik gemeend het zonder geleidende geesten te kunnen stellen.'

- 'Dat is toch maar een meening geweest, als alle andere, zeer vatbaar voor kritiek.'

- ''t Is mogelijk? - In elk geval ben ik u zeer dankbaar voor het aller-interessantste onderhoud. Ik hoop het nog eens te mogen voortzetten.'

- 'Ik gaf u mijn adres. Ik ben daar elk oogenblik tot uw beschikking.' -

- 'Wel bedankt! - Ik voel me vereerd door uw vertrouwen, en door den hoogen dunk die u van mij schijnt te koesteren. Nogmaals wel bedankt.'

Onder deze hoffelijke plichtplegingen namen wij

afscheid van elkander. Toen ging ik naar mijn huisje terug, waar Elsje wachte. Ik had het onbevredigde, bijna kregele gevoel van iemand die niet bij machte is geweest zichzelven en zijn ideeën recht te doen. Het realisatie-proces der ideeën is altijd vol verrassingen en teleurstellingen, als de opvoering van een tooneelspel, of de ontwikkeling van een foto.

Elsje wachtte mij, met alles bereid wat het huisje aan gezelligheid en huiselijkheid kon bieden, - en met het beste van alles: gespannen belangstelling in wat mij zoo ter harte ging. Zij wist dat dit mijn eerste slag was in den veldtocht en zij was er bij, met haar gansche ziel, zooals ik dankbaar las uit haar houding en blik toen ik thuis kwam.

- 'Hoe is 't geweest?' vroeg ze.

- 'Zóó! zóó! liefste. - Ik heb gedaan wat ik kon. Maar of ik juist dàt gezegd heb wat het meeste indruk kon maken, dat weet ik niet. 't Is niet genoeg het juiste te zeggen, men moet het zóó zeggen en zóó vaak, dat het indruk maakt en uitwerking heeft. Dat gaat nooit in eens. Maar voor een eersten aanval ben ik toch niet ontevreden.'

En ik vertelde hoe mijn woorden waren opgenomen.

- 'Goeie, lieve man! je doet zoo trouw je best. Wisten ze maar wat ik weet, hoe goed je bent, en hoe oprecht je 't meent.'

Men hecht gewoonlijk weinig waarde aan het oordeel van een liefhebbende vrouw over den geliefde. Maar er ligt niet alleen een wonderbare troost en versterking, maar ook een geweldige scheppende kracht ten goede in het volle geloof van een zuivere ziel. En het is niet verblindend of verwarrend, maar rustigmakend en weldadig, als men zichzelf in gunstig licht in reinen spiegel ziet.

XXX.

Ik zou nooit toegeven dat het plan van mijn veldtocht onuitvoerbaar of slecht beraamd was. Ik blijf vast overtuigd dat het hoofd-idee juist was en latere strijders van dienst zal zijn. Maar het had een gebrek waarop ik niet verdacht kon zijn, en dat eerst bij de uitvoering aan 't licht moest komen. Het is niet onmogelijk mannen als Elkinson een oorspronkelijk en voor hen nieuw idee bij te brengen, en zelfs het hen zoodanig in te prenten dat zij het als eigen denkbeeld gaan gevoelen en er door tot daden gedreven worden.

Maar dan moet die overbrenging zoo beleidvol en voorzichtig geschieden als een plantkundige of chirurgische enting, opdat de idee één worde met hun wezen en voort blijve groeien, door hun eigen leven gevoed. In mijn geval nu mislukte die enting, - zooals ook de eerste botanische oculaties wel mislukt zullen zijn, - omdat ik er niet voldoende ervaren en geoefend in was, de rechte methode nog niet had gevonden, - zonder dat dit de principieele onmogelijkheid bewijst.

Men kan zich niet genoeg vóórhouden, dat niemand, ook niet de schranderste, ruimste geest, enkel door redelijke argumenten ooit tot andere principieele ideeën wordt gebracht. Altijd is de functie van het *geloof* onmisbaar, zelfs in kwesties van zuivere wetenschap.

Wat ik tegen rechter Elkinson gezegd had zou volkomen voldoende zijn geweest om hem te overtuigen en zijn krachten in werking te brengen, wanneer het hem in dezelfde woorden, maar onder gunstiger omstandigheden, ware bijgebracht. Of wanneer hij het vaker, van verschillende zijden, en in verschillende termen had gehoord.

De ongunstige, belemmerende omstandigheid was, dat ik nu door mijn armoede en onwettig huwelijk buiten den kring van Elkinson's maatschappelijken omgang stond. Ik had dit wel voorzien, maar meende dat hij mij niettemin in heimelijke, particuliere bijeenkomsten vaak genoeg te woord zou staan, om mij gelegenheid te geven in contact met hem te blijven en hem op den duur te overtuigen. Inderdaad zag ik hem ook nu en dan, hij kwam ook één keer bij mij, en gedroeg zich zoo belangstellend, hartelijk en ruim-denkend als men van iemand in zijn positie verwachten kon. Maar hoe onlogisch het ook moge schijnen, de invloed van mijn woorden was veel geringer omdat ik niet meer op gelijken voet met hem stond. Had hij mij

overal in de voorname kringen ontmoet, zooals vroeger, had hij daar in club of salon dezelfde gesprekken met me gevoerd, en vooral, had hij niet den indruk gekregen dat ik ze met toeleg en opzettelijk hield om hem tot actie te brengen, dan zou hij - ik ben er zeker van - dezelfde ideeën in zich hebben opgenomen en uit schijnbaar eigen beweging tot handelen zijn overgegaan. Maar de argumenten die op de lippen van een man van positie en aanzien overtuigen, verliezen hun overtuigingskracht, gesproken door een zonderling of excentriek, al zijn ze precies even logisch, omdat het geloofsen vertrouwens-moment ontbreekt.

Zoo werkte de losmaking uit de maatschappelijke conventie, die mijn geest bevrijdde en mij tot zelfhandhaving en eerlijk optreden den moed gaf, tegelijk verlammend op mijn krachten. Toen de ridder zijn pantser had aangegespt kon hij zijn armen niet meer bewegen.

Ik ruste niet na deze eerste poging, maar bleef onophoudelijk werkzaam om in mijn levens-onderhoud te voorzien en om vruchtbaren bodem te zoeken voor het zaad mijner gedachten. Ik zocht leerlingen voor taalonderricht en ik poogde toegang te krijgen tot de redacties van dagbladen en tijdschriften. Ik stelde kleine artikelen op waarin ik zeer belangrijke en waardevolle ideeën leesbaar en interessant trachtte te maken. Ik

beproefde zelfs, nood-gedwongen, kleine verhalen te schrijven, wat mij echter totaal mislukte, en ellendige uren van worsteling en innerlijke schaamte bezorgde. Want opzettelijk gefabriceerde kunst is even laf, onwaardig en vernederend, als echte kunst gewijd en verheffend is. De laatste is godsdienst, de eerste tijd-verbeuzelen.

Ook trachtte ik tot andere invloedrijke personen door te dringen, behalve rechter Elkinson. Maar ik had dezen terecht als den meest geschikten uitgekozen, en bij alle anderen had ik minder succes. Ik had mijn beste kruit bij den eersten aanval verschoten. Nu liep ik groot gevaar dat men mij voor een van die vele onschadelijke, maar lastige en vervelende dwazen aanzag, die men daarginds 'Cranks' heeft genoemd, en waarvan Amerika een kweekplaats is. Menschen die overal met een onfeilbaar systeem, een geniale uitvinding, een reusachtig plan rondloopen en iedereen aanklampen. Zij hebben alles berekend en het ontbreekt hun maar aan een millionnair, of een invloedrijk persoon, om hun idee te verwerkelijken en de wereld te hervormen en gelukkig te maken, of fabelachtige schatten te verdienen.

Werd ik eenmaal tot die categorie gerekend dan was mijn kans verkeken, dat wist ik. Men zou elkander voor mij waarschuwen, en niemand zou in deze haastig

levende wereld ook maar één minuut over hebben om naar mij te luisteren.

Elken dag van mijn zoo moedig begonnen campagne zag ik duidelijker de fatale moeielijkheid waarvoor ik stond. Om iets uit te kunnen richten, moest ik wat men noemt ‘naam maken’. En naam maken, het formeeren van een centrum van suggestieven invloed, werkend niet door wezenlijk gehalte, maar door ijdelen klank, - dat is strijdig tegen een beschouwende, werkelijkheids-lievende natuur als de mijne, De man van de daad *wil* naam maken, hij zal er voor werken zonder schaamte, hij vindt onvermengd genoegen in het geëerd zijn en beroemd zijn en besproken worden. Want bij zijn werkdadigheid is de kracht van een naam, een persoonlijkheid, onmisbaar en nuttig. Wijselijk is hij met de passende instincten daartoe uitgerust. Maar ik zelf had een onoverkomelijken afkeer van al wat strekken moest om mijn persoonlijke figuur, mijn meest vergankelijk, masker-achtig, onbelangrijk wezen in 't licht te stellen. Mijn naam gedrukt te zien of besproken te weten was mij volstrekt onverschillig, zelfs zeer onaangenaam. Ik zou het mij laten welgevallen, om Christus wil, als ik begreep dat ik alleen dáárdoor voor Hem werken kon, dat Hij 't van mij verlangde. Maar het was mij onmogelijk er moeite voor te doen. Het valt den Oorspronkelijke zwaarder dan iemand anders

tegen zijn natuurlijk wezen in te gaan. Voor de belangrijke waarheden op te komen waarvan ik mij de eenige en verantwoordelijke drager wist, dáártoe was ik altijd en met alle opoffering bereid. Maar voor mijn persoon, mijn figuur, mijn naam te vechten, dat bekoorde mij niet in 't minste en gelukte dan ook bijna nooit.

Zoo werkte ik dagen, weken en maanden zonder eenig resultaat. Een leerling, mij door Elkinson toegestuurd, bleef na eenige weken weg, zonder mij te betalen, - misschien wel omdat hij iets omtrent mijn onwettig huwelijk had gehoord. Mijn artikeltjes bleven ongeplaatst. Sommige journalisten die mij van vroeger kenden, ontvingen mij met een oppervlakkige hartelijkheid en beloofden iets voor mij te doen. Maar ze deden niets, spoedig weer in hun eigen belangen verdiept. Van Elkinson hoorde ik dat hij voor de presidents-candidatuur in aanmerking kwam. Reden genoeg voor hem om honderd conversaties met den door eigen dwaasheid aan lager wal geraakten Muralto te vergeten. Zooals voorspoed weer voorspoed verwekt, zoo groeit ook de misère aan als een sneeuwbal op zijn weg omlaag. De groote, geweldige, bedrijvige wereld rondom mij joeg rusteloos voorwaarts in den nevel, strevend, zoekend, bouwend en vernielend, opgestuwd door onbegrepen aandriften - en achtte mij

niet meer dan een van de duizende verlorenen die verpletterd worden onder haar zware, blinde schreden, - wreed als de machine die een onvoorzichtige tusschen haar raderen klemt. En toch wist ik dat deze ontzachlijke structuur het gehoorzame werktuig was van dezelfde macht die mij zijn kostbaarste gaven had toevertrouwd, die mij op mijnen weg had gedreven, die verantwoordelijk was voor mijn kracht en mijn zwakte.

En naarmate meer en meer werkelijke nood en steeds banger zorg om 't bestaan in mijn kleine woning begon te heerschen, naar die mate begon ook dat schamele tehuis mij dierbaarder te worden. Ik kwam op den leeftijd dat een man, al is hij nog niet moe en afgestreden, toch meer dan vroeger naar een rustplaats verlangt, een kleine intieme sfeer van stilte en verademing, van liefde-koestering en vrede, een te huis. Wat vroeger mijn te huis was geweest, was mij altijd innerlijk vreemd gebleven. Ik had er alle comfort en lichamelijk behagen, maar mijn hart vond er geen geluk. En nu had ik méér dan ik ooit verwachtte te zullen vinden, ik bevond het waarachtig huiselijk geluk schooner, verhevener, plechtiger dan ik het had vermoed, - maar zijn schoonheid werd smartelijk en zijn lust beangstigend pijnlijk door zijn vergankelijkheid. Wij behoefden zoo weinig, een paar zindelijke kamers met weinig leelijks en één of twee fraayigheden, een klein stukje tuin met

bloemen, wat zonlicht overdag, wat lamplicht-gezelligheid des avonds, behoorlijk eten en rust en sereniteit tot studie - en alle uren te samen doorgebracht waren volkomen bevredigend door hun mate van pracht, en elke minuut van gescheiden zijn werd dragelijk door 't vooruitzicht van elkander weder te zullen vinden.

Elsje had de kinderlijke genietingskracht, die in een kleinigheid, een opengaande bloem, een nieuw stuk huisraad, een tooisel of sieraad, een lied, een paar mooie versregels, voor uren en dagen vervulling en verrukking vindt. Zij had den zuiveren smaak die vooral bang is voor overlading en overprikkeling, en geen behagen schept dan in het eenvoudige, en dat wèl-genoten. Met hoe weinig had ik haar leven tot een gestadige vreugde kunnen maken.

Maar zelfs dat weinige was ik niet in staat te geven. De armoede die ik den menschen leeren wilde te ontvluchten, de armoede, valschelijk voor Jezus vriendin en der vromen bruid verklaard, inderdaad Christus felste vijand en elken waren vrome tot een afschuw en verschrikking - de armoede sloop in mijn huis met grimmigen hoonlach en wreekte zich op mij, die haar heiligheid en verhevenheid had durven aantasten. En ze sloeg het schoonste en liefste wat het leven mij had geboden, ze bedreigde mijn grootste schat, nog zoo kort geleden met zooveel opoffering veroverd.

Het was ot Elsje's onverschrokken pogingen om mij een verkwikkend tehuis te bereiden, haar standvastig geduld en blijden toon, haar lichamelijk wezen des te meer verteerden. Ik zag den strijd dien ze te voeren had, en het folterde mij, in duizend schakeeringen van pijn. Haar zich-goedhouden als ze bijna machteloos was door uitputting. Haar verhoogde teederheid als ze mij zag toegeven onder den zwaren druk der bekommering, waarbij ik bemerkte hoe zij zich zelve aansprakelijk voelde voor mijn leed, omdat ik toch om haar mijn voorspoedig leven had verbroken.

Toen kwam, ten tijde van onze grootste zorg, datgene wat Elsje als hoogste zegen had verwacht en begeerd, het moederschap. Ook ikzelf had het kind gewenscht, en er naar verlangd met innige teerheid, mij voorstellend hoe ik nu alle aandacht, alle vaderlijke toewijding zou kunnen geven, zonder zelfdwang, van nature, uit overgroote liefde. Hoe zou ik het kind nu liefhebben en genieten van 't gezicht zijner ontwikkeling, dag aan dag. Met bitteren spijt herdenkend hoe vaag en ver de schoone opbloei van Lucia's kinderen aan mij voorbij was gegaan, omdat ik niet met mijn geheele wezen in hun worden en ontwikkelen had deelgenomen, - hoopte ik nu toch vader te zullen zijn in volle beteekenis en het schoone wonder met helder ontwaren en onverflauwde aandachtigheid te genieten. Zeker is

nooit een kind, nog vóór het lucht ademde, zoo innig bemind, zoo teederlijk besproken, zoo wijdingsvol te gemoet-zien, als dit.

Maar in mij woonde een somber vóórgevoel met strakke zekerheid. Ik wist dat onheil wachtte, het aangekondigde in mijn droomen, en het werd dagelijks duidelijker welk onheil het zou zijn. De blijde belofte had een demonisch-sarrenden klank, het fijne waarnemingsvermogen van mijn onzinnelijk wezen voelde het valsche der zoete aankondiging. Voor Elsje, als zij rustig bij mij zat en kleertjes maakte en verdiept was in het lieflijk toekomstbeeld van haar kindje, voor Elsje kon ik mij hoopvol vóórwenden, en meegaan met haar lief verbeeldingsspel, - maar mijzelven kon ik niet bedriegen. Ik wist dat mij tergend een beeld van geluk werd vóórgehouden, dat mijn oogen nooit zouden zien. Ik wist dat de echtheid van mijn overtuiging, de kracht van mijn geloof aan de zwaarste proef, aan de scherpste tortuur zou worden onderworpen.

Toen ook, in Elsjes bizondere toestand, die sommige zielsverlangens zoo sterk doet spreken, werd mij duidelijk wat zij zorgvuldig voor me verborgen had.

Zij vroeg mij altijd naar mijn droomen, wat en wie ik had gezien, waar ik was geweest. En eens ontviel haar:

- ‘O, ik wou dat ik zoo droomen kon als jij.’

- ‘Waarom, Elsje? wat zou je doen?’

- ‘Ik zou probeeren naar Holland te gaan,’ zei ze zacht.

Toen verstond ik haar. Het was heemzucht die haar had aangegrepen.

- ‘Verlang je naar Holland terug?’

Ze knikte zwijgend. Maar zei daarop terstond, opkrachtiger toon:

- ‘Maar ik wil niet dat je daarom geven zult, lieve man, zoolang je meent dat je werk hier nog niet is afgedaan. Ik heb geduld, het kan best wachten. Maar er is toch wel kans, nietwaar? als ons kindje wat grooter is, - dat we weer in Holland gaan wonen?’

- ‘Als het niet beter lukt met mijn pogingen dan tot nog toe, Elsje, dan kunnen we evengoed in Holland wonen.’

Toen liet ze zich verder gaan en zei:

- ‘Ik had het zoo heerlijk gevonden als mijn kindje in Holland geboren werd. Tusschen de groene weilanden, in een net, fraai Hollandsch huisje, onder de mooie Hollandsche wolken, bij onze zee. En dan kon ik hem al vroeg al die mooie dingen laten zien, die we alleen in Holland hebben, ons aardig stadje, en de schilderijen op 't museum, en de boerenhuisjes, en de duinen. Hier is alles zoo groot, zoo hard en zoo leelijk’ -

Ik beloofde, niet langer hier te blijven dan ik streng

noodzakelijk vond. Maar ik wist dat haar wensch niet vervuld kon worden. Al had ik 't geld gehad, zij had de kracht niet toen de reis te maken. Maar haar geest was voortdurend vervuld van Holland, en haar kindje in Hollandsche omgeving. En noodlottig op haar gestel werkte de stijgende afkeer van het voedsel in het vreemde land, haar verlangen naar den kost van het land waar ze was opgevoed.

Op een dag, toen ik weer ontmoedigd was thuisgekomen, na een vergeefsche poging om een geleerd genootschap er toe te bewegen zijn sociologische en biologische kennis in practische richting toe te passen en te toetsen, sprak ze:

- ‘Lieve man, is het dom van mij te denken dat Jezus die je heeft bewogen en hierheen geleid, nu ook zoo gemakkelijk anderen zou kunnen bewegen naar je te luisteren, en je gedachten tot daden te maken?’

- ‘Neen, Elsje. Want als ik aanneem dat Christus op mij in 't bizonder invloed heeft gehad, tot zijn doeleind, dan kan ik ook denken dat hij op anderen invloed heeft tot datzelfde doel. Maar toch lijkt zulk een gedachte op bijgeloof. Dat wil zeggen op het beschouwen van goddelijke dingen op menschelijke wijze. Ja, als Christus te werk ging als een mensch, dan mochten we ons verbazen dat hij niet handelde zooals wij zouden doen.

Maar al is hij een denkend, gevoelend en ons liefhebbend wezen toch handelt hij tegenover ons individuen met de verheven grootschheid en schijnbare wreedheid van een natuurkracht, van een goddelijke macht. Hij kan ons allen liefhebben en kennen, beter dan wij onze lichaamscellen kennen, en toch met onze kleine zorgen geen rekening houden, omdat hij hun nietigheid weet. En hij handelt altijd door groote, algemeene dingen, instincten en aandriften, die voor allen moeten dienen, maar waar de enkeling vaak onder lijden moet. Zijn wetten zijn goed, goed voor ons allen, maar niet volmaakt, evenmin als menschelijke wetten. Kunnen niet alle aandriften ontaarden? zijn al onze neigingen niet vol gevaar, is ons lichaam niet vol gebreken? Moeten wij niet voortdurend helpen en verbeteren? En is het toch weer niet alles met een voor ons onbegrijpelijk vernuft samengesteld? Denk wat er toe hoort een klein wondje te genezen, of nog duizendvoud wonderbaarlijker, een nieuw menschje te doen geboren worden?'

- 'Maar er worden ook nieuwe dieren en planten geboren, en het samenstel van een plant of dier is even vernuftig? Is dat alles het werk van Jezus? Laat mij Jezus zeggen in plaats van Christus, de naam is mij liever.'

- 'Ja, er is wel iets innigers in dien naam. Toen ik

mijn Vader in den droom naar Jezus vroeg, wees hij mij de fraaie teekening op de vleugels van een vlinder. En al denkend daaraan begon ik te vermoeden wat Jezus is. Het is eigenlijk zoo eenvoudig, zoo voor de hand liggend. Eén van beiden: òf die vlinderteekening is toevallig ontstaan, òf ze is gemaakt met wil, gevoel en denkend overleg. Eeuwen lang heeft men er God, de Hoogste Almacht voor aansprakelijk gesteld, en toen de geleerden eindelijk niet langer konden gelooven aan zooveel tegenstrijdigheid en zooveel onvolmaaktheid in een almachtig volmaakt Wezen, toen deden ze al hun best te bewijzen dat de schoone vlinderteekening geheel toevallig was ontstaan. Wat nog veel dwazer is dan te denken dat een ets van Rembrandt of een beeld van Phidias een toevallige formatie is. En het tegendeel volstrekt te bewijzen is onmogelijk. Men kan alleen spreken van allerhoogste onwaarschijnlijkheid. Maar ik ken geen hoogere onwaarschijnlijkheid dan deze, dat een vlinder, een bloem of een mensch een toevallig product is van blinde krachten, gesteld dat men van blinde of onbewuste krachten kon spreken. Dat de zon en de sterren om de aarde draaien, dat de Egyptische hieroglyphen toevallige krassen in 't graniet zijn, dat is alles nog veel minder onwaarschijnlijk. Maar dan zijn het ook levende denkende, gevoelende, willende wezens, die vlinder,

bloem en mensch gemaakt hebben, en nog voortdurend maken en wijzigen, met oneindige schranderheid, met onbegrijpelijk vernuft, maar toch weer met gestadige onvolmaaktheid. En wel wezens die volstrekt niet altijd in harmonie met elkander zijn, die onderling strijden en worstelen, elkander verdringen en vervangen, wier willen, streven, genieten en lijden ver gaat boven 't begrip van ons nietige individuën - maar wier levensuitingen wij toch duidelijk waarnemen als afzonderlijke eenheden, als naast elkander, soms mèt elkander, soms scherp tegenover elkander strijdende rassen en soorten. Het wezen dat ons gemaakt heeft, wiens geest, vernuft, willen en gevoelen ons bijeenhoudt, zooals ons lichaam zijn cellen, tot een groote eenheid, uiterlijk onwaarneembaar, maar onmiskenbaar in ons innerlijk gevoel, dat is de Menschgeest, het Oerverstand, de Stamziel der menschheid, Christus.' -

- 'Dus dan moet iedere diersoort en plantensoort haar Jezus hebben?'

- 'Zeker, elke soort moet haar stamziel hebben, - en elk individu heeft zijn ziel, - en elke cel van elk individu heeft de zijne. Hoe die eenheden samenhangen en hoe zij van elkander zijn afgegrensd, dat zullen de biologen langzamerhand leeren. Ze zijn pas aan 't begin van hun wetenschap.'

- 'Maar God, de hoogste Almacht, laat al dien strijd,

dat lijden en die onvolmaaktheid toch maar toe.' -

- 'Zeker, want het *is* er.'

- 'Waarom? Waartoe? Is dat niet even onbevredigend?'

- 'Lieve vrouw, de moeielijkheid wordt altijd maar verplaatst, dat blijft zoo, tot we hooger inzicht hebben. Ik zal mij niet verbeelden, als Milton, Gods wegen voor de menschen te kunnen rechtvaardigen, noch als Dante, van God en Heelal alles te kunnen zeggen wat er van te zeggen is, noch zelfs als Spinoza, Hegel of Schopenhauer een volledig systeem te kunnen bouwen. Dat is onwetenschappelijk, alle echte wetenschap is onderstellen en benaderen. Van de hoogste Macht weten we nagenoeg niets. Maar toch genoeg voor ons leven. We weten dat Zijn wetten overal gelden, zoover onze waarneming reikt en we weten dat Hij gelijkelijk werkt in het levende of schijnbaar niet-levende, in het kleinste en het grootste, en dat ons leven berust op vertrouwen op Hem, dat onze vrede in Zijn wil gelegen is. Maar van Jezus weten we veel meer, want we zien, wetenschappelijk, zijn levensuitingen en we voelen, in ons gemoed, zijn werkingen. En dat is verreweg genoeg om ons in al ons lijden en al onze moeite te troosten. Maar latere geslachten zullen veel meer weten, veel zekerder gaan, veel schooner leven en veel gelukkiger sterven.'

- 'Heb je me niet verteld, lieve man, dat Emmy,

je eerste liefde, Jezus niet toonde te kennen, maar Lucia wel? En toch heb je Emmy zoo liefgehad en in je droomen gezien, en heeft zij je tot Jezus en tot mij gebracht. Maar Lucia is je altijd vreemd gebleven. Hoe is dat?'

- 'Ja zoo is het, Elsje. En ik zie er geen tegenstrijdigheid in. Emmy leefde in een dood, valsch Protestantisme, maar ze was voor beter aangelegd. Lucia leefde in het echte, warme geloof der Middeneeuwen, maar dat wij ontgroeien. De Midden-eeuwers kenden Jezus, en leefden in hem, innig, waar en echt. zooals uit al hun wezen blijkt. Hun innerlijke gevoelen van hem was beter dan het onze, maar hun wetenschap, hun vaste kennis van hem was veel gebrekkiger. Lucia's vroomheid hoort tot een oudere phase, nooit kan zij zich verzoenen met de onze. Zij is een volmaakte bloem aan een oudere tak der menschheid. Maar ze kon nooit volkomen paren met een als wij, die van nieuwer generatie zijn. Mijn liefde voor Emmy was niet zoo diep en groot als die voor jou, Elsje. Nooit. Het was een veel oppervlakkiger, persoonlijker gevoel, onversterkt door beantwoording, niet machtig genoeg om wijder uit te stroomen. Ik heb nooit door Emmy de Menschheid lief gekregen, zooals door Elsje. En dat Emmy mij, in mijn droomen, als 't ware voor zich heeft bewaard, en toen tot Elsje heeft gebracht, zoodat

mijn liefde-kracht tot volle, heerlijke ontwikkeling is gekomen, dat zal ik nooit anders kunnen beschouwen dan als de grootste zegen, de grootste bevoorrechting die ik van Jezus ondervond'.

- 'En geloof je, liefste, al blijft nu je werk heelemaal te vergeefs hier, dat toch de Menschheid baat zal hebben van onze liefde?'

- 'Ik geloof het. Maar het gaat buiten mijn verantwoording, en buiten mijn zorg. Onze verantwoording gaat niet verder dan ons begrip. Ik gehoorzaam eenvoudig aan wat ik als mijn edelste en hoogste neigingen erken. Ik handel naar mijn beste weten. De verantwoordelijkheid laat ik aan Hem, die ons onze aandriften heeft meegegeven en ons ken-vermogen, wiens gevoel en vernuft zoover boven de onze gaan, als een menschen-lichaam gaat boven de vernuftigste door ons gemaakte machine. Maar al ben ik nu machteloos in onmiddelijke werking, ik zal 't niet opgeven en niet rusten, ik zal het alles neerschrijven en van Hem getuigen. En Hij zal op zijn wijze en op zijn tijd het alles tot gelding en uitwerking brengen.'

- 'Misschien door ons kindje' zeide mijn arme vrouw, en mijn vastheid week.

XXX.

Ons liefdekind heeft maar één dag geleefd.

Toen het honderd jaren vroeger mijnen broeder Lessing overkwam, dat hij zijn eenig geborene na één dag levens verloor, toen heeft hij Christus bitterlijk gesmaad in zijn droefheid. Hij roemde met snerpend sarkasme het verstand van dit kind, dat het leven niet wilde intreden eer het met ijzeren tangen er in getrokken werd, - en denzelfden avond weder afscheid nam.

Mijn broeder Lessing was een vroom man, maar toch niet vroom genoeg de schoonheid en majesteit van het groote Menschwezen te eerbiedigen onder de smarten die hem werden aangedaan. De ware, levende Christus had ook hem geroepen te getuigen, en hij heeft den Bijbel-Jezus, het kunstgewrocht van menschelijke verbeelding, daarbij niet gespaard. Maar het geloof in der Menschheid toekomstige Heerlijkheid waarvoor het lijden der individuën geen te hooge prijs is, dat heeft hem niet getroost en met het felle leven verzoend.

Ik wil mijn sterkte niet roemen. Ik ben zoo zwak

geweest onder 't overweldigende leed als men van een arm menschenkind verwachten kan. Zoolang mijn vrouw haar kindje overleefde, heb ik in mijn liefde voor haar de kracht gevonden, uiterlijk niets te toonen wat op bitterheid of wanhoop geleek. Toen ook zij mij begaf was er niets of niemand om mij tot vertoon van blijmoed en gelatenheid te dwingen, en ik was een wijle lang een ineengezakt, verslagen, gebroken wezen, een verwelkt afvallend blad.

Maar het weten, het onzinnelijk, verstandelijk weten kon mij niet begeven, al was alle gevoel door overmaat versmoord en verstompt. Zoolang wij ons zelven beschouwen met den wetenschappelijken blik, van af de hoogte van ons innigste besef, zoolang is er ook iets dat uitleeft boven smart, ouderdom en dood. Wie zichzelf nauwkeurig waarneemt in lijden en ouderdom is daardoor boven leed en tijd verheven, want datgene wat toeziet is altijd meer en hooger dan dat wat wordt beschouwd. En zoo wist ik mijzelven blij en eeuwig jong, door dat kleine vonkje beschouwingskracht, in 't midden mijner ellende.

Ik wist en vergat nooit, dat het Eeuwige waarin wij leven, niet angstvallig rekent met wat meer of minder lijden, en niet spaarzaam omgaat met zijn schepselen. Duizende kiemen laat het vergaan om één van hen tot wasdom te doen komen. Ik wist dat de pijnen

die ik voelde de nawerking waren van een nutteloos geworden drang, en dat ik ze niet meer voelen zou, zoodra ik lette op wat bereikt was, en afliet van het onnoodige en onbereikbare.

En ik zag geen reden om te twijfelen aan de overmacht van zaligheid en geluk boven alle leed, omdat mij, nietige enkeling, in een paar korte levensjaren het uiterste te dragen werd gegeven wat ik dragen kon.

Ik was zwak, zwak als alle menschen, maar een ondeelbare vonk van kennis scheen als een kleine heldere ster boven al mijn duistere zwakheden uit. En het is die kleine tintel-ster, lieve lezer, waarop ik uw aandacht wil richten, en niet op mijn zwakten.

Wat is het anders als zwakte, jammerlijke, erbarmelijke zwakte die ons wordt voorgespreid in de bittere smaadredenen tegen het Leven van hen die men pessimisten noemt, van Schopenhauer, Wagner, Ibsen, meegesleept als zij waren in de levens-ebbe van het midden dezer eeuw?

Ik ben geboren tegen de kentering, en ik weet mij gedragen op den stijgenden vloed. Ik weet wel dat de zuivere zaligheid nog niet is in het Menschwezen, maar dat zij moet geschapen worden en dat de eerste voorwaarde voor haar komst is het geloof en de wil, de moed en de kracht der Oorspronkelijken. Wat waarachtig wezen heeft, is enkel zaligheid, en het staat

aan ons dat waarachtig wezen te erlangen, - maar 't eerste daartoe noodige is de vooruitziende overtuiging. Want willen is scheppen, en wij bouwen elk in de eeuwigheid naar eigen ontwerp.

Mijn optimisme is waarlijk niet het wegschuilen voor onvermijdelijke jammeren, want de zee van droefenis heeft met hemel-hooge golven tegen mijn lichttorens gebeukt. De vuren zijn niet gebluscht en hebben er boven uit geschenen.

Maar geen moment langer dan overmijdelijk is geef ik aandacht aan het sombere, het lugubere, het zwaarmoedige. En ook u, lieve lezer, zal ik niet door naargeestige tafreelen trachten te boeien, hoe droef de dingen zijn die ik u vertellen moet. Van alle demonische verdolingen is de ergste de zucht tot ploeteren in den modder van akeligheid, van somberheid. Wacht u, wacht u voor de lugubere lijmroeden die uw vrije geestesvlucht bedreigen.

Elsje en ik hadden vaak over sterven gesproken, maar alleen dan, wanneer een krachtige stemming ons gedoogde het zonder vrees of neerslachtigheid te doen. Want het ergste van den dood is niet het sterven zelf, maar het waas van akeligheid dat hij somtijds over onze gevoelens spreidt.

Dat onze tijd maar weinigen gedoogt schoon te leven is droef, maar erger is het dat zij zoo weinigen moed

of gelegenheid geeft waardig te sterven. Ons geslacht verstaat slecht te leven, maar nog minder goed te sterven. De meesten sterven niet den weinig vreeselijken heldendood, maar den gruwelijken huisvader-dood, zooals Goethe hem noemde.

Schoon en waardig te sterven was ons beider liefste wensch geweest, na dien van een lang-verbonden leven. En Elsje bereikte dien wensch zoo na, als onze zware omstandigheden gedoogden.

- 'Het is nu toch maar goed' zeide ze, toen ze de zekerheid voelde van wat gebeuren ging 'dat ons lief kindje niet is blijven leven. Want het zou zoo moeielijk voor je zijn geweest, arme, lieve man, alleen voor het kind te zorgen en tegelijk je werk voort te zetten'.

Gretig vroeg ze elken morgen naar mijn droomen, en het verheugde haar boven mate als ik oprecht getuigen kon, dat ondanks al mijn zorgen, de droomen van een verkwikkende, serene pracht waren. En steeds meer wilde ze weten van dien wonderbaren toestand, die zoo gelijken moet op wat wij na des lichaam's afsterven zullen ondervinden, en die zich zoo moeielijk beschrijven en begrijpen laat.

- 'Het ergste vind ik' zeide zij 'dat wij misschien nooit zeker zullen zijn, als we elkaar weerzien, of het niet een schijnbeeld is, een werk van onze eigen ver-

beelding, in plaats van het werkelijk wezen van den ander. Want we hebben dan geen zintuigen meer als nu, en dus niets om ons te overtuigen dat wat wij waarnemen hetzelfde is als wat we in 't leven waargenomen hebben.'

- 'Ik kan daar niet veel op antwoorden, liefste, als dit, dat ik in de korte oogenblikken van waarneming in den slaap toch al zekerheid gevoeld heb. Er zal wel zelfbedrog mogelijk zijn, maar dan is er ook eindelooze rustige tijd tot overweging, waarneming, herdenking, die mij in den slaap steeds ontbreekt. En er moet ook samensmelting zijn, opheffing der persoonlijkheid, waarneming door middel van nog levenden, - een menigte ons nu nog geheel onbegrijpelijke toestanden en vermogens'.

- 'Dat klinkt mij droef: opheffing der persoonlijkheid. Want het zal naar jou zijn, naar jou, zooals je nu bent, naar je persoonlijke wezen, je lieve stem, je zachte oogen, dat ik verlangen zal, altijd dóór en naar dàt vooral.'

- 'Ik weet alleen, Elsje, dat er niets verloren gegaan is of gaan kan, van al onze indrukken, van al het schoonste en liefste wat we hebben ondervonden. Er vergaat niets, en zeker minst van al wat het samenstellend element is van al wat is: het gevoel. Alle gevoel is eeuwig, en het geringste wat wij

ondervonden is blijvend opgeteekend in het geheugen der Almacht. Meer en uitvoeriger kan ik niet er over spreken, wij moeten ons met dat hoofddenkbeeld troosten'.

- 'Als jij getroost en moedig bent, lieve man, ben ik het ook'.

- 'Ik ben het. Want al moet ik nog tien of twintig eenzame jaren doorleven na ons afscheid, ik heb mijn studie en mijn werk, en ik heb ook mijn nachten, waarin ik je roepen zal. En je zult wel willen komen als ik je roep.'

- 'O liefste, of ik komen wil! - Als ik weet dat het je troosten kan! - Of ik komen wil!' -

En haar matte oogen glimlachten om het verregaand overbodige van mijn vraag.

- 'En als je weer sombere oogenblikken hebt, lieve man, zul je dan mij vergeven dat ik je er toe gebracht heb, zooveel verdriet te doen en te ondergaan? - Ik weet wel, dat je nooit bitter over mij denkt en mij alles vergeeft, in je blije, krachtige tijden, als je echte, ware wezen overheerscht. Maar er komen ook neerslachtigheden. Zul je dan niet bitter aan me denken?'

- 'Vraag eerder, Elsje, of ik het Christus zal vergeven dat Hij mij er toe bracht jou zooveel te doen lijden, dat Hij mij niet sneller en duidelijker mijn weg

wees, en jou zoolang liet smachten en wachten. Christus is de Machtige, de Sterke, de Wijze die ons in de hand heeft, en de grootste verantwoording draagt. Wij twee zijn arme, blinde, kleine tobbers die elkander naar beste krachten geholpen hebben. Voor elkander hebben we enkel dankbaarheid!' -

- 'Ja!' zei Elsje bevredigd 'voor elkander enkel dankbaarheid.'

En tot haar laatste oogenblikken was ze vervuld en getroost door de gedachte, dat ik nog de nachten zou hebben waarin ik haar kon roepen, en kracht en verkwikking vinden voor den eenzamen dag.

- 'Jezus willen vergeven' zeide ze nog eens 'is toch eigenlijk absurd. Want ik zou hem minstens even liefhebben als jou, als ik mij Hem maar als mensch mocht denken.' -

- 'Alles wat wij zeggen, Elsje, is absurd. Maar wat wij voelen is niet absurd. Als wij teruggekeerd zijn tot het Oer-leven, tot de Stamziel der menschheid, dan zullen we eerst bemerken, denk ik, hoe absurd ons spreken was, maar hoe waarachtig ons gevoel.' -

Het laatste wat ik van haar hoorde, in haar zorg om mij, was een fluisterend: 'Zul je me roepen!' en

nog eenmaal, toen de stem geen geluid meer gaf, vormden de lippen het woord ‘roepen!’

Toen dorde de bloem, en viel af. Maar de machtige stam was rijker, geworden door den schoonen bloei van haar liefde-ademend leven.

XXXI.

In het nieuwe land heb ik na Elsjes dood geen vredig oogenblik meer gehad. Het was of haar heemzucht op mij was overgeslagen. Mijn droomen spraken nacht aan nacht van Holland, enkel Holland, en van het oord waar ik mijn vrouw gevonden had. Haar bovenzinlijk wezen scheen mij te drijven naar het land van haar verlangen.

Langen tijd weerstond ik die neiging, afkeerig om het werk op te geven dat ik met zooveel opoffering had aangevangen en met zooveel smarten doorgezet.

Toen kreeg ik een zeldzaam bericht. Ik vernam, door een zaakgelastigde mijner familie in Italië, met wien ik in correspondentie was gebleven, dat mijn moeder gestorven was, en haar vermogen aan mijn kinderen had nagelaten. En dat mijn dochter Emilia, meerderjarig geworden, er op stond dat geld niet te aanvaarden maar het mij te geven. Mijn kinderen waren allen gehuwd of zelfstandig, en het gansche gezin was verspreid. Lucia was als abdis in een geestelijke stichting gegaan.

Toen kon ik den heimelijken drang, die nacht noch dag afliet, en mij zoo duidelijk als een maning van mijn gestorven vrouw voorkwam, niet langer weerstaan, en ik keerde terug tot dit stadje, waar ik mijn tegen woordige woning kocht en de kleine kweektuin, die nu mij dagelijks nog bezigheid geeft. Wat ik van mijn dochter kreeg was niet veel, maar genoeg voor mij om hier dit eenvoudige kleinstads-leven vol te houden. Langzaam aan gelukte het mij, de kleine menschen hier aan mijn uitheemsche wezen te wennen, en nu leid ik het meest dragelijke leven dat voor mij op aarde nog te vinden was.

Eerst door dat zeldzame bericht en de vriendelijke daad van Emilia ben ik ontwaakt uit de sombere verdooving, waarin ik na Elsjes dood gezonken was. Ik zou misschien de kracht niet gehad hebben mijzelven weer tot levenslust en werklust op te wekken, misschien ziek geworden en gestorven zijn, zonder Elsje éénmaal in mijn droomen te zien. Want in mijn vertwijfeling en mijn heemzucht was ook de helderheid van mijn droomleven verdwenen. Ik sliep weinig en slecht, de getergde ziel kon zich niet van het onrustige lichaam voldoende scheiden, om tot reïntegratie en onzinlijk waarnemen te geraken.

Emilia's daad redde me. En toen nam ik dit troostrijk verschijnsel waar, dat de genietingskracht zich

buitengewoon verheft, bij 't herstel, na een tijd van zwaren druk. Ik heb mijn dochter weergezien in Parijs, waar wij overeenkwamen elkaar te ontmoeten eer ik naar Holland ging, en die enkele dag dáár werd gekenmerkt door een wonderbaar, gansch onbeschrijfelijk geluk.

Het overkwam mij vrij plotseling, - bij den overtocht van Amerika, - dat ik de donkere melancholie voelde wijken. En toen kwam ook de heldere waarneming in den nacht, kort maar intens, waarin ik voor 't eerst de dierbare gestorvene opriep, haar teedere fluisterstem hoorde en haar oogen zag.

In Parijs was het weerzien van mijn eenig trouwgebleven kind, het zachtzinnige, aandachtige meisje dat haren vader wilde blijven begrijpen en helpen, een heerlijk geluk.

Het is met geen woorden weer te geven wat er dan in de ziel omgaat, en het effect is zoo zeldzaam, dat ik zelf, bij 't waarnemen, in voortdurende aandachtige verwondering was.

De verbinding tusschen ziel-lijf en waak-lijf moet dan plotseling weer lenig en vast zijn hersteld, en de wrakheid in dat zielsgewricht, dat de melancholie veroorzaakt, op eenmaal zijn opgeheven.

Al wat ik zag dien dag was lust, was bijna zaligheid. En vooral: *het beteekende zooveel!* Bij al wat ik zag

voelde ik de aanwezigheid van eindelooze verschieten van lust en schoonheid die er door werden aangeduid, slechts even, kort aangeduid, - doch onmiskenbaar.

Er was een groote expositie, een van die banale wereldkermissen waarop ik dikwijls had gesmaald. Maar nu, in mijn duizendvoud verhoogde gevoeligheid voor schoonheid en geluk, zag ik het alles als duidelijke schemering en voorbode van ontzachlijke naderende pracht.

De breede, zonnige alleeën met de fonkelend-vergulde beelden in het klare zonlicht, de tempels en galerijen, blank en statig, de duizenden en duizenden uit alle landen saamgestroomd, de blijde, feestelijke schijn, de muziek aan alle zijden, de geur van stof, van lindebloesem, van zacht geparfumeerde kleederen - Ach! hoe machteloos is deze opsomming om het onbeschrijfelijke weer te geven, het schoone geluk waarvan dit alles mij een vluchtige aankondiging scheen. Ik kon mijn blik richten waarheen ik wilde, naar een Oostersche facade, naar een groepje musiceerende menschen, naar een reeks zonbeschenen looverboomen, naar het mooie, hartelijke, welgekleede meisje dat naast mij liep en mijn dochter was, - uit alles sprak blijdschap, zeldzame, fijne, ongekende lust, intensieve pracht, geheimzinnige verwachting van groote, nooitvermoede wonderen en mysteriën.

Op dien gelukkigen dag wortelden vast in mijn ziel deze twee waarheden: Vooreerst dat de Menschheid in zijn Opvaart is, dat de wonde Gods geneest, dat er een nieuw, alle verbeelding overtreffend gemeenschappelijk heil ook op deze aarde nog te wachten staat, met luister zonder maat en voorbeeld. En ten tweede dat onze genietingskracht groeien blijft, onder den druk van het sterfelijk lichaam en dat er niets onwaarschijnlijks ligt in de verwachting der oude vromen dat wij eerst dàn recht zullen weten wat zaligheid is als wij voor goed van dien druk zijn verlost.

Zooals alle krachten, alle organen zich ontwikkelen door wederstand, mits niet overmachtig, zoo ontwikkelt zich ook de kracht tot liefhebben en zalig-zijn onder den uitwendigen wederstand van het sterfelijke, lichamelijke leven, mits de geest vasthoudt aan de eens vergaarde kennis en de tribulaties weet te doorstaan en te overwinnen met beleid.

Deze winst heb ik in mijn verder eenzaam leven niet meer verloren. Mijn ouderdom, hoe eentonig ook en innerlijk eenzaam, is blijmoedig en gelukkig, vol lichte verwachting, vol zachte berusting.

Nog een paar malen heb ik die groote uitwendige vreugde gehad dat mijn dochter mij bezocht, en dat ik met haar openhartig en oprecht kon spreken over mijn leven, over haar moeder, over Elsje, mijn eeuwig-

dierbare waarachtige vrouw. Met niemand anders kon ik dit doen. Maar Emilia luisterde altijd aandachtig en eerbiedig, en ik twijfel niet of het heeft haar geleerd, en haren geest verruimd en verhelderd.

Behalve die enkele hooge vreugde-dagen versmaad ik ook de kleinste dagelijksche genietingen niet - toch verlaat ik mijn kleine stad maar zelden. Ik vind genoegen in de schoonheden van mijn stadje en dit lage land, in alle seizoenen, in het bewerken en doen bewerken van mijn stukje land, in de rulle aarde met zijn zoeten geur, in de spanning van 't welslagen van 't gewas, en ook in de kleine huiselijke vreugden. Uit ‘de Toelast’ is een oude getrouwe dienstbode na den dood van Jan Baars in mijn dienst overgegaan en zij kookt goed en zorgt voor mij als voor haar eigen kind. En de plechtige, lange, eenzame avonden in mijn stille huis, met mijn boeken, geschriften herdenkingen en wat muziek, zijn mij nimmer te lang.

Het pijnlijkst zijn mij de vergaderingen van het weeshuis-bestuur, maar daarover vertel ik een andere maal. Een zwaar lijden is het echter niet.

De nachten zijn mijn grootste troost gebleven, evenals vroeger. De jaren gaan nu snel en vluchtig, want in den ouderdom meet men het gaan van den tijd met grooter maat. Ik reken zijn gang nu bijna alleen

naar de mijlpalen mijner droomen, naar de keeren dat ik mijn liefste heb mogen roepen en haar nabijheid heb gevoeld. Een droom zal ik u in dit verband nog vertellen.

Het was laat in den morgen, tusschen zeven en acht. De droom begon met een gesprek over 't leven na den dood, waarin ik iemand duidelijk trachtte te maken dat er samensmelting der eenheden zal plaats hebben, geen persoonlijk voortleven, maar een opgaan van ons individueel wezen, in het Soort-wezen, met behoud van onze gansche herinnering en ervaring. Dit was mij duidelijker dan ooit te voren.

Toen kwam op eens de gedachte: ik heb mijn liefste nog niet gezien, ze wacht, ik moet haar gauw gaan begroeten. Daarop 't besef dat ik droomde en te E* was, en dat ik haar daar vinden zou. Ik ging naar buiten en zag de blauwe lucht en een heerlijk landschap. Toen begon de verrukking. Achtereenvolgens kwamen de prachtigste tafreelen, en ik deed niet anders als kreten slaken van opgetogenheid en vurigen dank. Ik zag een ontzachlijk berglandschap, scherp en duidelijk, de spleten in de rots, de door de zon verlichte ruwe steenranden, de bergweiden bestreken door den gouden schijn. En toen, opeens, vóor me, een lieflijke groene vallei, daarin laag struikgewas, een zacht-vloeiend helder kronkelwater, stille huizen en enkele hoogstammige

tropische boomen. Er heerschte een onbeschrijfelijk veelbeteekenende stilte en rust. Het land was vol en dicht bewoond, maar in één gespannen wijding van vrede en geluk. Ik zag hel-blauwe pauwen zich spiegelen in 't water en rustig wandelen in de zon. De kleuren, de reine atmosfeer, de sierlijke, stille huizen, het plechtige zwijgen, de gevoelde maar niet geziene aanwezigheid van duizende vredige, gelukkige menschen, de blanke horizont met de machtige, zon-beschenen bergreeks, - het was alles te schoon om spraak te verdragen. Ik riep mijn liefste, dat ze toch óók zou komen en kijken. Ik zag haar niet, maar hoorde haar lieve stem zeggen: ‘Wat 'n bloemen!’

Toen kreeg ik behoefte om te bidden en ik keerde mij om, tot van waar het licht kwam. En wat mij nog nooit gebeurd was, ik zag de duistere wolk niet meer achter me, die ik daar altijd tot Elsjes dood gezien had, en die na dien tijd eerst langzaam vervluchtigde. En ik zag de zonneschijf zelf, voor 't eerst in de droomwereld.

Toen sprak ik hartstochtelijk en welsprekend tot Christus, zooals ik nooit gedaan had, en zeker overdag nooit zou kunnen doen. Dank en liefde sprak ik uit. ‘Mijn vader en mijn moeder zijt ge, en ik heb u lief, al heb ik nòg zooveel om u geleden. Ik wil wel om u lijden en ik heb geen bitterheid meer om mijn ge-

leden leed. Ik vergeef u, ik vergeef u, en ik weet dat gij mij al mijn dwaasheden en mijn zwakheden vergeeft, - want tusschen ons zal ook niet meer sprake zijn van vergeving maar enkel van dankbaarheid, zooals tusschen mijn liefste en mij. Want wij kunnen u niet verbeelden en daarom niet genoeg liefhebben, en wij hebben u alleen lief in elkander, zooals wij elkaar kennen. Maar ik weet dat de liefde tot mijn liefste liefde is voor u en dat ik in haar u liefheb. En ik heb geen berouw, en ben gelukkig en dankbaar, tevreden u gevolgd te zijn en gediend te hebben, vast geloovend te zullen groeien in kracht tot ik de zaligheid zal erkennen en verdragen. Ik vraag niets, maar verlang naar u en uw Heerlijkheid, en een vurig spoor van dank zal ik nalaten opdat de anderen er u door vinden'.

Toen ik dit zeide zag ik nog lichte nevelen wegtrekken van voor de zon, en deze begon verblindend te stralen. Dit scheen mij zulk een genadige openbaring, dat ik alleen: O! O! kon roepen in extaze. Toen voelde ik dat ik schreien of bezwijmen ging van geluk, maar dat wilde ik niet, en ontwaakte.

Ik was dien morgen verkwikt en goed bestand tegen moeielijkheden.

Het eenige wat ik nog vrees is een verzwakking van den geest op hooger leeftijd, zoodat ik jaren zou moeten ronddrijven als een hulpeloos wrak. Ik heb

een theorie, dat men dit door schrander beleid en inspanning en oefening van de beschouwingskracht kan voorkomen. Maar die theorie moet nog bewezen worden. En mijn voorbeeld alleen zou daarvoor niet genoeg zijn.

Zoolang ik mijn helderheid van geest behoud heb ik volop te doen aan 't uitwerken van die begrippen en ideeën die ik tot nog toe maar in 't kort heb aangeduid.

Vooreerst .....

De E**sche courant van 12 Juni 1908 bevatte het volgende bericht.

‘Heden had in 't gezicht van onze stad voor de haven een droevig ongeval plaats. Op het jachtje “Elsje” van den heer M. ontstond brand, vermoedelijk door 't omvallen van een spiritustoestel. Het gansche vaartuigje stond spoedig in lichterlaaie. De heer M. ondanks zijn hoogen leeftijd een flink zwemmer sprong over boord en trachtte zijn metgezel, een schippersjongen die niet zwemmen kon, op een paar planken

naar de haven te brengen. Doch de sterke stroom sleurde beiden naar zee. De jongen werd door een thuiszeilende tjalk gered, de heer M. verdronk. Daar de omgekomene algemeen geacht en bemind was om zijn welwillendheid en bescheidenheid is de deelneming in onze stad algemeen.'